

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่กับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว

การอนุรักษ์แม่น้ำโขง

ชุตินา ปัญญาหลง

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2568
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

กลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว
การอนุรักษ์แม่น้ำโขง

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2568
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “กลุ่มรักรัษเซียของกัการต่อสูัช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว
การอนัรรักรัษเม่นัน้ำใจ”

ของ ชุตินา ปัญญาหลง

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระ หวังสัจจะโชค)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ดร.ศิวาภรณ์ ไชยเจริญ)

อนุมัติ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรรองกาญจน์ ชูทิพย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	กลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว การอนุรักษ์แม่น้ำโขง
ผู้วิจัย	ชุติมา ปัญญาหลง
ประธานที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท วิทยาศาสตร, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2568
คำสำคัญ	กลุ่มรักษ์เชียงของ, การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด, การอนุรักษ์, แม่น้ำ โขง

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 โดยใช้แนวคิด อำนาจนำ (Hegemony) ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ตามทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก งานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้แนวทางในการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document Data Collection) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงเป็นองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เป็นขบวนการภาคประชาชนที่มีลักษณะเป็น “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีไม่เพียงการคัดค้านโครงการพัฒนาเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่ลุ่มลึก โดยเฉพาะในประเด็น “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์หลักในการทำทลายและรื้อถอนอำนาจนำของรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ ยุทธวิธีและกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มนี้จึงไม่ใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูล หากแต่เป็นการ “เสนอสามัญสำนึกใหม่” (New Common Sense) ที่เชื่อมโยงมิติชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกัน โดยยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของในการ

ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดสามารถจำแนกเป็น 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย 2) การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง 3) การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรองการอนุรักษ์แม่น้ำโขง 4) การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงของ 5) การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ

กลุ่มรักษ์เชียงของประสบความสำเร็จในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพราะสามารถสร้าง “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนได้อย่างมีชั้นเชิง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงชุดความรู้ท้องถิ่นกับการต่อรองเชิงนโยบายผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรม สื่อ และเครือข่ายนานาชาติ โดยการเปลี่ยนสนามการต่อสู้จาก “พื้นที่ทางกายภาพ” สู่ “พื้นที่ทางความคิด” อย่างลึกซึ้ง บนพื้นฐานทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยนี้คือ ความสามารถของกลุ่มรักษ์เชียงของในการทำทลายความชอบธรรมของรัฐและทุนข้ามชาติด้วยการเสนอชุดความหมายใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงว่าไม่ใช่เพียง “ทรัพยากรเศรษฐกิจ” หากแต่เป็น “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่หล่อเลี้ยงวัฒนธรรม วิถีชีวิต และจิตวิญญาณของชุมชนชายแดน การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มจึงเป็นกระบวนการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ผสานทั้งความรู้ วัฒนธรรม และการเมืองจากระดับท้องถิ่นสู่เวทีภูมิภาค

Title	RAK CHIANG KHONG AND THE STRUGGLE FOR WAR OF POSITION IN THE MEKONG RIVER CONSERVATION MOVEMENT
Author	Chutima Panyalong
Advisor	Associate Professor .Watcharabon Buddharaksa, Ph.D.
Academic Paper	Ph.D. Dissertation in Political Science – (Type 1.1), Naresuan University, 2025
Keywords	Rak Chiang Khong, War of Position, Conservation, Mekong River

ABSTRACT

This thesis aims to 1) study the development of movements and analyze the interactions of actors in the Mekong River conservation movement of the Rak Chiang Khong group during 1995-2024 2) To study the tactics and the struggle for ideological space in the Mekong River conservation movement of the Rak Chiang Khong group during 1995-2024, using the concepts of hegemony, Organic Intellectual, and the war of position, according to the theory of Antonio Gramsci, as the main analytical framework. This research employed a qualitative research approach, collecting data from documents, in-depth interviews, and non-participant observation as the primary data collection tools.

The study found that the Rak Chiang Khong group is not only an environmental conservation organization but also a people movement characterized as "Organic Intellectual." The movement of the Rak Chiang Khong group over the past three decades have not only involved opposing physical development projects but also a profound ideological struggle, particularly in the issue of "War of Position," which is a key strategy in systematically challenging and dismantling the hegemony of the state and capital. The tactics and processes of this group's ideological struggle are not merely about disseminating information but about proposing a "New Common Sense" that connects the dimensions of life, culture, and environment. The Rak Chiang Khong group's tactics for winning the war of position can be categorized into 5 key areas: 1) producing knowledge from the grassroots level to policy negotiation; 2) building

networks and alliances in the movement to conserve the Mekong River; 3) using media as a space for communication and negotiation for Mekong River conservation; 4) symbolic movements and peaceful confrontation by the Rak Chiang Khong group; and 5) maintaining the independence and legitimacy of the Rak Chiang Khong group.

The Rak Chiang Khong group has succeeded in seizing the intellectual space because they were able to create a "New Common Sense" that challenges the hegemony of the state and capital. This is especially evident in their linking of local knowledge with policy negotiation through cultural tools, media, and international networks. By deeply transforming the battlefield from the "physical space" to the "intellectual space," the Rak Chiang Khong group has achieved this transformation based on intellectual, cultural, and social capital.

The key findings of this research are the ability of the Rak Chiang Khong group to challenge the legitimacy of the state and transnational capital by proposing a new set of meanings about the Mekong River, viewing it not merely as an "economic resource" but as a "living space" that nurtures the culture, way of life, and spirit of the border community. The group's struggle for intellectual space is thus an ideological battle that integrates knowledge, culture, and politics from the local level to the regional.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ ดูแลให้คำปรึกษาผู้วิจัยตั้งแต่เข้ามาศึกษา ต่อในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ และได้อุทิศส่วสละเวลาอันมีค่ามาเป็นทีปรึกษา คอยช่วยเหลือ ชี้แนะแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ ติดตามเอาใจใส่สอบถามความก้าวหน้า และให้กำลังใจศึษย์มาโดยตลอด ในการ ดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ ศึษย์รู้สึกและทราบซึ่งในความเป็นกัลยาณมิตรทางวิชาการเป็นอย่างยิ่ง ศึษย์ขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์อันประกอบไปด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค และอาจารย์ ดร.ศิวาภรณ์ ไชยเจริญ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่กรุณาสละเวลามาเป็นกรรมการสอบ ให้แง่คิด มุมมอง และให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของ วิทยานิพนธ์เพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์และทรงคุณค่ามากที่สุด

กราบขอบพระคุณ กลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของในการทำวิจัย ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยนเรศวรทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีในการดำเนินการเกี่ยวกับเรื่อง เอกสารต่างๆ

ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายที่มอบทุนการศึกษาตลอดหลักสูตรและ อนุญาตให้ลาศึกษาต่อในการศึกษาต่อระดับปริญญาเอก กราบขอบพระคุณผู้บริหาร คณาจารย์ เพื่อน ร่วมงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยสนับสนุนผู้วิจัยทุกครั้งเมื่อมีโอกาส ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพงษ์ คันธรส พี่ชายกัลยาณมิตรทางวิชาการที่ช่วยสละเวลาให้ คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ตลอดจนให้คำปรึกษา ชี้แนะแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้เกิด ความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเพื่อนนักศึกษาปริญญาเอกทุกท่าน ทุกรุ่นที่คอยเป็นกำลังใจ สนับสนุนและให้ การช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ด้วยดีตลอดมา

เหนือสิ่งอื่นใดขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อจำลอง คุณแม่สุมิตรา ปัญญาหลง ผู้ เปรียบเสมือนครูคนแรกในชีวิตของข้าพเจ้า ที่ได้อบรมเลี้ยงดูส่งเสริม อุปถัมภ์ทางด้านการศึกษาและ ให้โอกาสที่ดีกับผู้วิจัยมาตั้งแต่ข้าพเจ้าลืมตาบนโลกใบนี้ ตลอดจนน้องชาย น้องสาว และครอบครัว

ข้าพเจ้า ที่ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนในทุก ๆ ด้านอย่างดีที่สุดเสมอมา อีกทั้งขอน้อมรำลึกถึง
พระคุณของ ครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้จนประสบความสำเร็จได้ในวันนี้

คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงจะมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบและอุทิศแต่ผู้มี
พระคุณทุกๆ ท่าน ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อขบวนการเคลื่อนไหว
ทางการเมืองในประเทศและผู้ที่สนใจบ้างไม่มากก็น้อย

ชุตินา ปัญญาหลง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
ประกาศคุุณูปการ.....	จ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามของการวิจัย.....	16
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	16
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	16
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	18
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	18
1.7 การนำเสนอบทวิจัย.....	20
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	
2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง.....	22
2.1.1 พัฒนาการแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง.....	22
2.1.2 องค์ประกอบหลักของนิเวศวิทยาการเมือง.....	23
2.1.3 ความหมายของนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายและความแตกต่างจาก กระแสหลัก.....	23
2.1.4 แนวคิดหลักจากนักคิดที่เกี่ยวข้อง.....	24
2.1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายกับขบวนการภาค ประชาชนและชุมชนท้องถิ่น.....	26
2.2 แนวคิดการครองอำนาจ.....	29
2.2.1 ความหมายของการครองอำนาจ.....	31
2.2.2 องค์ประกอบหลักของการครองอำนาจ: การบังคับ และความยินยอม.....	33
2.3 แนวคิดปัญญาชนจัดตั้ง.....	36
2.4 แนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด.....	39
2.4.1 สงครามขับเคลื่อน.....	39

	หน้า
2.4.2 สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด.....	40
2.4.3 แนวคิดอำนาจนำทางเลือก.....	40
2.4.4 ความสำคัญเชิงกลยุทธ์.....	40
2.5 การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	43
2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	67
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 ประชากรและกลุ่มที่ศึกษา.....	72
3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	75
3.3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	78
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ.....	81
3.5 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล.....	82
3.6 จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์.....	84
บทที่ 4 อำนาจ ทุน และธรรมชาติ: การวิพากษ์การพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ผ่านกรอบนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย	
4.1 บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขง.....	86
4.1.1 ยุคแรก ยุคแม่น้ำโขงในยุคล่าอาณานิคม: การสำรวจเพื่อครอบครอง.....	88
4.1.2 ยุคที่สอง การพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้เงาอาณานิคมและสงครามเย็น: บริบทของอำนาจ ทุน และการจัดการทรัพยากร.....	90
4.1.3 ยุคที่สาม การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคหลังสงครามเย็น : โครงสร้างอำนาจ และการพัฒนาในยุคหลังสงครามเย็น.....	92
4.1.4 ยุคที่สี่ บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคใต้เงาโลกาภิวัตน์: การ เปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อำนาจ และความเป็นท้องถิ่น.....	94
4.2 ความขัดแย้งโครงการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง จาก ชายแดนประเทศจีน พม่า (ระยะที่ 2 พื้นที่อำเภอเชียงของ) บนพื้นฐานกรอบ แนวคิดว่าด้วยนิเวศวิทยาการเมือง.....	106
4.2.1. จากแม่น้ำแห่งชีวิต สู่เส้นเลือดเศรษฐกิจ.....	108
4.2.2. เป้าหมายหลักของโครงการ: ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ หรือกลไก การครอบงำทางอำนาจ.....	109
4.2.3. การดำเนินงาน: แผนงานและลำดับขั้นตอนของโครงการปรับปรุงร่อง น้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง.....	111
4.2.4 ผลกระทบจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง.....	113

หน้า

4.3 สรุปท้ายบท.....	121
บทที่ 5 การก่อตัวของกลุ่มรักษะเชิงของกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม	
5.1 ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน : ประวัติกลุ่มรักษะเชิงของ.....	129
5.2 โครงสร้างการบริหารจัดการของกลุ่มรักษะเชิงของ.....	147
5.3 กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษะเชิงของ.....	151
5.3.1 รูปแบบการประชุมและการสื่อสารภายในกลุ่ม.....	152
5.3.2 กลไกและขั้นตอนการตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ.....	153
5.3.3 บทบาทของแกนนำแต่ละระดับ.....	155
5.3.4 การประสานงาน.....	158
5.3.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการตัดสินใจ.....	161
5.3.6 การรักษาความอิสระและความยึดโยงกับชุมชนในการตัดสินใจ.....	164
5.4 การบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษะเชิงของ.....	167
5.4.1 แหล่งรายได้ของกลุ่มรักษะเชิงของ.....	167
5.4.2 ประเภทรายจ่ายหลักของกลุ่ม.....	170
5.4.3 ระบบการบริหารการเงินที่โปร่งใส.....	171
5.4.4 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกและความเป็นอิสระของกลุ่ม.....	173
5.5 ความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษะเชิงของกับองค์กรต่างๆ.....	179
5.5.1 ความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน.....	179
5.5.2 ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ.....	180
5.5.3 ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน.....	182
5.5.4 ความสัมพันธ์กับองค์กรระหว่างประเทศ.....	183
5.5.5 ความสัมพันธ์กับเครือข่ายท้องถิ่น.....	185
5.6 สรุปท้ายบท.....	188
บทที่ 6 กลุ่มรักษะเชิงของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง	
6.1 การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย.....	195
6.1.1 การผลิตองค์ความรู้จากฐานราก.....	195
6.1.2 การสร้างชุดความคิด.....	205
6.1.3 การใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย.....	208
6.2 การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง.....	214

	หน้า
6.2.1 การสร้างเครือข่ายระดับท้องถิ่นและระดับชาติ.....	215
6.2.2 การสร้างเครือข่ายข้ามพรมแดนและระดับภูมิภาค.....	215
6.2.3 การทำงานร่วมกับพันธมิตรเชิงกฎหมายและวิชาการ.....	217
6.3 การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรองการอนุรักษ์แม่น้ำโขง.....	218
6.3.1 สื่อสิ่งพิมพ์ งานเขียนและงานวิจัยท้องถิ่น.....	218
6.3.2 สื่อมัลติมีเดียและสารคดีออนไลน์.....	221
6.3.3 สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัล.....	224
6.4 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียง ของ.....	230
6.4.1. การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์.....	231
6.4.2 การเจรจาและเผชิญหน้าโดยตรงอย่างสันติ.....	233
6.5 การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ.....	235
6.5.1 ความอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่.....	235
6.5.2 ความยึดโยงกับชุมชนฐานราก กลไกสร้างความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์ เชียงของ.....	237
6.6 สรุปท้ายบท.....	242
บทที่ 7 สรุป	
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	248
7.1.1 สรุปผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1.....	248
7.1.2 สรุปผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2.....	251
7.2 คุณูปการการศึกษา (Original Contribution) ทางรัฐศาสตร์.....	256
7.3 ข้อจำกัดในการศึกษา.....	261
7.4 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	262
7.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายหรือข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์.....	262
7.4.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	263
ภาคผนวก.....	ฐ
บรรณานุกรม.....	ฑ
ประวัติผู้วิจัย.....	ม

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	อำนาจนำ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแสดงรัฐ-ทุน, เครื่องมือเชิงสถาบัน, และ กรอบความหมายที่ถูกผลิตซ้ำ..... 35
ตารางที่ 2	กรอบการวิเคราะห์หีบห่อท-เวท-ผลิตความรู้-ผลต่อสามัญสำนึก..... 38
ตารางที่ 3	สรุปผลการศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกับกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อตรวจสอบ “ช่องว่างขององค์ความรู้” 55
ตารางที่ 4	คุณสมบัติและกำหนดรหัสคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลสำคัญ 73
ตารางที่ 5	เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ..... 73
ตารางที่ 6	ตารางแสดงประเภทข้อมูลการวิจัย และรายละเอียดของข้อมูล..... 78
ตารางที่ 7	ประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวคิด 6 M..... 79
ตารางที่ 8	ตารางสรุปบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 – 2567..... 105
ตารางที่ 9	สรุปผลกระทบที่สำคัญของโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง 120
ตารางที่ 10	พัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567..... 137
ตารางที่ 11	พัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567..... 144
ตารางที่ 12	ตารางแสดงรายได้ทางการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ..... 169
ตารางที่ 13	สรุปการบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ..... 177
ตารางที่ 14	ลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของกับองค์กรต่างๆ..... 186
ตารางที่ 15	สรุปยุทธวิธีการใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงของเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขง..... 228
ตารางที่ 16	ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2538-2567..... 245

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	68
ภาพที่ 2 พัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567.....	139
ภาพที่ 3 3 ระยะการเจริญเติบโตของกลุ่มรักษ์เชียงของ พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567	140
ภาพที่ 4 สัญลักษณ์โองเอียนแม่น้ำของ.....	198
ภาพที่ 5 ยุทธวิธีการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำ โอง ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ.....	241

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำโขง เส้นเลือดสำคัญของดินแดนอุษาคเนย์และจีนตอนใต้ ถือได้ว่าเป็นสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในอุษาคเนย์มาเนิ่นนานนับพันปีซึ่งแม่น้ำโขงมีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงของทิเบตและไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีนเป็นพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และพม่า ไหลทางทิศตะวันออกสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยจะมีเขตชายแดนไทย-ลาว ประมาณ 600 กิโลเมตร ก่อนที่จะไหลลงสู่ประเทศกัมพูชา (Sneddon, C., & Fox, C, 2006) ซึ่งแม่น้ำโขงได้ไหลผ่านประเทศจีน ไทย ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ประเทศเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงมาเป็นเวลาช้านานนับพันปี ทั้งในการอุปโภคบริโภค การเกษตร อุตสาหกรรมและการประมง นอกจากนี้มีความสำคัญที่เป็นแหล่งทรัพยากรน้ำและเส้นทางคมนาคมแล้วแม่น้ำโขง ยังมีความสำคัญในฐานะสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคแถบแม่น้ำโขง ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

สมัยสงครามเย็น (พ.ศ. 2490–2534) แม่น้ำโขงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของการแบ่งแยกทางอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน เมื่อสิ้นสุดยุคสงครามเย็น ประเทศต่างๆ ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงประเทศมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีกลไกทางการตลาดเข้ามาในระบบเน้นการค้าการลงทุนติดต่อซื้อขาย รวมทั้งมุ่งเน้นการลงทุนกับต่างประเทศ อีกทั้งยังได้ประกาศเขตการค้าที่เป็นเสรีการปรับตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกตามกระแสยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้เกิดกระแสที่ประเทศต่างๆ รวมกลุ่มกัน เพื่อสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Economic integration) สร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศตนเอง แม่น้ำโขงจึงถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือ ที่ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของ 6 ประเทศที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง (สุชมา อรุณจิต, 2549)

โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) เป็นโครงการที่เกิดจากความร่วมมือของกลุ่มประเทศซึ่งมีที่ตั้งของประเทศในเขตแม่น้ำโขงทั้ง 6 ประเทศด้วยกัน คือ ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีน (มณฑลยูนนาน) ตั้งแต่ พ.ศ.2534 โดยมีธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) เป็นผู้สนับสนุนหลัก ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือการส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางการค้า การลงทุนอุตสาหกรรม

การเกษตร และบริการสนับสนุนการจ้างงาน และยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้น ส่งเสริมและพัฒนาความร่วมมือทางเทคโนโลยีและการศึกษาระหว่างกัน ตลอดจนใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งเสริมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมและเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขัน และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจในการค้าโลก ต่อมาประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคนี้จึงมีแนวคิดจัดตั้งระเบียงเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion Economic Corridors) โดยได้มีการประชุมและเจรจาหารือระหว่างผู้นำและรัฐบาลของประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง เพื่อกำหนดกรอบความร่วมมือ รวมถึงแผนงานและยุทธศาสตร์ต่างๆ ในการพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ภายใต้กรอบความร่วมมือในสาขาเศรษฐกิจที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาร่วมกันทั้ง 9 สาขา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) อันได้แก่สาขาคมนาคมขนส่ง พลังงาน การท่องเที่ยว การค้า การลงทุน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สื่อสารโทรคมนาคม และการเกษตร

หนึ่งในโครงการแผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงคือ โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง หรือชื่ออย่างเป็นทางการว่า การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง เป็นอีกโครงการจากการผลักดันของจีน เพื่อตอบสนองนโยบายการค้าเสรี ด้วยการเปิดเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ให้เรือขนส่งสินค้าของจีนสามารถเดินเรือมาถึงตอนล่าง จากเมืองซือเหมา มณฑลยูนนานของจีน ผ่าน พม่า ไทย ลาว มายังหลวงพระบางได้ตลอดทั้งปี ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) และองค์กรนานาชาติอีกหลายองค์กรจำนวนเงิน 5.3 ล้านเหรียญสหรัฐ (สุนิ ไชรส และศยามล ไกรยูรวงศ์, 2548) จากการประชุมระดับรัฐมนตรีของทั้ง 4 ประเทศ ที่เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนานวันที่ 23 มกราคม 2537 โดยที่ประชุมได้เห็นชอบในหลักการร่วมกันว่าจะพัฒนาเส้นทางเดินเรือในแม่น้ำโขงจากเมืองซือเหมาของจีน ถึงเมืองหลวงพระบางของลาว โดยจีนเป็นผู้บริหารจัดการทำร่างความตกลงว่าด้วยการเดินเรือในแม่น้ำโขง จากนั้นอีก 10 เดือน จึงได้มีการประชุมระดับเจ้าหน้าที่ทางด้านเทคนิค ที่นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว ระหว่างวันที่ 6 - 13 ตุลาคม 2537 ที่ประชุมได้พิจารณาแก้ไขและยอมรับร่างความตกลงว่าด้วยการเดินเรือ ซึ่งจีนเป็นผู้จัดทำขึ้น (สุลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2552) ทำให้เกิดข้อตกลงว่าด้วยการใช้แม่น้ำโขง โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง เพื่อการปรับปรุงร่องน้ำจึงได้รับการสนับสนุนภายใต้ข้อตกลงดังกล่าว การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง จากชายแดนประเทศจีน - พม่า จนถึงบ้านห้วยทรายในลาว

ครอบคลุมการปรับปรุงแก่งและโขดหิน 10 แห่ง ที่เป็นอุปสรรคต่อเส้นทางการเดินเรือพาณิชย์ (กลุ่มรักษเชียงของ, 2547) มีแผนดำเนินการ 3 ระยะ คือ

ระยะแรก ระเบิดแก่งและกลุ่มหินใต้น้ำ 10 กลุ่ม เพื่อให้เรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 100 ตัน ผ่านได้ โดยในระยะแรกมีแก่งอยู่บริเวณพื้นที่ประเทศไทยคือ คอนผีหลง

ระยะที่สอง ระเบิดและขุดลอกสันดอนเพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 300 ตัน ผ่านได้ ในระยะที่ 2 มีแก่งอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ อ.เชียงแสน อ.เชียงของ อ. เวียงแก่น จังหวัดเชียงราย 9 แห่ง

ระยะที่สาม ปรับปรุงร่องน้ำให้มีลักษณะคล้ายคลอง เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 500 ตัน

หลังจากความร่วมมือดังกล่าว ได้มีการเริ่มดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณลุ่มน้ำโขงเกิดขึ้นในปี 2545 ณ บริเวณพรมแดนพม่า - ลาว เป็นครั้งแรก และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนบนนั้นได้ส่งผลกระทบในหลายๆ ด้านที่มีความเกี่ยวข้องและความผูกพันอันยาวนานกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ซึ่งผลกระทบต่างๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมและความผันแปรของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ประชาคมโลกตระหนักและให้ความสนใจ การระเบิดแก่งได้ดำเนินการระยะแรก ซึ่งได้ดำเนินการระเบิดแก่ง บางส่วนของแม่น้ำโขง บริเวณพรมแดนพม่ากับลาว จนสามารถเดินเรือขนาด 300 ตัน ลงมาจนถึงเชียงแสนบริเวณไทย - ลาว ได้เกิดการต่อต้านโครงการระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงเพื่อพัฒนาเส้นทางเดินเรือ รัฐบาลไทยจึงให้มติให้ระงับโครงการดังกล่าว (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547) เนื่องจากมีกลุ่มประชาชนจำนวนมากได้ออกมาคัดค้านและเรียกร้องให้มีการระงับโครงการจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสังคมจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงสำเร็จ หลังจากนั้นรัฐบาลและสถาบันทางการศึกษาและหน่วยงานองค์กรต่างๆ จึงให้ความสนใจในการศึกษาผลกระทบจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง อีกครั้ง

จากการศึกษาผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง พบว่า โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ การระเบิดแก่งส่งผลให้ระบบนิเวศบริเวณลุ่มน้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ระบบนิเวศจึงเกิดการเสียสมดุลและส่งผลกระทบอันใหญ่หลวงให้กับสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในลุ่มน้ำโขง ที่เห็นได้ชัดมากที่สุดคือผลกระทบที่เกิดกับปลา จากการสำรวจพบว่า บริเวณลุ่มน้ำโขงมีพันธุ์ปลามากถึง 450 - 1,300 ชนิด ซึ่งรวมไปถึงปลาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก และ

ที่มีขนาดเล็กที่สุดเป็นอันดับสองในโลกอีกด้วย ผลกระทบจากการระเบิดแก่งทำให้เกิดความผันผวนของระดับน้ำในลุ่มน้ำโขง ปลาที่เคยมีหลากหลายชนิดก็เริ่มลดลงอย่างรวดเร็วและบางสายพันธุ์ก็กำลังจะสูญหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาบึกเนื่องจากการระเบิดแก่งลำน้ำโขงย่อมเป็นการทำลายแหล่งวางไข่ที่สุดท้ายของปลาบึก(เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549) ผลกระทบต่อโก – สาหร่ายลุ่มน้ำโขง โก หรือสาหร่ายลุ่มน้ำโขง (Mekong Seaweed) การเดินเรือของสินค้าเกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบอันมากมายให้แก่โก จนโกไม่สามารถที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่า โก นั้นไวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก หากว่ามีความขุ่นของน้ำที่เพิ่มมากขึ้นจนทำให้แสงอาทิตย์ไม่สามารถส่องลงไปถึงพื้นหาดและแก่งได้ จึงทำให้โกลดน้อยลงและมีตะกอนติดไม่สามารถนำมาบริโภคได้(เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549)

นอกจากนั้นการระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงยัง ส่งผลให้น้ำในลำน้ำโขงไหลแรงและเชี่ยวกรากยิ่งขึ้น ร่องน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังทำให้ตลิ่งถูกกัดเซาะพังทลายลง ผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือ หลังจากมีการระเบิดแก่งและควบคุมน้ำทางตอนบนของยูนิาน ก็ได้เกิดการพังทลายของชายฝั่งเพิ่มมากขึ้นอย่างผิดปกติในปี 2545 ที่บ้านดอนสวรรค์ ประเทศลาว จนทำให้เกิดการพังทลายของชายฝั่ง ซึ่งชาวบ้านต้องพาอพยพกันหลายครอบครัว และนอกจากนั้นแล้วทางฝั่งไทยก็พบว่าชายฝั่งแถบเชียงของถูกน้ำโขงกัดเซาะอย่างรุนแรงในหลายพื้นที่ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549)

ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน สำหรับชาวบ้านในบริเวณสองฝั่งลำน้ำโขงนั้นถือว่าลำน้ำโขงนั้นเปรียบเสมือนกับเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตพวกเขาอย่างยาวนาน ภายหลังจากมีการระเบิดแก่งลำน้ำโขง ส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์แห่งอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็เริ่มเปลี่ยนไป และเกิดความเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัดซึ่งแน่นอนว่าความเปลี่ยนไปของลุ่มน้ำโขงย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านบริเวณริมน้ำโขงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้โดยเฉพาะในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ต้องเปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการทำมาหากิน การหาปลา การหาโก ที่มีจำนวนลดลงส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวบ้านลดลงด้วย (Osborne, M. E, 2000)

ผลกระทบของโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่มีต่อชาวบ้านไม่เพียงแต่กระทบต่อด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบด้านอื่นๆ อีกมากมาย ดังเช่นผลกระทบที่มีต่อองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ของชาวบ้านอีกด้วย เนื่องจากปกตินั้นชาวบ้านจะมีความรู้ความเข้าใจต่อระบบนิเวศย่อยในลำน้ำโขงเป็นอย่างดี รวมถึงลักษณะธรรมชาติของชนิดพันธุ์ปลาต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงและแม่น้ำสาขา โดยชาวบ้านจะมีความเข้าใจต่อการอพยพของปลาตามแหล่งนิเวศต่างๆ

จะรู้ว่าการอพยพของปลานั้นมีความสัมพันธ์กับการขึ้นลงของระดับน้ำอย่างไร รู้ว่าสถานที่ไหน และ ฤดูไหนที่ปลาวางไข่ช่วงเวลาไหนที่ไม่ควรจับปลา ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านสามารถสร้าง เครื่องมือหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านได้อย่างหลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับระบบ นิเวศต่างๆ เพื่อให้สามารถจับปลาได้ (ยศ สันติสมบัติ และคณะ, 2552) แต่เมื่อมีการระเบิดแก่งระดับ น้ำผันผวนไม่เป็นไปตามธรรมชาติ จึงทำให้ไม่สามารถรู้ถึงวัฏจักรที่เป็นไปตามธรรมชาติของปลาได้ องค์ความรู้เหล่านี้จึงเริ่มเลือนหายไปเรื่อยๆ อีกทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาก็อ้อมไม่ถูกนำมาใช้ เพราะเมื่อปลาลดน้อยลง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงต้องเปลี่ยนอาชีพไปค้าขายบ้าง หรือย้ายที่อยู่ไปหา แหล่งทำกินตามในตัวเมือง ทั้งให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านกลายเป็นเพียงตำนานที่เคยมีอยู่กับ คนริมฝั่งโขงในอดีตลูกหลานของคนริมฝั่งโขงย่อมมีอาจรับรู้ถึงคุณค่าและความสวยงามของภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของพวกเขาเคยใช้ดำรงชีพได้เลยไม่เพียงแต่ชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำในอุบลราชธานี พม่า ลาว ไทยเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ ประชาชนที่อยู่ในประเทศด้านล่างสุดท้ายน้ำคือ ประเทศกัมพูชา และเวียดนาม ยังได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแก่งหินทางต้นน้ำอีกด้วยด้วยการระเบิด แก่งในแม่น้ำโขง (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547) ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันในการ ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงของชุมชน ท้องถิ่น

กลุ่มรักษ์เชียงของ คือหนึ่งในขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ที่รวมตัวกันภายใต้บริบท การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาจากภายนอก โดยกลุ่ม รักษ์เชียงของ เกิดขึ้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เกิดขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ.2539 เป็นการ รวมตัวกันของ ประชาชนในเชียงของกลุ่มเล็กๆ มาจากข้าราชการครู นักธุรกิจ ศิลปิน นักพัฒนา เอกชน เริ่มจากการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกันบวชป่าต้นน้ำดอยหลวงฯลฯ จนเมื่อจีน เริ่มสร้างเขื่อน และเริ่มระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงในเขตพม่าและลาวในปี พ.ศ. 2543 ประเทศจีน ประกาศแผนความร่วมมือกับประเทศไทยในชื่อ “แม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง” เพื่อเปิดช่องทางให้เรือ สินค้าขนาด 500 ตันล่องผ่านแม่น้ำโขง ซึ่งต้องระเบิดเกาะแก่งตลอดลำน้ำจากจีนตอนใต้ไปยังนคร หลวงพระบาง ประเทศลาว ระยะทางกว่า 886 กิโลเมตร และผ่านประเทศไทยช่วงจังหวัดเชียงราย 97 กิโลเมตร โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ดำเนินการ จากจีนตอนใต้ผ่านชายแดนลาวและพม่า จนกระทั่งถึงชายแดนไทยที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปรากฏว่าได้รับการคัดค้านจากกลุ่มรักษ์เชียงของอย่างแข็งขัน โดยให้เหตุผลว่าหินหรือแก่งในแม่น้ำ โขงเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศเพราะเป็นเหมือนเขื่อนธรรมชาติที่ช่วยชะลอความเร็วของน้ำในฤดู

น้ำหลาก ที่สำคัญคือเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่หลบภัยของปลา จึงเกิดการต่อต้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาล และประเทศต่างๆ ในแม่น้ำโขงหยุดการดำเนินการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงและแผนการขุดร่องน้ำลึกเรือพาณิชย์

กลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นหนึ่งในการรวมตัวของภาคประชาสังคมที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงของชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มจากการต่อต้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลและประเทศต่างๆ ในแม่น้ำโขงยุติการดำเนินการสร้างเขื่อนแม่น้ำโขงและแผนการขุดร่องน้ำลึกเรือพาณิชย์ ซึ่งกลุ่มมีระยะเวลาการดำเนินการกว่า 30 ปีเป็นเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นเดียวที่เคลื่อนไหวเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำโขง นอกจากภาครัฐและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง และเป็นเครือข่ายที่มีความพยายามในการสร้างกฎกติกาใหม่ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนบริเวณแถบแม่น้ำโขง โดยการรวมตัวกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ฟันฟุ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของตนเองในแต่ละชุมชน สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน กลุ่ม เครือข่าย และกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในแม่น้ำโขง ในการเสนอแนะทางการจัดการและการออกมาคัดค้านการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่น ทั้งในระดับชุมชน ประเทศ และระหว่างประเทศ โดยอาศัยการใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นนำเสนอร่วมในการประชุมในระดับสากลเพื่อเปิดเผยข้อเท็จจริง และการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวเพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งเน้นการนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง สร้างบนพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่วางอยู่บนฐานความเป็นธรรมร่วมกันไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ และไม่ยึดโยงชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน ถือได้ว่าเป็นการต่อรองอำนาจกับรัฐและรัฐข้ามชาติให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่การยอมรับทางสังคมในการนำเสนอตัวตนและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น (ยศ สันติสมบัติ และคณะ, 2552)

การออกมาเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในลุ่มน้ำโขงที่มีบทบาทสำคัญต่อการเสนอแนะทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระหว่างประเทศเป็นการเกิดขึ้นของขบวนการทางการเมืองภาคประชาชนและขบวนการประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น ที่ก้าวพ้นออกจากระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนโดยการดำเนินการลักษณะของการแสดงออกตามแนวทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่(New social movements) ที่เน้นการรวมกลุ่มกันโดยไม่ได้แบ่งชนชั้น เพื่อเคลื่อนไหวในการกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

พยายามสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลไกทางการเมืองแบบตัวแทน แต่เน้นให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่สาธารณะเป็นหลัก

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าการรวมตัวของชุมชนภายใต้ในนามชื่อว่า กลุ่มรักษ์เชียงของได้จัดประกายให้สังคมไทยได้ตื่นรู้ถึงสำคัญของการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของตนเอง ทั้งในการอนุรักษ์ ป่าไม้ และการเสนอความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์ เพื่อสร้างพื้นที่ที่ยอมรับต่อสังคมทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับประเทศ และด้านกระแสการพัฒนาลุ่มน้ำโขงจากภายนอกที่เข้ามาในรูปแบบของความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง ดังนั้นกลุ่มรักษ์เชียงของจึงเป็นกลุ่มที่มีความน่าสนใจในการศึกษาเรื่องของกลไก ยุทธวิธี ของกลุ่มเนื่องด้วยกลุ่มมีการดำเนินการมากกว่า 30 ปี และกลุ่มมีพลวัตตลอดเวลา มีการยกระดับการเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และบริบทที่เปลี่ยนไป กลุ่มรักษ์เชียงของจึงถือเป็นอีกหนึ่งกลุ่มในปรากฏการณ์ของสังคมไทยที่น่าทำการศึกษา

ผู้วิจัยจึงทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของที่ผ่านมา จากการทบทวนวรรณกรรม ที่ผ่านมาของการศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มในการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 4 กลุ่มเพื่อง่ายต่อการทำการจัดหมวดหมู่และสร้างการทำความเข้าใจ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มแรก งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของ

งานศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของมีอยู่หลายด้านส่วนมากเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของ อาทิ สุขุมมา อรุณจิต (2549) ศึกษาเรื่องผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง : กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย **การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาถึงวิวัฒนาการการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ** มีการศึกษาถึงปัจจัยในการรวมกลุ่มการเคลื่อนไหว มีรายชื่อเครือข่ายการต่อสู้ โดยมีการทำการวิเคราะห์บนพื้นฐานแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ นิเวศวิทยาการเมือง และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ดวงหทัย แก้วสกุล (2553) การเคลื่อนไหวและศักยภาพของกลุ่มประชาสังคมข้ามพรมแดน ในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว การศึกษานี้เป็นงานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหว เน้นไปเรื่องยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม มีการอธิบายเครือข่ายของการต่อสู้ที่ละเอียดกว่างานชิ้นอื่น มีการนำเสนอรูปแบบการเคลื่อนไหวว่าใช้วิธีใดบ้างและซึ่งมีข้อมูลรายละเอียดมากกว่าของสุขุมมา อรุณจิต งานศึกษานี้เน้นการวิเคราะห์ภายใต้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ (New Social

Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว อธิบายโดย การใช้ความเป็นรัฐโลกาวิวัฒน์ก่อให้เกิดเครือข่าย ชุดความคิดการพัฒนา วัฒนธรรมทางการเมือง การศึกษานี้ศึกษาปัญหาในสถานการณ์ที่ยังไม่มีข้อยุติ จึงมีการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในอดีต อภิญา วิทยานุกรณ์ (2553) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย การศึกษานี้เป็นการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยใช้การมีส่วนร่วมภาคประชาชน และ ขบวนการเคลื่อนไหว เป็นกรอบในการวิเคราะห์ จุสุมรินทร์ บินไทยสงค์ (2557) ศึกษาเรื่อง การเมืองของการพัฒนาที่ยั่งยืน ศึกษากรณีอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย การศึกษานี้ศึกษาเรื่อง รูปแบบ ลักษณะของประชาคมเชียงของ บทบาทในการผลักดันแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และการสร้างชุดความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ เน้นที่ภาคประชาสังคมของคนเชียงของทั้งอำเภอ การศึกษานี้ไม่ได้เจาะจงไปที่กลุ่มรักษ์เชียงของเพียงอย่างเดียว งานของ สุพิชฌาย์ ปัญญา (2564) ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยมีการวิเคราะห์แนวทางการต่อสู้และการขับเคลื่อนโดยใช้แนวทางยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ ยุทธศาสตร์สู้ และ ยุทธศาสตร์สร้าง ซึ่งเน้นไปที่ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว และนำเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของเยาวชน การศึกษาเน้นไปที่การอธิบายถึงบทบาทของภาคประชาสังคม โดยใช้ เยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง เป็นกลไกนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน การศึกษาชิ้นนี้จะมีส่วนสนับสนุนงานของผู้วิจัยที่ต้องการศึกษา คือการนำโรงเรียนมาศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด แต่ในงานการศึกษานี้ไม่ได้อธิบายชัดในแนวคิดนี้

ในการศึกษากลุ่มแรก งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยพบว่าการศึกษามากศึกษาเน้นไปเรื่องของผลกระทบจากการดำเนินโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนกลุ่มรักษ์เชียงของ การศึกษาประเด็นยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม เน้นการวิเคราะห์ภายใต้ทฤษฎีขบวนการสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว และแนวความคิดระดมทรัพยากร แนวคิดการมีส่วนร่วม กฎหมายกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม รวม

ไปถึงการขับเคลื่อนโดยเยาวชน การเสริมสร้างศักยภาพการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยเยาวชน การใช้สื่อในการเคลื่อนไหว เป็นต้น

สิ่งที่น่าสังเกต คือทุกการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาประเด็นการต่อต้านการระเบิดแก๊งแม่น้ำโขงในสภาวะการณ์ที่ ณ.ขณะนั้นยังไม่มีข้อยุติ อีกทั้งประกอบกับการศึกษาที่มีอยู่เป็นการศึกษาในช่วงยุคเริ่มต้นของการเกิดกลุ่มรักษ์เชียงของมองการเคลื่อนไหวประเด็นการคัดค้านโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ประเด็นเดียว แต่ยังไม่มีการศึกษาขึ้นใดที่ทำการศึกษา กลุ่มรักษ์เชียงของหลังการยุติโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง สำเร็จ เนื่องจากหลังการยุติโครงการสำเร็จ กลุ่มรักษ์เชียงของยังมีการดำเนินการของกลุ่มอย่างต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันยาวนานถึง 30 ปี กลุ่มรักษ์เชียงของยังมีพลวัตรในการขับเคลื่อนและสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง มีการก่อตั้งโฮงเฮียนน้ำโขง มีการสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เข้ามารับบทบาทภายในกลุ่ม มีการดำเนินการวิจัยท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของในประเด็นมิติทางด้านการเมือง ซึ่งจากการศึกษาที่พบล่าสุดมีการศึกษาอยู่เรื่องเดียว คือการศึกษาเรื่องหลักสูตรการศึกษา (โฮงเฮียนน้ำโขง) การสร้างความเป็นพลเมืองโดยผ่านกระบวนการโฮงเฮียนน้ำโขง

กลุ่มที่ 2 งานศึกษาเชียงของและกลุ่มรักษ์เชียงของโดยใช้แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสซี (Antonio Gramsci) มาใช้เป็นกรอบในการอธิบาย จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีอยู่ด้วยกัน 2 เรื่อง เรื่องแรก Michael Keating DeLoach. (2021) ศึกษาเรื่อง การจำกัดอำนาจเหนือแม่น้ำ: การยึดทรัพย์ตามแม่น้ำโขงและศักยภาพผ่านความเป็นท้องถิ่น ผู้วิจัยพบว่า งานชิ้นนี้ได้ศึกษาภาพตัดขวางของ ปรากฏการณ์เหล่านี้โดยอธิบายถึงความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อมผ่านการรณรงค์ของท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและนิเวศ งานนี้ใช้การครองอำนาจนำของอันโตนิโอ กรัมสซีมาเป็นฐานคิดในการอธิบายแต่เป็นการอธิบายในมุมของตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของจีนส่งผลต่ออำนาจเหนือแม่น้ำทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจส่งผลต่อการควบคุมทรัพยากรกระบวนการทัศน์ของการมีอำนาจเหนือน้ำโขงของจีน การใช้อำนาจของตนในการรักษาอำนาจเหนือทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงหลากหลายรูปแบบของการครอบครองซึ่งตามมาด้วยการจัดสรรที่ไม่เท่าเทียมกันนำไปสู่การยึดครองในระดับท้องถิ่น นอกจากนั้นเรื่องนี้พูดถึงศักยภาพของประชาสังคมผ่านความเป็นท้องถิ่น ในการต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของของการเคลื่อนไหวซึ่งเป็น "เสียง" จากท้องถิ่นไปสู่ ระดับนโยบาย และวิเคราะห์ไปยังวิธีการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคมในการสร้างตัวตนใหม่เป็น “ชุมชนในจินตนาการ” หมายถึงการนิยามชุมชนใหม่และเน้นความสำคัญของ

ทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำ ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางอำนาจ (มองไปถึงเครือข่ายอื่นๆร่วมด้วยเพื่อสร้างชุมชนในจินตนาการเกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมองว่าการศึกษาไม่ได้มองในมุมมองของการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของกับรัฐไทยแต่มองในมิติการครองอำนาจนำของเงินเหนือน่านน้ำโขงเพื่อเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำโขง

วสันต์ สรรพสุข นงเยาว์ เนาวรัตน์ และ วิภาวี ศิริลักษณ์ (2564) ศึกษาเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” กับการขยายพรมแดนความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชายแดน หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” กับการขยายพรมแดนความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชายแดนผู้วิจัยพบว่า จุดเน้นเรื่องนี้คือการเน้นการวิเคราะห์บนพื้นฐานความเป็นพลเมืองในฐานะ “พลเมืองเชียงของ/คนเชียงของ” ที่มีสำนึกของการเป็นสมาชิกของชุมชน วัฒนธรรมร่วมกันบนพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติลุ่มน้ำแม่โขง นอกจากนั้นยังเสนอมุมมอง การแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดแต่เป็นประเด็นเรื่องการให้การศึกษาเป็นกลไกในการสร้างความเป็นพลเมือง โดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” โดยใช้แนวคิดการแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด แต่จะเน้นไปที่ตัวหลักสูตร ด้านการศึกษามากกว่ามิติทางด้านการเมือง

นอกเหนือจากนั้นยังมี งานศึกษาเรื่อง การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด หรืองานศึกษาที่นำแนวคิดอันโตนิโอ กรัมสกีมาใช้ในการอธิบายในแง่มุมต่าง ๆ อีกหลากหลายชิ้น อาทิเช่น การศึกษากลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในบริบทพื้นที่อื่น อาทิเช่น การสื่อสารเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม: กรณีโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินจังหวัดกระบี่ แม่แจ่มโมเดล: ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (Mae-Cheam Model: Practices and War of Position) การต่อสู้ทางชุดความคิดระหว่างรัฐกับท้องถิ่นว่าด้วยการจัดการความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็งานศึกษาการครองอำนาจนำโดยมีการอธิบายด้านการเมือง ทักษิณ และกลุ่มต่างๆทางการเมืองเป็นต้น จะเห็นได้ว่ายังไม่มีการศึกษาใดที่นำเรื่องการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดมาเป็นแว่นมองการวิเคราะห์ของกลุ่มรักษ์เชียงของ

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวนงานวิจัยเหล่านี้ คือ แนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) สามารถประยุกต์ใช้อธิบายกลยุทธ์ของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีได้ใช้ความรุนแรงโดยตรง แต่เน้นการสร้างฐานความชอบธรรมและอำนาจนำทางวัฒนธรรมผ่านการสื่อสาร สัญลักษณ์ การศึกษา และการสร้างเครือข่ายทางสังคม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดคือ “สงครามยืดเยื้อเชิงอุดมการณ์” ที่ขบวนการภาคประชาชนใช้ต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจรัฐและทุน

เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ งานวิจัยสามารถใช้บทเรียนจากพื้นที่อื่นเป็น “ฐานเปรียบเทียบ” เพื่อทำให้เห็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้แก่ การนำการศึกษาชุมชน (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, หลักสูตรคนเชียงของ) มาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างอำนาจนำเชิงวัฒนธรรม การใช้ความรู้ท้องถิ่นและงานวิจัยชาวบ้านเป็น “ชุดความคิดใหม่” ต่อการพัฒนาจากรัฐและทุน และการผลิตปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectuals) จากชาวบ้าน เยาวชน และครูท้องถิ่น เพื่อทำให้การเคลื่อนไหวไม่ใช่แค่การคัดค้าน แต่เป็นการสร้าง “ชุดความรู้ใหม่” ที่ทำให้ชุมชนมีพื้นที่ทางการเมืองของตนเอง ดังนั้น งานวิจัยกลุ่มรักษ์เชียงของจะมีคุณูปการใหม่ (Contribution) ตรงที่ชี้ให้เห็นว่า การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในเชิงนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถเป็นกลไกสำคัญในการปกป้องทรัพยากรและสร้างประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทย ซึ่งยังไม่เคยมีงานวิชาการใดวิเคราะห์ในมิติที่เชื่อมโยงกับแม่น้ำโขงโดยตรงมาก่อน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มงานศึกษาจังหวัดเชียงของ จากการทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยพบว่า ส่วนมากจะงานศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดเชียงของส่วนมากศึกษาเกี่ยวกับ ประเพณี วิถีชีวิต การท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม การพัฒนาเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเมืองเชียงของ การพัฒนาเชียงของ 1 เมือง 2 แบบ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวโดยตรง แต่ในงานจะมีการระบุถึงการรวมภาคประชาสังคมในท้องถิ่นที่เข้มแข็ง แต่ยังขาดมุมมองเรื่องมิติทางการเมือง

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวนงานเหล่านี้ คือ เชียงของมีรากฐานของชุมชนที่เข้มแข็งและมีพลวัตทางสังคม-วัฒนธรรมสูง ซึ่งเอื้อต่อการรวมตัวของภาคประชาชนในการปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่น งานศึกษาในกลุ่มนี้จึงทำหน้าที่เป็นหลักฐานเชิงโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรม ที่ช่วยอธิบายว่าทำไมขบวนการอย่างกลุ่มรักษ์เชียงของสามารถเติบโตขึ้นมาได้ในพื้นที่ชายแดนเช่นนี้

การนำไปใช้ในงานวิจัยกลุ่มรักษ์เชียงของ คือ ผู้วิจัยสามารถใช้วรรณกรรมกลุ่มนี้เป็น “ฐานข้อมูลเชิงบริบท” เพื่ออธิบายภูมิหลังทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของเชียงของที่หล่อหลอมให้เกิดการรวมกลุ่มของภาคประชาสังคม แต่ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่า งานเหล่านี้ยังไม่สามารถอธิบายพลวัตทางการเมืองและกระบวนการเคลื่อนไหวได้โดยตรง งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของจึงเข้ามาเติมเต็ม โดยการวิเคราะห์เชียงของในฐานะพื้นที่ของการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและอำนาจนำ เพื่อให้เห็นว่าการรวมตัวของประชาสังคมมิใช่เพียงการรักษาวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อม แต่คือการสร้าง พื้นที่ทางการเมืองของชุมชน ที่ท้าทายการพัฒนาจากรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ

กลุ่มที่ 4 กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับนิเวศวิทยาและขบวนการสังคมรูปแบบใหม่ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าม้งงานศึกษาทั้งในไทยและต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ไว้มากมาย เช่น วริยา ด่วนน้อย (2562) ศึกษาเรื่อง นิเวศวิทยาการเมืองว่าด้วยความขัดแย้งและการต่อต้านการทำเหมืองแร่ทองคำของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาชิ้นนี้ อธิบายบนฐานคิดของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ และอธิบายปรากฏการณ์ในเรื่องของ ยุทธวิธี กลไก ของขบวนการเคลื่อนไหวโดยใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ กมลชนก คุณยศยิ่ง (2563) ศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยภายใต้บริบทความขัดแย้งทางการเมืองไทยร่วมสมัย : กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาชิ้นนี้ใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ แนวคิดการระดมทรัพยากร และแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ รังรอง ทาบุญเมือง (2559) ศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ : กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า กลุ่มกรณีศึกษา กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหว เมื่อมีการดำเนินการเคลื่อนไหวยุติกลุ่มม้งงานศึกษาขบวนการสังคมรูปแบบใหม่และนิเวศวิทยาการเมืองทั้งในไทยและต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ไว้มากมาย แต่ไม่มีงานชิ้นไหนที่วิเคราะห์ถึงการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด และยังไม่ม้งงานชิ้นไหนที่นำเอาแนวคิดระบบนิเวศวิทยาการเมืองมาเป็นกรอบการวิเคราะห์กลุ่มรักษ์เชียงใหม่

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวนงานเหล่านี้ คือ ขบวนการสิ่งแวดล้อมในไทยและต่างประเทศต่างมีลักษณะร่วมคือการเป็น “ขบวนการสังคมรูปแบบใหม่” ที่เน้นอัตลักษณ์ วัฒนธรรม สิทธิ และสิ่งแวดล้อม มากกว่าการเมืองแบบชนชั้นดั้งเดิม งานเหล่านี้ช่วยชี้ให้เห็นยุทธวิธีและกลไกการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อน เช่น การใช้เครือข่ายข้ามพื้นที่ การระดมทรัพยากร และการอาศัยความรู้เชิงนิเวศมาเสริมสร้างความชอบธรรมของการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญ ของวรรณกรรมกลุ่มนี้คือยังไม่พบงานใดที่วิเคราะห์ในมิติของ การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดอย่างชัดเจน และยังไม่พบการศึกษาที่นำแนวคิด นิเวศวิทยาการเมือง มาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์กรณีของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่โดยตรง

การนำไปใช้ในงานวิจัยกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ คือ ผู้วิจัยสามารถใช้ฐานความรู้จากวรรณกรรมกลุ่มนี้เพื่ออธิบายว่ากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของก็เป็นส่วนหนึ่งของ “ขบวนการสังคมรูปแบบใหม่” ที่มีได้ม้งเพียงการคัดค้านเชิงนโยบาย แต่สร้างการเคลื่อนไหวบนฐานของอัตลักษณ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น และ

ความรู้เชิงนิเวศ การศึกษาในกรณีนี้จะมีคุณูปการใหม่ที่สำคัญ คือ การเชื่อมโยง นิเวศวิทยาการเมือง เข้ากับ แนวคิดการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่อตีความว่า กลุ่มรักษ์เชียงของได้ใช้ยุทธวิธีเชิงวัฒนธรรมและการผลิตความรู้จากฐานราก (เช่น โสงเฮียนแม่น้ำของ งานวิจัยชาวบ้าน และหลักสูตรคนเชียงของ) เป็นกลไกในการทำทลายอำนาจนำของรัฐและทุน ขณะเดียวกันยังสร้าง “พื้นที่การเมืองทางเลือก” ให้กับชุมชนในลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยถูก ศึกษามาก่อน

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า งานที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์ เชียงของ เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ เน้นไปเรื่องยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม เน้นการวิเคราะห์ภายใต้ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว และ แนวคิดการระดมทรัพยากร แนวคิดการมีส่วนร่วม ภูมิมาัยกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาค ประชาสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม รวมไปถึงการ ขับเคลื่อนโดยเยาวชน การเสริมสร้างศักยภาพการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มโดยเยาวชน การใช้สื่อ ในการเคลื่อนไหว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าช่องว่างของการศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของ ทุกการศึกษาที่ผ่านมา เป็นการศึกษาระดับต้น การต่อต้านการระเบิดแก๊งแม่น้ำโขงในรูปแบบของการวิเคราะห์กลุ่มรักษ์เชียง ของภายใต้มิติขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบของรูปแบบวิธีการ ลักษณะ รูปแบบ เท่านั้น และการศึกษาส่วนมากเป็นการศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงของการต่อสู้ซึ่งรัฐบาลยังไม่มีข้อยุติของ การเคลื่อนไหวการคัดค้านการระเบิดแก๊ง แต่หลังจากปี พ.ศ. 2560 การศึกษาประเด็นของกลุ่มรักษ์ เชียงของมีการศึกษาค่อยข้างที่จะน้อย ซึ่งงานศึกษาส่วนมากเน้นไปเรื่อง วัฒนธรรม ธรรมชาติ วิถีชีวิต หลักสูตรโงเฮียนน้ำโขง ถึงแม้จะมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ หรือการช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิดแต่การศึกษาเหล่านั้นมีจุดเน้นไปที่การครองอำนาจนำเพื่อเข้ามาจัดสรรทรัพยากรแม่น้ำโขง ของประเทศจีน ไม่ได้มองในมิติการต่อสู้ของคนท้องถิ่น หรือแม้แต่การศึกษาการช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิดก็จะเน้นไปที่ หลักสูตรท้องถิ่น “คนรักษ์เชียงของ” ในมิติเรื่องความเป็นพลเมือง เพียงมิติ เดียว ซึ่งงานที่ศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจากการศึกษาพบว่า ยังไม่มีงาน ใดที่ปรากฏการศึกษาในระดับมิติช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ มาธิบายการต่อสู้และแย่งชิงอำนาจรัฐ

จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยมองว่าการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เป็นประเด็นที่น่าสนใจและทำการศึกษาเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากกลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีการดำเนินการมายาวนานมากกว่า 30 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีพลวัตร มีการดำเนินการขับเคลื่อนกันมาอย่างต่อเนื่อง มีการก่อตั้งโฮงเฮียนน้ำโจงโดยใช้เยาวชนเป็นกลไกในการสืบทอดการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน มีการทำวิจัยชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเคลื่อนไหวและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่แตกต่างจากขบวนการสังคมที่ผ่านมาอย่างมาก ซึ่งความพิเศษและความแตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวอื่นๆที่มีอยู่ในสังคมไทยที่ผ่านมาคือ การใช้วิธีในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของภาคประชาสังคม ซึ่งปัจจุบันที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ใช้มันไม่ใช่ กลยุทธ์ ยุทธวิธีเดิมๆของขบวนการเคลื่อนไหวของสังคมไทยที่ผ่านมาอีกต่อไป แต่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีการพัฒนาในการขับเคลื่อนที่มีพลวัตรมากกว่าการเคลื่อนไหวในรูปแบบทั่วไป โดยการใช้โฮงเฮียนน้ำโจง โดยการผลิตหลักสูตรท้องถิ่น เช่น หลักสูตรนครรักษ์เชียงใหม่ หลักสูตรดังกล่าวเกิดจากการเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ความรู้ในระบบการศึกษาผ่านหลักสูตรท้องถิ่นโดยอาศัยเครือข่ายและทุนทางสังคมเพื่อผลิตซ้ำอุดมการณ์ขององค์กรเป็นกลไกในการขับเคลื่อนโดยการขยายเสียงสะท้อนของคนในท้องถิ่นถึงคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และสืบทอดทางวัฒนธรรม การตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านตัวเยาวชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่จึงเป็นกรณีที่น่าสนใจเพื่อถอดบทเรียนยุทธวิธีในการต่อสู้ ยุทธวิธี การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของกลุ่ม วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษากลุ่มรักษ์เชียงใหม่กับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโจง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโจงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 และเพื่อ ศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโจงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 โดยใช้แนวคิด อำนาจนำ (Hegemony) ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ตามทฤษฎีของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงตระหนักถึงข้อจำกัดเชิงวิธีวิทยาในการเลือกกรณีศึกษา เนื่องจาก กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ มักถูกนำเสนอในเชิงบวกและได้รับการยกย่องในฐานะขบวนการภาคประชาชนที่ประสบความสำเร็จในการปกป้องแม่น้ำโจง ภาพลักษณ์เช่นนี้อาจนำไปสู่การตีความที่ “โรแมนติไซส์”

(Romanticize) การเคลื่อนไหวทางสังคม และทำให้ผู้วิจัยตกหลุมการอธิบายการยกย่องเชิงศีลธรรม แทนที่จะเป็นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มีได้มุ่งยกย่องหรือเชิดชูในลักษณะดังกล่าว หากแต่ใช้กรณีศึกษานี้เป็น สนามทดสอบเชิงทฤษฎี เพื่ออธิบายกระบวนการต่อรองทางอำนาจ การเข้าถึงทรัพยากร และการเปลี่ยนสนามต่อสู้จากกฎหมายสู่พื้นที่ทางวาทกรรม ภายใต้กรอบคิดเชิงวิพากษ์ของรัฐศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง” การยืนยันเชิงวิธีวิทยาเช่นนี้ จึงเป็นการวางจุดยืนของผู้วิจัยอย่างชัดเจนว่า การศึกษาไม่ได้มีเป้าหมายในการสร้างภาพฝันถึงชาวบ้านผู้ต่อสู้ แต่เพื่อทำความเข้าใจทั้งความสำเร็จและข้อจำกัด ของการเคลื่อนไหวทางสังคมในฐานะปรากฏการณ์ทางรัฐศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง

คุณภาพการเชิงทฤษฎีของงานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการขยายขอบเขต และมุมมอง กลุ่มรักษ์เชียงของ ซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างของปัญญาชนจัดตั้ง ที่ต่อสู้เชิงอุดมการณ์ผ่านสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ซึ่งขยายความเข้าใจเรื่องอำนาจนำของ อันติโนโอ กรัสม์ซีในบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะการอธิบายว่ากลุ่มภาคประชาชนชายแดนสามารถทำหน้าที่เป็น “ปัญญาชนจัดตั้ง” ที่สร้างอำนาจนำทางเลือกขึ้นมาเพื่อท้าทายชุดความคิดการพัฒนากระแสหลัก งานวิจัยยังบูรณาการกรอบคิดรัฐศาสตร์เชิงวิพากษ์เข้ากับนิเวศวิทยาการเมือง ทำให้การวิเคราะห์ไม่ได้จำกัดเพียงเรื่องการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรและปัญหานิเวศในลุ่มน้ำโขง จึงเป็นการบูรณาการระหว่างทฤษฎีทางการเมืองกับการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่มีพลวัตซับซ้อน

ในเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้ได้ถอดบทเรียนยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของที่ผสมผสานทั้งการ “สู้” และ “สร้าง” การสู้คือการคัดค้านโครงการขนาดใหญ่และการปกป้องฐานทรัพยากร ขณะที่การสร้างคือการผลิตความรู้ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น การรณรงค์เยาวชน และการเชื่อมโยงเครือข่ายในและนอกประเทศ สิ่งเหล่านี้ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เป็นเพียงผู้ต่อต้านเชิงรับ แต่เป็นผู้สร้างพื้นที่ทางเลือกใหม่ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน บทเรียนเช่นนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับขบวนการภาคประชาชนกลุ่มอื่น ๆ เพื่อออกแบบยุทธวิธีที่เหมาะสมกับบริบทของตน

นอกจากนี้ งานวิจัยยังมีคุณภาพเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ กล่าวคือ การแสดงให้เห็นว่าแม่น้ำโขงมิได้เป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และความทรงจำร่วมของผู้คนในเชียงของ หลักสูตรท้องถิ่น การวิจัยชาวบ้าน และการสร้างพื้นที่สาธารณะ เช่น โองเฮียนแม่น้ำของ ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวมิได้หยุดอยู่ที่การต่อต้านโครงการพัฒนา แต่ยังมีบทบาทในการสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองท้องถิ่น สืบทอดวัฒนธรรม และทำให้เยาวชนรุ่นใหม่สามารถสืบต่อการเคลื่อนไหวเชิงอุดมการณ์ได้อย่างมั่นคง คุณูปการในมิตินี้ช่วยขยายความเข้าใจว่า

ขบวนการภาคประชาชนไม่เพียงแต่เป็นพลังการเมือง แต่ยังเป็นผู้สร้างความหมายทางสังคมและวัฒนธรรม ที่สามารถท้าทายและปรับเปลี่ยนความเข้าใจของสังคมต่อแม่น้ำโขงและชุมชนชายแดน

ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงมิใช่เพียงการบันทึกประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ แต่ยังมีคุณูปการครบทั้งในเชิงทฤษฎี ปฏิบัติ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยยกระดับความเข้าใจเรื่องอำนาจนำ การเคลื่อนไหวภาคประชาชน และการจัดการทรัพยากรในบริบทไทย ตลอดจนเป็นต้นแบบให้กับขบวนการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนในอนาคต

1.2 คำถามของการวิจัย

- 1) กลุ่มรักษ์เชียงของมีพัฒนาการเคลื่อนไหวและปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 อย่างไร
- 2) กลุ่มรักษ์เชียงของมียุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567
- 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขงผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของ โดยวิเคราะห์พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหว บทบาทของตัวแสดงหลัก (Actors) ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และพันธมิตรระหว่างประเทศ ตลอดจนกลไกปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับรัฐและทุน นอกจากนี้ยังเน้นศึกษายุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่กลุ่มใช้ในการต่อสู้ ทั้งในด้านการผลิตความรู้ การใช้สื่อ การจัดการศึกษา และการสื่อสารกับสาธารณะ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมในชุมชนผ่านแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)

ว่าด้วยอำนาจนำ (Hegemony) ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position)

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาหลักคืออำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มรักษ์เชียงของและเป็นพื้นที่ปฏิบัติการหลักของกลุ่ม โดยเฉพาะพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีการเผชิญหน้าโดยตรงกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ พื้นที่ศึกษายังรวมถึงการติดตามการเคลื่อนไหวของกลุ่มในระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และในเวทีนโยบายระดับชาติและนานาชาติ ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะข้ามพรมแดนของขบวนการเคลื่อนไหว

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร

งานวิจัยนี้มีประชากร ได้แก่ กลุ่มรักษ์เชียงของ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ กลุ่มรักษ์เชียงของ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ จำนวน 15 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ประกอบด้วยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่อไปนี้

- 1) ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ คณะทำงาน และสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของ
- 2) ตัวแทนภาคประชาชน ราษฎรชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของ
- 3) นักการเมือง นักการเมืองท้องถิ่น ในอำเภอยางชุมน้อย ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของ
- 4) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มองค์กรต่างๆ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของ

1.4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

งานวิจัยชิ้นนี้ทำการศึกษา กลุ่มรักษ์เชียงของ ครอบคลุมช่วงเวลา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ถึง พ.ศ. 2567 ซึ่งครอบคลุมช่วงเริ่มต้นของกลุ่มรักษ์เชียงของในฐานะกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับชุมชน ไปจนถึงการพัฒนาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีบทบาทระดับภูมิภาคและระหว่างประเทศ โดยช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทั้งด้านนโยบายพัฒนาของรัฐไทย การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ การขยายอิทธิพลของทุนข้ามชาติ และการเปลี่ยนแปลงของสื่อสาธารณะ ซึ่งมีผลต่อแนวทางและยุทธวิธีการต่อสู้ของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) **เชิงทฤษฎี** งานวิจัยนี้จะช่วยอธิบายพัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของ ผ่านการวิเคราะห์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับพลวัตของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดกว่า 30 ปี (พ.ศ. 2538–2567) โดยมีความใหม่ (Originality) อยู่ในการประยุกต์ใช้แนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในบริบทการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่น ชายแดนไทย-ลุ่มโขง ซึ่งยังไม่ค่อยมีการศึกษาเชิงทฤษฎีในลักษณะนี้มาก่อน งานวิจัยจึงถือเป็นการต่อยอดแนวคิดอำนาจนำ (Hegemony) ให้เชื่อมโยงกับการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมและนิเวศวิทยาการเมืองในสังคมไทย

2) **เชิงนโยบายและปฏิบัติ** งานวิจัยสามารถทำหน้าที่เป็น “แบบเรียนรู้” สำหรับรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม ในการทำความเข้าใจพลวัตการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการผลิตองค์ความรู้จากฐานรากเพื่อใช้ต่อรองเชิงนโยบาย ผลลัพธ์ของการศึกษาไม่เพียงสะท้อนถึงความท้าทายในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง แต่ยังสามารถนำไปเป็นกรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบและใช้ต่อยอดในเชิงนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1) **กลุ่มรักษ์เชียงของ** หมายถึง กลุ่มเคลื่อนไหวภาคประชาชนในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 เพื่อปกป้องแม่น้ำโขงและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นจากผลกระทบของโครงการพัฒนาเชิงโครงสร้าง การระเบิดแก่ง การสร้างเขื่อน และการขยายเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ฐานความรู้ท้องถิ่น และความอิสระจากกลุ่มทุนหรือพรรคการเมือง

2) **การเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขง** หมายถึง กระบวนการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มรักษ์เชียงของดำเนินการ เพื่อปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ได้แก่ จัดเวทีชาวบ้าน การสำรวจพันธุ์ปลา การใช้สื่อสาธารณะ การคัดค้านโครงการรัฐ และการประสานงานกับเครือข่ายระดับภูมิภาค

3) **ตัวแสดง** หมายถึง บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวหรือมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มรักษ์เชียงของ ทั้งในเชิงสนับสนุน ต่อต้าน หรืออยู่ในสถานะที่เกี่ยวข้อง เช่น ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน นักกิจกรรม ภาครัฐ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักวิชาการ นักข่าว หรือองค์กรระหว่างประเทศ

4) **ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดง** หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ การสื่อสาร การร่วมมือ หรือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มรักษัเชิงของกับตัวแสดงอื่น ๆ ซึ่งมีผลต่อการดำเนินกิจกรรม การเปลี่ยนแปลงแนวทางการเคลื่อนไหว หรือการต่อรองเชิงนโยบาย

5) **การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด** หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มรักษัเชิงของผลิตและ เผยแพร่ชุดความรู้ คำอธิบาย หรือเรื่องเล่า (Narratives) ที่ท้าทายกรอบคิดการพัฒนาแบบกระแสหลักของรัฐหรือกลุ่มทุน เช่น การเปลี่ยนภาพแม่น้ำโขงจาก “ทางน้ำเศรษฐกิจ” เป็น “วิถีชีวิต” หรือ “พื้นที่วัฒนธรรม” โดยใช้การวิจัยชุมชน สื่อสร้างสรรค์ และการรณรงค์ทางสาธารณะ

6) **ยุทธวิธี** หมายถึง กลยุทธ์และวิธีการที่กลุ่มรักษัเชิงของ ใช้ในการดำเนินการเพื่อบรรลุ เป้าหมายการเคลื่อนไหว ได้แก่ การใช้เวทีชาวบ้านเป็นเครื่องมือประชาธิปไตยทางตรง การสร้าง ความรู้แบบ วิจัยชาวบ้าน การผลิตสื่อทางเลือก การตั้งโรงเรียนชาวบ้าน หรือการเจรจากับรัฐผ่าน ข้อมูลเชิงประจักษ์

7) **การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด** หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มเคลื่อนไหวพยายามเปลี่ยน กรอบความหมายหรือชุดความคิดที่สังคมใช้ในการมองแม่น้ำโขง จากเดิมที่รัฐและทุนกำหนดให้แม่น้ำ เป็นเพียง “ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ” มาสู่การมองว่าแม่น้ำคือ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ตัวชี้วัดที่เห็นได้ชัด คือ การที่ภาษาหรือถ้อยคำใหม่ ๆ ถูกใช้ซ้ำจนกลายเป็น “ความปกติใหม่” ในสื่อท้องถิ่น เนื้อหา หลักสูตรในโฮงเฮียนแม่น้ำของที่ย้ำคุณค่าของชุมชน รวมถึงการที่ถ้อยแถลงเชิงนโยบายของรัฐหรือ องค์กรปกครองท้องถิ่นเริ่มสะท้อนกรอบความหมายที่ชุมชนผลักดัน

8) **อำนาจนำ** หมายถึง ความสามารถของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในการทำให้โลกทัศน์ของตนเอง ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยไม่ต้องพึ่งการบังคับ แต่เกิดจากความยินยอมร่วมในสังคม กรณี ของกลุ่มรักษัเชิงของ อำนาจนำสะท้อนผ่านการที่หน่วยงานรัฐหยิบยกรูปชุดความคิดของชุมชนไปใช้ใน เอกสารหรือแผนงาน การที่แนวคิดชุมชนถูกเผยแพร่ผ่านสื่อกระแสหลัก และการที่ประชาชนในพื้นที่ เข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าความคิดของชุมชนไม่ได้อยู่เพียงชายขอบ แต่ค่อย ๆ แทรกซึมสู่พื้นที่นโยบายและสาธารณะ

9) **ปัญญาชนจัดตั้ง** คือ บุคคลที่เติบโตจากฐานชุมชนและใช้ประสบการณ์ตรงมาสร้างและ เผยแพร่ความรู้เพื่อปกป้องทรัพยากรของตนเอง ไม่ใช่นักวิชาการจากสถาบันภายนอก แต่เป็น ชาวบ้าน ครู หรือผู้นำท้องถิ่นที่กลายเป็นผู้ผลิตความรู้และ การทำหน้าที่เป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ ในเวทีสาธารณะ รวมทั้งการสร้างเครือข่ายกับนักวิชาการและภาคประชาสังคม

10) **สามัญสำนึกใหม่** หมายถึง การที่ชุดความคิดของชุมชนค่อย ๆ แทนที่กรอบเดิมจน กลายเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่า “เป็นเรื่องธรรมดา” ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนถ้อยคำที่ใช้ในสื่อจาก “แม่น้ำ

เพื่อการค้า” ไปสู่ “แม่น้ำคือชีวิต” สิ่งเหล่านี้เมื่อถูกเผยแพร่และยอมรับในวงกว้าง ก็กลายเป็นเครื่องชี้ว่าชุมชนได้สร้างสามัญสำนึกใหม่ซึ่งท้าทายต่อความคิดของรัฐและทุนอย่างมีนัยสำคัญ

11) พื้นที่สาธารณะ/พื้นที่วัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่จริงหรือเชิงสัญลักษณ์ที่ชุมชนใช้ในการสื่อสารและต่อรองกับรัฐหรือทุน เพื่อเผยแพร่ความหมายใหม่ของแม่น้ำ ตัวอย่างเช่น การจัดขบวนเรือเชิงสัญลักษณ์ กิจกรรมพิธีกรรมริมฝั่งโขง หรือการสร้างโฮงเฮียนแม่น้ำของเป็นพื้นที่การเรียนรู้ อีกทั้งยังรวมถึงการใช้สื่อสร้างสรรค์ เช่น สารคดี เว็บไซต์ หรือเพจออนไลน์ในการขยายชุดความคิดออกไปสู่สังคมวงกว้าง สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่าชุมชนได้สร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เป็นอิสระจากรัฐ และใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงความหมายของแม่น้ำ

1.7 การนำเสนอบทวิจัย

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 7 บท โดยมีรายละเอียดดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทนี้นำเสนอ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ซึ่งอธิบายถึงบริบทและเหตุผลที่ทำให้เกิดการศึกษา ตามมาด้วยคำถามในการวิจัยที่สะท้อนประเด็นหลักที่ต้องการหาคำตอบ และวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ระบุแนวทางและเป้าหมายของการศึกษาอย่างชัดเจน ต่อจากนั้นเป็นขอบเขตการวิจัยที่กำหนดกรอบด้านพื้นที่ เวลา และเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยซึ่งอธิบายถึงคุณค่าเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการนิยามศัพท์เฉพาะเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับคำสำคัญในงานวิจัย และปิดท้ายด้วยการนำเสนอโครงสร้างของบทวิจัยทั้งหมด

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม

บทนี้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบการศึกษา เริ่มด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง ซึ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและสิ่งแวดล้อม ตามด้วยแนวคิดการครองอำนาจนำที่ใช้ในการอธิบายกระบวนการสร้างความชอบธรรมในทางการเมือง แนวคิดปัญญาชนจัดตั้งและแนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการอธิบายยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ภายหลังจึงได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ เพื่อนำไปสู่การจัดทำกรอบแนวคิดในการวิจัยที่ชัดเจน

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

บทนี้นำเสนอขั้นตอนการวิจัยที่ประกอบด้วยขั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความเป็นระบบของการศึกษา

บทที่ 4 อำนาจ ทุน และธรรมชาติ: การวิพากษ์การพัฒนานุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ผ่านกรอบนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย

บทนี้นำเสนอบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงโดยรวม และขยายความไปถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากโครงการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง โดยเฉพาะกรณีโครงการระยะที่ 2 ในพื้นที่อำเภอเชียงของ ซึ่งถูกวิเคราะห์บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง ก่อนจะสรุปท้ายบทเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ในเชิงลึกในบทถัดไป

บทที่ 5 การก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม

บทนี้นำเสนอ ประวัติของกลุ่มรักษ์เชียงของในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน โครงสร้างการบริหารจัดการของกลุ่ม กระบวนการตัดสินใจภายในองค์กร และการบริหารจัดการด้านการเงินที่สะท้อนความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมถึงการสรุปท้ายบทที่เชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์เชิงอุดมการณ์ในบทถัดมา

บทที่ 6 กลุ่มรักษ์เชียงของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

บทนี้มุ่งอธิบายยุทธวิธีและกลไกที่กลุ่มรักษ์เชียงของใช้ในการต่อสู้เชิงความคิด ประกอบด้วย การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหว การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรอง การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติ ตลอดจนการดำรงความอิสระและความชอบธรรมของการเคลื่อนไหว ก่อนจะปิดท้ายด้วยบทสรุป

บทที่ 7 สรุป

บทสุดท้ายเป็นการสรุปผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษา พร้อมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะทางวิชาการด้านรัฐศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ใหม่และการขยายขอบเขตการอธิบายทางทฤษฎี นอกจากนี้ยังระบุข้อจำกัดของการศึกษาและเสนอแนะแนวทางการวิจัยในอนาคตเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนและการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง” มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง มาเป็นกรอบในการอธิบายงานวิจัย ประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง
- 2.2 แนวคิดการครองอำนาจนำ
- 2.3 แนวคิดปัญญานจัดตั้ง
- 2.4 แนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด
- 2.5 การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology)

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) เป็นแนวคิดเชิงวิพากษ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมิติสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจถึงพลวัตของอำนาจ ความไม่เสมอภาค และผลกระทบของการพัฒนาในบริบทของสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยาการเมืองจึงมิได้มองธรรมชาติเพียงในมิติของทรัพยากรที่แยกจากสังคม หากแต่มองว่า “ธรรมชาติ” เป็นพื้นที่แห่งการต่อรอง ชัดแย้ง และถูกจัดระเบียบผ่านโครงสร้างอำนาจและวาทกรรม ดังนั้น มิติ “ความรู้-ภาษา-กรอบความหมาย” ในการเมืองสิ่งแวดล้อมจึงคือพื้นที่ที่การเมืองอุดมการณ์ทำงาน และนี่เองคือสนามของ การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ในกรณีกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

2.1.1 พัฒนาการแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

นิเวศวิทยาการเมืองมีรากฐานจากงานวิจัยด้านภูมิศาสตร์มนุษย์ มานุษยวิทยาเชิงนิเวศ (Ecological Anthropology) และแนวคิดมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการวิพากษ์สิ่งแวดล้อมนิยมกระแสหลักที่มองข้ามมิติทางอำนาจ เช่น การผลักภาระด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่กลุ่มเปราะบางในสังคม (Blaikie & Brookfield, 1987) งานของ Blaikie และ Brookfield ถือเป็นหมุดหมายสำคัญที่

ผลักดันให้เกิดการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมผ่านกรอบของ “การเข้าถึงทรัพยากร” “ความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง” และ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทูน และชุมชน” ภายหลังแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาให้ลุ่มลึกขึ้น เช่น งานของ อาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) (2008) ที่เสนอว่า “ธรรมชาติ” มิได้ดำรงอยู่โดยลำพัง หากแต่ถูกทำให้เป็น “สิ่งที่ควรพัฒนา” ผ่านวาทกรรมแบบโครงการพัฒนา (Development Discourse) ซึ่งสะท้อนถึงอำนาจนำเชิงวาทกรรมที่จัดวางความหมายของทรัพยากรในแบบที่เอื้อประโยชน์แก่รัฐและทุน

2.1.2 องค์ประกอบหลักของนิเวศวิทยาการเมือง

- 1) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นิเวศวิทยาการเมืองให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์อำนาจ ทั้งในระดับโครงสร้าง (Structural Power) และระดับวาทกรรม (Discursive Power) โดยเฉพาะอำนาจของรัฐ กลุ่มทุน องค์การพัฒนา และภาคประชาชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) พื้นที่และอัตลักษณ์ พื้นที่ทางสิ่งแวดล้อมไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่กายภาพ แต่เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่มีการต่อรองความหมาย อัตลักษณ์ และการควบคุม (Watts & Peet, 2004)
- 3) วาทกรรมและการสร้างความรู้ แนวคิดนี้วิเคราะห์ว่าการอ้างอิงเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น “ป่าเสื่อมโทรม” หรือ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ล้วนเป็นการสร้างความรู้ที่มีผลต่ออำนาจ เช่น การประกาศให้พื้นที่หนึ่งเป็นเขตอนุรักษ์ก็อาจเป็นการไล่คนท้องถิ่นออกจากพื้นที่เดิมที่เคยดำรงชีวิตอยู่
- 4) การต่อต้านจากฐานราก นิเวศวิทยาการเมืองมักให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เช่น การปกป้องทรัพยากร การผลิตองค์ความรู้ของชุมชน หรือการใช้สื่อทางเลือก เพื่อท้าทายอำนาจรัฐหรือโครงการพัฒนาแบบบนลงล่าง (Rocheleau et al., 1996)

2.1.3 ความหมายของนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายและความแตกต่างจากกระแสหลัก

นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย (Left Political Ecology) คือแนวคิดเชิงวิพากษ์ที่มีรากฐานจากอุดมการณ์มาร์กซิสต์และสังคมนิยมในการศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการเปิดเผยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทูน และประชาชน ที่อยู่เบื้องหลังการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนา ซึ่งนำไปสู่วิกฤตสิ่งแวดล้อม ความยากจน และความไม่เป็นธรรมในระดับโครงสร้าง (Robbins, 2020; Martinez-Alier, 2002) แนวคิดนี้ถือว่าไม่สามารถแยกปัญหาสิ่งแวดล้อมออกจากปัญหาทางชนชั้นและโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองได้ เนื่องจากวิกฤตการณ์ทางนิเวศไม่ใช่เพียงผลของการบริหารจัดการที่ล้มเหลว หากแต่เป็นผลพวงของระบบทุนนิยมที่เอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นนำและทุนข้ามชาติ (Peet, Robbins, & Watts, 2011)

นิเวศวิทยาการเมืองกระแสหลักหรือกระแสกลาง (Mainstream Political Ecology) โดยทั่วไปมักเน้นการวิเคราะห์ที่ไม่ท้าทายโครงสร้างอำนาจ เช่น การมองปัญหาสิ่งแวดล้อมในเชิงเทคนิค การขาดแคลนทรัพยากร หรือการเพิ่มประสิทธิภาพเชิงนโยบาย โดยเฉพาะแนวคิดแบบNeo-

Malthusianism ซึ่งมองว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากประชากรล้นเกินและทรัพยากรมีจำกัด จึงเสนอแนวทางจำกัดประชากรและพัฒนาเทคโนโลยี แทนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (Blaikie & Brookfield, 1987)

ในทางกลับกัน นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายเน้นการวิเคราะห์ว่ารัฐและทุนข้ามชาติเข้าไปควบคุม สังคมอำนาจเหนือทรัพยากรอย่างไร โดยเชื่อมโยงระดับท้องถิ่นกับระดับโลกผ่านกระบวนการที่ Harvey (2005) เรียกว่า “Accumulation by Dispossession” หรือการสะสมทุนผ่านการกีดกันชุมชนจากทรัพยากรของตน แนวคิดนี้จึงมองว่าวิกฤตสิ่งแวดล้อมกับความไม่เป็นธรรมทางสังคมเป็นผลพวงจากระบบเศรษฐกิจโลกที่เน้นการแสวงหากำไร และการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดฝั่งซ้ายยังเชื่อมโยงการเมืองระดับรากหญ้ากับแนวคิด “ความยุติธรรมเชิงนิเวศ” (Ecological Justice) ซึ่งมุ่งเน้นการเรียกร้องสิทธิในที่ดิน น้ำ ป่า และวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการจัดการตนเองของชุมชน เช่น กรณีชุมชนในอเมริกาใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคลื่อนไหวต้านเขื่อนหรือเหมืองแร่โดยเน้นอธิปไตยทางนิเวศและความรู้ท้องถิ่น (Escobar, 2008; Rocheleau, Thomas-Slayter, & Wangari, 1996)

กล่าวโดยสรุป นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายต่างจากกระแสหลักตรงที่ไม่ได้มองสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงปัญหาทางเทคนิค แต่เป็นผลของโครงสร้างอำนาจที่ครอบงำและจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียม แนวคิดนี้จึงเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบเพื่อสร้างความเป็นธรรมทั้งทางสังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน

2.1.4 แนวคิดหลักจากนักคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายได้พัฒนามาจากการประสานระหว่างทฤษฎีฝ่ายซ้ายแบบคลาสสิกและแนวคิดหลังอาณานิคม โดยนักคิดสำคัญที่ส่งอิทธิพลได้แก่ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci), เดวิด ฮาร์วี (David Harvey), อาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) และ คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) ซึ่งต่างมีบทบาทในการวางรากฐานทางความคิดของนิเวศวิทยาการเมืองที่วิพากษ์โครงสร้างอำนาจ รัฐ และทุน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci): อำนาจนำและปัญญาชนจัดตั้ง

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “อำนาจนำ” (Hegemony) ซึ่งหมายถึงการครอบงำทางความคิดและวัฒนธรรมของชนชั้นนำที่ทำให้ค่านิยมของตนกลายเป็นสามัญสำนึกของสังคม แนวคิดนี้สามารถนำมาอธิบายการที่รัฐและทุนผลักดันโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ โดยสร้างวาทกรรมว่าเป็น “ประโยชน์สาธารณะ” ทั้งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น (Gramsci, 1971; Ekers, Loftus, & Mann, 2009) การต่อต้านวาทกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัย

“ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ซึ่งหมายถึงผู้ที่มีภูมิหลังจากชนชั้นแรงงานหรือชุมชน และทำหน้าที่สร้างความรู้เพื่อท้าทายอำนาจนำในสังคม รวมถึงสร้าง “วาทกรรมทางเลือก” (Counter-Hegemony) ที่สะท้อนความเป็นธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (Leff, 2015)

2) เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey): ทฤษฎีทุนนิยมกับการยึดครองธรรมชาติ

เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) นักภูมิศาสตร์ฝ่ายซ้ายได้นำเสนอแนวคิด “การสะสมทุนโดยการกีดกัน” (Accumulation by Dispossession) เพื่ออธิบายการที่ระบบทุนนิยมเข้าครอบครองทรัพยากรของสาธารณะและชุมชนผ่านกระบวนการเวนคืนที่ดิน และการแสวงหากำไรจากโครงการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อม (Harvey, 2005) ในเชิงนิเวศ แนวคิดนี้อธิบายว่าโครงการสร้างเขื่อน การทำเหมือง และเขตเศรษฐกิจพิเศษ ล้วนเป็นเครื่องมือของทุนในการยึดทรัพยากรเพื่อสะสมทุน โดยมักอาศัยกลไกของรัฐเป็นเครื่องมือสำคัญ ฮาร์วีย์ ยังชี้ให้เห็นว่า ทุนต้องขยายพื้นที่ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ผลิตส่วนเกิน นำไปสู่การบุกรุกพื้นที่ชายขอบและก่อวิกฤตสิ่งแวดล้อมในวงจรรั่วไหล (Harvey, 2001)

3) อาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar): วาทกรรมการพัฒนาและอาณานิคมทางความรู้

อาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) นักมานุษยวิทยาชาวโคลอมเบีย วิพากษ์แนวคิด “การพัฒนา” ที่ตะวันตกใช้ครอบงำประเทศในโลกที่สาม โดยชี้ว่าแนวทางพัฒนานิยมแบบตะวันตกเป็นการสร้างอุดมการณ์ที่ทำให้ประเทศยากจนต้องยอมรับรูปแบบการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมกับบริบทของตน (Escobar, 1995) แนวคิดของเขาเสนอว่า วาทกรรมการพัฒนาเป็นอาณานิคมเชิงวาทกรรม (Discursive Colonization) ที่บิดเบือนอัตลักษณ์และความรู้ของชุมชนท้องถิ่น แนวทาง “หลังการพัฒนา” (Post-Development) ของเขาสนับสนุนการฟื้นฟูความรู้ท้องถิ่น เช่น การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และการต่อต้านโครงการพัฒนาที่แผ่ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Escobar, 2008)

4) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) แม้จะไม่ได้พัฒนาแนวคิดสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ แต่ในงาน Capital ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่บิดเบี้ยวระหว่างทุนกับธรรมชาติผ่านแนวคิด “Metabolic Rift” ซึ่งหมายถึงรอยปริแยกระหว่างกระบวนการชีวภาพของมนุษย์กับธรรมชาติที่เกิดจากระบบทุน (Foster, 1999) ตัวอย่างเช่น การเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ดึงสารอาหารจากดินไปยังเมืองโดยไม่คืนกลับ ส่งผลให้ดินเสื่อมโทรม แนวคิดนี้ยังชี้ให้เห็นว่าในระบบทุน ธรรมชาติถูกทำให้เป็นสิ่งที่ทุนสามารถใช้โดยไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบในระยะยาว (Marx, 1991; Foster, Clark, & York, 2010) การตีความใหม่โดยนักนิเวศมาร์กซิสต์เน้นว่าระบบทุนนิยมโลกเป็นต้นเหตุร่วมของทั้งวิกฤตสิ่งแวดล้อมและความยากจน โดยเฉพาะในประเทศชายขอบที่ตกเป็นแหล่งทรัพยากรและแรงงานราคาถูก

2.1.5 ความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายกับขบวนการภาคประชาชนและชุมชนท้องถิ่น

นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย (Left Political Ecology) มิได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดในเชิงทฤษฎีที่เน้นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับโครงสร้างอำนาจ หากแต่ยังเป็นแนวคิดที่มีพลวัตและเชื่อมโยงโดยตรงกับขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ประสบปัญหาจากการรุกรานของรัฐและทุน การมองผ่านมุมมองฝั่งซ้ายทำให้เห็นว่า ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบไม่ใช่เพียง “เหยื่อ” ของกระบวนการพัฒนาแบบเอารัดเอาเปรียบ หากแต่เป็น “ผู้มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง” ที่สามารถลุกขึ้นมาต่อสู้และสร้างการจัดการทางเลือกได้ด้วยตนเอง (Martinez-Alier, 2002; Peet, Robbins, & Watts, 2011)

หลักการของขบวนการนิเวศสังคมนิยมระบุอย่างชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออำนาจการตัดสินใจอยู่ภายใต้การกำกับของประชาชนรากหญ้า ไม่ใช่กลุ่มชนชั้นนำในระบบรัฐหรือทุน (Löwy, 2015) การแก้ไขวิกฤตสิ่งแวดล้อมจึงมิใช่เพียงการออกนโยบายอนุรักษ์จากเบื้องบน แต่ต้องเริ่มจากการคืนอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการทรัพยากรของตนเอง และมีบทบาทอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจ (Escobar, 2008)

ในหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา ขบวนการประชาชนด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจากฐานล่างของสังคม เช่น การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและกลุ่มทุน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน เขื่อนแม่สร้อย โรงไฟฟ้าถ่านหิน หรือเขตอุตสาหกรรม ตัวอย่างในประเทศไทย ได้แก่ การต่อสู้ของชาวบ้านที่จังหวัดเลยและพิจิตรต่อต้านโครงการเหมืองแร่ทองคำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปกป้องสิทธิในที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกับตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของโครงการที่ถูกเรียกว่า “การพัฒนา” (Banpasirichote Wungaeo, 2017)

การวิเคราะห์แบบนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายจะเน้นย้ำว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวคือขบวนการต่อต้านอำนาจนำ (counter-hegemony) ที่รัฐและทุนร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อกำหนดนิยามของ “ความก้าวหน้า” และ “การพัฒนา” โดยที่เสียงของประชาชนถูกทำให้เป็นเพียงสิ่งรบกวน (Gramsci, 1971; Robbins, 2012) กลุ่มชาวบ้านจึงตอบโต้ด้วยการประท้วง เผยแพร่ข้อมูลทางเลือก ทำวิจัยโดยชุมชนเอง และสร้างเครือข่ายกับเอ็นจีโอและนักวิชาการ เพื่อท้าทายกรอบความรู้ของรัฐซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรื่อง “ปัญญาชนจัดตั้ง” ที่เกิดจากขบวนการเคลื่อนไหวของชนชั้นล่าง (Gramsci, 1971)

นอกจากนี้ แนวคิดฝั่งซ้ายยังช่วยให้เข้าใจความเชื่อมโยงระดับโลกของขบวนการท้องถิ่น ซึ่งหลายครั้งไม่ใช่การต่อสู้ที่แยกขาด แต่เชื่อมโยงกับขบวนการระดับสากล เช่น ขบวนการความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Justice Movement) หรือขบวนการชนพื้นเมืองที่ต่อต้านการ

รุกรานของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ในพื้นที่ดั้งเดิมของตน (Sundberg, 2007; Borrás et al., 2012) การตัดไม้ในหมู่บ้านเล็กๆ อาจเกี่ยวพันกับความต้องการไม้ในตลาดโลก การสร้างเขื่อนในพื้นที่ชายแดน อาจเชื่อมโยงกับการลงทุนข้ามชาติและนโยบายพัฒนาระดับภูมิภาค จากมุมมองนี้ ชุมชนท้องถิ่นจึงไม่ใช่เพียงผู้ถูกระงับ หากแต่เป็น “ผู้เล่น” ที่สามารถมีบทบาทในระดับภูมิภาคและโลก โดยผ่านการเคลื่อนไหวแบบรวมหมู่และการตั้งคำถามเชิงโครงสร้างต่อระบบทุนและรัฐ

กล่าวได้ว่า ภายหลังจากการอธิบายพัฒนาการ องค์ประกอบ และนักคิดสำคัญของนิเวศวิทยาการเมืองแล้ว ประเด็นสำคัญที่ควรเน้นคือ ขอบเขตของการถกเถียงทางวิชาการที่ทำให้แนวคิดนี้ยังคงมีพลวัตและเปิดกว้างสำหรับการตีความใหม่อย่างต่อเนื่อง นักวิชาการจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า นิเวศวิทยาการเมืองมิได้เป็นเพียงกรอบการวิเคราะห์ที่นิ่ง หากแต่เป็น “พื้นที่ถกเถียง” ระหว่างวิธีคิดและมุมมองที่หลากหลาย ทั้งในมิติของความรู้ ระดับการวิเคราะห์ และการใช้ภาษาในการนิยามความจริง ปัญหาเหล่านี้มิได้เป็นเพียงเรื่องทฤษฎี หากแต่สะท้อนถึงการต่อสู้เชิงอำนาจในโลกจริงที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รัฐ และทุน

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึง สังเคราะห์ข้อถกเถียงหลักในนิเวศวิทยาการเมือง (Main Debates in Political Ecology) เพื่อช่วยให้เห็นว่า การศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมมิใช่เพียงการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ หากแต่ต้องวิเคราะห์กรอบความคิดที่ใช้กำหนด “ปัญหา” และ “ทางออก” ด้วย ผู้วิจัยจึงได้บทสรุปถกเถียงหลักที่สำคัญ ได้แก่

ข้อถกเถียง: ความรู้ชุมชน vs ความรู้เชิงเทคนิค

นิเวศวิทยาการเมืองสะท้อนให้เห็นความตึงเครียดระหว่างองค์ความรู้เชิงชุมชน ที่มองระบบนิเวศในฐานะวิถีชีวิต กับความรู้เชิงเทคนิค-วิศวกรรมที่รัฐและทุนใช้จัดการทรัพยากร ความแตกต่างนี้ไม่ใช่เพียงเชิงวิธีวิทยา หากแต่เป็นการต่อสู้เพื่อกำหนด “ความจริง” ว่าใครคือผู้เชี่ยวชาญตัวจริง

ข้อถกเถียง : พหุระดับ-ข้ามพรมแดน vs ความเป็นท้องถิ่น

การศึกษานิเวศวิทยาการเมืองเน้นย้ำว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่หยุดอยู่แค่ระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่น หากแต่โยงใยกับระดับชาติ ภูมิภาค และโลก เช่น กรณีแม่น้ำโขงที่ได้รับผลจากโครงการจิ่งลาว ไทย เวียดนาม และตลาดโลก ปัญหาคือเราจะวิเคราะห์การเมืองข้ามพรมแดนโดยไม่ทำให้ “ความเป็นท้องถิ่น” ถูกกลบหายไปได้อย่างไร

ข้อถกเถียง : การเมืองของภาษา/นโยบาย (Politics of Language & Framing)

การนิยาม เช่น “ป่าเสื่อมโทรม” “แม่น้ำเพื่อพัฒนา” หรือ “การอนุรักษ์อย่างยั่งยืน” ไม่ได้เป็นเพียงคำอธิบายเชิงกลาง แต่คือเครื่องมือทางอำนาจที่กำหนดว่าใครมีสิทธิอยู่-ใครถูกผลักออกไป กรณีแม่น้ำโขง แสดงให้เห็นว่าการตั้งชื่อและการสร้างกรอบความหมายคือการต่อสู้เชิงอุดมการณ์โดยตรง

กล่าวโดยสรุป นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายและขบวนการภาคประชาชนมีความสัมพันธ์ในลักษณะ “หล่อเลี้ยงกันและกัน” กล่าวคือ ทฤษฎีฝั่งซ้ายให้อารุทางความคิดแก่การต่อสู้ของประชาชน ในขณะที่เดียวกัน ปฏิบัติการของขบวนการภาคสนามก็เป็นตัวอย่างที่ทำให้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองพัฒนายิ่งขึ้น การประสานระหว่างทฤษฎีกับภาคปฏิบัติจึงไม่ใช่เพียงการอธิบายโลก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงโลกด้วยพลังของคนตัวเล็กที่รวมตัวกันอย่างมีจุดยืนและวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน (Burawoy, 2000)

ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นการนำแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรในมิติเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อต้านวาทกรรมพัฒนาแบบบนลงล่าง การลดทอนอธิปไตยทางทรัพยากร และการใช้อำนาจนำทางวาทกรรมเพื่อกลบเสียงของชุมชน ขบวนการนี้มีใช้เพียงการรักษาธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ แต่เป็นการเมืองจากฐานล่าง ที่ผสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และการต่อสู้เชิงอุดมการณ์เพื่อท้าทายรัฐและทุนในระดับภูมิภาค กรณีนี้ยืนยันว่าชาวบ้านไม่ใช่เพียงผู้ถูกระงับ หากแต่เป็นผู้มีพลังในการนิยามอนาคตของทรัพยากรของตนเอง

กรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแก่นของแนวคิดนี้ ชาวบ้านในลุ่มน้ำโขงไม่ได้ต่อต้านโครงการระเบิดแก่งหรือเขื่อนเพียงเพราะห่วงเกรงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หากแต่พวกเขากำลังตั้งคำถามเชิงโครงสร้างต่อ “การพัฒนา” ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับการเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มทุนข้ามชาติ และการลดทอนบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรของตนเอง การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงเป็นมากกว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติ หากคือการต่อสู้ทางการเมืองที่มุ่งท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุน รวมทั้งสร้างวาทกรรมใหม่ที่ยืนยันคุณค่าของแม่น้ำในฐานะ “พื้นที่แห่งชีวิต” ไม่ใช่เพียง “โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ” ผ่านแว่นของนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย การต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของสามารถถูกอธิบายว่าเป็นการลุกขึ้นต่อต้าน “การสะสมทุนผ่านการช่วงชิง” ตามแนวคิดของเดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) ซึ่งมองว่าโครงการพัฒนาที่เอื้อทุนมักต้องยึดทรัพยากรที่เคยเป็นของสาธารณะหรือของชุมชนท้องถิ่น เพื่อแปรให้กลายเป็นปัจจัยในการผลิตและหมุนเวียนทุน ในขณะเดียวกัน แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่าด้วยอำนาจนำและบทบาทของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” ก็ช่วยให้เข้าใจบทบาทของบุคคลอย่างประธานกลุ่ม ที่สามารถเชื่อมโยงความรู้พื้นบ้านกับการเคลื่อนไหวทางสังคม สร้างการรับรู้ใหม่ในหมู่ชาวบ้าน และนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายต่อสู้เชิงนโยบายได้อย่างเข้มแข็ง กรณีนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ขบวนการประชาชนในระดับท้องถิ่นไม่ได้ถูกตัดขาดจากพลวัตระดับภูมิภาคหรือโลก หากแต่เป็น “สนามการต่อสู้” ที่เชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้น การต่อต้านโครงการจีนในแม่น้ำโขงจึง

ไม่ใช่แค่การปกป้องหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง แต่เป็นการตั้งคำถามต่อกระบวนการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่ที่รัฐไทยยอมจำนนต่อทุนข้ามชาติในนามของ “ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ”

2.2 แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony)

แนวความคิดเรื่อง “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบในช่วงที่เขาถูกจองจำระหว่างปี ค.ศ. 1926–1937 ภายใต้ระบอบฟาสซิสต์ของมูสโสลินี แนวคิดเหล่านี้ถูกบันทึกไว้ในเอกสารที่มีชื่อเสียงคือ Prison Notebooks ซึ่งสะท้อนความพยายามของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในการวิพากษ์ทฤษฎีมาร์กซิสต์กระแสหลัก และเสนอกรอบคิดทางการเมืองที่เน้นมิติทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ในการอธิบายการปกครองของชนชั้นนำ (Gramsci, 1971)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นนักปฏิบัติการทางความคิดและการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี ซึ่งเริ่มมีบทบาทในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ภายหลังจากที่เขาเข้าร่วมกับกรรมกรและประชาชนในเมืองตูริน เขาได้เผชิญกับภาวะถดถอยของขบวนการฝ่ายซ้ายและความล้มเหลวของพรรคสังคมนิยมอิตาลี อันเป็นผลมาจากวิกฤตเศรษฐกิจและความไม่เสถียรทางการเมือง ซึ่งต่อมาได้นำไปสู่การเรืองอำนาจของระบอบฟาสซิสต์ ด้วยเหตุนี้ อันโตนิโอ กรัมสกี จึงพัฒนากรอบคิดเรื่อง “อำนาจนำ” ขึ้นเพื่ออธิบายว่า เหตุใดขบวนการแรงงานและพรรคฝ่ายซ้ายในยุโรปจึงไม่สามารถยึดอำนาจได้ แม้จะมีสถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงก็ตาม (Forgacs, 2000)

แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) วิพากษ์ทฤษฎีมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม โดยเฉพาะแนวโน้มที่เชื่อใน “การกำหนดโดยเศรษฐกิจ” อย่างแข็งทื่อ (Economic Determinism) ซึ่งมองว่าโครงสร้างเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยอัตโนมัติ อันโตนิโอ กรัมสกี เห็นว่าแนวคิดนี้ละเลยมิติของ “เจตจำนง” (will) และ “โครงสร้างส่วนบน” (Superstructure) อันประกอบด้วยความคิด ความเชื่อ จริยธรรม และสถาบันต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสืบทอดหรือท้าทายอำนาจของชนชั้นปกครอง (Mayo, 1999; วัชรพล พุทธิรักษา, 2549)

ในกรอบคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) “อำนาจนำ” หมายถึงความสามารถของชนชั้นนำในการทำให้อุดมการณ์ของตนเองถูกยอมรับโดยสมัครใจจากชนชั้นอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ถูกปกครอง ผ่านการควบคุมในระดับวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ อำนาจที่ชนชั้นปกครองถือครองอยู่นั้นจึงมิได้ตั้งอยู่บนการใช้กำลังเท่านั้น แต่ตั้งอยู่บนการผลิตซ้ำ “ความยินยอม” (Consent) ผ่านสถาบันในภาคประชาสังคม เช่น ศาสนา ระบบการศึกษา สื่อ และครอบครัว ซึ่งทั้งหมดมีบทบาทใน

การทำให้อุดมการณ์ของชนชั้นนำกลายเป็น “สามัญสำนึก” ของประชาชน (Gramsci, 1971; Hall, 1986)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เห็นว่า สาเหตุที่ชนชั้นนายทุนสามารถสถาปนาอำนาจได้นั้น มิใช่เพราะความเหนือกว่าทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะสามารถสร้างฉันทมติทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ให้ประชาชน “เห็นพ้อง” กับระเบียบที่เป็นอยู่ เช่น การยอมรับคุณค่าของการพัฒนาในรูปแบบทุนนิยม การแข่งขันเสรี และความเชื่อในสำนึกชาตินิยมอย่างไม่ต้องคำถาม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบทุนนิยมสามารถอยู่รอดได้เพราะมันสามารถโน้มน้าวให้ผู้คนยอมรับระบบนั้นในฐานะ “ความจริง” ที่มีอาจหลีกเลี่ยง (Sassoon, 1987)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) พยายามตอบคำถามว่า “ทำไมประชาชนผู้ถูกกดขี่จึงยอมรับการครอบงำ” และ “ชนชั้นปกครองสร้างอำนาจของตนอย่างไร” เพื่อตอบคำถามเหล่านี้ เขาเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจำเป็นต้องมี “สงครามช่วงชิงฐานที่มั่น” (War of Position) ที่เน้นการต่อสู้ทางวัฒนธรรมระยะยาวผ่านการผลิตอุดมการณ์ การจัดตั้งทางความคิด และการสร้างพันธมิตรทางสังคม ซึ่งแตกต่างจาก “สงครามเคลื่อนที่” (War of Manoeuvre) ที่เน้นการเผชิญหน้ากับรัฐอย่างเปิดเผย เช่น การลุกฮือหรือการปฏิวัติอย่างฉับพลัน (Gramsci, 1971; Bates, 1975)

หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของการสร้างอำนาจคือบทบาทของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ซึ่งคือผู้ที่ไม่ได้จำกัดอยู่ในวงวิชาการเท่านั้น แต่เป็นบุคคลที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงประสบการณ์ของชนชั้นตนเข้ากับการผลิตความรู้ในระดับสังคม ปัญญาชนจัดตั้งมีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบความคิดของกลุ่มชนชั้น และสร้างกรอบการรับรู้ (Frame of Perception) ที่ทำให้คนหม่อมมาชอบรับอุดมการณ์ของกลุ่มตน (Holub, 1992; วัชรพล พุทธิรักษา, 2550)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) หันมาเน้นการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ เพราะได้รับบทเรียนสำคัญจากเหตุการณ์ร่วมสมัยหลายประการ เช่น ความล้มเหลวของพรรคคอมมิวนิสต์รัสเซียภายใต้การนำของสตาลินที่ใช้วิธีการปราบปรามรุนแรงต่อประชาชน, การขยายตัวของระบอบฟาสซิสต์ในอิตาลีและเยอรมนีที่สามารถระดมพลังมวลชนได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านวาทกรรมชาตินิยม และความล้มเหลวของฝ่ายซ้ายในการจัดตั้งแนวร่วมที่เข้มแข็งในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี ค.ศ. 1930 ซึ่งนำไปสู่การครอบงำของฝ่ายอนุรักษนิยมแทน (เทพฤทธิ์ สุภาสงวน, 2536; วัชรพล พุทธิรักษา, 2550)

การวิเคราะห์ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) จึงนำไปสู่ข้อเสนอที่ว่า หากชนชั้นผู้ถูกกดขี่ต้องการโค่นล้มอำนาจของชนชั้นปกครอง พวกเขาจำเป็นต้องสถาปนา “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ที่ประกอบด้วยอุดมการณ์ วัฒนธรรม และแนวทางการจัดตั้งที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงของประชาชนในทุกระดับ การสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรม การพัฒนาพื้นที่สื่อ

ทางเลือก การจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกวิพากษ์ และการเสริมบทบาทของปัญญาชนจัดตั้ง
จึงกลายเป็นภารกิจหลักของขบวนการประชาชนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในสังคม

2.2.1 ความหมายของการครองอำนาจนำ(Hegemony)

ชยอนันต์ สมุทวณิช (2530) ได้อธิบายการครอบครองความเป็นใหญ่(Hegemony) หมายถึง กระบวนการในสังคมซึ่งส่วนหนึ่งของชนชั้นนำกระทำการควบคุมผ่านความเป็นผู้นำทาง
ศีลธรรมและปัญญาต่อส่วนอื่นๆ โดยการที่ชนชั้นนำมีอำนาจและความสามารถในการเป็นตัวแทน
ผลประโยชน์ของส่วนอื่นๆ ส่วนที่นำไม่ได้บังคับให้ส่วนอื่นๆ ยึดถืออุดมการณ์ของตน แต่ใช้การกล่อม
เกล้าทางการศึกษาและในทางการเมืองไปกำหนดโลกทัศน์ของชนชั้นนำให้เป็นโลกทัศน์ที่ทุกๆ ฝ่าย
ยอมรับนับถือ ซึ่งมีผลในการชี้นำผลประโยชน์และความต้องการของกลุ่มที่ถูกอำนาจครอบงำทั้งหลาย
การมีอำนาจครอบงำเป็นเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับการขยายความสามารถในการสืบทอดอำนาจในการ
ควบคุมพัฒนาการของสังคม

ในขณะที่ **วณิส ปิยะกุลชัยเดช (2548)** ทำการศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด
การครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) พบว่า จุดมุ่งหมาย
ของการครองความเป็นใหญ่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท โดยแบ่งตามมุมมองของคู่กรณีในการต่อสู้เพื่อ
การครองความเป็นใหญ่

ประเภทแรกการครองความเป็นใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อตั้งรัฐใหม่ การครองความเป็นใหญ่
จึงเป็นวิธีการที่จะทำให้กลุ่มทางสังคมหลักหรือชนชั้นมีอำนาจในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง
ใหม่หรือรัฐใหม่ รัฐใหม่ที่ว่านี้ก็ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มทางสังคมหรือชนชั้นของตน

ประเภทที่สองการครองความเป็นใหญ่นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาไว้ซึ่งการมีอำนาจในการ
จัดการความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ การครองความเป็นใหญ่ในแง่จึงเป็นวิธีการของกลุ่ม
ทางสังคมหลักหรือชนชั้นที่มีอำนาจแล้วจัดการกับกลุ่มทางสังคมหลักหรือชนชั้นตรงกันข้ามไม่ให้
สามารถทำลายการครองความเป็นใหญ่ของกลุ่มหรือชนชั้นตน

การครองความเป็นใหญ่ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) สามารถเกิดขึ้นได้ใน
หลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและภูมิปัญญา ทั้งพื้นที่ในทางกายภาพที่การ
ครองความเป็นใหญ่ดำรงอยู่ก็สามารถที่จะเป็นได้ทั้งภายในกลุ่มทางสังคม เช่น โบสถ์คาทอลิก หรือ
ภายในรัฐ หรือแม้แต่ว่างระหว่างรัฐหรือ ระดับโลก แต่ไม่ว่าจะมีมิติหรือพื้นที่ที่แตกต่างกันเพียงใดสิ่งที่
เหมือนกันในทุกมิติและพื้นที่ก็คือการครองความเป็นใหญ่นั้นต้องสัมพันธ์กับการนำและความยินยอม
ซึ่งเกิดขึ้นในระดับของความคิดความแตกต่างกันในพื้นที่ที่การครองความเป็นใหญ่ดำรงอยู่ทำให้เกิด
ความแตกต่างกันระหว่างสังคม ซึ่งเห็นได้จากกรณีการต่อสู้กันภายในโบสถ์คาทอลิก ผู้นำก็เป็นกลุ่ม
ย่อยหนึ่งภายในโบสถ์ ส่วนผู้ถูกนำก็คือสมาชิกที่เหลือของโบสถ์ หรือในระดับรัฐ ผู้นำก็คือกลุ่มทาง

สังคมหลักหรือชนชั้น ผู้ถูกนำก็คือกลุ่มทางสังคมอื่นหรือมวลชน ในระดับระหว่างรัฐหรือระดับโลก ผู้นำก็คือประเทศหรือรัฐ ในขณะที่ผู้ถูกนำก็คือประเทศหรือรัฐอื่นๆที่เหลือ กลไกการครองความเป็นใหญ่ที่ผู้นำใช้เพื่อให้เกิดการครองความเป็นใหญ่นี้จึงแตกต่างกันไปตามพื้นที่ การครองความเป็นใหญ่ดำรงอยู่ กลไกดังกล่าวอาจจะเป็นเพียงการต่อสู้เพื่อการครองความเป็นใหญ่ในกลุ่มทางสังคมย่อย เช่น ในโบสถ์ หรือสถานีโทรทัศน์ระดับชาติในการต่อสู้เพื่อการครองความเป็นใหญ่ในรัฐ หรือ สถานีโทรทัศน์ดาวเทียมที่กินบริเวณทั่วโลกในการต่อสู้เพื่อการครองความเป็นใหญ่ในระดับโลก

การตีความการครองความเป็นใหญ่ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่อจุดประสงค์ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงการขึ้นหรือลงจากอำนาจของกลุ่มทางสังคมในระดับย่อยภายในกลุ่มทางสังคมจนถึงระดับที่ใหญ่ที่สุดคือ ในระดับโลกก็ได้ มโนทัศน์การครองความเป็นใหญ่นี้ นอกจากจะเป็นกรอบทั่วไปในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางการเมือง อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ยังใช้กรอบดังกล่าวในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เฉพาะรวมอธิบายการต่อสู้เพื่อการครองความเป็นใหญ่ที่เป็นอยู่ในอิตาลีอีกด้วย ซึ่งก็คือการปกครองของพวกฟาสซิสต์ โดยการเน้นการต่อสู้เพื่อการครองความเป็นใหญ่ในอิตาลีจึงเป็นสาเหตุให้อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ให้ความสำคัญต่อมโนทัศน์เรื่องการครองความเป็นใหญ่ภายในรัฐ รวมทั้งอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ยังได้เสนอมโนทัศน์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น พรรคการเมืองที่มีลักษณะเป็นเจ้าแห่งยุคใหม่ แนวร่วมทางประวัติศาสตร์ และสงครามแบบตรึงพื้นที่ เพื่อว่าหากเป็นไปได้ผู้ที่จะนำมวลชนต่อสู้กับการปกครองของพวกฟาสซิสต์ควรมีลักษณะเช่นใดและใช้วิธีการต่อสู้อย่างไรในสภาพสังคมของอิตาลีที่มีความเจริญทางประชาสังคมสูง

ในทำนองเดียวกัน **วัชรพล พุทธรักษา (2550)** “การครองอำนาจ” หรือ “Hegemony” หมายถึง การใช้อำนาจของกลุ่ม/ชนชั้นใดๆ เพื่อสร้างภาวะการณ์ครอบครองความคิด และมีอำนาจนำเหนือกลุ่ม/ชนชั้นอื่นๆในสังคม โดยที่การใช้ อำนาจดังกล่าว นั้นปราศจากการใช้ความรุนแรง หรือการบังคับเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกชนิดต่างๆ เพื่อครอบครองความคิด โน้มน้าว และทำให้เกิดการยอมรับ เพื่อก่อให้เกิดขึ้นซึ่งความยินยอมพร้อมใจ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมและชนชั้นต่างๆ โดยที่ผู้คนในกลุ่ม/ชนชั้นที่ถูกกระทำนั้นไม่ทราบ หรือไม่สามารรถตระหนักได้ว่าตนได้ถูกครอบครองความคิดไปแล้ว

ในส่วน **สุภาภรณ์ จันทวนิช (2552)** การครองความคิดจิตใจ คือ การครอบงำชนชั้นหนึ่งโดยวิธีการทางการเมืองและอุดมการณ์ประสานเข้าด้วยกัน กล่าวคือ มีกลุ่มคนในสังคมซึ่งตั้งใจจะครอบงำคนอื่นและลักษณะการครอบงำที่เกิดขึ้นในระดับชนชั้น คือ การนำเอาวิธีการทางการเมืองมาผสมกับเรื่องอุดมการณ์ ทำให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้นที่ตามอุดมการณ์ที่สอดใส่

ขณะที่ เกษียร เตชะพีระ (2553) “อำนาจนำ” (Hegemony) หมายถึง ความสามารถในการนำโดยความยินยอมพร้อมใจของผู้ตาม (Leadership by Consent) หรือนัยหนึ่ง การยินยอมปฏิบัติตาม ผู้นำโดยไม่ต้องถูกบังคับ (Non – coercive Compliance)

คำว่า “Hegemony” หรือที่ในงานชิ้นนี้ใช้คำว่า “การครองอำนาจนำ” เป็นคำที่มีที่มาจาก ภาษากรีกที่ว่า “Hegemon” ที่มีความหมายถึง การนำ(Leading) การมีอำนาจเหนือผู้อื่น (Prominent Power) และมักจะใช้ในความหมายของการครองอำนาจทางการเมือง (Political Dominance) เป็น ส่วนใหญ่ (วัชรพล พุทธรักษา ,2550)

2.2.2 องค์ประกอบหลักของการครองอำนาจนำ: การบังคับ (Coercion) และความยินยอม (Consent)

แนวคิดเรื่อง “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) พัฒนาขึ้นนั้น มีรากฐานอยู่บนความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับ “กลไกของอำนาจ” ที่ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญสองประการ ได้แก่ การบังคับ (Coercion) และ ความยินยอม (Consent) ซึ่งมีได้ แยกขาดจากกัน แต่ทำงานควบคู่กันในกระบวนการปกครองของรัฐ (Gramsci, 1971)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เสนอว่า ในระบอบทุนนิยมสมัยใหม่ รัฐไม่สามารถ คงอำนาจไว้ได้ด้วยการใช้กำลังเพียงอย่างเดียว หากต้องอาศัยกระบวนการสร้าง “ความชอบธรรม” ผ่านการยินยอมของประชาชน ความยินยอมนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นผลจากการจัดวาง และกล่อมเกลாதางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ โดยผ่านสถาบันทางสังคม เช่น โรงเรียน สื่อ ศาสนา และครอบครัว ซึ่งล้วนเป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาสังคม (Civil Society) ที่ทำหน้าที่ “ผลิตซ้ำ” ความยินยอมต่อระเบียบอำนาจที่ดำรงอยู่ (Forgacs, 2000; Gramsci, 1971)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้เสนอโมเดลของรัฐว่าเป็นผลรวมของ “สังคม การเมือง” (Political Society) และ “สังคมพลเรือน” (Civil Society) โดยกล่าวว่า “รัฐ = สังคม การเมือง + ภาคประชาสังคม (รัฐในฐานะอำนาจนำที่ได้รับการคุ้มครองด้วยเกราะของการบังคับ)” (Gramsci, 1971) หมายความว่า รัฐที่มั่นคงจะประกอบด้วยการผสมผสานระหว่างอำนาจบังคับ เช่น กฎหมาย ระบบศาล ตำรวจ ทหาร ฯลฯ และอำนาจนำที่ฝังอยู่ในภาคประชาสังคมผ่านการยินยอม โดยสมัครใจของประชาชน

ในบริบทของสังคมทุนนิยมตะวันตก อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ชี้ให้เห็นว่า ชน ชั้นปกครองสามารถรักษาอำนาจได้ด้วยการผลิต “ฉันทมติ” (Consensus) ผ่านชุดความคิดและ ค่านิยมที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป กล่าวคือ ประชาชนถูกทำให้ “เห็นพ้อง” กับระเบียบสังคมที่ดำรงอยู่ ไม่ใช่เพราะการถูกบังคับอย่างเปิดเผย แต่เพราะถูกทำให้เชื่อว่าโครงสร้างนั้นสอดคล้องกับประโยชน์

ของตนเอง เช่น วาทกรรมเรื่อง “โอกาสทางเศรษฐกิจ” หรือ “ความมั่นคงของชาติ” ที่ถูกใช้เพื่อให้ความชอบธรรมกับนโยบายของรัฐหรือระบบตลาดเสรี (Sassoon, 1987)

อย่างไรก็ตาม การบังคับก็ยังคงมีบทบาทในฐานะ “กลไกรองรับ” ที่รัฐสามารถใช้ได้เมื่อเผชิญภาวะวิกฤต หรือเมื่อความยินยอมเสื่อมคลายลง เช่น การใช้กำลังปราบปรามการชุมนุมของมวลชน หรือการออกกฎหมายจำกัดเสรีภาพในนามของความมั่นคงของชาติ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มองว่า อำนาจที่มั่นคงคืออำนาจที่สามารถ “ห่อหุ้ม” การบังคับไว้ภายใต้เงาของความยินยอม กล่าวคือ รัฐไม่จำเป็นต้องใช้กำลังโดยตรงตลอดเวลา เพราะประชาชน “ยอมปฏิบัติตาม” อยู่แล้ว (Gramsci, 1971)

เพื่อให้การครองอำนาจมีความยั่งยืน ชนชั้นนำมักจะยินยอม “ประนีประนอม” กับกลุ่มอื่นบางส่วน เช่น ยอมรับข้อเรียกร้องบางประการของสหภาพแรงงาน หรือปรับนโยบายรัฐสวัสดิการให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นกลางหรือผู้มีรายได้น้อย เพื่อคงไว้ซึ่งความยินยอมโดยไม่จำเป็นต้องใช้การบังคับแบบแข็งกระด้าง ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งระบบสวัสดิการในยุโรปตะวันตกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เป็นส่วนหนึ่งของการประนีประนอมเชิงอุดมการณ์ระหว่างทุนกับแรงงาน (Cox, 1983)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกกระบวนการนี้ว่า “การปฏิวัติแบบเฉื่อย” (Passive Revolution) ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงภายในระบอบเดิมโดยที่อำนาจของชนชั้นนำยังคงอยู่ เช่น การดูดซับข้อเรียกร้องของกลุ่มต่อต้านเพื่อสลายพลังของพวกเขาโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอย่างแท้จริง (Gramsci, 1971; Forgacs, 2000)

โดยสรุป อำนาจนำจึงไม่ใช่การครอบงำโดยใช้กำลัง หากแต่เป็น กระบวนการที่ซับซ้อนระหว่างการชักจูงให้ยอมรับกับการข่มขู่ให้กลัว ซึ่งต้องดำเนินควบคู่กันตลอดเวลา ความสามารถของชนชั้นปกครองในการรักษาสมดุลระหว่างการบังคับและการยินยอมคือสิ่งที่ทำให้อำนาจนำมีเสถียรภาพ และยากต่อการท้าทายจากชนชั้นล่าง

การทำความเข้าใจ “การครองอำนาจนำ” มิได้หยุดอยู่เพียงระดับทฤษฎี แต่ต้องสามารถนำไปตรวจสอบเชิงประจักษ์ได้จริง ในที่นี้ ผู้วิจัยได้จัดทำ ตารางอำนาจนำ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแสดงรัฐ-ทุน, เครื่องมือเชิงสถาบัน, และ กรอบความหมายที่ถูกผลิตซ้ำ เพื่อตรวจสอบว่าอำนาจนำของชนชั้นปกครองทำงานอย่างไร และถูกท้าทายอย่างไร โดยในบทที่ 4-6 จะใช้ตารางที่ 1 เป็นเกณฑ์วิเคราะห์ข้อมูล

ตารางที่ 1 อำนาจนำ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแสดงรัฐ-ทุน, เครื่องมือเชิงสถาบัน, และ กรอบความหมายที่ถูกผลิตซ้ำ

ตัวแสดง	เครื่องมือเชิงสถาบัน	กรอบความหมายที่ถูกผลิตซ้ำ
รัฐ (รัฐบาล, อปท., ข้าราชการ)	นโยบายพัฒนา, กฎหมาย, กลไกความมั่นคง	“การพัฒนาเพื่อเศรษฐกิจ”, “ความมั่นคงแห่งชาติ”
ทุน (บ.จีน, นักธุรกิจ, นักลงทุน)	สัญญาระหว่างประเทศ, โครงการลงทุน, เขตเศรษฐกิจพิเศษ	“การค้าเสรี”, “ความเจริญรุ่งเรือง”
ภาคประชาชน/NGOs	เครือข่าย NGO, โองเฮียน, งานวิจัยชาวบ้าน	“แม่น้ำคือชีวิต”, “อธิปไตยทางนิเวศ”

(ที่มา : ผู้วิจัย)

ตารางอำนาจนำดังกล่าวทำให้เห็นว่า อำนาจไม่ได้ปรากฏในลักษณะการบังคับเชิงเดียว หากแต่แทรกซึมผ่าน ตัวแสดงที่หลากหลาย ทั้งรัฐ ทุน และภาคประชาชน โดยรัฐใช้นโยบายและกลไกกฎหมายเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความชอบธรรม ขณะที่ทุนพึ่งพาโครงการพัฒนาและการลงทุนระหว่างประเทศเป็นช่องทางในการครอบครองทรัพยากร ส่วนภาคประชาชนและเครือข่าย NGO กลับสร้างพื้นที่ อำนาจนำทางเลือก ผ่านองค์ความรู้ชุมชนและสื่อทางเลือก สิ่งเหล่านี้ทำงานร่วมกันภายใต้ กรอบความหมายที่ถูกผลิตซ้ำและแข่งขันกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นชุดความคิด “การพัฒนาเศรษฐกิจ” ของรัฐและทุน หรือชุดความคิด “แม่น้ำคือชีวิต” ของชุมชนท้องถิ่น

การวิเคราะห์เชิงตารางอำนาจนำจึงช่วยให้สามารถตรวจสอบได้ว่าอำนาจนำถูกสร้างและคงอยู่ผ่านกลไกใด และจะคลี่คลายออกมามีอย่างไรเมื่อต้องเผชิญการทำลายจากภาคประชาชน งานวิจัยนี้จะใช้ตัวชี้วัดเชิงปฏิบัติ เช่น ความถี่และน้ำหนักของการใช้กรอบคำหลักใน สื่อ สิ่งพิมพ์ และเอกสารทางการของรัฐ/ทุน การยึดโยงของ หน่วยงานท้องถิ่นกับนโยบายระดับชาติ/ภูมิภาค (เช่น GMS, BRI, เขตเศรษฐกิจพิเศษ) การปรากฏของ พื้นที่และเวทีทางเลือก (เช่น โองเฮียนแม่น้ำของ, เวทีสาธารณะ, สื่อสร้างสรรค์) ที่สะท้อน อำนาจนำทางเลือก การสร้างหรือผลิตซ้ำ สามัญสำนึกใหม่ ผ่านกิจกรรมชุมชน การรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ และเครือข่ายพันธมิตร เพื่อทำให้การวิเคราะห์อำนาจนำมีหลักฐานรองรับอย่างเป็นระบบ ในบทที่ 4-6 ตารางนี้จะถูกนำมาเป็นกรอบสำหรับตรวจสอบทั้งอำนาจทุน และธรรมชาติ: การวิพากษ์การพัฒนานอภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (บทที่ 4) การก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม (บทที่ 5) และกลุ่มรักษ์เชียงของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง (บทที่ 6) ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงพลวัตของการต่อสู้เพื่อช่วงชิงความหมายและการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นรูปธรรม

2.3 ปัญญาชนจัดตั้ง(Organic Intellectual)

ในแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) “ปัญญาชน” (Intellectuals) มิได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มผู้มีการศึกษาสูงหรือบุคคลในแวดวงวิชาการ หากแต่หมายถึงบุคคลที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ระบบคุณค่า และอุดมการณ์สู่สังคม ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะครู นักบวช ข้าราชการ ผู้จัดการ วิศวกร นักธุรกิจ หรือแม้กระทั่งผู้นำชุมชนท้องถิ่น อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ถือว่าบุคคลเหล่านี้คือ “ผู้ทำหน้าที่ทางปัญญา” (Intellectual Functionaries) ที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจกับโครงสร้างทางอุดมการณ์ในสังคม (Gramsci, 1971; Forgacs, 2000)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) แบ่งปัญญาชนออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่

(1) ปัญญาชนดั้งเดิม (Traditional Intellectuals)

(2) ปัญญาชนจัดตั้ง(Organic Intellectual)

1.) ปัญญาชนดั้งเดิม (Traditional Intellectuals)

ปัญญาชนดั้งเดิมหมายถึงกลุ่มปัญญาชนที่มีรากเหง้ามาจากชนชั้นสูงในประวัติศาสตร์ เช่น นักบวช นักวิชาการ นักปรัชญา หรือผู้มีบทบาทในสถาบันศิลปะและการศึกษา พวกเขา มักมองตนเองว่า “เป็นอิสระ” จากผลประโยชน์ของชนชั้นต่าง ๆ และทำหน้าที่ในฐานะผู้ประคับประคองคุณค่าทางวัฒนธรรมและศีลธรรมของสังคม แต่อันโตนิโอ กรัมสกี ชี้ว่า ปัญญาชนเหล่านี้แท้จริงแล้วคือ ผู้สืบทอดอำนาจนำทางวัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง ที่มีส่วนในการรักษาระบบอำนาจเดิมไว้โดยไม่รู้ตัว (Gramsci, 1971) กล่าวคือ แม้พวกเขาจะมองว่าตนเองเป็นกลางทางชนชั้น แต่การดำรงอยู่ของพวกเขาในสถาบันหลัก เช่น มหาวิทยาลัย โบสถ์ หรือระบบราชการ มักจะสนับสนุนและผลิตซ้ำอุดมการณ์ของชนชั้นผ่านการควบคุมระบบความรู้ (Marxists Internet Archive, n.d.)

2.) ปัญญาชนจัดตั้ง(Organic Intellectual)

ในทางตรงกันข้าม ปัญญาชนจัดตั้งคือบุคคลที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมเฉพาะของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง และทำหน้าที่แสดงออกถึงผลประโยชน์และประสบการณ์ของชนชั้นนั้น ๆ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) อธิบายว่า “ทุกกลุ่มสังคมซึ่งก่อกำเนิดจากหน้าที่ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ย่อมสร้างปัญญาชนจัดตั้งของตนเองขึ้นมา” (Gramsci, 1971) ปัญญาชนกลุ่มนี้ไม่ได้เพียงทำหน้าที่สื่อสารข้อมูล แต่ยัง แปลงประสบการณ์ของชนชั้นตนให้กลายเป็นหลักการทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในระดับที่สามารถได้รับการยอมรับจากมวลชน

ยกตัวอย่างเช่น ชนชั้นนายทุนได้สร้างปัญญาชนจัดตั้งของตนผ่านนักธุรกิจ นักการตลาด นักกฎหมาย และผู้บริหารองค์กร ที่ถ่ายทอดอุดมการณ์แบบทุนนิยมสู่สังคม ขณะเดียวกัน ชนชั้นแรงงานก็สามารถผลิตผู้นำแรงงาน นักคิดฝ่ายซ้าย หรือนักกิจกรรมชุมชนที่ทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดเพื่อปลุก

จิตสำนึกในหมู่ชนชั้นล่าง ซึ่งถือเป็นปัญญาชนจัดตั้งของชนชั้นแรงงาน (Forgacs, 2000; Mayo, 1999)

3.) บทบาทในการผลิตและรักษาอำนาจ

บทบาทสำคัญของปัญญาชนจัดตั้งคือการ ผลิตและเผยแพร่อุดมการณ์ของชนชั้นตนให้แพร่หลายในสังคม อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เปรียบปัญญาชนเหล่านี้ว่าเป็น “ผู้แทน” (Deputies) ทางความคิดของชนชั้นของตน กล่าวคือ พวกเขาไม่ได้เพียงทำหน้าที่สื่อสารหรือวิเคราะห์เท่านั้น แต่ยังมีบทบาทเชิงยุทธศาสตร์ในการจัดตั้งทางอุดมการณ์ (Gramsci, 1971) โดยเฉพาะปัญญาชนของชนชั้นนำ มักจะฝังตัวอยู่ในสถาบันหลักของภาคประชาสังคม เช่น ระบบการศึกษา สื่อมวลชน หรือองค์กรวิชาชีพ ซึ่งกลายเป็นช่องทางในการปลูกฝังอุดมการณ์ของชนชั้นนำสู่ประชาชนอย่างแนบเนียน

ในทางกลับกัน ปัญญาชนจัดตั้งของชนชั้นผู้ถูกกดขี่มีภารกิจในการทำทลายอำนาจเดิม ด้วยการสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ผ่านการให้ความรู้ การรณรงค์ และการจัดตั้งมวลชนในภาคประชาสังคม การจัดทำสื่อทางเลือก โรงเรียนของชุมชน การจัดเวทีสาธารณะ หรือการสร้างความรู้จากฐานรากจึงถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของปัญญาชนจัดตั้งในกระบวนการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม (Mayo, 1999)

4.) การหลอมรวมกับปัญญาชนดั้งเดิมและยุทธศาสตร์สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ไม่ได้ปฏิเสธบทบาทของปัญญาชนดั้งเดิมเสียทั้งหมด ตรงกันข้าม เขาเสนอว่าชนชั้นที่ต้องการช่วงชิงอำนาจนำควร ดึงปัญญาชนดั้งเดิมมาร่วมเป็นแนวร่วม พร้อมกับการผลิตปัญญาชนจัดตั้งของตนเอง เพื่อเสริมความชอบธรรมและขยายอิทธิพลของอุดมการณ์ใหม่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น กระบวนการนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ซึ่งมุ่งสร้างฐานอำนาจใหม่ในภาคประชาสังคม ก่อนที่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจะเกิดขึ้นในระดับรัฐ (Gramsci, 1971; Sassoon, 1987)

กล่าวโดยสรุป ปัญญาชนจัดตั้งมีบทบาทเป็นทั้ง ผู้นำทางความคิด และ กลไกการจัดตั้งทางอุดมการณ์ ที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการสถาปนาอำนาจนำของชนชั้นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการครอบงำเชิงวัฒนธรรมในระบบทุน หรือการทำทลายเพื่อการเปลี่ยนแปลงในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม พวกเขา คือ “สื่อกลางของการเปลี่ยนแปลงทางความคิด” ที่ทำให้อุดมการณ์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งสามารถได้รับการยอมรับในระดับสังคมโดยรวม

บทบาทของปัญญาชนจัดตั้งมิได้ปรากฏขึ้นอย่างลอยตัว แต่ต้องอาศัย “โครงสร้างสื่อสาร” และ “เวทีทางสังคม” ในการแปรเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของชนชั้นตนให้กลายเป็นพลังทางอุดมการณ์ เช่น โรงเรียนชุมชนและโฮงเฮียนแม่น้ำของ เป็นพื้นที่ที่ผู้นำท้องถิ่นและนักวิจัยชุมชนทำ

หน้าที่ผลิตความรู้และจัดทำหลักสูตรเพื่อปลูกฝังคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชน เวทีสาธารณะ และเครือข่ายประชาชนทำให้ปัญญาชนจัดตั้งสามารถเผยแพร่ชุดความคิดใหม่ เช่น “แม่น้ำคือชีวิต” และสร้างพันธมิตรทางสังคมเพื่อขยายอิทธิพลของกรอบความคิดไปสู่ระดับนโยบาย

การทำงานของปัญญาชนจัดตั้งในลักษณะนี้ชี้ให้เห็นว่า พวกเขาไม่เพียงทำหน้าที่เป็น ผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่ยังเป็น ผู้จัดการความยินยอม ที่พยายามสร้าง “สามัญสำนึกใหม่” ผ่านพื้นที่การเรียนรู้ การสื่อสาร และการเคลื่อนไหวทางสังคม ในบทที่ 5 และ 6 งานวิจัยนี้จะติดตาม (Trace) ยุทธวิธีการปฏิบัติการเหล่านี้เพื่ออธิบายว่าปัญญาชนจัดตั้งทำงานผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายและโครงสร้างการสื่อสารอย่างไร จึงสามารถท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนได้

ในการทำความเข้าใจบทบาทของปัญญาชนจัดตั้ง จำเป็นต้องไม่เพียงมองกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในฐานะ “ผู้ผลิตความรู้” เท่านั้น หากแต่ต้องวิเคราะห์ว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่และเวทีใด ผลิตผลลัพธ์แบบไหน และสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อสามัญสำนึกอย่างไร การจัดทำ “กรอบการวิเคราะห์” จึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่าง บทบาทของปัญญาชนจัดตั้ง – เวที/พื้นที่ทางสังคม – ผลผลิตความรู้และกิจกรรม – ผลต่อสามัญสำนึก ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงประจักษ์ในบทที่ 5 และ 6 ว่า ปัญญาชนจัดตั้งในกรณีศึกษากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของทำงานผ่าน “โครงสร้างการสื่อสาร” และ “ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย” อย่างไร ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ ตารางกรอบการวิเคราะห์บทบาท-เวที-ผลผลิตความรู้-ผลต่อสามัญสำนึก ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กรอบการวิเคราะห์บทบาท-เวที-ผลผลิตความรู้-ผลต่อสามัญสำนึก

บทบาทของ ปัญญาชนจัดตั้ง	เวที/พื้นที่ ปฏิบัติการ	ผลผลิตความรู้/ กิจกรรม	ผลต่อสามัญสำนึก (Common Sense)
ผู้นำท้องถิ่น/ นักวิจัยชุมชน	โรงเรียนชุมชน, โฮง เฮียนแม่น้ำของ	หลักสูตรท้องถิ่น, งานวิจัยชาวบ้าน, แผนที่ วัฒนธรรม	สร้างการรับรู้ใหม่ว่า “แม่น้ำคือชีวิต” ไม่ใช่แค่ ทรัพยากรเศรษฐกิจ
ครู/เยาวชนแกน นำ	หลักสูตรเยาวชน, ค่ายสิ่งแวดล้อม	กิจกรรมเรียนรู้, นิทาน, เพลง, สื่อสร้างสรรค์	ปลูกฝังสามัญสำนึกด้าน สิทธิในทรัพยากรและความ ยุติธรรมเชิงนิเวศ
นักกิจกรรม/แกน นำ NGO	เวทีสาธารณะ, เวที นโยบาย	การนำเสนอข้อมูลวิจัย, การจัดเวทีเสวนา, การ เคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์	ขยายกรอบความคิดของ ชุมชนเข้าสู่พื้นที่นโยบาย และสื่อ

บทบาทของ ปัญญาชนจัดตั้ง	เวที/พื้นที่ ปฏิบัติการ	ผลผลิตความรู้/ กิจกรรม	ผลต่อสามัญสำนึก (Common Sense)
เครือข่าย พันธมิตร	เครือข่ายภาคีข้าม พื้นที่/ชาติ	การเชื่อมโยงข้อมูล, แคมเปญระดับภูมิภาค	สร้างความชอบธรรมใหม่ใน ระดับภูมิภาคและ นานาชาติ

(ที่มา:ผู้วิจัย)

2.4 แนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) และ อำนาจนำทางเลือก (Counter-Hegemony)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้นำเสนอแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ทางการเมืองอันลุ่มลึกผ่านอุปมาทางทหาร เพื่อวิเคราะห์และอธิบายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในสังคมทุนนิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในยุโรปตะวันตก แนวคิดที่มีความโดดเด่นคือ “สงครามขับเคื้อน” (War of Manoeuvre) และ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ซึ่งสัมพันธ์โดยตรงกับกระบวนการสร้างและท้าทายอำนาจนำ (Hegemony) ในแต่ละบริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างรัฐที่แตกต่างกัน (Gramsci, 1971)

2.4.1 สงครามขับเคื้อน (War of Manoeuvre)

สงครามขับเคื้อนหมายถึงยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่มุ่งโจมตีโครงสร้างอำนาจของรัฐโดยตรงอย่างเร่งรัด เช่น การปฏิวัติ การจลาจล หรือการยึดอำนาจรัฐอย่างรวดเร็ว อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ใช้ตัวอย่างจากการปฏิวัติเดือนตุลาคม ค.ศ. 1917 ของพรรคบอลเชวิคในรัสเซีย ซึ่งสามารถยึดอำนาจรัฐได้ภายในการเคลื่อนไหวที่เป็นการ “รัฐโหมตรง” ต่อศูนย์กลางของอำนาจ โดยแทบไม่มีการจัดตั้งเชิงอุดมการณ์มาก่อน นั่นเป็นเพราะรัฐราชการของรัสเซียยังไม่มีระบบประชาสัมพันธ์ที่เข้มแข็งหรืออำนาจนำทางวัฒนธรรมที่ยังรากลึก ขนชั้นปกครองเดิมจึงไม่มีความชอบธรรมมากพอในสายตาของมวลชน (Gramsci, 1971)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในสังคมที่ยังไม่มีระบบวัฒนธรรมสาธารณะหรือสามัญสำนึกของประชาชนที่ถูกครอบงำโดยอุดมการณ์ของรัฐ การลุกฮือหรือการใช้กำลังแบบฉับพลันอาจเป็นทางเลือกที่มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เห็นว่ายุทธศาสตร์นี้ไม่อาจใช้ได้ผลในบริบทของยุโรปตะวันตกซึ่งระบบทุนนิยมและอำนาจนำของชนชั้นนายทุนฝังลึกอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมและจิตสำนึกของสังคมแล้ว (Forgacs, 2000)

2.4.2 สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position)

ตรงกันข้ามกับสงครามขับเคลื่อนสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดเป็นยุทธศาสตร์ที่เน้นการต่อสู้ในระดับวัฒนธรรมและอุดมการณ์ระยะยาว ผ่านการจัดตั้งความคิดในภาคประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชนชั้นปกครองดำรงอำนาจนำผ่านกลไกทางวัฒนธรรม เช่น ระบบการศึกษา สื่อมวลชน ศาสนา หรือสถาบันครอบครัว (Gramsci, 1971)

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ชี้ให้เห็นว่า ในประเทศทุนนิยมตะวันตก รัฐไม่ใช่แค่โครงสร้างของการใช้กำลัง แต่เป็นระบบที่ซับซ้อนซึ่งประกอบด้วย “สนามเพลาะ” ทางวัฒนธรรมที่ลึกและกว้าง การยึดอำนาจในลักษณะลูกฮือจึงเป็นไปได้ หากปราศจากการจัดตั้งทางความคิดที่สามารถทำให้มวลชน “เห็นพ้อง” กับระเบียบใหม่ (Sassoon, 1987) ดังนั้น สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดจึงเน้นการยึดครองพื้นที่ทางวาทกรรมและอุดมการณ์ ค่อย ๆ ช่วงชิง “สามัญสำนึก” (Common Sense) ของประชาชนจากอำนาจนำเดิม

ยุทธศาสตร์เช่นนี้ต้องอาศัยการทำงานผ่านเครือข่ายภาคประชาสังคม เช่น พรรคการเมือง ฝ่ายซ้าย สหภาพแรงงาน องค์กรวิชาชีพ สื่อทางเลือก และขบวนการเคลื่อนไหวของพลเมือง เพื่อค่อย ๆ ก่อตัวเป็น “ฐานที่มั่น” ทางความคิด จนสามารถท้าทายและแทนที่อุดมการณ์ของชนชั้นปกครองได้ในที่สุด (Hall, 1986)

2.4.3 แนวคิดอำนาจนำทางเลือก (Counter-Hegemony)

ในกระบวนการสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ชนชั้นผู้ถูกกดขี่จำเป็นต้องสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ขึ้นมา เพื่อท้าทายความชอบธรรมของชนชั้นนำ อำนาจนำทางเลือกไม่ได้เกิดจากการเผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐ หากแต่เป็นการผลิตความรู้ ความคิด และค่านิยมใหม่ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้ถูกกดขี่ และสามารถอธิบายโลกได้ในแบบที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์กระแสหลัก (Mayo, 1999)

การสร้างอำนาจนำทางเลือกจึงเกี่ยวข้องกับการสร้าง “พันธมิตรทางสังคม” ซึ่งคือแนวร่วมของกลุ่มสังคมหลากหลายที่มีจุดร่วมทางอุดมการณ์และเป้าหมายทางสังคม ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ เช่น การเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ในอิตาลี หรือขบวนการแรงงานในยุโรป ที่พยายามสร้างฐานทางอุดมการณ์ผ่านโรงเรียนแรงงาน สหภาพแรงงาน สื่อประชาชน และวัฒนธรรมกรรมมาชีพ เพื่อสร้างจิตสำนึกใหม่ให้กับชนชั้นแรงงาน (Cox, 1983)

2.4.4 ความสำคัญเชิงกลยุทธ์

อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เน้นว่า “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” มีความสำคัญเป็นพิเศษในยุคสมัยใหม่ เพราะการครองอำนาจของรัฐมิได้เกิดจากการควบคุมทางกายภาพเท่านั้น หากต้องอาศัย “การยินยอมที่ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” ยิ่งสังคมใดที่ประชาธิปไตยและ

ทุนนิยมฝังรากลึก สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดก็ยิ่งมีบทบาทมากขึ้น อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กล่าวไว้ว่า “ชัยชนะของสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดจะมั่นคงและถาวรที่สุด” (Gramsci, 1971) เพราะมันหมายถึงการที่ขบวนการปฏิวัติสามารถปลูกฝังอุดมการณ์ของตนในระดับโครงสร้างวัฒนธรรมของสังคมได้สำเร็จ

บทบาทของ ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพราะพวกเขาคือผู้มีหน้าที่ผลิตและเผยแพร่ “ชุดความคิดทางเลือก” (Alternative Discourse) ที่สามารถปลุกเร้าจิตสำนึกของมวลชน และเปิดพื้นที่สำหรับการตั้งคำถามต่ออุดมการณ์กระแสหลัก ปัญญาชนจัดตั้งทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการจัดตั้งทางความคิดให้กับกลุ่มผู้ถูกกดขี่ และช่วยสร้างอำนาจนำใหม่จากฐานราก (Forgacs, 2000; Hall, 1986)

แนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” และ “อำนาจนำทางเลือก” ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) คือคำอธิบายเชิงกลยุทธ์เกี่ยวกับวิธีการที่ขบวนการประชาชนสามารถต่อสู้กับอำนาจของชนชั้นปกครองได้อย่างยั่งยืน โดยเน้นว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่แท้จริงจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและการยอมรับของสังคมก่อน ยุทธศาสตร์นี้เรียกร้องให้มีการสะสมพลังทางอุดมการณ์ผ่านการจัดตั้งทางความคิดในภาคประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง การลุกฮือโดยปราศจากฉันทมติจึงไม่อาจนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างได้อย่างมั่นคง นี่คือเหตุผลที่แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ยังคงทรงพลังต่อการวิเคราะห์การเมืองร่วมสมัย โดยเฉพาะในบริบทที่ประชาชนต้องเผชิญกับการครอบงำของรัฐและทุนผ่านระบบคิดและค่านิยมที่แนบเนียน

แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony) ที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) พัฒนาขึ้นในสมุดบันทึกเรือนจำ (Prison Notebooks) ไม่เพียงเป็นทฤษฎีทางการเมือง หากยังเป็นกรอบอธิบายที่ทรงพลังในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ชนชั้นนำ และขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในบริบทสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยที่การปกครองมิได้ตั้งอยู่บนการบังคับเพียงอย่างเดียว แต่ตั้งอยู่บนความ “ยินยอมพร้อมใจ” ของมวลชนอย่างแยบยล กรณีกลุ่มรักษ์เซียของ ซึ่งเป็นขบวนการภาคประชาชนที่ลุกขึ้นมาต่อต้านโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง อาทิ การระเบิดแก่ง การสร้างเขื่อน หรือเขตเศรษฐกิจพิเศษ จึงสามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งผ่านกรอบแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)

ข้อแรก แนวคิดอำนาจนำช่วยให้เห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในกรณีแม่น้ำโขงมิได้เป็นเพียงเรื่องผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือทรัพยากร แต่คือการต่อสู้ระหว่าง “ชุดความคิด” สองชุด ได้แก่ ชุดความคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมรัฐนิยม ที่มองแม่น้ำเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ กับชุดความคิดของชุมชนที่นิยามแม่น้ำในฐานะพื้นที่วัฒนธรรม ความทรงจำ และ

ชีวิตประจำวัน การที่รัฐสามารถดำเนินโครงการขนาดใหญ่ได้ในอดีต เกิดจากการครอบงำทางวาทกรรมที่ทำให้ประชาชนจำนวนมากเห็นพ้องด้วยกับ “สามัญสำนึก” ของชนชั้นนำซึ่ง อันโตนิโอ กรัมสกีอธิบายว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการครองอำนาจนำทางอุดมการณ์

กลุ่มรักษัเชิงของในฐานะขบวนการจากฐานราก จึงมิได้เพียงแค่คัดค้านเชิงกายภาพหรือทางกฎหมาย หากแต่มีความพยายามต่อสู้เชิงวัฒนธรรม ด้วยการผลิตความรู้ทางเลือก การจัดทำแผนที่วัฒนธรรม การจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำของ” เพื่อฟื้นความทรงจำของชุมชน และการเผยแพร่ชุดความคิดสิ่งแวดล้อมที่ยึดโยงกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ความพยายามเหล่านี้สะท้อนยุทธวิธี “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ที่อันโตนิโอ กรัมสกีเสนอว่าเป็นกระบวนการค่อย ๆ ยึดพื้นที่ทางความคิด วัฒนธรรม และสถาบันต่าง ๆ ในภาคประชาสังคมเพื่อสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ที่จะช่วงชิงความชอบธรรมจากชนชั้นนำเดิม

ในกระบวนการนี้ บทบาทของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดย อันโตนิโอ กรัมสกี ชี้ว่าปัญญาชนมิได้หมายถึงนักวิชาการหรือผู้มีการศึกษาสูงเท่านั้น แต่หมายถึงผู้ที่ทำหน้าที่เผยแพร่แนวคิดและจัดระเบียบความคิดของกลุ่มทางสังคม กลุ่มรักษัเชิงของมีบุคลากรที่ทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างชัดเจน เช่น แกนนำกลุ่มซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นที่สามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ของชาวบ้านเข้ากับภาษาแห่งสิทธิ ความยุติธรรม และประชาธิปไตย กลุ่มยังทำหน้าที่เสริมสร้างความรู้ในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย เช่น นิทาน เพลง งานศิลปะ และสื่อสารผ่านเครือข่ายท้องถิ่นและระดับชาติ นี่คืบทบาทของปัญญาชนจัดตั้งในการ “จัดการความยินยอม” ตามที่อันโตนิโอ กรัมสกีกล่าวไว้

ผู้วิจัยจึงนำ แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกีมาใช้เป็นกรอบในการอธิบาย **วัตถุประสงค์ของงานวิจัยข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ของกลุ่มรักษัเชิงของในการสร้างอำนาจนำทางเลือก เพื่อช่วงชิงความชอบธรรมจากรัฐและทุนผ่านการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม ความรู้ และจิตสำนึก** มากกว่าการลุกฮือแบบเผชิญหน้าโดยตรง ยุทธวิธีของกลุ่มจึงไม่ได้พุ่งเป้าไปที่การยึดอำนาจรัฐ แต่เป็นการสั่งสมแนวร่วมทางความคิดระยะยาวในภาคประชาสังคม เพื่อท้าทาย “สามัญสำนึก” ที่รัฐสถาปนาไว้ การศึกษากลุ่มรักษัเชิงของผ่านกรอบนี้ จึงเปิดพื้นที่ให้เข้าใจการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในฐานะ “สงครามทางวัฒนธรรม” ที่มีเดิมพันคือการกำหนดอนาคตของชุมชนและทรัพยากรในวิถีที่เป็นธรรมและยั่งยืน

การประยุกต์ใช้แนวคิด การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ให้ชัดเจนขึ้น งานวิจัยนี้เสนอ “แบบจำลองย่อ” (Simplified Model) ที่แสดงพลวัตของการต่อสู้การสร้างชุดความคิดดังนี้:

บริบท (B): เงื่อนไขโครงสร้าง เช่น โครงการพัฒนาข้ามพรมแดน ระเบิดแก่ง เชื้อน หรือเขตเศรษฐกิจพิเศษ ที่สร้างแรงกดดันต่อชุมชน

ทรัพยากรทางวัฒนธรรม/ความรู้ (C): องค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน งานวิจัยชุมชน หรือทุนทางสังคม-วัฒนธรรมที่กลุ่มสามารถนำมาใช้

เวที/ช่องทาง (V): พื้นที่สาธารณะ สื่อ สถาบันท้องถิ่น และกิจกรรมเคลื่อนไหว ที่กลายเป็นสนามของการช่วงชิง

ยุทธวิธี (T): การผลิตความรู้ใหม่ การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ การสร้างเครือข่าย และการใช้ปัญญาชนจัดตั้งในการจัดการความยินยอม

ผลเชิงความคิด (K): การเปลี่ยนแปลงของสามัญสำนึกสาธารณะ การเกิดวาทกรรม ใหม่ และการสร้างอำนาจนำทางเลือก

ในบทที่ 6 งานวิจัยจะ จะทำการคลี่/ติดตามกระบวนการ เส้นทาง $B \rightarrow C \rightarrow V \rightarrow T \rightarrow K$ เพื่อชี้ให้เห็นกลไกเชิงเหตุ-ผลที่ทำให้กลุ่มรักษัเชิงของสามารถสร้าง “การช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิด” แม้เผชิญโครงสร้างรัฐและทุนที่แข็งแกร่งอย่างไร และเงื่อนไขใดทำให้สามารถก่อรูปชัยชนะ เชิงอุดมการณ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.5 การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรม ที่ผ่านมาของการศึกษากลุ่มรักษัเชิงของ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่ม ในการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น 4 กลุ่มเพื่อง่ายต่อการทำการจัดหมวดหมู่และสร้างการทำความเข้าใจ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มแรก งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษัเชิงของ

งานศึกษากลุ่มรักษัเชิงของมีอยู่หลายด้านส่วนมากเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษัเชิงของ เช่น สุขุม อรุณจิต (2549) ศึกษาเรื่องผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง : กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนามีลักษณะเป็นประชาสังคมข้ามพรมแดน โดยมีสาเหตุสำคัญในการรวมกลุ่ม ประการแรก คือการได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง ประการที่สอง การปิดบังข้อมูลหรือนำเสนอข้อมูลในลักษณะที่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงของรัฐบาล และประการสุดท้าย กลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่นต้องการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองกับรัฐบาล โดยมีรูปแบบการเคลื่อนไหว อาทิเช่นการจัดเวทีเสวนาทั้งในและต่างประเทศ การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประชาสังคมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง การเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชนและยื่นหนังสือต่อรัฐบาลไทย

กระทรวงการต่างประเทศ สถานทูตจีนและสหประชาชาติ การศึกษาเรื่องนี้เป็นการศึกษาถึง **วิวัฒนาการการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่** มีการศึกษาถึงปัจจัยในการรวมกลุ่ม การเคลื่อนไหว มีรายชื่อเครือข่ายการต่อสู้ โดยมีการทำการวิเคราะห์บนพื้นฐานแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ นิเวศวิทยาการเมือง และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ในทำนองเดียวกัน ดวงหทัย แก้วสกุล (2553) ศึกษาเรื่องการเคลื่อนไหวและศักยภาพของกลุ่มประชาสังคมข้ามพรมแดน ในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนามีลักษณะเป็นประชาสังคมข้ามพรมแดน โดยมีสาเหตุสำคัญในการรวมกลุ่ม ประการแรก คือการได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง ประการที่สอง การปิดบังข้อมูลหรือนำเสนอข้อมูลในลักษณะที่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงของรัฐบาล และประการสุดท้าย กลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่นต้องการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองกับรัฐบาล จากการศึกษาในพื้นที่พบว่า การจะบรรลุผลสำเร็จในการคัดค้านการระเบิดแก่งต้องอาศัย การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายเป็นกุญแจสำคัญ โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่น ต่อมาขยายเครือข่ายในระดับภูมิภาค หลังจากนั้นขยายในระดับประเทศร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน จนกระทั่งขยายข้ามพรมแดนระหว่างไทย-ลาว และกลุ่มประชาสังคมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและต่างประเทศที่สนใจประเด็นปัญหาแม่น้ำโขง **การศึกษานี้เป็นงานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหว** เน้นไปเรื่องยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม มีการอธิบายเครือข่ายของการต่อสู้ที่ละเอียดกว้างขึ้น มี การนำเสนอรูปแบบการเคลื่อนไหวว่าใช้วิธีใดบ้างและซึ่งมีข้อมูลรายละเอียดมากกว่าของสุขุมมา อรุณจิต งานศึกษานี้เน้นการวิเคราะห์ภายใต้แนวคิดกระบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว อธิบายโดย การใช้ความเป็นรัฐโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดเครือข่าย วาทกรรมการพัฒนา วัฒนธรรมทางการเมือง การศึกษานี้ศึกษาปัญหาในสถานการณ์ที่ยังไม่มีข้อยุติ จึงมีการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในอนาคต

นอกจากนี้ อภิญา วิทยานุกรณ์ (2553) ศึกษาเรื่องผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาพบว่า ข้อค้นพบของการวิจัยครั้งนี้พบว่าทางภาครัฐยังไม่รับรองว่าเขื่อนของจีนในแม่น้ำโขงตอนบนนั้นมีผลกระทบร้ายแรงต่อพื้นที่ของอำเภอเชียงแสนและเชียงของ แต่ในขณะที่ทางภาคประชาชนนั้นยืนยันว่าทั้งสองพื้นที่นั้นได้รับผลกระทบทางสังคมและได้ให้รายละเอียดและข้อมูลในเรื่องนี้ได้อย่างถี่ถ้วน **การศึกษานี้เป็นการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่**

อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย โดยใช้การมีส่วนร่วมภาคประชาชน และ ขบวนการเคลื่อนไหว เป็นกรอบในการวิเคราะห์

ขณะเดียวกัน จุสุมรินทร์ บินไทยสงค์ (2557) ศึกษาเรื่องการเมืองของการพัฒนาที่ยั่งยืน ศึกษากรณีอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาพบว่า อำเภอเชียงของเป็นพื้นที่รองรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้เป็นอำเภอการค้าชายแดน มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพื้นที่หลาย ด้าน สร้างผลกระทบต่อประชาชน ได้แก่ การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของคนในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรม การกว้านซื้อที่ดินเกษตรกรรมในโครงการอุตสาหกรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลของการพัฒนากระแสหลักที่ขาดการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น จึงเป็นที่มาของการรวมตัวของคนในพื้นที่เป็นเครือข่ายประชาคมเชียงของ สร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อแก้ไขปัญหาและตั้งรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจผ่านแนวคิด “เชียงของ: หนึ่งเมืองสองแบบ” เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่มีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่ และการพัฒนาที่ไม่ละทิ้งอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยบทบาทของภาคประชาสังคม คือ ผลักดันแนวคิดให้เป็นประเด็นรับรู้ในพื้นที่สาธารณะ ผ่านวิธีการ (1) การจัดเวทีเสวนาให้ประชาชนมีส่วนร่วม (2) สร้างองค์ความรู้ในท้องถิ่น (3) จัดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรม (4) เคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชน จนสามารถท้าวทรรณการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเด่นชัดนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง **การศึกษานี้ศึกษาเรื่อง รูปแบบ ลักษณะของประชาคมเชียงของ** บทบาทในการผลักดันแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และการสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนในพื้นที่ เน้นที่ภาคประชาสังคมของคนเชียงของทั้งอำเภอ การศึกษานี้ไม่ได้เจาะจงไปที่กลุ่มรักษ์เชียงของเพียงอย่างเดียว นอกจากนั้นเรื่องนี้เป็นการศึกษาในเรื่องของการสร้างความยั่งยืนของเมืองเชียงของ ผ่านแนวคิด “เชียงของ: หนึ่งเมืองสองแบบ” โดยเน้นไปที่การอธิบายถึงบทบาทของภาคประชาสังคมในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน

ในอีกแง่มุมหนึ่ง สุพิชฌาย์ ปัญญา (2564) ศึกษาเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชน ในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่เป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในประเด็นการพัฒนาในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง โดยกลุ่มรักษ์เชียงของมี 2 ยุทธศาสตร์ การเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ ยุทธศาสตร์สู้ และ ยุทธศาสตร์สร้าง โรงเรียนแม่น้ำโขง คือ ส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์สร้าง แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง มี 4 แนวทาง ได้แก่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การสร้างหลักสูตรร่วมระหว่างโรงเรียนแม่น้ำโขงกับโรงเรียนรัฐบาลในอำเภอเชียงของ การสร้างเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาเอกชนและการสร้างสภาเยาวชนในอนาคต ส่วนปัญหาและอุปสรรคของโรงเรียนแม่น้ำโขง ได้แก่ ข้อจำกัดเรื่องเวลา การรวมศูนย์อำนาจของนโยบายการศึกษา แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของนักเรียนที่แตกต่างจากกลุ่มรักษ์เชียงของ

การรณรงค์ระยะสั้น การมีส่วนร่วมของเยาวชนในอำเภอเชียงของ การสร้างเครือข่ายเยาวชนในประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และสภาวะความปกติใหม่ **การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย** โดยมีการวิเคราะห์แนวทางการต่อสู้และการขับเคลื่อนโดยใช้แนวทางยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ ยุทธศาสตร์สู้ และ ยุทธศาสตร์สร้าง ซึ่งเน้นไปที่ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว และนำเสนอแนวทางการพัฒนาศักยภาพของเยาวชน การศึกษาเน้นไปที่การอธิบายถึงบทบาทของภาคประชาสังคม โดยใช้ เยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง เป็นกลไกนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน **การศึกษานี้จะมีส่วนสนับสนุนงานของผู้วิจัยที่ต้องการศึกษา** คือการนำโรงเรียนมาศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด แต่ในงานการศึกษานี้ไม่ได้อธิบายชัดในแนวคิดนี้

ในส่วน ชลิตร์ รื่นทิม (2551) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง จากการศึกษาพบว่า โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง คือ แก่งคอนผีหลวงซึ่งเป็นแก่งสุดท้ายของโครงการที่ประชาชนคัดค้านไม่ให้เกิดการระเบิด และเป็นจุดที่ทำให้โครงการดังกล่าวต้องหยุดลงนั้นอยู่ในเขตแดนของสปป.ลาว ทั้งหมด ตามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส จึงทำให้ไม่อาจนำหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักกฎหมายภายในประเทศดังกล่าวไปบังคับใช้จนกราชอาณาจักรได้ เป็นผลให้รัฐสามารถตัดสินใจดำเนินโครงการดังกล่าวได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการที่บัญญัติไว้ตามกฎหมายภายใน ส่งผลให้ประชาชนขาดการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินโครงการนี้ **การศึกษานี้เป็นการศึกษาเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศ**ในกรณีการดำเนินโครงการระหว่างประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงในการให้สิทธิแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาโครงการ ซึ่งเรื่องนี้จะมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในแง่ของกฎหมาย

ในการศึกษากลุ่มแรก งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยพบว่าการศึกษส่วนมากศึกษานั่นในเรื่องของผลกระทบจากการดำเนินโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนกลุ่มรักษ์เชียงของ การศึกษาประเด็นยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม เน้นการวิเคราะห์ภายใต้ทฤษฎีขบวนการสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว และแนวคิดการระดมทรัพยากร แนวคิดการมีส่วนร่วม กฎหมายกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม รวมไปถึงการขับเคลื่อนโดยเยาวชน การเสริมสร้างศักยภาพการสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มโดยเยาวชน การใช้สื่อในการเคลื่อนไหว เป็นต้น

สิ่งที่น่าสังเกต คือทุกการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาประเด็นการต่อต้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในสถานการณ์ที่ ณ.ขณะนั้นยังไม่มีข้อยุติ อีกทั้งประกอบกับการศึกษาที่มีอยู่เป็นการศึกษาในช่วงยุคเริ่มต้นของการเกิดกลุ่มรักษ์เชียงของมองการเคลื่อนไหวประเด็นการคัดค้านโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ประเด็นเดียว แต่ยังไม่มีการศึกษาขึ้นใดที่ทำการศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของหลังการยุติโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง สำเร็จ เนื่องจากหลังการยุติโครงการสำเร็จ กลุ่มรักษ์เชียงของยังมีการดำเนินการของกลุ่มอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันยาวนานถึง 30 ปี กลุ่มรักษ์เชียงของยังมีพลวัตรในการขับเคลื่อนและสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง มีการก่อตั้งโฮงเฮียนน้ำโขง มีการสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เข้ามารับบทบาทภายในกลุ่ม มีการดำเนินการวิจัยท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยยังไม่มีพบงานวิจัยที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักษ์เชียงของในประเด็นมิติทางด้านการเมือง ซึ่งจากการศึกษาที่พบล่าสุดมีการศึกษาอยู่เรื่องเดียว คือการศึกษาเรื่องหลักสูตรการศึกษา (โฮงเฮียนน้ำโขง) การสร้างความเป็นพลเมืองโดยผ่านกระบวนการโฮงเฮียนน้ำโขง

กลุ่มที่ 2 งานศึกษาเชียงของและกลุ่มรักษ์เชียงของโดยใช้แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมชีมาใช้เป็นกรอบในการอธิบาย จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีอยู่ด้วยกัน 2 เรื่อง เรื่องแรก Michael Keating DeLoach (2021) ศึกษาเรื่อง การจำกัดอำนาจเหนือแม่น้ำ: การยึดทรัพย์ตามแม่น้ำโขงและศักยภาพผ่านความเป็นท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนแห่งแรกทางตอนบนแม่น้ำโขงเมื่อ 30 ปีก่อน ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาค ส่วนของแม่น้ำทั้งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและชุมชนริมฝั่ง ดังจะเห็นได้จากชุมชนริมฝั่ง อำเภอยางของภาคเหนือของประเทศไทย แม่น้ำโขงได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเพื่อใช้ผลิตไฟฟ้าและ เป็นช่องทางการค้า ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่พึ่งพิงและอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำโขง ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำได้ งานชิ้นนี้มุ่งสำรวจมิติต่าง ๆ ของการแย่งยึดทรัพยากรแม่น้ำ โขงจากชุมชนท้องถิ่น โดยใช้กรณีศึกษาคือ หมู่บ้านหาดบ้าย ซึ่งเป็นชุมชนชาติพันธุ์ไทลื้อ ขณะที่ชุมชนกำลังเผชิญกับการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของ เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่น “รักษ์เชียงของ” เพื่อรณรงค์ต่อต้านการระเบิดแก่ง ซึ่งการระเบิดแก่งนั้น เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนการเดินเรือของแม่น้ำในพื้นที่ของแม่น้ำโขงไทย - ลาว ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้ได้อธิบายผลกระทบทางสังคมและระบบนิเวศที่อาจเกิดขึ้นแก่สังคมและผู้กำหนดนโยบาย จนนำไปสู่ความสำเร็จ ทำให้ยุติการพัฒนาด้วยการระเบิดแก่ง ผู้วิจัยพบว่า งานชิ้นนี้ได้ศึกษาภาพตัดขวางของ ปรากฏการณ์เหล่านี้โดยอธิบายถึงความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ผ่านการรณรงค์ของท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและนิเวศ งานนี้ใช้การครองอำนาจนำของอันโตนิโอ กรัมชีมาเป็นฐานคิดในการอธิบายแต่เป็นการอธิบายในมุมของตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ของจีนส่งผลต่ออำนาจเหนือแม่น้ำทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจส่งผลต่อการควบคุมทรัพยากรกระบวนการทัศน์ของ

การมีอำนาจเหนือน้ำโขงของจีน การใช้อำนาจของตนในการรักษาอำนาจเหนือทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขง หลากหลายรูปแบบของการครอบครองซึ่งตามมาด้วยการจัดสรรที่ไม่เท่าเทียมกันนำไปสู่การยึดครองในระดับท้องถิ่น นอกจากนั้นเรื่องนี้พูดถึงศักยภาพของประชาสังคมผ่านความเป็นท้องถิ่น ในการต่อสู้ของกลุ่มรักษายั่งยืนของการเคลื่อนไหวซึ่งเป็น “เสียง” จากท้องถิ่นไปสู่ ระดับนโยบาย และวิเคราะห์ไปยังวิธีการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคมในการสร้างตัวตนใหม่เป็น “ชุมชนในจินตนาการ” หมายถึงการนิยามชุมชนใหม่และเน้นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำ ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางอำนาจ (มองไปถึงเครือข่ายอื่นๆร่วมด้วยเพื่อสร้างชุมชนในจินตนาการเกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมองว่าการศึกษาไม่ได้มองในมุมมองของการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษายั่งยืนของกับรัฐไทยแต่มองในมิติการครองอำนาจนำของจีนเหนือแม่น้ำโขงเพื่อเข้ามามีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำโขง

ขณะเดียวกัน วสันต์ สรรพสุข นงเยาว์ เนาวรัตน์ และ วิภาวี ศิริลักษณ์ (2564) ศึกษาเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” กับการขยายพรมแดนความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชายแดน จากการศึกษาพบว่า หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” นำเสนอ อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในฐานะ “พลเมืองเชียงของ/คนเชียงของ” ที่มีสำนึกของการเป็นสมาชิกของชุมชน วัฒนธรรมร่วมกันบนพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติลุ่มน้ำแม่โขง เช่นเดียวกับปฏิบัติการของหลักสูตรมีความยืดหยุ่นและหลากหลายทั้งสถานที่ วิธีการ และผู้สอนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ ขณะเดียวกันหลักสูตรได้สร้างพื้นที่ให้นักเรียนแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองที่หลากหลายตามภูมิหลังทางวัฒนธรรม การเป็นสมาชิก และการมีส่วนร่วม ได้แก่ ชุมชน/หมู่บ้านชาติพันธุ์ สายสกุล/เครือญาติและคนเชียงของ ทว่าหลักสูตรและปฏิบัติการของหลักสูตรท้องถิ่นก็ยังคงต้องเผชิญและท้าทายกับวัฒนธรรมโรงเรียนที่ยึดโยงกับอุดมการณ์พลเมืองของรัฐ ผู้วิจัยเห็นว่าการเน้นเรื่องนี้คือการเน้นการวิเคราะห์บนพื้นฐานความเป็นพลเมืองในฐานะ “พลเมืองเชียงของ/คนเชียงของ” ที่มีสำนึกของการเป็นสมาชิกของชุมชน วัฒนธรรมร่วมกันบนพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติลุ่มน้ำแม่โขง นอกจากนั้นยังเสนอมุมมองการแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดแต่เป็นประเด็นเรื่องการให้การศึกษาเป็นกลไกในการสร้างความเป็นพลเมือง โดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” โดยใช้แนวคิดการแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด แต่จะเน้นไปที่ตัวหลักสูตร ด้านการศึกษามากกว่ามิติทางด้านการเมือง

นอกเหนือจากนั้นยังมี งานศึกษาเรื่อง การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด หรืองานศึกษาที่นำแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกีมาใช้ในการอธิบายในแง่มุมต่างๆอีกหลากหลายชิ้น อาทิเช่น การศึกษา กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในบริบทพื้นที่อื่น อาทิเช่น การสื่อสารเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม: กรณีโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินจังหวัดกระบี่ แม้

แจ่มโมเดล: ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (Mae-Cheam Model: Practices and War of Position) การต่อสู้ทางชุดความคิดระหว่างรัฐกับท้องถิ่นด้วยการจัดการความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกเหนือจากนี้ก็จะป็นงานศึกษาการครองอำนาจนำโดยมีการอธิบายด้านการเมือง ทักษิณ และกลุ่มต่างๆทางการเมืองเป็นต้น จะเห็นได้ว่ายังไม่มีการศึกษาใดที่นำเรื่องการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดมาเป็นแว่นมองการวิเคราะห์ของกลุ่มรักเชียงใหม่ของ

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวนงานวิจัยเหล่านี้ คือ แนวคิดของอันตินีโอ กรัมสกี สามารถประยุกต์ใช้อธิบายกลยุทธ์ของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีได้ใช้ความรุนแรงโดยตรง แต่เน้นการสร้างฐานความชอบธรรมและอำนาจนำทางวัฒนธรรมผ่านการสื่อสาร สัญลักษณ์ การศึกษา และการสร้างเครือข่ายทางสังคม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดคือ “สงครามยืดเยื้อเชิงอุดมการณ์” ที่ขบวนการภาคประชาชนใช้ต่อรองกับโครงสร้างอำนาจรัฐและทุน

เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของกลุ่มรักเชียงใหม่ งานวิจัยสามารถใช้บทเรียนจากพื้นที่อื่นเป็น “ฐานเปรียบเทียบ” เพื่อทำให้เห็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มรักเชียงใหม่ ได้แก่ การนำการศึกษาชุมชน (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, หลักสูตรคนเชียงใหม่) มาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างอำนาจนำเชิงวัฒนธรรม การใช้ความรู้ท้องถิ่นและงานวิจัยชาวบ้านเป็น “ชุดความคิดใหม่” ต่อการพัฒนาจากรัฐและทุน และการผลิตปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectuals) จากชาวบ้าน เยาวชน และครูท้องถิ่น เพื่อทำให้การเคลื่อนไหวไม่ใช่แค่การคัดค้าน แต่เป็นการสร้าง “ชุดความรู้ใหม่” ที่ทำให้ชุมชนมีพื้นที่ทางการเมืองของตนเอง ดังนั้น งานวิจัยกลุ่มรักเชียงใหม่จะมีคุณูปการใหม่ (Contribution) ตรงที่ชี้ให้เห็นว่า การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในเชิงนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถเป็นกลไกสำคัญในการปกป้องทรัพยากรและสร้างประชาธิปไตยฐานรากในสังคมไทย ซึ่งยังไม่เคยมีงานวิชาการใดวิเคราะห์ในมิติที่เชื่อมโยงกับแม่น้ำโขงโดยตรงมาก่อน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มงานศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ จากการทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยพบว่า ส่วนมากจะงานศึกษาเกี่ยวกับจังหวัดเชียงใหม่ การพัฒนาเมืองเชียงใหม่ได้แนวคิด 1 เมือง 2 แบบ เช่น อารีรัตน์ โกสทิธี, นักวิจัย (2558) ศึกษาเรื่อง นโยบายและกฎหมายด้านการรักษาพยาบาลของแรงงานข้ามชาติศึกษาพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ นาวิน พรหมใจสา และคณะ (2561) ศึกษาเรื่องการพัฒนาารูปแบบและเส้นทางการท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ทศพล พงษ์ด๊ะ, คมสัน รัตนะสิมากุล, กัณณพงศ์ ศิริเชตต์ (2561) ศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงใหม่ อนุรักษ์พรพรรณ อุดมา และ วราพรพรรณ จันทาพูน (2558) ศึกษาเรื่อง นโยบายส่งเสริมการลงทุนชายแดน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ปวีณา ลีตระกูล, สุชาติ ลีตระกูล และ ชุตินา ปัญญาหลง (2561) ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย พิษณุรักษ์

กันทวิ, จตุพงศ์ สิงหราไชย และ ประสงค์ หมั่นจันทร์ (2561) ศึกษาเรื่อง โครงการพัฒนาระบบจัดการควบคุมป้องกันโรคติดต่อชายแดนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: กรณีศึกษาอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย งานศึกษาเหล่านี้เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง 1 เมือง 2 แบบ ส่วนมากศึกษาเกี่ยวกับ ประเพณี วิถีชีวิต การท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม การพัฒนาเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเมืองเชียงของ เป็นการศึกษาโดยมองในมิติของการพัฒนาเมืองเชียงของ ไม่ได้ศึกษาในเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหว หรือมิติทางด้านการเมืองที่สำคัญไม่ได้ศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของ แต่มองภาพรวมทั้งอำเภอ

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวน คือ เชียงของถูกมองในฐานะพื้นที่ชายแดนที่เชื่อมโยงกับ เศรษฐกิจพิเศษและกระบวนการโลกาภิวัตน์ ทำให้เห็นพลวัตของการพัฒนาเมืองที่ส่งผลกระทบต่อ ชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม งานเหล่านี้ยัง ขาด การวิเคราะห์ด้านการเมืองและการเคลื่อนไหวภาคประชาชน โดยเฉพาะการอธิบายบทบาทของกลุ่ม รักษ์เชียงของในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวที่ต่อรองกับรัฐและทุน

การนำไปใช้ในงานวิจัยกลุ่มรักษ์เชียงของ คือ งานในกลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็น ฐานข้อมูลเชิง บริบท ที่ช่วยอธิบายสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของเชียงของซึ่งกดดันให้ชุมชนต้องเผชิญ กับการเปลี่ยนแปลง เช่น การขยายตัวของเขตเศรษฐกิจพิเศษ การเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยว และการเคลื่อนย้ายแรงงาน สิ่งเหล่านี้สามารถอธิบายว่าเหตุใดชุมชนจึงต้องรวมตัวกันเพื่อตั้งคำถาม และโต้แย้งนโยบายการพัฒนา และยังช่วยเสริมวิเคราะห์ว่ากลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้ต่อสู้ในสุญญากาศ แต่เกิดขึ้นท่ามกลางการพัฒนาเมืองที่เร่งรัดและการจัดการชายแดนโดยรัฐ งานวิจัยนี้จึงสามารถใช้ บรรณกรรมกลุ่มที่ 3 เพื่อชี้ให้เห็นว่า กลุ่มรักษ์เชียงของคือการตอบสนองเชิงการเมืองและอุดมการณ์ ต่อโครงการพัฒนาที่ถูกผลักดันโดยรัฐและทุนในพื้นที่เชียงของ

กลุ่มที่ 4 กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับนิเวศวิทยาและขบวนการสังคมนิยมรูปแบบใหม่ จาก การศึกษาผู้วิจัยพบว่าม้งงานศึกษาทั้งในไทยและต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหว รูปแบบใหม่ไว้มากมาย อาทิเช่น วริยา ดั่งน้อย (2562) ศึกษาเรื่อง นิเวศวิทยาการเมืองว่าด้วยความ ขัดแย้งและการต่อต้านการทำเหมืองแร่ทองคำของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จากการศึกษา พบว่า 1. เป้าหมายยุทธศาสตร์ กลวิธีในการต่อสู้คัดค้านเป็นยุทธศาสตร์แบบค่อยเป็นค่อยไป หัวใจ สำคัญคือการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชน (ป้องกันมากกว่าการแก้ไข) โดยการให้ข้อมูล ข่าวสารกับ ประชาชนในพื้นที่รอบการเคลื่อนไหวในการต่อสู้คัดค้านคือ “ชาวอำเภอหนองไผ่ไม่เอาเหมืองแร่” และ “สำนักกรักบ้านเกิด” เพื่อปกป้องและป้องกันพื้นที่ของประชาชน 2.กระบวนการ และปัญหาจัด ระดมทรัพยากรเป็นการสร้างเครือข่ายโดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สมาชิก ในชุมชนเป็น หลัก มีลักษณะไม่เป็นทางการ มีการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ (กลุ่มคนเพชรบูรณ์ ไม่เอาเหมืองแร่) และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยใช้สื่อโซเชียลมีเดีย เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) โดยปัญหา

ของการจัดการทรัพยากรนั้นไม่ได้มีการระดมทรัพยากรอย่างเป็นทางการส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน 3. มุมมองของกลุ่มต่อการหาทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รัฐต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ต้องได้รับผลกระทบทั้งเชิงบวก และเชิงลบจากโครงการของรัฐที่ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างจริงจังและจริงใจในทุกกระบวนการ หากยังมีการเคลื่อนไหวของอีกฝ่ายในพื้นที่ในด้านของฝ่ายขบวนการเคลื่อนไหวก็จะดำเนินการเคลื่อนไหวจนกว่าจะบรรลุผล ข้อค้นพบในการศึกษา การเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นการปกป้องต่อสู้จากคนข้างในพื้นที่ และการเมืองภาคประชาชนในลักษณะการกระจาย (Political Distribution) กลยุทธ์จากกลุ่มถ่ายทอดสู่กลุ่มเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม และการขูดเจาะทรัพยากรใต้ดินแบบพื้นที่เป็นทุนนิยมแบบขูดเจาะ (Extractivist Capital) เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่อยู่ใต้ดิน **ผู้วิจัยพบว่าการศึกษานี้** อธิบายบนฐานคิดของเศรษฐศาสตร์การเมืองแนววิพากษ์ และอธิบายปรากฏการณ์ในเรื่องของ ยุทธวิธี กลไก ของขบวนการเคลื่อนไหว โดยใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่มาเป็นฐานในการวิเคราะห์

ขณะเดียวกัน กมลชนก คุณยธย (2563) ศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยภายใต้บริบทความขัดแย้งทางการเมืองไทยร่วมสมัย : กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ จากการศึกษาพบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำวังหีบ เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นในรัฐบาล คสช. ซึ่งเป็นยุคที่ประชาชนถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ทำให้การเคลื่อนไหวภายใต้บริบทดังกล่าว เป็นไปได้ยากและไม่สามารถออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องได้แบบปกติ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเคลื่อนไหวจึงเป็นยุทธวิธีที่สำคัญที่ส่งผลต่ออุดมการณ์ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ ลักษณะการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบถือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใช้รูปแบบ ยุทธวิธีผสมผสานทั้งการเคลื่อนไหวทางสังคมเก่าและแบบใหม่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ออกเป็น 3 ยุทธวิธี ประกอบไปด้วย 1. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในเชิงพื้นที่และการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ดังที่เห็นได้จากการประกาศไม่ให้เข้าสำรวจพื้นที่ โดยการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ด้วยติดป้ายประกาศบริเวณหน้าบ้าน ทางเข้าหมู่บ้าน การใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ “ป่าดึกดำบรรพ์” ซึ่งพื้นที่แห่งนี้ยังแฝงไปด้วยความเชื่อที่เคร่งครัด 2. การสร้างพื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายกระบวนการเรียนรู้ ยุทธวิธีนี้เป็นการสื่อสารตัวตน/นำเสนอ “ความรู้ความจริง” ในพื้นที่ทางสังคมสาธารณะไม่ว่าจะผ่านสื่อสารมวลชน หรือ การนำเอาแพลตฟอร์มสื่อโซเชียลมีเดีย เฟซบุ๊ก มาใช้ในขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ ดังจะเห็นได้จากการเปิดเพจ “ปกป้องวังหีบ” เพื่อสื่อสารกับสาธารณะ อีกทั้งยังทำให้มีส่วนร่วมขบวนการได้เป็นวงกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น รวมถึงการสร้างเครือข่ายพันธมิตร และ 3. ยุทธวิธีการสร้างปฏิสัมพันธ์กับรัฐและผู้กระทำการต่างๆ ยุทธวิธีนี้เป็นการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่เน้นวิธีการทางการเมือง

แบบปกติที่มีได้ต้องการท้าทายกับอำนาจรัฐโดยตรงแต่เน้นการกระทำที่อยู๋ภายใต้กรอบของกฎหมาย ทั้งการเดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือแม้แต่การพยายามที่นำเสนอข้อคิดเห็น เพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย ทั้งนี้แม้ในปัจจุบันสถานการณ์ยังไม่รู้จะคลี่คลายไปทางไหน แต่กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบยังคงยืนหยัดต่อสู้จนกว่าจะมีมติคณะรัฐมนตรียกเลิกโครงการฯ **ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาครั้งนี้ใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ แนวคิดการระดมทรัพยากร และแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์**

นอกจากนี้ รังรอง ทาบุญเมือง (2559) ศึกษาเรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ : กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จากการศึกษาพบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ ของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทามีรูปแบบการเคลื่อนไหวนั้นใช้ยุทธวิธีต่างๆ ที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาจากกรณีของพื้นที่อื่น ที่เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันนำมาปรับใช้ตามสถานการณ์และพื้นที่ ยุทธวิธีที่เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาใช้ในการเคลื่อนไหว เช่น การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการส่งสารไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเพื่อให้ถึงผู้รับสารและเป็นประเด็นที่น่าสนใจให้ติดตาม การสื่อสารทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านสื่อมวลชนหรือสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งก็เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาประสบความสำเร็จ ผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการเคลื่อนไหวของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาในการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะนั้น นับว่าเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นในเชิงบวก เช่น การเกิดกลุ่มเครือข่ายเฝ้าระวังป้องกันด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นกลุ่มการทำงานหรือกลยุทธ์ในการปกป้องฐานทรัพยากรของชุมชนให้คงอยู่ และมีส่วนช่วยกันในการเสนอและขอยุติโครงการบางโครงการอันจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน และสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า กลุ่มกรณีศึกษา กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหว เมื่อมีการดำเนินการเคลื่อนไหวยุติกลุ่มมีงานศึกษาขบวนการสังคมนิยมรูปแบบใหม่และนิเวศวิทยาการเมืองทั้งในไทยและต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ไว้มากมาย แต่ไม่มีงานชิ้นไหนที่วิเคราะห์ถึงการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด และยังไม่มียงานชิ้นไหนที่นำเอาแนวคิดระบบนิเวศวิทยาการเมืองมาเป็นกรอบการวิเคราะห์กลุ่มรักษ์เชียงใหม่

สิ่งที่ค้นพบจากการทบทวนงานเหล่านี้ คือ ขบวนการสิ่งแวดล้อมในไทยและต่างประเทศต่างมีลักษณะร่วมคือการเป็น “ขบวนการสังคมนิยมรูปแบบใหม่” ที่เน้นอัตลักษณ์ วัฒนธรรม สิทธิ และสิ่งแวดล้อม มากกว่าการเมืองแบบชนชั้นดั้งเดิม งานเหล่านี้ช่วยชี้ให้เห็นยุทธวิธีและกลไกการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อน เช่น การใช้เครือข่ายข้ามพื้นที่ การระดมทรัพยากร และการอาศัยความรู้เชิงนิเวศมาเสริมสร้างความชอบธรรมของการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญ ของวรรณกรรม

กลุ่มนี้คือยังไม่พบงานใดที่วิเคราะห์ในมิติของ การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด อย่างชัดเจน และยังไม่พบการศึกษาที่นำแนวคิด นิเวศวิทยาการเมือง มาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์กรณีของกลุ่มรักเชียงใหม่โดยตรง

การนำไปใช้ในงานวิจัยกลุ่มรักเชียงใหม่ คือ ผู้วิจัยสามารถใช้ฐานความรู้จากวรรณกรรมกลุ่มนี้เพื่ออธิบายว่ากลุ่มรักเชียงใหม่ของก็เป็นส่วนหนึ่งของ “ขบวนการสังคมรูปแบบใหม่” ที่มีได้มุ่งเพียงการคัดค้านเชิงนโยบาย แต่สร้างการเคลื่อนไหวบนฐานของอัตลักษณ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น และความรู้เชิงนิเวศ การศึกษาในกรณีนี้จะมีคุณูปการใหม่ที่สำคัญ คือ การเชื่อมโยง นิเวศวิทยาการเมือง เข้ากับ แนวคิดการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่อตีความว่า กลุ่มรักเชียงใหม่ได้ใช้ยุทธวิธีเชิงวัฒนธรรมและการผลิตความรู้จากฐานราก (เช่น โสภะเลียนแม่น้ำของงานวิจัยชาวบ้าน และหลักสูตรคนเชียงใหม่) เป็นกลไกในการทำทลายอำนาจนำของรัฐและทุน ขณะเดียวกันยังสร้าง “พื้นที่การเมืองทางเลือก” ให้กับชุมชนในลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยถูกศึกษามาก่อน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า งานที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มรักเชียงใหม่ เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักเชียงใหม่ เน้นไปเรื่องยุทธศาสตร์ของการรวมกลุ่ม ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่ม เน้นการวิเคราะห์ภายใต้ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements: NSM) ในเรื่องของรูปแบบ ลักษณะการเคลื่อนไหว และแนวคิดการระดมทรัพยากร แนวคิดการมีส่วนร่วม กฎหมายกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยใช้กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม รวมไปถึงการขับเคลื่อนโดยเยาวชน การเสริมสร้างศักยภาพการสร้างเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มโดยเยาวชน การใช้สื่อในการเคลื่อนไหว เป็นต้น

สิ่งที่น่าสังเกต คือทุกการศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาประเด็น การต่อต้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในรูปแบบของการวิเคราะห์กลุ่มรักเชียงใหม่ภายใต้มิติขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบของรูปแบบยุทธวิธีเท่านั้นและการศึกษาส่วนมากเป็นการศึกษากลุ่มรักเชียงใหม่ในช่วงของการต่อสู้ซึ่งรัฐบาลยังไม่มีข้อยุติของการเคลื่อนไหวการคัดค้านการระเบิดแก่ง และหลังจากปี พ.ศ. 2560 การศึกษาประเด็นของกลุ่มรักเชียงใหม่มีการศึกษาค่อยข้างที่จะน้อย ซึ่งส่วนมากเน้นไปเรื่อง วัฒนธรรม ธรรมชาติ วิถีชีวิต หลักสูตรโสมเลียนน้ำโขง ถึงแม้จะมีงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการครองอำนาจนำ หรือการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด แต่การศึกษาเหล่านั้นมีจุดเน้นไปที่การครองอำนาจนำเพื่อเข้ามาจัดสรรทรัพยากรแม่น้ำโขงของประเทศจีน หรือแม้แต่การศึกษาการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดก็จะเน้นไปที่ หลักสูตรท้องถิ่น “คนรักเชียงใหม่” ในมิติเรื่องความเป็นพลเมือง เพียงมิติเดียว ซึ่งงานที่ศึกษากลุ่มรักเชียงใหม่หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจากการศึกษาพบว่า ยังไม่มีงานใดที่ปรากฏ

การศึกษาในประเด็นมิติช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของมาธิบายการต่อสู้และแย่งชิงอำนาจรัฐ

ซึ่งผู้วิจัยมองว่าการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ เป็นประเด็นที่น่าสนใจและทำการศึกษาเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของเป็นขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีการดำเนินการมายาวนานกว่า 30 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีพลวัตรมีการดำเนินการขับเคลื่อนกันมาอย่างต่อเนื่อง มีการก่อตั้งโฮงเฮียนน้ำโขงโดยใช้เยาวชนเป็นกลไกในการสืบทอดการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน มีการทำวิจัยชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของแตกต่างจากขบวนการสังคมที่ผ่านมาอย่างมาก ซึ่งความพิเศษและความแตกต่างใหม่ของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของที่แตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวที่มีอยู่ในสังคมไทยที่ผ่านมาคือ การใช้วิธีใดในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของภาคประชาสังคม มันไม่ใช่ กลยุทธ์ ยุทธวิธีเดิมๆของขบวนการเคลื่อนไหวของสังคมไทยอีกต่อไป แต่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของมีการพัฒนาการในการขับเคลื่อนที่มีพลวัตรมากกว่าการเคลื่อนไหวในรูปแบบทั่วไป โดยการใช้โฮงเฮียนน้ำโขง โดยการผลิตหลักสูตรท้องถิ่น เช่น หลักสูตรคนรักเชียงใหม่ของ หลักสูตรดังกล่าวเกิดจากการเข้ามาช่วงชิงพื้นที่ความรู้ในระบบการศึกษาผ่านหลักสูตรท้องถิ่นโดยอาศัยเครือข่ายและทุนทางสังคมเพื่อผลิตซ้ำอุดมการณ์ขององค์กร (ชนพร ศัพท์สุข และ นิสากร ฌวรรตน์, 2562) เป็นกลไกในการขับเคลื่อนโดยการขยายเสียงสะท้อนของคนในท้องถิ่น ถึงคุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของแม่น้ำโขง และสืบทอดทางวัฒนธรรม การตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านตัวเยาวชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

ดังนั้นกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของจึงเป็นเป็นกรณีที่น่าสนใจเพื่อถอดบทเรียนยุทธวิธีในการต่อสู้ กลยุทธ์ ยุทธวิธี ที่หลากหลายรูปแบบเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของกลุ่ม ขบวนการเคลื่อนไหวที่เข้มแข็งและยั่งยืน วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง โดยวิทยานิพนธ์นี้มุ่ง อธิบายกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของมีการพัฒนาการในการเคลื่อนไหว และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว ด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงระหว่างปี พ.ศ. 2538-2566 อย่างไรบ้าง เพื่อศึกษาพัฒนาการในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขง และเพื่อศึกษายุทธวิธีในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2566 โดยผู้วิจัยคาดหวังว่า ผลที่ได้นี้ จะช่วยให้ภาคประชาสังคม กลุ่มขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆจะได้นำกลยุทธ์ วิธีการ การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ นำไปถอดบทเรียนนำเสนอข้อโต้แย้งและข้อสังเกตที่พบจากการใช้ยุทธวิธี กลยุทธ์ เพื่อนำไปสู่การออกแบบกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว ส่งผลให้เกิดพลังในการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงหรือการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงได้อย่างที่ภาคประชาสังคมต้องการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบททางสังคมที่

เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนของกลุ่มต่อไป

จากการรวบรวมและวิเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการสรุปผลการศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกับกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เพื่อตรวจสอบ “ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap) ที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างครอบคลุมหรือเป็นระบบ โดยการทบทวนนี้สามารถจัดหมวดหมู่เนื้อหาได้เป็น 4 กลุ่มหลัก ดังนี้

กลุ่มที่ 1: งานวิจัยที่ศึกษาการต่อสู้และการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ โดยมุ่งเน้นบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม บทบาทผู้นำชุมชน และกลยุทธ์การเคลื่อนไหวของกลุ่ม

กลุ่มที่ 2: งานวิจัยที่ศึกษากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ผ่านกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ “การครองอำนาจนำ” หรือ “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ซึ่งเชื่อมโยงกับทฤษฎีของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)

กลุ่มที่ 3: งานวิจัยที่มุ่งศึกษาบริบทของอำเภอเชียงใหม่ในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ วิถีชีวิตริมแม่น้ำโขง หรือการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบริบทกับกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

กลุ่มที่ 4: งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบและสังเคราะห์กับกรณีศึกษาของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้

รายละเอียดของงานวิจัยในแต่ละกลุ่มจะแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้ เพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมขององค์ความรู้ที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนชี้ให้เห็นประเด็นที่ยังขาดหรือควรศึกษาเพิ่มเติมในการวิจัยฉบับนี้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 สรุปผลการศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่มีความเชื่อมโยงกับกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เพื่อตรวจสอบ “ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
กลุ่มที่ 1: งานวิจัยที่ศึกษาการต่อสู้และการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ โดยมุ่งเน้นบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคม บทบาทผู้นำชุมชน และกลยุทธ์การเคลื่อนไหวของกลุ่ม			
สุขมา อรุณจิต	ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง : กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนามีลักษณะเป็นประชาสังคมข้ามพรมแดน โดยมีสาเหตุสำคัญในการรวมกลุ่ม ประการแรก คือการให้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง ประการที่สอง การปิดบังข้อมูลหรือนำเสนอข้อมูลในลักษณะที่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงของรัฐบาล และประการสุดท้าย กลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่นต้องการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองกับ	งานของ สุขมา อรุณจิต (2549) ชี้ให้เห็นผลกระทบจากการระเบิดแก่งต่อวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านในระดับท้องถิ่น แต่ยังจำกัดการวิเคราะห์อยู่เพียงผลกระทบเชิงพื้นที่ ช่องว่างสำคัญจึงอยู่ที่ งานวิจัยเดิมยังไม่สามารถอธิบายพลวัตของประชาสังคมข้ามพรมแดน อำนาจข้อมูล และยุทธศาสตร์เครือข่ายในระดับภูมิภาค อีกทั้งยังขาดการบูรณาการกรอบทฤษฎีเชิงโครงสร้าง เช่น อำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) หรือ

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		รัฐบาล โดยมีรูปแบบการเคลื่อนไหว อาทิเช่นการจัดเวทีเสวนาทั้งในและต่างประเทศ การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประชาสังคมในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง การเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชนและอินเทอร์เน็ต ต่อรัฐบาลไทย กระทรวงการต่างประเทศ สถานทูตจีนและสหประชาชาติ	นิเวศวิทยาการเมือง ที่จะช่วยให้เข้าใจความซับซ้อนของการต่อรองในลุ่มน้ำโขงได้ครบถ้วนยิ่งขึ้น.
ดวงหทัย แก้วสกุล	การเคลื่อนไหวและศักยภาพของกลุ่มประชาสังคมข้ามพรมแดน ในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว	ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนามีลักษณะเป็นประชาสังคมข้ามพรมแดน โดยมีสาเหตุสำคัญในการรวมกลุ่ม ประการแรก คือ การได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง ประการที่สอง การปิดบังข้อมูลหรือนำเสนอข้อมูลในลักษณะที่ตรงข้ามกับข้อเท็จจริงของรัฐบาล และประการสุดท้าย กลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่นต้องการสร้างความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองกับรัฐบาล จากการศึกษาในพื้นที่พบว่าการจะบรรลุผลสำเร็จในการคัดค้านการระเบิดแก่งต้องอาศัย การสร้างความร่วมมือเชิงเครือข่ายเป็นกุญแจสำคัญ โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มประชาสังคมในระดับท้องถิ่น ต่อมาขยายเครือข่ายในระดับภูมิภาค หลังจากนั้นขยายในระดับประเทศร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน จนกระทั่งขยายข้ามพรมแดนระหว่างไทย-ลาว และกลุ่มประชาสังคมในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงและต่างประเทศที่สนใจประเด็นปัญหาแม่น้ำโขง	ช่องว่างองค์ความรู้จากงานศึกษาของดวงหทัย อยู่ที่การวิเคราะห์ที่ยังคงเน้นความสำคัญของการสร้างเครือข่ายเพื่อคัดค้านโครงการระเบิดแก่ง แต่ยังไม่อธิบายถึงกลไกการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่น-ภูมิภาค-นานาชาติอย่างเป็นระบบ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเมืองข้อมูลและการสื่อสาร ตลอดจนยังขาดการบูรณาการกรอบทฤษฎีเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและผลลัพธ์ในระยะยาว การศึกษาต่อไปจึงควรเชื่อมโยงระดับการเคลื่อนไหวเหล่านี้เข้าด้วยกัน เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของขบวนการประชาสังคมลุ่มน้ำโขงอย่างรอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น
อภิญา วิทยานุกุล	ผลกระทบทางสังคมจากเขื่อนแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนต่อพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	จากการศึกษาพบว่า ข้อค้นพบของการวิจัยครั้งนี้พบว่าทางภาครัฐยังไม่รับรองว่าเขื่อนของจีนในแม่น้ำโขงตอนบนนั้นมีผลกระทบร้ายแรงต่อพื้นที่ของอำเภอเชียงแสนและเชียงโขง แต่ในขณะที่ทางภาคประชาชนนั้นยืนยันว่าทั้งสองพื้นที่นั้นได้รับผลกระทบทางสังคมและได้ให้รายละเอียดและข้อมูลในเรื่องนี้ได้อย่างถี่ถ้วน	งานมี ช่องว่างองค์ความรู้ หลายประการ ประการแรก การศึกษายังคงอยู่ในระดับพื้นที่ โดยเน้นความแตกต่างเชิงการรับรู้ระหว่างรัฐกับประชาชน แต่ยังไม่ขยายไปสู่การอธิบาย กลไกเชิงโครงสร้างที่ทำให้เสียงของภาคประชาชนถูกลดทอนหรือละเลยในกระบวนการกำหนดนโยบาย ประการที่สอง งานยังไม่ได้วิเคราะห์บทบาทของ เครือข่ายภาคประชาชน ที่กว้างกว่าในระดับภูมิภาคและข้ามพรมแดน ซึ่งมีส่วนในการผลักดันให้ประเด็นผลกระทบจากเขื่อนได้รับการยอมรับในเวทีสาธารณะ ประการที่สาม งานยังขาดการเชื่อมโยงกับ การเมืองข้อมูล (information politics) ว่าการที่รัฐไม่รับรองผลกระทบเกี่ยวข้องกับการเลือกใช้หรือการปิดบังข้อมูลอย่างไร และการที่ชุมชนมีข้อมูลเชิงประจักษ์นั้นถูกนำไปใช้สร้างอำนาจต่อรองอย่างไร
			นอกจากนี้ งานของอภิญา ยังไม่ได้บูรณาการ กรอบทฤษฎีเชิงวิพากษ์ เช่น อำนาจของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง หรือกรอบเครือข่ายมรดกข้ามชาติ ซึ่งสามารถอธิบายความขัดแย้งเชิง

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
			โครงสร้างระหว่างรัฐ-ทุน-ประชาชนได้อย่างลึกซึ้งกว่า กล่าวได้ว่าช่องว่างที่สำคัญขององค์ความรู้ คือ การที่งานวิจัยยังเน้นการเปรียบเทียบมุมมองของรัฐกับประชาชนในพื้นที่ โดยยังไม่สามารถอธิบายพลวัตการต่อรองเชิงอำนาจ และการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับเวทีการเมืองระดับภูมิภาคและนานาชาติ ดังนั้น การศึกษาต่อไปควรมุ่งขยายการวิเคราะห์จากระดับท้องถิ่นไปสู่ระดับเครือข่ายและภูมิภาค พร้อมบูรณาการกรอบทฤษฎีเชิงวิพากษ์ เพื่อให้สามารถอธิบายพลวัตการเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับประชาชนได้อย่างครอบคลุม และสะท้อนภาพรวมของการจัดการแม่น้ำโขงที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งทางอำนาจและความรู้ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น
สุนทรินทร์ ปินไทยสงค์	การเมืองของการพัฒนาที่ยั่งยืน ศึกษากรณีอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย	ผลการศึกษาพบว่า อำเภอเชียงของเป็นพื้นที่รองรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้เป็นอำเภอการค้าชายแดน มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพื้นที่หลายด้าน สร้างผลกระทบต่อประชาชนได้แก่ การเข้าไม่ถึงทรัพยากรธรรมชาติของคนในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรม การกว้านซื้อที่ดินเกษตรกรรมในโครงการอุตสาหกรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลของการพัฒนากระแสหลักที่ขาดการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น จึงเป็นที่มาของการรวมตัวของคนในพื้นที่ เป็นเครือข่ายประชาคมเชียงของ สร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อแก้ไขปัญหาและตั้งรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ผ่านแนวคิด “เชียงของ: หนึ่งเมืองสองแบบ” เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่มีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่ และการพัฒนาที่ไม่ละทิ้งอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยบทบาทของภาคประชาสังคม คือ ผลักดันแนวคิดให้เป็นประเด็นรับรู้ในพื้นที่สาธารณะ ผ่านวิธีการ (1) การจัดเวทีเสวนาให้ประชาชนมีส่วนร่วม (2) สร้างองค์ความรู้ในท้องถิ่น (3) จัดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรม (4) เคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชน จนสามารถทำวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความเด่นชัดนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน	งานศึกษาของ สุนทรินทร์ ปินไทยสงค์ ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาเชิงของในฐานะอำเภอการค้าชายแดน ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงผลกระทบต่อการใช้ถึงทรัพยากรของคนท้องถิ่น จนชุมชนรวมตัวเป็น “ประชาคมเชียงของ” เพื่อสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนและผลักดันเข้าสู่เวทีสาธารณะ แม้จะสะท้อนให้เห็นศักยภาพของประชาสังคมในการสร้างแนวคิดทางเลือก แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ อยู่ ที่ การศึกษายังไม่อธิบายถึงพลวัตของการต่อรองเชิงโครงสร้างระหว่างรัฐ-ทุน-ประชาชนอย่างลึกซึ้ง ขาดการวิเคราะห์ว่าการสร้างวาทกรรมดังกล่าวถูกสถาปนาให้เป็น “อำนาจนำ” ได้อย่างไรในระดับภูมิภาคและระดับนโยบาย อีกทั้งยังไม่บูรณาการกรอบทฤษฎี เช่น นิเวศวิทยาการเมือง หรือแนวคิดอำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มาช่วยอธิบายบทบาทและข้อจำกัดของภาคประชาชนในการเผชิญหน้ากับการพัฒนาระยะหลัก.
สุพิชฌาย์ ปัญญา	การเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	ผลการศึกษาพบว่า โรงเรียนแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่เป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในประเด็นการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยกลุ่มรักษ์เชียงของมี 2 ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ผู้ และ ยุทธศาสตร์สร้าง โรงเรียนแม่น้ำโขง คือ ส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์สร้าง แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง มี 4 แนวทาง ได้แก่ การเรียนรู้จาก	งานศึกษาของ สุพิชฌาย์ ปัญญา แสดงให้เห็นบทบาทของโรงเรียนแม่น้ำโขงในฐานะส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ “สร้าง” ของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพเยาวชนผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ การพัฒนาหลักสูตรร่วม การสร้างเครือข่าย และการจัดตั้งสภาเยาวชน แม้จะสะท้อนให้เห็นกลไกการสร้างพลังคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ การศึกษา ยัง ไม่อธิบายอย่างลึกซึ้งว่าศักยภาพที่สร้างขึ้นจะ

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		ประสบการณ์ การสร้างหลักสูตรร่วมระหว่างโรงเรียนแม่น้ำโขงกับโรงเรียนรัฐบาลในอำเภอเชียงของ การสร้างเครือข่ายกับองค์กรพัฒนาเอกชน และการสร้างสภายาวชนในอนาคต ส่วนปัญหาและอุปสรรคของโรงเรียนแม่น้ำโขง ได้แก่ ข้อจำกัดเรื่องเวลา การรวมศูนย์อำนาจของนโยบายการศึกษา แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของนักเรียนที่แตกต่างจากกลุ่มรักษ์เชียงของ การรณรงค์ระยะสั้น การมีส่วนร่วมของเยาวชนในอำเภอเชียงของ การสร้างเครือข่ายเยาวชนในประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และสถานะความปกติใหม่	สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงนโยบาย การศึกษาและการพัฒนาในระดับภูมิภาคได้เพียงใด ขาดการวิเคราะห์พลวัตของการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างเยาวชนกับรัฐและระบบการศึกษา รวมถึงยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีเชิงวิพากษ์ เช่น อำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) หรือนิเวศวิทยาการเมือง ที่จะช่วยอธิบายบทบาทเยาวชนในฐานะ “ปัญญาชนจัดตั้ง” และความท้าทายของการสร้างอำนาจนำใหม่จากภาคประชาสังคม.
ชลีพร รื่นทิม	การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง	ผลการศึกษาพบว่า โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง คือ แก่งคอนผีหลงซึ่งเป็นแก่งสุดท้ายของโครงการที่ประชาชนคัดค้านไม่ให้เกิดการระเบิดและเป็นจุดที่ทำให้โครงการดังกล่าวต้องหยุดลงนั้นอยู่ในเขตแดนของสปป.ลาว ทั้งหมด ตามสนธิสัญญาระหว่างสยามและฝรั่งเศส จึงทำให้ไม่อาจนำหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักกฎหมายภายในประเทศดังกล่าวไปบังคับใช้นอกราชอาณาจักรได้ เป็นผลให้รัฐสามารถตัดสินใจดำเนินโครงการดังกล่าวได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการที่บัญญัติไว้ตามกฎหมายภายใน ส่งผลให้ประชาชนขาดการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินโครงการนี้	งานศึกษาของ ชลีพร รื่นทิม ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ เนื่องจากแก่งคอนผีหลงซึ่งเป็นพื้นที่คัดค้านหลักตั้งอยู่ในเขต สปป.ลาว ทำให้กฎหมายไทยว่าด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่อาจบังคับใช้ได้ ส่งผลให้รัฐสามารถตัดสินใจดำเนินโครงการโดยไม่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายภายใน แม้งานวิจัยจะสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดเชิงกฎหมายและอธิปไตยของรัฐ แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ อยู่ที่ยังไม่มีการศึกษาเชิงลึกถึงกลไกหรือแนวทางใหม่ในการสร้างการมีส่วนร่วมข้ามพรมแดน ไม่ได้อธิบายบทบาทของเครือข่ายประชาสังคม ภาคประชาชน และกลไกระหว่างประเทศที่สามารถเข้ามาทดแทนหรือเสริมบทบาทกฎหมายภายใน อีกทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีว่าด้วยการเมืองสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนและอำนาจนำที่อธิบายการต่อรองระหว่างรัฐ ทูต และประชาชนในระดับภูมิภาค.
กลุ่มที่ 2: งานวิจัยที่ศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของผ่านกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ “การครองอำนาจนำ” หรือ “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ซึ่งเชื่อมโยงกับทฤษฎีของอันโตนิโอ อันโตนิโอ กรัมสกี			
Michael Keating DeLoach	การจำกัดอำนาจเหนือแม่น้ำ: การยึดทรัพยากรตามแม่น้ำโขงและศักยภาพผ่านความเป็นท้องถิ่น	การศึกษาเรื่อง การจำกัดอำนาจเหนือแม่น้ำ: การยึดทรัพยากรตามแม่น้ำโขงและศักยภาพผ่านความเป็นท้องถิ่น พบว่า ตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนแห่งแรกทางตอนบนแม่น้ำโขงเมื่อ 25 ปีก่อน ได้ส่งผลกระทบต่อทุกภาค ส่วนของแม่น้ำทั้งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและชุมชนริมฝั่ง ดังจะเห็นได้จากชุมชนริมฝั่ง อำเภอเชียงของภาคเหนือของประเทศไทย แม่น้ำโขงได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเพื่อใช้ผลิตไฟฟ้าและ เป็นช่องทางการค้า ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่พึ่งพิงและอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำโขงไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำได้ วิทยานิพนธ์นี้มุ่งสำรวจมิติต่าง ๆ ของการแย่งยึดทรัพยากรแม่น้ำ โขงจากชุมชนท้องถิ่น โดยใช้กรณีศึกษาคือ หมู่บ้านหาดบ้าย ซึ่งเป็นชุมชนชาติ	งานวิจัยของ Michael Keating DeLoach ให้ภาพเชิงลึกเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรแม่น้ำโขง การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศและสังคม รวมถึงบทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงของในฐานะขบวนการรากหญ้าที่สามารถต่อรองและยับยั้งโครงการระเบิดแก่งได้สำเร็จ โดยเชื่อมโยงทั้งมิติระดับมหภาค (อิทธิพลจีนและการเมืองภูมิภาค) และระดับจุลภาค (การสร้างอัตลักษณ์และเสียงของท้องถิ่น) แม้งานจะสะท้อนพลังของชุมชนและมีมิติภูมิรัฐศาสตร์อย่างมีมูลค่า แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ อยู่ที่ยังไม่ได้อธิบายเชิงลึกว่าการเคลื่อนไหวท้องถิ่นสามารถสร้าง “อำนาจนำ” ทางวัฒนธรรมและการเมืองในระยะยาวได้อย่างไร ไม่ได้เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบกับกรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น อำนาจนำของ อันโตนิโอ

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		พันธุ์ไหล่อ ณะที่ชุมชนกำลังเผชิญกับการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดการรวมตัวของเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่น “รักษ์เชียงของ” เพื่อรณรงค์ต่อต้านการระเบิดแก่ง ซึ่งการระเบิดแก่งนั้นเป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาการเดินเรือของแม่น้ำในพื้นที่ของแม่น้ำโขงไทย - ลาว ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้อธิบายผลกระทบทางสังคมและระบบนิเวศที่อาจเกิดขึ้นแก่สังคมและกำหนดนโยบาย จนนำไปสู่ความสำเร็จ ทำให้ยุติการพัฒนาด้วยการระเบิดแก่ง ในการเคลื่อนไหวกะดบรากหญ้าของกลุ่มรักษ์เชียงของเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นเกิดขึ้นระหว่างปรากฏการณ์มหภาคและจุลภาคในระดับมหภาคนั้นเนื่องจากอิทธิพลที่เพิ่มมากขึ้นของจีนและการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ทำให้ความสำคัญของการเคลื่อนไหวนี้อมีบริบทที่กว้างขึ้น การสร้างเขื่อนและการพัฒนาการเดินเรือในแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งที่ กำลังเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางภูมิศาสตร์ การเมือง และเศรษฐกิจของคาบสมุทรอินโดจีน ซึ่งผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องอำนาจเหนือลุ่มแม่น้ำอธิบายปรากฏการณ์มหภาคนี้ ในระดับจุลภาค เครือข่ายท้องถิ่นของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำได้ใช้เสียงของพวกเขา บอกเล่าโดยเน้นย้ำถึงสำนึกท้องถิ่น อัตลักษณ์ และระบบนิเวศในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้คือ การเป็นผู้กระทำ (Agency) ของท้องถิ่น ที่ผสมผสานกับการเสริมพลังท้องถิ่น การเพิ่มขีดความสามารถในการรวบรวมและถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่น ผลจากการเคลื่อนไหวกะดบรากหญ้านั้นสามารถป้องกัน การระเบิดแก่งในพื้นที่ และก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนริมฝั่งโขงหรือ “เสี่ยง” จากท้องถิ่นไปสู่ ระดับนโยบาย อันเป็นความหวังหนึ่งของชุมชน ข้อมูลทั้งหมดนี้ได้จากการสัมภาษณ์สมาชิกองค์กร พัฒนาเอกชน ชาวบ้านหาดบ้าย และชาวบ้านจากชุมชนริมฝั่งแม่น้ำอื่น ๆ บริเวณอำเภอเชียงของ กรณี บ้านหาดบ้ายนั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ใช้เวลาเก็บข้อมูล ตั้งแต่เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2563 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2564 วิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาภาพตัดขวางของ ปรากฏการณ์เหล่านี้โดยอธิบายถึงความสำคัญทางภูมิรัฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ผ่านการรณรงค์ของ ท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรและนิเวศ	กรัมสกี (Antonio Gramsci) หรือนิเวศวิทยาการเมือง ที่ช่วยอธิบายกลไกการต่อรองเชิงอุดมการณ์ระหว่างรัฐ-ทุน-ประชาชน อีกทั้งยังมิขยายการวิเคราะห์ไปสู่ผลกระทบตอโครงสร้างนโยบายในระดับภูมิภาคหรือนานาชาติ ทำให้ยังขาดภาพรวมว่าการเคลื่อนไหวรากหญ้าจะเปลี่ยนสมการอำนาจในลุ่มน้ำโขงได้อย่างยั่งยืนเพียงใด.
วลันต์ สรรพสุข นงเยาว์	หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” กับการขยายพรมแดน	ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” นำเสนอ อุดมการณ์ความเป็นพลเมืองในฐานะ “พลเมืองเชียงของ/คนเชียงของ” ที่มีสำนึก	งานศึกษาของ วลันต์ สรรพสุข นงเยาว์ เนาวรัตน์ และวิภาวี ศิริลักษณ์ แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” เป็นพื้นที่สำคัญในการผลิต

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
เนาวรัตน์ และ วิภาวี ศิริลักษณ์.	ความเป็นพลเมืองในพื้นที่ ชายแดน.	ของการเป็นสมาชิกของชุมชน วัฒนธรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติลุ่มน้ำ แม่โขง เช่นเดียวกับปฏิบัติการของหลักสูตรมีความ ยืดหยุ่นและหลากหลายทั้งสถานที่ วิธีการ และ ผู้สอนในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ ขณะเดียวกัน หลักสูตรได้สร้างพื้นที่ให้นักเรียนแสดงออกถึงความ เป็นพลเมืองที่หลากหลายตามภูมิหลังทาง วัฒนธรรม การเป็นสมาชิก และการมีส่วนร่วม ได้แก่ ชุมชน/หมู่บ้าน ชนเผ่าพันธุ์ สายสกุล/เครือ ญาติและคนเชื้อชอง ทว่าหลักสูตรและปฏิบัติการ ของหลักสูตรท้องถิ่นก็ยังคงต้องเผชิญและท้าทาย กับวัฒนธรรมโรงเรียนที่ยึดโยงกับอุดมการณ์ พลเมืองของรัฐ	ซ้ำและขยายพรมแดนความเป็นพลเมือง โดย เชื่อมโยงอัตลักษณ์ชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ลุ่มน้ำโขงเข้ากับการเรียนรู้ของนักเรียน อย่างไรก็ตาม แม้งานวิจัยนี้จะสะท้อนให้เห็นศักยภาพของ หลักสูตรท้องถิ่นในการสร้างสำนึกความเป็น พลเมืองทางเลือก แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ ยัง ขาดการวิเคราะห์เชิงลึกว่าหลักสูตรดังกล่าว สามารถท้าทายหรือเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ พลเมืองที่รัฐครอบงำผ่านระบบการศึกษาได้จริง เพียงใด รวมทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีด้าน อำนาจและนิเวศวิทยาการเมือง ที่สามารถ อธิบายพลวัตเชิงอุดมการณ์และการต่อรองระหว่าง ความเป็นพลเมืองท้องถิ่นกับพลเมืองในจินตนาการ ของรัฐได้อย่างครอบคลุม.
ทิพย์อนงค์ จินต วิจิต และคณะ	การสื่อสารเพื่อช่วงชิงพื้นที่ ทางความคิดในการ เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม: กรณีโครงการก่อสร้าง โรงไฟฟ้าถ่านหินจังหวัด กระบี่.	การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการ สื่อสารของกลุ่มผู้สนับสนุน และกลุ่มผู้คัดค้านใน การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด รวมถึงวิธีการสร้าง กลุ่มทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc) ในการ เคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม กรณีโรงไฟฟ้าถ่าน หิน จ.กระบี่ โดยใช้แนวคิดและทฤษฎี ดังต่อไปนี้ 1) แนวคิดเรื่องการครองความเป็นเจ้า และแนวคิด พื้นฐานในการวิเคราะห์สังคมของอันโตนิโอ กรัมสกี 2) แนวคิดเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม รูปแบบใหม่ 3) แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารกับ สิ่งแวดล้อม 4) แนวคิดเรื่องผลประโยชน์ 3 อย่าง เหตุผล 3 ประเภท และความรู้ 3 ชุด ของฮาเบอร์ มาส และ 5) แนวคิดเรื่องสังคมสารสนเทศ และ สังคมเครือข่ายของคลาสเทิลส์ โดยใช้วิธีการศึกษา เอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีการสื่อสารของกลุ่ม ผู้สนับสนุนและกลุ่มผู้คัดค้าน ผ่านชุดความหมายที่ แต่ละฝ่ายสร้างขึ้น แม้ว่าชุดความหมายที่แต่ละฝ่าย ใช้จะเป็นชุดเดียวกัน แต่มีความหมายที่ไม่ เหมือนกัน ใน 4 ชุด ดังนี้ 1) ชุดความหมายว่าด้วย การพัฒนา โดยกลุ่มผู้สนับสนุนใช้เรื่องความมั่นคง ทางพลังงานขณะที่ผู้คัดค้านใช้ความหมายเรื่องการ พัฒนาพร้อมกับคุณภาพชีวิต 2) ชุดความหมายว่า ด้วยสิ่งแวดล้อม โดยกลุ่มผู้สนับสนุนใช้มาตรการ แก้ไขหากเกิดผลกระทบ ขณะที่ผู้คัดค้านใช้ ความหมายเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) ชุด ความหมายว่าด้วยสิทธิชุมชน โดยกลุ่มผู้สนับสนุน ใช้ความต้องการโรงไฟฟ้าของคนในพื้นที่ ขณะที่ผู้ คัดค้านไม่ต้องการโรงไฟฟ้าในพื้นที่ และ 4) ชุด ความหมายว่าด้วยความรู้ โดยกลุ่มผู้สนับสนุนให้ ความรู้เรื่องถ่านหินสะอาด ขณะที่ผู้คัดค้านให้ ความรู้เรื่องพิษภัยของถ่านหิน โดยสื่อที่ใช้ของทั้ง กลุ่มผู้สนับสนุน และกลุ่มผู้คัดค้านมีการใช้สื่อที่ แตกต่างกัน แต่สื่อที่ใช้เหมือนกัน และมีการปะทะ	งานศึกษาของ ทิพย์อนงค์ จินตวิจิต และคณะ อธิบายกลยุทธ์การสื่อสารของทั้งฝ่ายผู้สนับสนุน และผู้คัดค้านโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินกระบี่ โดย ใช้กรอบคิดของกรัมสกี ฮาเบอร์มาส และคลาสเทิลส์ เพื่อทำความเข้าใจการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ผ่านสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ แม้งานวิจัยจะ ชี้ให้เห็นพลวัตของการสร้างความหมายที่แตกต่างกัน และการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ใน สังคมเครือข่าย แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ ยังไม่ได้ วิเคราะห์เชิงลึกถึงกระบวนการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) ระยะยาวของภาคประชาชนว่าจะ สามารถยกระดับจากการ “ช่วงชิงชั่วคราว” ไปสู่ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในเชิงนโยบายได้ เพียงใด อีกทั้งยังไม่ได้เชื่อมโยงกรณีศึกษานี้กับการ เคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชายแดนหรือลุ่ม น้ำโขง ซึ่งมีพลวัตคล้ายคลึงกันในการใช้วาทกรรม และการสื่อสารเพื่อสร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ ข้ามระดับท้องถิ่น-ภูมิภาค นอกจากนี้ยังขาดการ อธิบายผลกระทบของการสื่อสารในมิติอัตลักษณ์ และความเป็นพลเมืองทางเลือก ที่สามารถ เสริมสร้างความมั่นคงของขบวนการเคลื่อนไหว ภาคประชาชนในระยะยาว.

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		กันของเนื้อหาอย่างมาก คือ สื่อมวลชน และสื่อออนไลน์ในช่วงพื้นที่ทางความคิดของแต่ละฝ่ายผ่านกลยุทธ์การสื่อสาร สร้างกลุ่มทางประวัติศาสตร์ที่มีองค์ประกอบเหมือนกัน แต่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแตกต่างกัน ใน 4 ส่วน ดังนี้ 1) เจ้าของโครงการ/องค์กรอิสระ 2) ภาครัฐ 3) ภาคเอกชน 4) ภาคประชาชน โดยฝ่ายเจ้าของโครงการ มีภาครัฐ และกระทรวงพลังงาน รวมถึงส่วนราชการอื่นๆ ในการสนับสนุน ขณะที่ฝ่ายผู้คัดค้านเป็นการรวมกลุ่มกันของภาคประชาชน ที่ไม่มีอำนาจเท่ากับรัฐบาล แต่สามารถทำให้รัฐบาลทบทวนโครงการได้ เนื่องจากภาคประชาชนทำการสื่อสารผ่านข้อมูลโดยกลุ่มชนชั้นกลางที่เข้ามามีบทบาทในส่วนของภาคประชาชน และภาคเอกชน ผ่านการสื่อสารในสื่อออนไลน์ แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในสังคมเครือข่าย ส่งผลให้รัฐบาลต้องออกคำสั่งให้ กฟผ. ทบทวนโครงการ นับเป็นชัยชนะของกลุ่มผู้คัดค้านในการช่วงชิงพื้นที่	
โอฬาร อ่องพะ	แม่แจ่มโมเดล: ปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด	ผลการศึกษาพบว่า นโยบายและความคิดของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินสังคมไทยสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน การกำหนดนโยบายกฎหมายได้ให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องใช้อำนาจในการเข้ามาควบคุมและจัดการทรัพยากร หากว่าการบังคับควบคุมจะนำไปสู่การต่อต้านรัฐจึงสร้างภาพความตึงเครียดเพื่อทำให้คนในสังคมเห็นคล้อยตามในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันการปฏิบัติการในระดับพื้นที่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะทำให้เห็นรูปธรรมของการขับเคลื่อนแก้ไข ปัญหาที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนอย่างมีพลัง ในส่วนประเด็นที่สำคัญของการศึกษาในเชิงวิพากษ์ประกอบไปด้วย 3 ประเด็น คือ 1) การเชื่อมพลังชนชั้นและการเชื่อมโยงภาคีของการเคลื่อนไหว ต้องสร้างการขยายพื้นที่การรับรู้ให้ไปมากกว่าในพื้นที่ที่ความรู้ของกลุ่มตนเอง ซึ่งจะต้องเชื่อมโยงพลังกับภาคส่วนในระดับต่างๆ เข้ามาหนุนเสริมการทำงาน 2) การแก้ปัญหาแบบองค์รวม โดยต้องความสัมพันธ์กับโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจและรูปแบบการผลิตรวมถึงการทำให้ชุมชนสามารถเข้าถึงและมีคุณภาพชีวิตที่ดีและ 3) บทบาทปัญญาชน ประชาสังคม มี ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนพลังในการเปลี่ยนแปลงที่ต้องเชื่อมโยงกับภาคประชาชน ภาคส่วนต่างๆ และที่สำคัญต้องเข้าใจถึงพลวัตความ	งานศึกษาของ โอฬาร อ่องพะ ว่าด้วย แม่แจ่มโมเดล ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในสังคมไทย รวมถึงความพยายามของรัฐในการใช้อำนาจควบคุม เพื่อให้สังคมยอมรับ ตลอดจนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในระดับพื้นที่ที่มุ่งเน้นการเชื่อมพลังชนชั้น การแก้ปัญหาแบบองค์รวม และบทบาทของปัญญาชนและประชาสังคม แม้งานวิจัยนี้ได้สะท้อนกลยุทธ์การต่อสู้เชิงพื้นที่และการขยายการรับรู้ แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ อยู่ที่ยังไม่อธิบายชัดเจนถึงกระบวนการสร้าง “อำนาจนำ” ทางวัฒนธรรมในระยะยาวว่ากลุ่มประชาชนจะสามารถเปลี่ยนดุลอำนาจเชิงโครงสร้างได้อย่างไร อีกทั้งยังไม่เชื่อมโยงการเคลื่อนไหวท้องถิ่นกับพลวัตเชิงนโยบายระดับภูมิภาคและชาติ รวมถึงยังขาดการบูรณาการกรอบทฤษฎี เช่น แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองและเครือข่ายบรรณธรรมาภิบาลที่ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ซับซ้อนระหว่างรัฐทุน และประชาชนในมิติที่กว้างขึ้น

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		เปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจที่มี ผลต่อความสัมพันธ์เชิงบริบทกับกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	
กลุ่มที่ 3: งานวิจัยที่มุ่งศึกษาบริบทของอำเภอเชียงของในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ วิถีชีวิตริมแม่น้ำโขง หรือการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบริบทกับกลุ่มรักษ์เชียงใหม่			
ยุทธพงศ์ จันทวร รินทร์	“โอกาส” หรือ “ความท้าทาย” ของการพัฒนาเมืองชายแดนเชียงใหม่ไปสู่ความทันสมัยภายใต้นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ	ผลการศึกษาพบว่า เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเป็นเทคโนโลยีของอำนาจเพื่อการบริหารจัดการและควบคุมพื้นที่ชายแดน ซึ่งก็คือการขยายอำนาจรัฐเข้าไปยังพื้นที่ชายแดนเพื่อผลทางเศรษฐกิจและความมั่นคง ภายใต้การหนุนหลังของรัฐบาลและการรวมศูนย์อำนาจ เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเป็นการใช้ภาษาสร้างความจริงจากความหมายเรื่องการพัฒนาปากท้องของคนชายแดน การพัฒนาจึงเป็นอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลหรือบุคคลของรัฐบาล เพื่อการสร้างความชอบธรรมให้กับคณะรัฐบาลกับสร้างความเข้มแข็งและการคงอยู่ให้กับรัฐบาล ดังนั้น การกลับมาของรัฐบาลในยุคลังคมโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการย้อนแย้งทั้งวิธีคิดและการปฏิบัติเรื่องนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ จึงส่งผลให้นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษขาดความชัดเจน เชิงประจักษ์ ปัจจุบันเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเชียงใหม่เกิดขึ้นได้ยากในทางปฏิบัติด้วยสาเหตุด้านนโยบาย ขาดความชัดเจน การขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เนื่องจากทิศทางนโยบายแบบแนวดิ่ง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความไม่เข้าใจต่อตัวนโยบาย เชียงของไม่มีแรงงานต่างด้าวเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับอำเภอแม่สอดจังหวัดตาก อีกทั้งปัญหาจากความเข้าใจผิดเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรป่าชุมชนระหว่างเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนภาครัฐ ทุนขนาดใหญ่ข้ามพื้นที่ และชุมชน ปัจจัยเงื่อนไขเหล่านี้ล้วนกระทบต่ออนาคตของเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเชียงใหม่ ดังนั้น รัฐบาลควรมีข้อริเริ่มด้านการมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นจากภาคประชาสังคมในพื้นที่และยึดหลักการเป็นเจ้าของร่วมกัน	1. งานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้มีจุดเน้นไปที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เพียงแต่นำภาพรวมของเชียงใหม่ทั้งอำเภอในมุมมองของเขตเศรษฐกิจพิเศษ 2. โอกาสหรือความท้าทายจากผลของการจัดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ทางสังคมใหม่ภายใต้นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 3. ไม่ได้เน้นถึงกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประชาสังคม หรือการครองอำนาจนำ 4. จากผลกระทบที่เขาศึกษา เขาจึงเสนอให้รัฐบาลควรมีข้อริเริ่มด้านการมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นจากภาคประชาสังคมในพื้นที่และยึดหลักการ
		อารีรัตน์ โกสทิธี, นักวิจัย (2558) ศึกษาเรื่องนโยบายและกฎหมายด้านการรักษาพยาบาลของแรงงานข้ามชาติศึกษาพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ นาวิน พรหมใจสา และคณะ (2561) ศึกษาเรื่องการพัฒนาแบบและเส้นทางทางท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เมืองเชียงของ จังหวัดเชียงราย ทศพล พงษ์ดี, คมสัน รัตนะสิมากุล, กัณณพงศ์ ศิริเจตต์ (2561) ศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงของ อนุรักษ์พรหม อุตมา และวราพรณ จันทพูน (2558) ศึกษาเรื่อง นโยบายส่งเสริมการลงทุนชายแดน อำเภอเชียงของ จังหวัด	งานศึกษาของ ยุทธพงศ์ จันทวรรินทร์ อธิบายว่าเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเชียงใหม่เป็น “เทคโนโลยีของอำนาจ” ที่สะท้อนการกลับมาของรัฐบาลผ่านการรวมศูนย์อำนาจและการสร้างวาทกรรมการพัฒนาเพื่อความชอบธรรมของรัฐ แม้จะชี้ให้เห็นข้อจำกัดเชิงนโยบาย ความไม่ชัดเจนในการปฏิบัติ และการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ การศึกษายังไม่วิเคราะห์เชิงลึกถึงพลวัตของการต่อรองอำนาจระหว่างรัฐ-ทุน-ประชาชนในพื้นที่ชายแดน ไม่ได้อธิบายว่าประชาสังคมท้องถิ่นสามารถสร้างวาทกรรมทางเลือกหรืออำนาจนำเชิงวัฒนธรรมเพื่อ

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		เชียงราย ปวีณา ลีตระกูล, สุชาติ ลีตระกูล และ ชุตติมา ปัญญาหลง (2561) ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงของ จังหวัดเชียงราย พิษณุรักษ์ กันทวี, จตุพงศ์ สิงหราชไชย และ ประสงค์ หมีนจันทร์ (2561) ศึกษาเรื่อง โครงการพัฒนาระบบจัดการควบคุมป้องกันโรคติดต่อชายแดนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: กรณีศึกษาอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย งานศึกษาเหล่านี้เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง 1 เมือง 2 แบบ	ตอบโต้นโยบายแบบบนลงล่างได้อย่างไร อีกทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น นิเวศวิทยาการเมือง หรืออำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ช่วยอธิบายความย้อนแย้งระหว่างโลกาภิวัตน์กับการหวนกลับของรัฐบาลราชการในบริบทพื้นที่ชายแดน.

กลุ่มที่ 4: งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งสามารถนำมาเปรียบเทียบและสังเคราะห์กับกรณีศึกษาของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของได้

วริยา ตัวน้อย	นิเวศวิทยาการเมืองว่าด้วยความขัดแย้งและการต่อต้านการทำเหมืองแร่ทองคำของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	ผลการศึกษา พบว่า 1. เป้าหมายยุทธศาสตร์กลวิธีในการต่อสู้คัดค้านเป็นยุทธศาสตร์แบบค่อยเป็นค่อยไป หัวใจสำคัญคือการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประชาชน (ป้องกันมากกว่าการแก้ไข) โดยการให้ข้อมูล ข่าวสารกับประชาชนในพื้นที่รอบการเคลื่อนไหวในการต่อสู้คัดค้านคือ “ชาวอำเภอหนองไผ่ไม่เอาเหมืองแร่” และ “สำนักรักบ้านเกิด” เพื่อปกป้องและป้องกันพื้นที่ของประชาชน 2. กระบวนการ และปัญหาจัดระดมทรัพยากรเป็น การสร้างเครือข่ายโดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ สมาชิก ในชุมชนเป็นหลัก มีลักษณะไม่เป็นทางการ มีการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ (กลุ่มคนเพชรบูรณ์ ไม่เอาเหมืองแร่) และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยใช้สื่อโซเชียลมีเดีย (Facebook /line) โดยปัญหาของการจัดการทรัพยากรนั้นไม่ได้มีการระดมทรัพยากรอย่างเป็นทางการส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน 3. มุมมองของกลุ่มต่อการหาทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รัฐต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ต้องได้รับผลกระทบทั้งเชิงบวก และเชิงลบจากโครงการของรัฐที่ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างจริงจังและจริงจังในทุกกระบวนการ หากยังมีการเคลื่อนไหวของอีกฝ่ายในพื้นที่ในด้านของฝ่ายขบวนการเคลื่อนไหวก็จะดำเนินการเคลื่อนไหวจนกว่าจะบรรลุผล นั่นคือไม่ให้เกิดเหมืองแร่เข้ามาดำเนินการในทุกกิจกรรม และไม่ให้เกิดเหมืองแร่ขึ้นในพื้นที่อย่างแน่นอน ข้อค้นพบในการศึกษา การเคลื่อนไหวของกลุ่มเป็นการปกป้องต่อสู้จากคนข้างในพื้นที่ และการเมืองภาคประชาชนในลักษณะการกระจาย (Political Distribution) กลยุทธ์จากกลุ่มถ่ายทอดสู่กลุ่มเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม และการขูดเจาะทรัพยากรได้ต้นแบบพื้นที่ที่เป็นทุน	งานศึกษาของ วริยา ตัวน้อย ชี้ให้เห็นพลวัตการต่อต้านการทำเหมืองทองคำของชาวบ้านในอำเภอหนองไผ่ผ่านยุทธศาสตร์ค่อยเป็นค่อยไป การสร้างภูมิคุ้มกันให้ประชาชน การรวมตัวในนาม “ไม่เอาเหมืองแร่” และการใช้เครือข่าย-เครือข่ายสังคมเป็นฐานทรัพยากรในการเคลื่อนไหว แม้การวิจัยจะอธิบายมิติของการจัดตั้งเครือข่าย การใช้สื่อโซเชียล และการเมืองภาคประชาชนเชิงกระจายได้อย่างชัดเจน แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ ยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกว่ากลยุทธ์เหล่านี้สามารถต่อรองและเปลี่ยนแปลงอำนาจเชิงโครงสร้างระหว่างรัฐ-ทุน-ชุมชนได้เพียงใด รวมถึงยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น นิเวศวิทยาการเมืองแบบซ้าย หรือแนวคิดอำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่อธิบายการสร้างวาทกรรมและอำนาจทางวัฒนธรรมเพื่อต่อต้านทุนขูดเจาะในระยะยาว ทำให้งานยังไม่สะท้อนศักยภาพของขบวนการท้องถิ่นในการขยายพลังสู่ระดับภูมิภาคและเชื่อมโยงกับการเมืองสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง.
---------------	--	---	--

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		นิยมแบบขูดเจาะ (Extractivist Capital) เพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรที่อยู่ใต้ดิน	
สุทธิเกียรติ คชโส	ขบวนการเคลื่อนไหวภายใต้ระบอบเผด็จการ : กรณีศึกษาปัจจัยทางการเมืองและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรักบ้านเกิด	ผลการศึกษาพบว่าขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรักบ้านเกิดมีพัฒนาการเรียนรู้เรื่องกระบวนการต่อสู้ส่วนหนึ่งจากนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าไปทำงานด้วย ทำให้ขบวนการชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการต่อสู้ภายในพื้นที่ มีการสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่และการต่อสู้โดยใช้องค์กรการเมืองระดับท้องถิ่น ส่วนปัจจัยทางการเมืองภายนอกขบวนการที่ส่งผลต่อยุทธวิธีการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะหลังการรัฐประหารในปี 2557 มี 4 ปัจจัยหลัก คือ 1) นโยบายรัฐที่แย่งชิงทรัพยากรและละเมิดสิทธิชุมชน โดยเฉพาะนโยบายและกฎหมายแร่ 2) มาตรการจำกัดสิทธิทางการเมืองของประชาชนอย่างเด็ดขาดหลังรัฐประหารผ่านประกาศ/คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และกฎหมายที่ตรึงชนควบคุมการชุมนุมสาธารณะ 3) กลไกสิทธิ/การมีส่วนร่วมของประชาชนที่จำกัดมากขึ้น และ 4) ฝ่ายต่อต้านขบวนการโดยเฉพาะบริษัทที่ได้รับสัมปทานแร่ซึ่งทำงานร่วมกับรัฐ ภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองในช่วงหลังการรัฐประหารเช่นนี้ส่งผลให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนรักบ้านเกิดปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การต่อสู้จากเดิมเคลื่อนไหวผลักดันรายประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นการต่อสู้ในพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาระดับนโยบาย	งานศึกษาของ สุทธิเกียรติ คชโส อธิบายการปรับตัวของขบวนการ “กลุ่มคนรักบ้านเกิด” ภายใต้ระบอบเผด็จการหลังการรัฐประหารปี 2557 ที่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดทางสิทธิ การควบคุมการชุมนุม และการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐกับทุน ขบวนการชาวบ้านจึงปรับยุทธวิธีการต่อสู้เชิงประเด็นทรัพยากรไปสู่การต่อรองทางการเมืองในระดับนโยบาย แม้งานนี้จะสะท้อนพลวัตสำคัญของการเคลื่อนไหวภายใต้เงื่อนไขการเมืองที่กดทับ แต่ช่องว่างของความรู้ คือ ยังไม่อธิบายอย่างลึกซึ้งว่าการปรับยุทธศาสตร์ดังกล่าวสามารถสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” ในสังคมได้จริงเพียงใด ไม่ได้เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีว่าด้วยการสร้างวาทกรรมการเมืองเชิงวัฒนธรรม และนิเวศวิทยาการเมือง ที่สามารถช่วยวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ-ทุน-ชุมชน อีกทั้งยังไม่ขยายผลไปสู่การเปรียบเทียบกับกรณีอื่น ๆ ของขบวนการภาคประชาชนในบริบทอำนาจนิยม ทำให้งานยังไม่สะท้อนศักยภาพหรือข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวระดับชุมชนในการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างรอบด้าน
กมลชนก คุณยศยิ่ง	การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยภายใต้บริบทความขัดแย้งทางการเมืองไทยร่วมสมัย : กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ	ผลการศึกษา พบว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำวังหีบ เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นในรัฐบาล คสช. ซึ่งเป็นยุคที่ประชาชนถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ทำให้การเคลื่อนไหวภายใต้บริบทดังกล่าว เป็นไปได้ยากและไม่สามารถออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องได้แบบปกติ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการเคลื่อนไหวจึงเป็นยุทธวิธีที่สำคัญที่ส่งผลต่ออุดมการณ์ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ ลักษณะการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบถือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ใช้รูปแบบยุทธวิธีผสมผสานทั้งการเคลื่อนไหวทางสังคมเก่าและแบบใหม่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ออกเป็น 3 ยุทธวิธี ประกอบไปด้วย 1. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ในเชิงพื้นที่และการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวต่อสู้ดังที่เห็นได้จากการประกาศไม่ให้เข้าสำรวจพื้นที่โดยการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ด้วยติดป้ายประกาศบริเวณหน้าบ้าน ทางเข้าหมู่บ้าน การใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ “ป่าดึกดำบรรพ์” ซึ่งพื้นที่แห่งนี้ยังแฝงไปด้วยความเชื่อที่เคารพธรรมชาติ 2. การสร้าง	งานศึกษาของ กมลชนก คุณยศยิ่ง แสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบภายใต้รัฐบาล คสช. ต้องปรับยุทธวิธีเพื่อรับมือกับข้อจำกัดทางสิทธิเสรีภาพ โดยใช้ทั้งยุทธวิธีเชิงพื้นที่และสัญลักษณ์ การสร้างพื้นที่ทางสังคมและเครือข่าย และการปฏิสัมพันธ์กับรัฐในกรอบกฎหมาย แม้จะสะท้อนให้เห็นความยืดหยุ่นของขบวนการเคลื่อนไหวในบริบทอำนาจนิยม แต่ช่องว่างของความรู้ คือ การศึกษายังไม่อธิบายเชิงลึกถึงศักยภาพหรือข้อจำกัดของยุทธวิธีเหล่านี้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” ให้กับชุมชน อีกทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น อำนาจนำของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) หรือแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง ที่จะช่วยอธิบายพลวัตเชิงอุดมการณ์ การสื่อสาร และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ-ทุน-ประชาชนในระยะยาว.

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		พื้นที่ทางสังคมและเครือข่ายกระบวนการเรียนรู้ ยุทธวิธีนี้เป็นการสื่อสารตัวตน/นำเสนอ “ความรู้ความจริง” ในพื้นที่ทางสังคมสาธารณะไม่ว่าจะผ่านสื่อสารมวลชน หรือ การนำเอาแพลตฟอร์มสื่อโซเชียลมีเดีย เฟซบุ๊ก มาใช้ในกระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ ดังจะเห็นได้จากการเปิดเพจ “ปกป้องวังทึบ” เพื่อสื่อสารกับสาธารณะ อีกทั้งยังทำให้ผู้ร่วมขบวนการได้เป็นวงกว้างและมีความหลากหลายมากขึ้น รวมถึงการสร้างเครือข่ายพันธมิตร และ 3. ยุทธวิธีการสร้างปฏิสัมพันธ์กับรัฐและผู้กระทำการต่างๆ ยุทธวิธีนี้เป็นการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่เน้นวิธีการทางการเมืองแบบปกติที่มีได้ต้องการท้าทายกับอำนาจรัฐโดยตรงแต่เน้นการกระทำการที่อยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย ทั้งการเดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือแม้แต่การพยายามที่นำเสนอข้อคิดเห็น เพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย ทั้งนี้ในปัจจุบันสถานการณ์ยังไม่รู้จะคลี่คลายไปทางไหน แต่กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังทึบยังคงยืนหยัดต่อสู้จนกว่าจะมีมติคณะรัฐมนตรียกเลิกโครงการฯ	
รังรอง ทาบุญเมือง	ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ : กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน	ผลการศึกษาพบว่า ลุ่มน้ำแม่ทาเป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญกับคนแม่ทา มีป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ตลอดความยาว 98 กิโลเมตร ของน้ำแม่ทามีหมู่บ้านตั้งอยู่ตามสองฟากฝั่งลำน้ำ ชุมชนลุ่มน้ำแม่ทาประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายมาอยู่ร่วมกัน จนกลายเป็นคนลุ่มน้ำ ผู้คนต่างก็ใช้น้ำแม่ทาในการอุปโภค บริโภค และใช้ในภาคการเกษตร จึงนับได้ว่าน้ำแม่ทาเป็นหลอดเลือดของคนแม่ทา ลุ่มน้ำแม่ทามีปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง มีปัญหาน้ำท่วมและน้ำไหลหลากในช่วงฤดูฝน อีกทั้งยังอยู่บนรอยเลื่อนแม่ทาที่มีกำลัง ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ทายังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานแห่งชาติดอยขุนตาน อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ สะพานชาวทาขมภู เป็นต้น หลังจากที่ได้รับประกาศให้ปัญหาขยะเป็นวาระแห่งชาติและเร่งให้มีการแก้ไขปัญหา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ก็เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในแผนงานการสร้างโรงไฟฟ้าจากขยะ โดยพื้นที่ในการสร้างนั้นคาดว่าจะอยู่ติดกับลำน้ำแม่ทา และการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีความชัดเจนและโปร่งใส จึงนำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ ของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาชั้น โดยการเคลื่อนไหวนั้นใช้ยุทธวิธีต่างๆ ที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาจากกรณีของพื้นที่อื่นที่เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันนำมาปรับใช้ตามสถานการณ์และพื้นที่ ยุทธวิธีที่เครือข่ายลุ่มน้ำแม่	งานศึกษาของ รังรอง ทาบุญเมือง อธิบายบทบาทของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาในการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของลุ่มน้ำแม่ทาต่อวิถีชีวิตและการเกษตร ตลอดจนยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนและสื่อสังคมออนไลน์ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม แม้งานวิจัยนี้จะสะท้อนศักยภาพของชุมชนในการปกป้องฐานทรัพยากร แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ ยังไม่วิเคราะห์เชิงลึกถึงพลวัตเชิงโครงสร้างของความสัมพันธ์รัฐ-ทุน-ประชาชน และข้อจำกัดของภาคประชาชนในการทำทนายอำนาจรัฐ ไม่ได้อธิบายว่ากระบวนการเคลื่อนไหวสามารถสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายในระยะยาวได้อย่างไร อีกทั้งยังขาดการเชื่อมโยงกับกรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น นิเวศวิทยาการเมืองหรือแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่จะช่วยอธิบายการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและการสร้างความชอบธรรม ทางอุดมการณ์ของชุมชนในเวทีสาธารณะ.

ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		ใช้ในการเคลื่อนไหว เช่น การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการส่งสารไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเพื่อให้ถึงผู้รับสารและเป็นประเด็นที่น่าสนใจให้ติดตาม การสื่อสารทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านสื่อมวลชนหรือสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งก็เป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาประสบผลสำเร็จ ผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทาในการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าเขื่อนนั้น นับว่าเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นในเชิงบวก เช่น การเกิดกลุ่มเครือข่ายเฝ้าระวังป้องกันด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นกลุ่มการทำงานหรือกลยุทธ์ในการปกป้องฐานทรัพยากรของชุมชนให้คงอยู่ และมีส่วนช่วยกันในการเสนอและขอยุติโครงการบางโครงการอันจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น กรณีของโรงไฟฟ้าเขื่อน ถึงแม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะยืนยันว่าการสร้างโรงไฟฟ้าเขื่อนเป็นทางเลือกที่ดีในการแก้ไขปัญหาขยะและพลังงาน แต่กระบวนการดำเนินงานของภาครัฐยังขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ซึ่งเป็นกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบโดยตรง และความเหมาะสมของพื้นที่ที่ทางภาครัฐมองข้าม แต่กลับให้ความสำคัญในการผลิตพลังงานมากกว่าปัญหาเรื่องขยะที่แท้จริง	
ปานิสรยา เทียนอ่อน	การเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนในลุ่มน้ำแม่กลองในการต่อต้านนโยบายบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร	ผลการศึกษา พบว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่ายประชาชนในลุ่มน้ำแม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดราชบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี) ในการต่อต้านนโยบายบริหารจัดการน้ำภายใต้งบประมาณ 3.5 แสนล้านบาท ของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โดยศึกษาถึงการก่อเกิดการจัดตั้งองค์กร วิธีการระดมทรัพยากร ยุทธวิธีการต่อสู้ การสร้างวาทกรรมและพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวภายใต้เครือข่ายประชาชนในลุ่มน้ำแม่กลอง เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเครือข่ายทั้งที่มีอยู่ในและภายนอกจังหวัด รวมทั้งความเชื่อมโยงจากในพื้นที่ จังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นพื้นที่หลักของงานวิจัยไปสู่ภาพรวมของการเคลื่อนไหวทั้งลุ่มน้ำแม่กลอง โดยงานวิจัยชิ้นนี้จะเลือกใช้ทฤษฎีการระดมทรัพยากรและทฤษฎีโครงสร้างทางโอกาสทางการเมือง มาผนวกกับทฤษฎีกระบวนการสร้างกรอบโครงสร้างวาทกรรมมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงฐานวิถีคิดและพลวัตของการต่อสู้ของขบวนการดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น การศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวในการต่อต้านนโยบายบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองนั้น เป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จ โดยมีฐานคิด	งานศึกษาของ ปานิสรยา เทียนอ่อน ชี้ให้เห็นการก่อเกิดและการพัฒนาการของกลุ่มเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำแม่กลองที่ต่อต้านนโยบายบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ โดยอธิบายผ่านกรอบการระดมทรัพยากร โครงสร้างโอกาสทางการเมือง และการสร้างกรอบวาทกรรม จนทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและสามารถต่อรองกับรัฐได้ แม้งานวิจัยจะอธิบายปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จของการเคลื่อนไหว แต่ ช่องว่างองค์ความรู้ คือ ยังไม่ได้วิเคราะห์เชิงลึกถึงมิติการสร้าง “อำนาจนำ” ทางวัฒนธรรมของเครือข่าย ว่าสามารถเปลี่ยนจากพลังการต่อต้านเชิงสถานการณ์ไปสู่การสร้างอุดมการณ์ระยะยาวได้เพียงใด อีกทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวข้ามพื้นที่หรือเปรียบเทียบกับกรณีอื่น ๆ ที่สะท้อนพลวัตของประชาสังคมไทยในระดับภูมิภาค นอกจากนี้ยังขาดการใช้กรอบทฤษฎีวิพากษ์ เช่น แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง หรือแนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ของอันตินีโอ กรัมซี ที่สามารถอธิบายการต่อรองเชิงโครงสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดได้อย่างครอบคลุม.

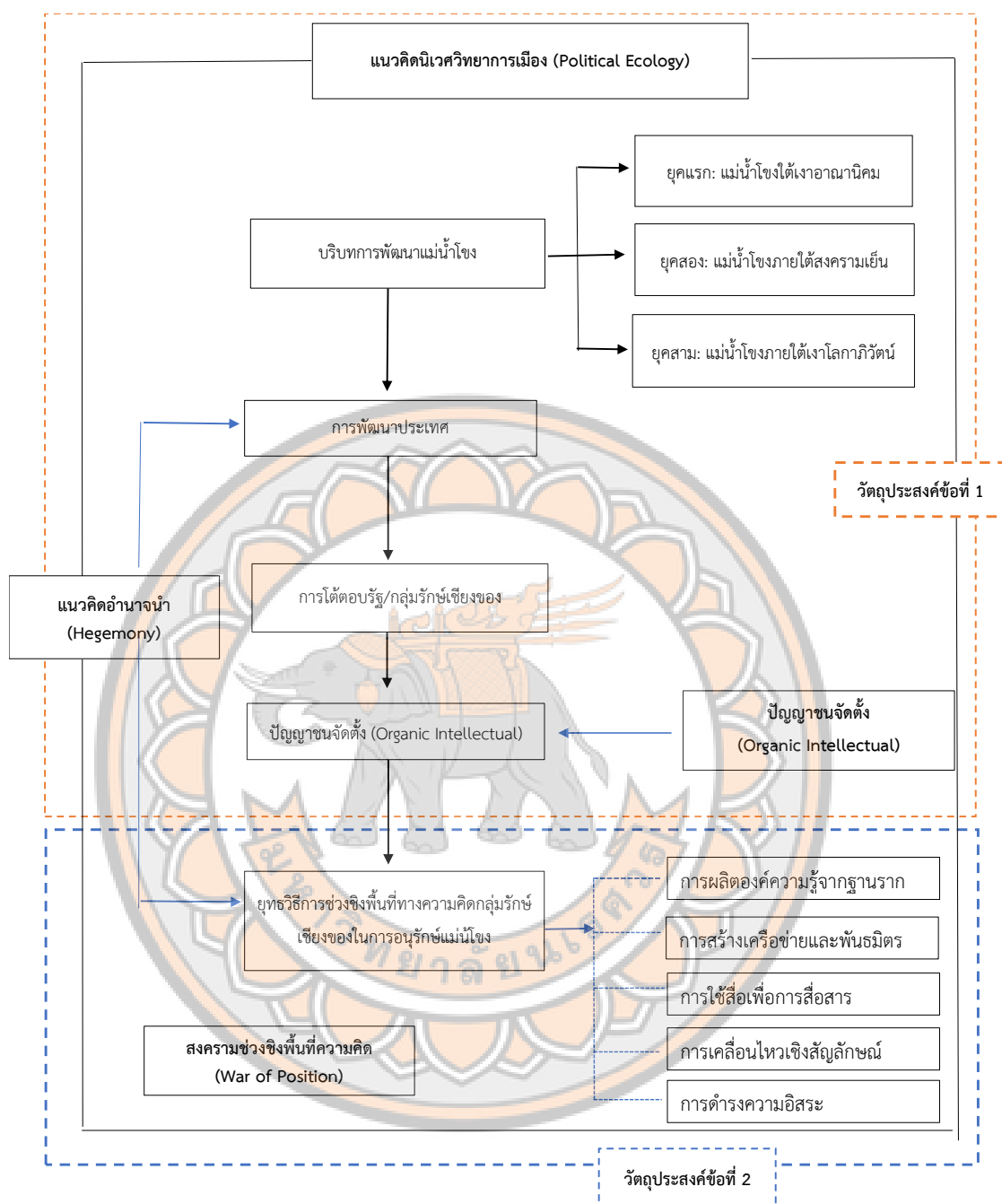
ชื่อผู้เขียน	ชื่อเรื่องงานวิจัย/บทความ	เนื้อหาสำคัญในงาน/หนังสือ/บทความ	“ช่องว่างขององค์ความรู้” (Knowledge Gap)
		อยู่ที่ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญและจำเป็น รวมทั้งการก่อตัวและเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวอยู่บนเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางการเมืองที่มีความขัดแย้ง (2) ความสามารถในการเชื่อมโยงกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกจังหวัด โดยเครือข่ายเหล่านี้เคยมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อน (3) ความสามารถในการระดมพลังมวลชน การขยายเครือข่าย ทั้งจากการต่อสู้ด้วยการใช้นิยามหรือกรอบโครง และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการระดมทรัพยากรได้แก่ คน เงิน แรงงาน กิจกรรมต่างๆในการเคลื่อนไหว และการกำหนดยุทธศาสตร์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับรัฐบาลและฝ่ายตรงข้าม ซึ่งส่งผลทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีความสามารถในการขยายเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งและนำไปสู่พลังในการต่อรองกับรัฐบาลได้	(ที่มา: ผู้วิจัย)

2.6 กรอบแนวคิด

ภายใต้พลวัตของการพัฒนาแม่น้ำโขงในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา การเคลื่อนไหวของกลุ่มภาคประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการทำทายอำนาจนำของรัฐและทุนผ่านการผลิตความรู้และชุดความคิดทางเลือก เพื่อปกป้องทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เพียงการต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ในระดับโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ความรู้ และอำนาจ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ผ่านบทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงของ โดยอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และประชาชน ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ โครงสร้าง และยุทธวิธีของการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ รายละเอียดดังภาพที่ 1 ดังนี้

(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภายใต้บริบทการพัฒนาในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อนุภูมิภาคแม่น้ำโขงได้กระโดดเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างเต็มตัว การเติบโตทางการค้าการลงทุนเป็นไปอย่างคึกคัก คลื่นการอพยพของผู้คนการไหลเวียนของสินค้าอย่างมหาศาล และการคมนาคมขนส่งอันคล่องแคล่วว่องไว ได้ทำลายกำแพงที่เคยขวางกั้นความร่วมมือร่วมมีระหว่างกันและการติดต่อเชื่อมโยงของผู้คนในภูมิภาคนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

"การพัฒนา" ตามนัยทางสังคมศาสตร์ ไม่ได้เป็นคำที่มีความหมายทั่วไป ที่มองว่าการพัฒนา หมายความว่าก้าวหน้า การเจริญเติบโต หรือความงอกงาม แต่นัยความหมายของการพัฒนานั้นมี เป้าหมายอยู่ที่ "ความทันสมัย" หน้าประวัติศาสตร์การพัฒนาแม่น้ำโขงเพิ่งเริ่มต้นมาประมาณ 150 ปี มานี้เอง แม้ว่าแม่น้ำโขงจะเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีมาช้านาน แต่ความทันสมัยเกี่ยวโยงกับแม่น้ำโขง นับตั้งแต่การแพร่เข้ามาของการล่าอาณานิคม เมื่อเราทำการทบทวนให้เห็นภาพร่างคร่าวๆ ของ พัฒนาการของการพัฒนาแม่น้ำโขงสามารถจำแนกออกเป็นสามยุคด้วยกัน ยุคแรกก็คือ แม่น้ำโขงได้ เजाอาณานิคม ยุคที่สอง หลังจากประเทศต่างๆ ปลดแอกจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ได้ก้าวเข้าสู่ยุค แม่น้ำโขงได้เงาสงครามเย็นบรรยากาศการขับเคลื่อนระหว่างโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ และในยุคที่ สาม แม่น้ำโขงได้เงาโลกาภิวัตน์เป็นยุคที่แม่น้ำโขงเดินทางเข้าสู่การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างเต็ม ตัว

หัวใจสำคัญของการผลักดันให้การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคโลกาภิวัตน์เป็นจริงขึ้นมานั้น การ เชื่อมต่อระหว่างประเทศต่างๆ จะต้องสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการไหลเวียนของสินค้าและ ผู้คน รวมทั้งการสามารถเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบและทรัพยากรในพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างสะดวกหนึ่งใน โครงการแผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงคือ โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง หรือชื่ออย่างเป็นทางการว่า การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง เป็นอีกโครงการจากการผลักดันของจีน เพื่อตอบสนองนโยบายการค้าเสรี

หลังจากความร่วมมือดังกล่าว ได้มีการเริ่มดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณลุ่มน้ำโขงเกิดขึ้นใน ปี 2545 ณ บริเวณพรมแดนพม่า – ลาว เป็นครั้งแรก และเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องบริเวณลุ่มน้ำโขง ตอนบนนั้นได้ส่งผลกระทบในหลายๆ ด้านที่มีความเกี่ยวข้องและความผูกพันอันยาวนานกับอนุ ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ซึ่งผลกระทบต่างๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมและความผันแปรของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ประชาคมโลกตระหนักและให้ความสนใจ จึงได้ เกิดการเรียกร้องให้ยุติโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง รัฐบาลไทยจึงให้มติให้ระงับโครงการดังกล่าว เนื่องจากมีกลุ่มประชาชนจำนวนมากได้ออกมาคัดค้าน และเรียกร้องให้มีการระงับโครงการจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและผลกระทบ ทางสังคมจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงสำเร็จ ซึ่งกลุ่มคัดค้านที่เกิดขึ้นมานั้นคือกลุ่มรักษ์เชียง ของ

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบกรอบแนวคิดโดยผสานแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย (Political Ecology) กับแนวคิดอำนาจนำ (Hegemony) ปัญญาชนจัดตั้ง(Organic Intellectual) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ตามทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นกรอบแนวคิดหลักเพื่อใช้ในการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของการ

ต่อต้านโครงการพัฒนาแม่น้ำโขงที่ดำเนินโดยรัฐและทุนข้ามชาติ โดยเน้นการศึกษาทั้งในเชิงประวัติศาสตร์โครงสร้างของการพัฒนา และยุทธวิธีการต่อสู้ของภาคประชาชนในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของในการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้ายมองว่าวิกฤตสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชายขอบไม่ได้เป็นผลจากความขาดแคลนทรัพยากรหรือเทคโนโลยี หากเป็นผลของโครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ-การเมืองที่เอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นนำในระดับชาติและโลก การวิเคราะห์จึงต้องเน้นการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นกับระดับโลก และการเปิดโปงกลไกของรัฐและทุนที่เข้ามากำหนดชะตากรรมของชุมชนท้องถิ่น กรณีแม่น้ำโขงจึงถูกแบ่งออกเป็น 4 ยุค ได้แก่ (1) ยุคแม่น้ำโขงในจินตนาการอาณานิคม ซึ่งแม่น้ำถูกทำให้เป็นพื้นที่ไร้อำนาจของพรหมสำหรับการครอบครอง (2) ยุคสงครามเย็น ซึ่งแม่น้ำกลายเป็นสนามยุทธศาสตร์ทางทหาร (3) ยุคหลังสงครามเย็น ซึ่งการพัฒนาแม่น้ำเน้นไปที่การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน การขนส่ง การค้า และ (4) ยุคทุนโลกาภิวัตน์ ซึ่งแม่น้ำโขงกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ของการเชื่อมโยงภูมิภาคผ่านระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบบูรณาการ

ภายใต้บริบทนี้ รัฐไทยรับบทเป็นตัวกลางของการพัฒนา โดยใช้ชุดความคิดการพัฒนาแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งอ้างถึงความเจริญทางเศรษฐกิจ ความมั่นคง และผลประโยชน์ชาติ แต่ในความเป็นจริงกลับเป็นการตอบสนองต่อกลไกของทุนข้ามชาติและองค์กรระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชียหรือคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ซึ่งผลักดันให้แม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่ของการสะสมทุน (Accumulation by Dispossession) ตามแนวคิดของ เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) รัฐจึงมีบทบาททั้งในฐานะผู้วางนโยบายและผู้ปกป้องผลประโยชน์ของทุน โดยละเลยเสียงของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศและวิถีชีวิต

กระบวนการตอบโต้ของรัฐในรูปแบบนโยบาย พ.ร.บ. และแนวทางพัฒนาแบบรวมศูนย์นี้สร้างความไม่พอใจในกลุ่มประชาชนชายขอบ โดยเฉพาะกลุ่มรักษ์เชียงของซึ่งลุกขึ้นมาต่อต้านผ่านการจัดตั้งเครือข่าย การรณรงค์ การผลิตความรู้ และการสร้างชุดความคิดทางเลือก โดยผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มาอธิบายกระบวนการเหล่านี้ อันโตนิโอ กรัมสกีเสนอว่า อำนาจของรัฐไม่ใช่แค่การใช้กำลังปราบปราม (Coercion) เท่านั้น หากรวมถึงการสร้าง "อำนาจนำ" (Hegemony) ผ่านการทำให้แนวคิดของชนชั้นปกครองกลายเป็น "สามัญสำนึก" ของคนทั่วไป ในบริบทนี้ ชุดความคิดเรื่อง "การพัฒนา" ถูกผลิตซ้ำให้ประชาชนเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็น แม้จะต้องแลกกับการทำลายป่า แม่น้ำ หรือการย้ายถิ่นของชาวบ้านก็ตาม

กลุ่มรักษ์เชียงของจึงตอบโต้การครองอำนาจนำนี้ด้วยการพยายาม “ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ผ่านการผลิตชุดความคิดใหม่ การจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ เช่น การ

เดินเรือแม่น้ำโขง การจัดเวทีประชาชน การจัดทำแผนที่โดยชุมชน และการรณรงค์ผ่านสื่อมวลชนและโซเชียลมีเดีย เครื่องมือเหล่านี้เป็นยุทธวิธีสำคัญในการทำทลายความชอบธรรมของรัฐและทุน

ในกระบวนการดังกล่าว บทบาทของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” มีความสำคัญอย่างยิ่ง เช่น ผู้นำชุมชน ครูท้องถิ่น หรือเยาวชนในโฮงเฮียนแม่น้ำของ ที่ทำหน้าที่ผลิตและเผยแพร่ความรู้ทางเลือก โดยเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกรอบวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง เป็นการสร้างพลังของชุมชนผ่านความรู้และจิตสำนึกทางการเมือง ซึ่งมีใช้เพียงแค่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เป็นการต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจอย่างลึกซึ้ง

กรอบแนวคิดนี้ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์แบบพหุระดับ (Multi-Scalar) ระหว่างท้องถิ่นกับกระแสโลก เช่น การเชื่อมโยงของกลุ่มรักษ์เชียงของกับเครือข่ายแม่น้ำนานาชาติ การเคลื่อนไหวระดับภูมิภาคแม่น้ำโขง หรือการใช้กรณีศึกษาท้องถิ่นเพื่อทลายกรอบการพัฒนาระดับโลก กล่าวโดยสรุป กรอบแนวคิดนี้อธิบายให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับทุนโลกาภิวัตน์ ผ่านการต่อสู้ทั้งในเชิงโครงสร้าง และในเชิงชุดความคิด โดยมีประชาชนในพื้นที่เป็นผู้เล่นหลัก ไม่ใช่เพียงเหยื่อของนโยบายอีกต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง กลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหว การอนุรักษ์แม่น้ำโขง ผู้วิจัยใช้แนวทางในการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่าน การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องลึกซึ้ง ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย จำนวน 2 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 และ 2) เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษา โดยมีรายละเอียด 5 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มที่ศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้ ได้แก่ กลุ่มรักษ์เชียงของ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และกลุ่มผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ ผู้สนับสนุนเชิงวิชาการ ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยกลุ่มที่ใช้ในการศึกษา คือผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น 15 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทและประสบการณ์ตรงกับการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงของ

ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มในระดับต่าง ๆ ทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงปฏิบัติการ โดยครอบคลุมตั้งแต่แกนนำและสมาชิกของกลุ่ม ผู้สนับสนุนทางวิชาการ ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่น ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐและภาคประชาสังคมที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

เพื่อความชัดเจนในการจัดระเบียบข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดรหัสผู้ให้ข้อมูลตามคุณลักษณะของแต่ละกลุ่มสำหรับใช้ในการอ้างอิงระหว่างการศึกษาวิเคราะห์ โดยรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 คุณสมบัติและกำหนดรหัสคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลสำคัญ

รหัส คุณลักษณะ	คุณสมบัติ	จำนวน (คน)	รหัสอ้างอิง สำหรับการ สัมภาษณ์
A	ประธานกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ คณะกรรมการ ดำเนินงาน และสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	5	A1-A5
B	ตัวแทนภาคประชาชน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	6	B1-B6
C	นักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ในอำเภอเชียงใหม่ ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	2	C1-C2
D	ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มองค์กรต่างๆ กลุ่ม องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่มีบทบาท เกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	2	D1-D2
รวมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (กลุ่ม A – D)		15	A1-D2 (ที่มา: ผู้วิจัย)

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแต่ละกลุ่มพิจารณาจากหลักการของการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจาก “บทบาท ความรู้ และประสบการณ์” ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและหลากหลาย ครอบคลุมทุกมิติของการเคลื่อนไหว รายละเอียดดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ที่	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	เกณฑ์การพิจารณา
1.	ประธานกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ คณะกรรมการดำเนินงาน และสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงใหม่	คัดเลือกจากบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์ หรือเป็นผู้ดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ทั้งในด้านการวิจัยชาวบ้าน การอนุรักษ์แม่น้ำ การสื่อสารสาธารณะ และการประสานงานกับเครือข่าย บุคคล

ที่	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	เกณฑ์การพิจารณา
		เหล่านี้ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงและสามารถสะท้อนมุมมอง วิถีคิด และเจตนารมณ์ของกลุ่มได้อย่างลึกซึ้ง
2	ตัวแทนภาคประชาชน ราษฎรชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ	พิจารณาจากผู้ที่เคยมีบทบาทหรือมีประสบการณ์ร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ว่าจะเป็นในฐานะผู้ร่วมกิจกรรม ผู้สนับสนุนทางความคิด หรือผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ เช่น ราษฎรชาวบ้านที่ทำงานวิจัยชุมชนร่วมกับกลุ่ม หรือนักวิชาการที่ศึกษาหรือเผยแพร่บทเรียนของกลุ่มในเวทีวิชาการ โดยต้องเป็นบุคคลที่เข้าใจบริบทของกลุ่มน้ำโขงและมีมุมมองสนับสนุนความรู้จากชาวบ้าน
3	นักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ในอำเภอเชียงของ ที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ	คัดเลือกจากผู้นำในระดับพื้นที่ที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อดีตสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีบทบาทในเวทีการตัดสินใจเรื่องทรัพยากรในพื้นที่ เคยมีส่วนร่วมทั้งในเชิงสนับสนุนหรือร่วมกำหนดทำที่ต่อโครงการพัฒนาที่กระทบต่อแม่น้ำโขง รวมถึงสามารถถ่ายทอดมุมมองเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และขบวนการภาคประชาชนในระดับพื้นที่
4	ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มองค์กรต่างๆ กลุ่ม องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ	เลือกจากผู้ที่เคยปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มรักษ์เชียงของในการจัดเวทีสาธารณะ การเจรจาโยบาย หรือการทำงานร่วมในประเด็นกลุ่มน้ำ เช่น เจ้าหน้าที่จากกรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรน้ำ องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม หรือองค์กรสิทธิมนุษยชน รวมถึงตัวแทน NGO ที่สนับสนุนกลุ่มในประเด็นทางกฎหมาย วิจัย หรือการสื่อสารสาธารณะ ต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจบทบาทของกลุ่มและสามารถให้ข้อมูลในเชิงโครงสร้างอำนาจ หรือข้อจำกัดของระบบราชการต่อขบวนการชาวบ้านได้

(ที่มา:ผู้วิจัย)

ผู้วิจัยใช้ เกณฑ์อิ่มตัวเชิงทฤษฎี (Theoretical saturation) เป็นเงื่อนไขในการหยุดเก็บข้อมูล กล่าวคือ เมื่อรหัสหรือประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับ “ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” “บทบาทของปัญญาชนจัดตั้ง” และ “การสร้างสามัญสำนึกใหม่” ไม่ปรากฏรหัสใหม่จากผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานะต่างกันอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 2-3 ครั้ง ผู้วิจัยจึงถือว่าข้อมูลถึงจุดอิ่มตัว ทั้งนี้ การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลกระทำผ่านแกนนำชุมชนและเครือข่ายภาคประชาสังคมในพื้นที่ โดยดำเนินการภายใต้หลัก การยินยอมโดยรู้ข้อมูล (Informed consent) การปกปิดชื่อบุคคล (Anonymity) และการปกป้องข้อมูลเสียงและถอดความ (Data protection) ตามแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมการวิจัย (Research ethics)

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยเรื่อง “กลุ่มรักษ์เชียงใหม่กับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง” มุ่งเน้นการศึกษาลักษณะเฉพาะของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ โดยเน้นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งผ่านข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวทาง “การวิจัยเชิงคุณภาพ” (Qualitative Research) โดยเฉพาะในรูปแบบของการวิจัยเชิงกรณีศึกษา (Case Study Research) ซึ่งเหมาะสมกับลักษณะของปัญหาวิจัยที่ต้องการศึกษากระบวนการ ความหมาย และบริบทเฉพาะเจาะจงของกรณีหนึ่งอย่างละเอียด (Yin, 2018) ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่าน การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สะท้อนกระบวนการต่อสู้ของกลุ่มในระดับโครงสร้าง ความคิด และวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตารางแสดงประเภทข้อมูลการวิจัย และรายละเอียดของข้อมูล

ประเภทข้อมูล	วัตถุประสงค์การวิจัย	รายละเอียดข้อมูล
ข้อมูลเอกสาร	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษา พัฒนาการเคลื่อนไหวและ วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัว แสดงในการเคลื่อนไหวด้าน การอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่ม รักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567	เอกสารปฐมภูมิ โดยศึกษาจากเอกสารที่ เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาแม่น้ำโขง การกำเนิด กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ การบริหารจัดการกลุ่มรักษ์ เชียงของ ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มกับองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ยุทธวิธีการ ต่อสู้ของกลุ่มฯ การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิดในการเคลื่อนไหว รวมทั้ง เอกสารวิจัย บทความ หนังสือที่เกี่ยวข้อง เอกสารนโยบาย

ประเภทข้อมูล	วัตถุประสงค์การวิจัย	รายละเอียดข้อมูล
		และยุทธศาสตร์ของรัฐบาล ภายใต้การดูแลของรัฐบาล รวมถึงเอกสารรายงานขององค์กรระหว่างประเทศ เช่น และรายงานข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ เอกสารทุติยภูมิ เช่น บทความวิเคราะห์ของนักวิชาการที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยจาก วิจัยของชาวบ้าน นักวิชาการไทยและต่างประเทศ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเอกสารด้วยการค้นคว้าจากหลายแหล่งข้อมูล เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ห้องสมุดโฮงเฮียนน้ำโจ้ ฐานข้อมูลวิชาการแบบออนไลน์ (Online Database) และการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวเชิงวิชาการของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ที่จะมีการแจกเอกสารหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่
ข้อมูลจากการสัมภาษณ์	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้าน	เพื่อให้ได้มุมมองจากผู้มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหว ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับ “กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก” (Key Informants) ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกบุคคลเพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกตัวแทนเคลื่อนไหวหลักที่มีความโดดเด่นด้านเป็นแกนนำหลักสำคัญในการเคลื่อนไหว กลุ่มผู้สัมภาษณ์ประกอบด้วยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่อไป

ประเภทข้อมูล	วัตถุประสงค์การวิจัย	รายละเอียดข้อมูล
การอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่ม รักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567		1) ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ คณะกรรมการ ดำเนินงาน และสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของ 2) ตัวแทนภาคประชาชน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวของ กลุ่มรักษ์เชียงของ 3) นักการเมืองท้องถิ่น ในอำเภอเชียงของ ที่มี บทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์ เชียงของ 4) ตัวแทนกลุ่มองค์กรองค์กรต่างๆ กลุ่ม องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ที่มีบทบาท เกี่ยวข้องในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียง ของ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล แบบ สัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยตั้งคำถามปลายเปิดภายใต้ กรอบคำถามหลักที่ออกแบบตามวัตถุประสงค์ การวิจัย เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถ อธิบายอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งเปิดทางให้ผู้วิจัย ซักถามเพิ่มเติมในประเด็นเฉพาะกรณี ผู้วิจัยได้ทำการบันทึกเสียงระหว่างการ สัมภาษณ์ (ภายใต้การขออนุญาตจากผู้ให้ ข้อมูล) และถอดเทปคำสัมภาษณ์อย่างเป็น ระบบ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดกลุ่ม วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎี ทั้งนี้ การจัดการข้อมูลทั้งหมดดำเนินการภายใต้ หลักจริยธรรมทางวิจัย เช่น การไม่ระบุชื่อจริง ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ประสงค์ออกนาม

ประเภทข้อมูล	วัตถุประสงค์การวิจัย	รายละเอียดข้อมูล
		กระบวนการเก็บข้อมูลทั้งหมดดำเนินอย่างต่อเนื่องตามหลัก “การเก็บข้อมูลจนเกิดความอิ่มตัว” (Data Saturation) ซึ่งหมายถึงการรวบรวมข้อมูลจนไม่มีสาระใหม่ที่แตกต่างจากข้อมูลเดิมอีกแล้ว และมั่นใจได้ว่าข้อมูลมีความครอบคลุมเพียงพอต่อการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย
วิธีการ สังเกตการณ์ แบบไม่มีส่วน ร่วม	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษา ยุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิดในการเคลื่อนไหวด้าน การอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่ม รักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567	ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการณ์โดยไม่เข้าไปมีส่วน ร่วมโดยตรงกับกิจกรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่จัดขึ้น แต่เฝ้าติดตามและบันทึกพฤติกรรม ปฏิสัมพันธ์ และบริบทแวดล้อมของกิจกรรม ต่าง ๆ ของกลุ่มรักษ์เชียงของจากภายนอก อย่างต่อเนื่อง วิธีนี้ช่วยให้สามารถเข้าใจพลวัต และบรรยากาศของการเคลื่อนไหวได้โดยไม่ รบกวนกระบวนการภายในของกลุ่ม
(ที่มา: ผู้วิจัย)		

3.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Questions) โดยอาศัยแนวการสัมภาษณ์ด้วยการกำหนดคำถามต่างๆ ในแบบสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า โดยตั้งคำถามปลายเปิดภายใต้กรอบคำถามหลักที่ออกแบบตามวัตถุประสงค์การวิจัย ที่ออกแบบโดยอิงจากแนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรในองค์กรแบบ 6M ซึ่งประกอบด้วย:

1. Man (บุคลากร)
2. Money (ทรัพยากรทางการเงิน)
3. Material (ทรัพยากรอุปกรณ์/วัสดุ)
4. Method (กระบวนการ/วิธีการทำงาน)

5. Management (การบริหารจัดการ)

6. Mission (พันธกิจและเป้าหมาย)

โดยหลักคิด 6M นี้ ช่วยให้แบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างมีแนวทางชัดเจนและครอบคลุมการสำรวจข้อมูลทั้งในระดับ “โครงสร้างภายในกลุ่ม” และ “ความสัมพันธ์กับบริบทภายนอก” ซึ่งเอื้อต่อการวิเคราะห์เชิงลึกถึงพลวัตของกลุ่มรักษะเชิงของในฐานะขบวนการภาคประชาชนที่ยืนหยัดอยู่ได้นานกว่าสามทศวรรษ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1: พัฒนาการและปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหว

สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษะเชิงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

เน้นศึกษาความเป็นมา บทบาท โครงสร้าง การจัดการภายใน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษะเชิงของกับหน่วยงานภายนอกในช่วงเวลาต่าง ๆ ตั้งแต่ปี 2538-2567

ประเด็นที่ 2: ยุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด

สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษะเชิงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

มุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทางการเคลื่อนไหวในการสร้างชุดความคิด การสื่อสารกับสาธารณะ การผลิตองค์ความรู้ การใช้กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ และการมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ

จากหลักการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกให้ครอบคลุมหัวข้อสำคัญต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงพัฒนาการและบทบาทของกลุ่มภายใต้กรอบแนวคิด 6M เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก ครบถ้วน และสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างมีนัยสำคัญ รายละเอียดตามตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ประเด็นคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกตามแนวคิด 6 M

6M	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1: พัฒนาการและปฏิสัมพันธ์ (2538-2567)	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2: ยุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (2538-2567)
Man (คน)	1.1 กลุ่มรักษะเชิงของมีจุดเริ่มต้นมาจากสาเหตุอะไร เริ่มก่อตั้งเมื่อไหร่ มีวิวัฒนาการอย่างไร	2.1 กลุ่มรักษะเชิงของมียุทธวิธีในการระดมคนในการเคลื่อนไหวอย่างไรบ้าง 2.2 บุคคล/กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตความรู้และการสื่อสาร

6M	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1: พัฒนาการและ ปฏิสัมพันธ์ (2538-2567)	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2: ยุทธวิธีและการ ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (2538-2567)
	1.2 กลุ่มรักษของมีบทบาท อำนาจ หน้าที่เกี่ยวกับเรื่องอะไร 1.3 กลุ่มรักษเชียงของ มีสมาชิกกลุ่มกี่ คน ประกอบไปด้วยใครบ้าง	
Money (ทรัพยากร/ การสนับสนุน)	1.4 กลุ่มรักษเชียงของมีการบริหาร จัดการการเงินอย่างไร (รายได้/ รายจ่าย) 1.5 มีหน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กร ใดบ้างทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มี บทบาทในการสนับสนุนการ เคลื่อนไหวกกลุ่มรักษเชียงของ และเข้า มาปฏิสัมพันธ์ บทบาทในเรื่องใด 1.6 บุคคลหรือองค์กรสำคัญที่มี บทบาทในช่วงต่าง ๆ ของการ เคลื่อนไหวก	2.3 การใช้ศิลปวัฒนธรรม สื่อ สร้างสรรค์ หรือกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ มีส่วนต่อการเปลี่ยนความเข้าใจของ สาธารณะอย่างไร
Material (ปัจจัย/ ทรัพยากรที่ใช้)	1.7 กลุ่มรักษเชียงของมีรูปแบบการ บริหารจัดการกลุ่มอย่างไรบ้าง	2.4 บทบาทของ “โฮงเฮียนแม่น้ำ ของ” หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับการผลิตความรู้มีลักษณะอย่างไร
Machine (เครื่องมือ/ กลไก)	-	2.5 กลุ่มรักษเชียงของมีแนวทางหรือ ยุทธวิธีอย่างไรในการสื่อสารกับ สาธารณะ
Method (วิธีการ/ ยุทธศาสตร์)	1.8 กลุ่มรักษเชียงของมี วิสัยทัศน์ แนวทางการดำเนินงาน เป้าหมาย วัตถุประสงค์ในการรวมกลุ่มเพื่ออะไร 1.9 กลุ่มรักษเชียงของมีการ เปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์หรือแนว	2.6 กลุ่มรักษเชียงของมียุทธวิธีการ เคลื่อนไหวกในการต่อสู้หรือการ เคลื่อนไหวกอย่างไรบ้าง

6M	วัตถุประสงค์ข้อที่ 1: พัฒนาการและ ปฏิสัมพันธ์ (2538-2567)	วัตถุประสงค์ข้อที่ 2: ยุทธวิธีและการ ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (2538-2567)
	ทางการเมืองเคลื่อนไหวอย่างไรตลอดช่วงปี 2538-2567	
Management (การจัดการ/ โครงสร้าง)	1.10 กลุ่มรักษ์เชียงใหม่โครงสร้าง การบริหารจัดการกลุ่มอย่างไร 1.11 กลุ่มรักษ์เชียงใหม่การแบ่ง อำนาจ หน้าที่ในการบริหารจัดการ อย่างไรบ้าง	2.7 กลุ่มรักษ์เชียงใหม่กระบวนการ สร้างความรู้หรือชุดความคิดใหม่ เกี่ยวกับแม่น้ำโขงอย่างไร
		(ที่มา:ผู้วิจัย)

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis)

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดระเบียบของข้อมูล การแสดงข้อมูล เพื่อหาข้อสรุป ตีความผลลัพธ์เชิงคุณภาพ ดังนี้

1) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organization) การจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา จากนั้นจึงวิเคราะห์ภาพรวมตามแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการอภิปรายปรากฏการณ์และสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัย

2) การแสดงข้อมูล (Data Display) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและความเป็นเหตุเป็นผลของข้อมูล เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Narrative Analysis) มาใช้ในการจัดระเบียบข้อมูล โดยทบทวนวรรณกรรม ประกอบกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อแยกประเด็นสำคัญออกเป็นหน่วยข้อมูล แล้วดำเนินการเข้ารหัส และจัดหมวดหมู่ข้อมูล และนำมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดหลัก กระบวนการนี้ประกอบด้วยวิธีการการโค้ดข้อมูล (Data Coding) กระบวนการโค้ดข้อมูลเป็นหัวใจของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้ขั้นตอนดังนี้

3.1) การถอดความ ถอดบทสัมภาษณ์เชิงลึกและบันทึกภาคสนามออกมาเป็นข้อความตัวอักษรอย่างครบถ้วน

3.2) การอ่านบททวน อ่านซ้ำหลายรอบเพื่อทำความเข้าใจประเด็นสำคัญและจับคำหรือประโยคที่สะท้อนมิติทางอำนาจ ความรู้สึก หรืออุดมการณ์

3.3) การโค้ดแบบเปิด กำหนดรหัสเบื้องต้น (initial codes) เช่น “การปกป้องแม่น้ำ”, “สิทธิชุมชน”, “การต่อต้านรัฐ”, “วาทกรรมการพัฒนา” ฯลฯ โดยตรงจากคำพูดของผู้ให้ข้อมูล

3.4) การโค้ดแบบแกน เชื่อมโยงรหัสต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น “การต่อต้านรัฐ” และ “สิทธิชุมชน” รวมอยู่ในหมวด “อำนาจต่อรองจากฐานราก”

3.5) การโค้ดแบบเลือก เลือกรหัสหลักที่สะท้อนแก่นของข้อมูล เช่น “การสร้างอำนาจนำเชิงวัฒนธรรม” หรือ “การผลิตองค์ความรู้จากฐานราก”

3.6) การตรวจสอบความถูกต้อง เปรียบเทียบรหัสกับข้อมูลต้นฉบับและบททวนกับทฤษฎี เพื่อให้มั่นใจว่าการตีความสอดคล้องและไม่บิดเบือน

การวิเคราะห์ทั้งหมดนี้อ้างอิงกรอบแนวคิด อำนาจนำ (Hegemony), ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual), สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ตามทฤษฎีของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) และแนวคิด นิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) เพื่อให้การตีความข้อมูลมีความถูกต้อง เชื่อถือได้ และสามารถสะท้อนพลวัตของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ในพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงได้อย่างแท้จริง

3.5 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Data Validation)

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการความถูกต้องและความน่าเชื่อถือสูง การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Data Validation) จึงถือเป็นขั้นตอนสำคัญ ผู้วิจัยเลือกใช้ทั้งแนวคิดความน่าเชื่อถือของการวิจัยเชิงคุณภาพ ตามแนวทางของลินคอล์นและกูบา (Lincoln & Guba, 1985) ได้แก่ ความน่าเชื่อถือ (Credibility), การถ่ายโอนผลการวิจัย (Transferability), ความสม่ำเสมอของกระบวนการ (Dependability), และความเป็นอิสระของข้อมูล (Confirmability) ร่วมกับเทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อยืนยันความถูกต้องและลดความลำเอียงที่อาจเกิดขึ้น ดังนี้

1) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) การตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูล (Member checking): ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์เบื้องต้น เช่น ประเด็นและธีมหลัก กลับไปตรวจสอบกับแกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของและผู้ให้ข้อมูล เพื่อยืนยันว่าการตีความสะท้อนประสบการณ์จริง

การแลกเปลี่ยนกับเพื่อนวิจัย (Peer debriefing): มีการถกเถียงและตรวจสอบรหัสข้อมูลร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาและเพื่อนนักวิจัย เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการตีความ

2) การถ่ายโอนผลการวิจัย (Transferability) ผู้วิจัยใช้ การบรรยายเชิงลึก โดยนำเสนอรายละเอียดของพื้นที่กลุ่มน้ำโขง เวทีสาธารณะ และช่วงเวลาสำคัญอย่างครบถ้วน เพื่อให้ผู้อ่านและนักวิจัยอื่นสามารถประเมินความเหมาะสมในการนำผลไปใช้ในบริบทอื่นที่ใกล้เคียงได้

3) ความสม่ำเสมอของกระบวนการ (Dependability) มีการบันทึกขั้นตอนอย่างเป็นระบบ เช่น คู่มือการเก็บข้อมูล , ไลน์ภาคสนาม และ สมุดรหัสข้อมูล ที่มีการปรับปรุงตามแต่ละเวอร์ชัน เพื่อสร้างความโปร่งใสของกระบวนการวิจัย

4) ความเป็นอิสระของข้อมูล (Confirmability) ผู้วิจัยสร้าง เส้นทางตรวจสอบย้อนกลับ (Audit trail) โดยเก็บบันทึกการเอกสาร ไฟล์เสียงการสัมภาษณ์ รูนของการถอดความ และบันทึกการตัดสินใจเชิงวิเคราะห์ เพื่อให้ตรวจสอบได้ว่า ข้อสรุปเกิดจากข้อมูลจริง ไม่ใช่จากอคติของผู้วิจัย

การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

เพื่อลดความคลาดเคลื่อน ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าใน 4 มิติ ได้แก่

1) สามเส้าเชิงแหล่งข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลจากแกนนำชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคม เอกสาร องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน

2) สามเส้าเชิงวิธีการ ใช้ทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร

3) สามเส้าเชิงทฤษฎี วิเคราะห์โดยอ้างอิงแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดอำนาจนำแนวคิดปัญญาชนจัดตั้ง และแนวคิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้อง

4) สามเส้าเชิงนักวิจัย แม้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ดำเนินการหลัก แต่มีการให้ นักวิจัยภายนอก (External audit) เช่น อาจารย์ที่ปรึกษาและเพื่อนวิจัย ช่วยตรวจสอบรหัสและการตีความ

ข้อจำกัดและอคติที่อาจเกิดขึ้น

แม้ผู้วิจัยได้พยายามใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลอย่างเข้มแข็ง แต่อาจมีข้อจำกัดและอคติบางประการ เช่น

1) อคติจากการเข้าถึง ผู้วิจัยอาจเข้าถึงเฉพาะกลุ่มที่เปิดรับ แก๊วโดยใช้ข้อมูลจากเอกสารและสื่อสาธารณะประกอบ

2) อคติจากผู้นำหรือบุคคลสำคัญ ผู้วิจัยมักได้รับข้อมูลจากแกนนำมากกว่าชาวบ้านทั่วไป แก๊วโดยการสัมภาษณ์คนหลากหลายรุ่นและฐานะ

3) อคติจากความทรงจำ (Recall bias): ผู้ให้ข้อมูลอาจจำเหตุการณ์คลาดเคลื่อน แก้ไขโดยการตรวจสอบไขว้กับข้อมูลจากหลายช่วงเวลาและหลายแหล่ง

สรุปการตรวจสอบความถูกต้องในงานวิจัยนี้มิได้อาศัยเพียงความหลากหลายของแหล่งข้อมูลเท่านั้น แต่ยังใช้กระบวนการเชิงระบบ เช่น การตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล การแลกเปลี่ยนกับเพื่อนวิจัย การบันทึกเส้นทางการวิจัยอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร และการตรวจสอบแบบสามเส้าใน 4 มิติ เพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือ ความโปร่งใส และความมั่นคงของผลการศึกษา

3.6 จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Research Ethics in Human Subjects)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในฐานะผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หรือการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ของชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์อย่างเคร่งครัด เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามมาตรฐานสากลและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ให้ข้อมูล โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1) การขอความยินยอมอย่างรู้จริง (Informed Consent): ก่อนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขอบเขต วิธีการเก็บข้อมูล และผลที่จะเกิดจากการวิจัยให้ผู้ให้ข้อมูลทราบอย่างชัดเจน รวมทั้งยืนยันสิทธิในการปฏิเสธหรือถอนตัวจากการวิจัยได้ตลอดเวลาโดยไม่เกิดผลเสียใด ๆ

2) การรักษาความลับและความเป็นส่วนตัว (Confidentiality and Privacy): ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตจะถูกเก็บรักษาอย่างปลอดภัย โดยปกปิดชื่อหรือตัวตนของผู้ให้ข้อมูล และใช้รหัสแทนเพื่อป้องกันการระบุตัวบุคคล ข้อมูลทั้งหมดจะถูกนำเสนอในเชิงภาพรวมเท่านั้น

3) การไม่ก่อให้เกิดอันตราย (Non-Maleficence): ผู้วิจัยระมัดระวังมิให้มีการเก็บข้อมูลหรือการตีความสร้างความเสียหายทางกาย จิตใจ หรือสังคมแก่ผู้ให้ข้อมูล โดยหลีกเลี่ยงคำถามหรือวิธีการที่อาจทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกกดดันหรือไม่ปลอดภัย

4) การเคารพศักดิ์ศรีและสิทธิของผู้ให้ข้อมูล (Respect for Human Dignity): ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล เคารพความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลในฐานะ “เจ้าของความรู้ท้องถิ่น” ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกับองค์ความรู้ทางวิชาการ

5) การใช้ข้อมูลอย่างรับผิดชอบ (Responsible Use of Data): ข้อมูลที่ได้รับจะถูกนำมาใช้เพื่อการวิจัยและการเผยแพร่ทางวิชาการเท่านั้น โดยไม่นำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์เชิงพาณิชย์หรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อชุมชน

บทที่ 4

อำนาจ ทุน และธรรมชาติ: การวิพากษ์การพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ผ่านกรอบนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอถึงบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขง ตลอดระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่ได้เข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างเต็มตัว ในบทนี้ผู้วิจัยจึงพยายามในการรวบรวมและทบทวนองค์ความรู้ว่าด้วยการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จากแง่มุมต่างๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์เส้นทางการพัฒนาแม่น้ำโขง ตลอดจนยุทธศาสตร์ แผนพัฒนาแม่น้ำโขง และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาแม่น้ำโขง โดยมุ่งหวังว่าผู้อ่านจะเข้าใจบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา **สู่การทำความเข้าใจการเป็นที่มาของการถือกำเนิดกลุ่มรักษ์เชียงของขึ้น**

โดยบทนี้ผู้วิจัยจะทบทวนให้เห็นภาพของพัฒนาการของการพัฒนาแม่น้ำโขงโดยจำแนกแยกแยะออกเป็นสี่ยุคด้วยกันประกอบด้วย

ยุคแรก ยุคแม่น้ำโขงในยุคล่าอาณานิคม: การสำรวจเพื่อครอบครอง เป็นช่วงที่มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาสำรวจและพยายามใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคมและการค้า ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาค

ยุคที่สอง การพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้เงาอาณานิคมและสงครามเย็น: บริบทของอำนาจทุน และการจัดการทรัพยากร หลังการปลดแอกจากอาณานิคม แม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่แข่งขันทางอุดมการณ์ระหว่างโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ มีการจัดตั้งองค์กรระหว่างประเทศ เช่น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong Committee) ในปี 1957 เพื่อวางแผนพัฒนาและบริหารทรัพยากร

ยุคที่สาม การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคหลังสงครามเย็น : โครงสร้างอำนาจและการพัฒนาในยุคหลังสงครามเย็น ช่วงเวลาหลังสงครามเย็น (ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2523–2543) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาแม่น้ำโขงในฐานะ “ภูมิภาคเศรษฐกิจแห่งอนาคต” ที่ต้องปรับตัวเข้ากับระเบียบโลกแบบใหม่ภายใต้การครอบงำของทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์

ยุคที่สี่ บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคใต้เงาโลกาภิวัตน์: การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อำนาจ และความเป็นท้องถิ่น แม่น้ำโขงเข้าสู่ยุคที่โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อน การขยายโครงสร้างพื้นฐาน และการเชื่อมโยงเศรษฐกิจในระดับนานาชาติ มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนภูมิภาคไปสู่ความทันสมัย (Hirsch, 2016; World Bank, 2019)

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้วิเคราะห์บริบทการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง โดยมองผ่าน แนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย (Left Political Ecology) มาเป็นกรอบในการอธิบายในเรื่องของการต่อสู้ทางชนชั้นกับกลุ่มทุน บทบาทปัญญาชน การปลุกฝังอุดมการณ์ต่างๆ เพื่อไปท้าทายต่อสู้เรื่องทุนและโลกาภิวัตน์ อันเนื่องมาจากการพัฒนาแม่น้ำโขงในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาไม่ว่าจะในรูปแบบของการสร้างเขื่อน การระเบิดแก่ง หรือการปฏิรูปที่ดินเพื่อการค้า ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่รัฐและกลุ่มทุนพยายามแปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นทุนเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทว่ากระบวนการเหล่านี้กลับมามีปัญหาความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง ทั้งในแง่ของอำนาจการตัดสินใจ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น แม้ชุดความคิด "การพัฒนา" จะถูกเสนอในนามของความก้าวหน้าและผลประโยชน์ส่วนรวม แต่มุมมองบนพื้นฐานแนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย (Left Political Ecology) กลับชี้ให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาดังกล่าวมักแฝงด้วยกลไกของการสะสมทุนผ่านการแย่งชิงทรัพยากร และทำให้เกิด "ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง" ต่อประชาชนที่ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์การพัฒนาแม่น้ำโขงจากมุมมองของนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย เพื่อเสนอข้อถกเถียงใหม่ว่าการต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของมิใช่เพียงการคัดค้านเชิงนิเวศเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่มีนัยสำคัญในการต่อสู้กับอำนาจทุนและรัฐที่แฝงอยู่ในกระบวนการพัฒนา เปิดเผยพลวัตของอำนาจทุน และการต่อต้านที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำสาขานี้ ผ่านกลุ่มรักษ์เชียงของ ซึ่งมองสิ่งแวดล้อมไม่ใช่แค่ประเด็นด้านธรรมชาติ แต่เป็นพื้นที่ของความขัดแย้งทางชนชั้น อำนาจ และทุน โดยอธิบายว่าโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเป็นการสถาปนาอำนาจของทุนและรัฐที่พยายามเปลี่ยนภูมิทัศน์ของแม่น้ำเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ขณะที่การต่อต้านของกลุ่มรักษ์เชียงของคือการต่อสู้ในระดับโครงสร้าง ที่มุ่งสร้างอำนาจต่อรองใหม่จากฐานล่าง และจะนำไปสู่การปูพื้นฐานในการสร้างความเข้าใจบริบทการศึกษาในบทที่ 5 และบทที่ 6 ต่อไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 บริบทการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง

แม่น้ำโขง เส้นเลือดสำคัญของดินแดนอุษาคเนย์และจีนตอนใต้ ถือได้ว่าเป็นสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในอุษาคเนย์มาเนิ่นนานนับพันปีซึ่งแม่น้ำโขงมีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงของทิเบตและไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีนเป็นพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและพม่า ไหลทางทิศตะวันออกสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยจะมีเขตชายแดนไทย-ลาว ประมาณ 600 กิโลเมตร ก่อนที่จะไหลลงสู่ประเทศกัมพูชา (Sneddon & Fox, 2006) ซึ่งแม่น้ำโขงได้ไหลผ่านประเทศจีน ไทย ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ประเทศเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงมาเป็นเวลาช้านานนับพันปี ทั้งในการอุปโภคบริโภค การเกษตร อุตสาหกรรมและการ

ประมง นอกจากนี้ก็มีความสำคัญที่เป็นแหล่งทรัพยากรน้ำและเส้นทางคมนาคมแล้วแม่น้ำโขง ยังมีความสำคัญในฐานะสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคแถบกลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงได้ก้าวเข้าสู่กระแสความทันสมัยอย่างเต็มตัว ด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คลื่นของการอพยพแรงงาน การไหลเวียนของสินค้า และเครือข่ายคมนาคมที่เชื่อมโยงกันอย่างคล่องตัว ได้ทำลายข้อจำกัดที่เคยเป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือในภูมิภาค กระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนให้กลุ่มน้ำโขงกลายเป็น 'ชุมชนในจินตนาการ' (Imagined Communities) รูปแบบใหม่ ผู้คนไม่ได้ยึดโยงอัตลักษณ์เพียงกับรัฐชาติอีกต่อไป หากแต่เริ่มมองเห็นการเชื่อมต่อข้ามพรมแดนและสำนึกความเป็นประชาคมร่วมกัน (Anderson, 1983) แม่น้ำโขงที่เคยทำหน้าที่เป็นเส้นแบ่งพรมแดนของรัฐ กำลังได้รับการตีความใหม่ให้เป็นสะพานแห่งความร่วมมือและการพัฒนาภายใต้แนวคิดของเศรษฐกิจเชื่อมโยง

ภายหลังยุคสงครามเย็นสิ้นสุดลง ความขัดแย้งระหว่างขั้วอุดมการณ์สองฝ่ายคือโลกที่อ้างว่าเป็นประชาธิปไตยกับโลกคอมมิวนิสต์หมดสิ้นลง อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงได้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ แม่น้ำโขงถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์หรืออยู่ในยุคโลกไร้พรมแดน ภาวะไร้พรมแดนที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ มีนัยความหมายอย่างน้อยสองประการด้วยกัน ประการแรก ภาวะไร้พรมแดน หมายถึง การเชื่อมต่อของผู้คนในกลุ่มน้ำโขงที่ได้ข้ามพ้นขีดจำกัดของขอบเขตรัฐชาติ ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ภาวะข้ามชาติ”(Transnationalism)

ท่ามกลางกระแสการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ การแพร่กระจายของแนวคิดประชาธิปไตยทางการเมืองตลอดจนการเติบโตของพหุวัฒนธรรมที่ยอมรับความแตกต่างหลากหลาย เปิดโอกาสให้ประชาชนในภูมิภาคนี้มีจิตสำนึกใหม่ การสื่อสารที่สะดวกรวดเร็วและฉับไวได้กระตุ้นให้เกิดการรับรู้และรู้จักกันมากขึ้นมายาคติของความเป็นอริศัตรูกัน แม้จะยังฝังแน่น แต่ภาวะข้ามชาติได้ยกระดับวัฒนธรรมการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ภาวะข้ามชาติที่ว่านี้จึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการสัมพันธ์อย่างสร้างสรรค์ระหว่างรัฐต่อรัฐ (International) หรือจำกัดอยู่เฉพาะการข้ามพรมแดน (Cross Border) หรือเป็นเรื่องเฉพาะพื้นที่ชายแดน แต่เป็นเรื่องของคนที่จะอยู่ในกรุงเทพฯ หรืออยู่ในจังหวัดไหนๆ ก็นับเป็นส่วนหนึ่งของภาวะข้ามชาติได้เช่นกัน

กระนั้นก็ดี ภาวะไร้พรมแดนยังมีอีกความหมายหนึ่ง นั่นคือ ความโกลาหลอลหม่านของสังคมในแถบถิ่นกลุ่มน้ำโขง เมื่อโลกาภิวัตน์กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวไปมาอย่างฉับไว การเดินทางของผู้คน การติดต่อสื่อสาร การแข่งขันกันอย่างเสรี ความเปลี่ยนแปลงในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงทวีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างไรก็ดี แม่น้ำโขงจะถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ แต่การบริหารจัดการน้ำในแม่น้ำโขงยังคงเป็นเรื่องการต่อรองระหว่างประเทศต่างๆ ที่พร้อมจะปกป้อง

ผลประโยชน์ของตนเอง แม่น้ำโขงจะเป็นแม่น้ำนานาชาติ หรือเป็นทรัพยากรส่วนรวมของหกประเทศที่ใช้ร่วมกัน แต่อีกด้านหนึ่ง แม่น้ำโขงก็ยังคงหน้าที่ความเป็นเส้นพรมแดนต่อไป

หากกล่าวถึงการพัฒนาแม่น้ำโขง คงไม่อาจมองข้ามความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ได้ โดยในเชิงสังคมศาสตร์ คำนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงความก้าวหน้า การเจริญเติบโต หรือความงอกงามเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการที่มุ่งสู่ “ความทันสมัย” แม้ว่าแม่น้ำโขงจะเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมมายาวนาน แต่กระบวนการพัฒนาในเชิงโครงสร้างและเศรษฐกิจกลับเพิ่งเริ่มต้นขึ้นราว 150 ปี ก่อน ซึ่งเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับบริบทของการล่าอาณานิคม (Osborne, 2000) ผู้วิจัยได้จำแนกบริบทพัฒนาการของแม่น้ำโขงออกเป็นสี่ยุคสำคัญ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ยุคแรก ยุคแม่น้ำโขงในยุคล่าอาณานิคม: การสำรวจเพื่อครอบครอง

การพัฒนาแม่น้ำโขงในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดขึ้นภายใต้บริบทของ “ยุคล่าอาณานิคม” (Colonial Era) ซึ่งชาติมหาอำนาจยุโรป โดยเฉพาะฝรั่งเศสและอังกฤษ ต่างพยายามขยายอำนาจทางเศรษฐกิจและภูมิรัฐศาสตร์ผ่านการควบคุมเส้นทางการค้าและทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง การสำรวจและพัฒนาลุ่มน้ำโขงในห้วงเวลาดังกล่าวจึงมิได้มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาอย่างยั่งยืน หากแต่เป็นความพยายาม “ทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่ภายใต้ระบบทุนนิยมโลก” ซึ่งมีลักษณะเป็นการดึงเอาทรัพยากรไปหล่อเลี้ยงอุตสาหกรรมของชาติจักรวรรดินิยม

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่แม่น้ำโขงเริ่มถูกมองในฐานะ “ดินแดนใหม่” ที่มีศักยภาพในการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชาติมหาอำนาจ โดยเฉพาะฝรั่งเศสและอังกฤษ การเดินทางของนักสำรวจชาวยุโรป เช่น อองรี มูโอด (Henri Mouhot) ชี้ให้เห็นถึงความหลงใหลของโลกตะวันตกต่ออารยธรรมตะวันออก ผ่านการค้นพบนครวัดและการบันทึกสภาพแวดล้อมของลุ่มแม่น้ำโขง (Delang, 2006) อย่างไรก็ดี เบื้องหลังการสำรวจเหล่านี้ คือเจตนาทางภูมิรัฐศาสตร์ที่มุ่งแผ่ขยายอำนาจและเข้าครอบครองดินแดนอันอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ น้ำ และที่ดิน ซึ่งสอดคล้องกับชุดความคิดของ “การพัฒนา” ที่จักรวรรดินิยมสร้างขึ้น

ภายหลังจากการสำรวจ ฝรั่งเศสเริ่มเข้ายึดครองเวียดนามตอนใต้ในปี พ.ศ. 2401 และขยายอิทธิพลต่อเนื่องสู่กัมพูชา ลาว และเวียดนามตอนเหนือ จนเกิดการรวมศูนย์การปกครองภายใต้ “อินโดจีนฝรั่งเศส” (French Indochina) ขณะที่อังกฤษผนวกพม่าเข้ากับอาณานิคมอินเดียในปี พ.ศ. 2429 ส่วนสยามถูกวางให้อยู่ในฐานะรัฐกันชนระหว่างจักรวรรดิทั้งสอง โดยภายหลังเหตุการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ไทยต้องยอมสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดเขตแดนทางการเมืองใหม่ในภูมิภาค (Thongchai, 1994)

แม่น้ำโขงจึงกลายเป็นเส้นแบ่งอำนาจมากกว่าจะเป็นสายธารแห่งชีวิตของประชาชน การกำหนดเส้นเขตแดนโดยจักรวรรดินิยมตะวันตกไม่ได้คำนึงถึงโครงสร้างสังคมดั้งเดิมหรือวิถีชีวิตของ

กลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาค แต่เป็นการวางโครงสร้างอำนาจแบบรัฐสมัยใหม่ที่แบ่งอาณาเขตตามผลประโยชน์ของจักรวรรดิ (Scott, 2009) ในช่วงนั้นชาติตะวันตกพยายามสร้างชุดความคิด "การพัฒนา" (Development) เพื่อมอบความชอบธรรมให้กับการเข้าแทรกแซง โดยอ้างว่าแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ด้อยพัฒนาและจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงผ่านความรู้และเทคโนโลยีตะวันตก อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในที่นี้กลับหมายถึงการเร่งรัดการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบคมนาคม การปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการระบายน้ำ เพื่อรองรับระบบอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศ มากกว่าจะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น (Biggs, 2011)

ดังนั้นในยุคแรก จะเป็นได้ว่าแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองแนวมาร์กซิสต์ การพัฒนาแบบอาณานิคมเช่นนี้ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการ “การสะสมทุนด้วยการช่วงชิง” (Accumulation by Dispossession) เป็นการอธิบายกลไกที่ทุนสะสมตัวผ่านการแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชน ซึ่งเป็นการต่อยอดมาจากแนวคิดดั้งเดิมของคาร์ล มาร์กซ์ โดยเดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) (2003) กล่าวว่า การสะสมทุนด้วยการช่วงชิง มิใช่เพียงการช่วงชิงทรัพยากรดิบเท่านั้น แต่รวมถึงการทำลายระบบเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ทุนนิยม เช่น ระบบเกษตรกรรมยังชีพ การแปรรูปทรัพย์สินสาธารณะให้เป็นทรัพย์สินเอกชน (Privatization) การผูกขาดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างหนี้สาธารณะ และการบังคับใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในแบบที่กีดกันประชาชนจากการใช้ทรัพยากรที่เคยเป็นของส่วนรวม

จากบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้ยุคอาณานิคม ผู้วิจัยมองว่าการเข้ามาของซึ่งชาติมหาอำนาจยุโรป เป็นการสะสมทุนด้วยการช่วงชิงในรูปแบบของการกดขี่ที่สืบทอดจากยุคอาณานิคม และปรับตัวในบริบทใหม่ของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ซึ่งเน้นการ “เปิดพื้นที่ใหม่ให้ทุน” โดยผ่านการบังคับทางกฎหมายและโครงสร้างรัฐ การแปรรูปธรรมชาติและชีวิตของประชาชนให้เป็นสินค้า และการเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนชายขอบให้กลายเป็นแรงงานราคาถูก หรือผลักดันให้พวกเขาต้องพึ่งพา ระบบทุนนิยมเพื่อความอยู่รอด โดยการใช้กลไกทางการเมืองและกฎหมายเข้าควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งเปลี่ยนวิธีการผลิตของชาวบ้านให้สอดคล้องกับระบบทุนโลก เช่น การบังคับปลูกพืชเศรษฐกิจ การแปรรูปที่ดิน หรือการจำกัดการเข้าถึงน้ำ

หากเราพิจารณาจากบริบทการพัฒนาแล้วการพัฒนาที่ผ่านมาผ่านสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคอาณานิคมมิใช่กระบวนการพัฒนาในความหมายของการยกระดับคุณภาพชีวิต แต่คือการสถาปนาอำนาจของรัฐจักรวรรดินิยมผ่านการควบคุมพื้นที่ ทรัพยากร และผู้คน เพื่อสนับสนุนระบบการผลิตของทุนนิยมตะวันตก โดยละเลยอัตลักษณ์ท้องถิ่น วิถีชีวิตดั้งเดิม และความยั่งยืนในระยะยาว ผลพวงของการพัฒนาในยุคนี้ยังหลอกหลอนภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น

รูปของการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ความไม่ชัดเจนของสิทธิชุมชน หรือการพัฒนาข้ามพรมแดนที่ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขของทุนโลกาภิวัตน์

ในขณะนั้นฝรั่งเศสและอังกฤษก็ต่างมุ่งหวังจะใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางการค้ากับจีนตอนใต้ โดยเฉพาะมณฑลยูนนานซึ่งอุดมด้วยแร่และแรงงาน แต่โครงการนี้ต้องล้มเหลวเนื่องจากความวุ่นวายทางการเมืองในจีน เช่น การล่มสลายของราชวงศ์ชิง (1911), การปฏิวัติของพรรคก๊กมินตั๋ง, สงครามมหาเอเชียบูรพา และการขึ้นสู่อำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2492 ที่ทำให้ชายแดนจีน-เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปิดตัวลง (Osborne, 2000)

การแสวงหาผลประโยชน์ในภูมิภาคแม่น้ำโขงของจักรวรรดินิยมไม่ได้เป็นกระบวนการที่ราบรื่น แต่เผชิญแรงต้านจากขบวนการชาตินิยม โดยเฉพาะในเวียดนาม ภายใต้การนำของโฮจิมินห์ ขบวนการเวียดนามต่อสู้กับฝรั่งเศสอย่างดุเดือดจนส่งผลก่อให้เกิดการลงนามใน ข้อตกลงเจนีวา (Geneva Accords) เมื่อปี พ.ศ. 2497 ทำให้เวียดนาม ลาว และกัมพูชาได้รับเอกราชอย่างเป็นทางการ และส่งผลให้เวียดนามถูกแบ่งออกเป็นเหนือ-ใต้ตามเส้นขนานที่ 17 (Gunn, 2011)

4.1.2 ยุคที่สอง การพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้เงาอาณานิคมและสงครามเย็น: บริบทของอำนาจ ทุน และการจัดการทรัพยากร

แม่น้ำโขงมิได้เป็นเพียงเส้นทางน้ำธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็นภูมิทัศน์ทางการเมืองที่สะท้อนพลวัตของอำนาจ ทุน และการจัดการทรัพยากรในระดับภูมิภาคมาตลอดหลายศตวรรษ โดยเฉพาะในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นยุคที่แม่น้ำโขงตกอยู่ภายใต้การจู่โจมใหม่ของรัฐอาณานิคมและอิทธิพลของสงครามเย็น ในส่วนนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายว่า การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคดังกล่าวมิใช่กระบวนการทางเทคนิคเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการจัดวางอำนาจของรัฐและกลุ่มทุนผ่านกระบวนการควบคุมธรรมชาติ ภายใต้กรอบคิดแบบโลกาภิวัตน์อาณานิคมและภูมิรัฐศาสตร์สงครามเย็น

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง แม่น้ำโขงได้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากไหลผ่านหลายประเทศที่มีบทบาทแตกต่างกันในการเมืองโลก เช่น ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีนตอนใต้ ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่แข่งขันระหว่างสองค่ายอุดมการณ์คือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต แม่น้ำโขงจึงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป หากแต่กลายเป็น “เส้นเลือดยุทธศาสตร์” ที่ทั้งสองฝ่ายต่างมองว่า การควบคุมแม่น้ำสายนี้คือการควบคุมเสถียรภาพของภูมิภาคโดยรวม

ในช่วงปีพ.ศ. 2494 สหรัฐอเมริกาได้ผลักดันโครงการพัฒนาแม่น้ำโขงผ่านองค์กรของสหประชาชาติคือ คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (Economic and Social

Commission for Asia and the Pacific: ESCAP) โครงการพัฒนานี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงในภูมิภาค โดยอ้างอิงแนวคิดที่ว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจจะช่วยป้องกันการลุกล้ำของคอมมิวนิสต์” (Browder & Ortolano, 2013) โครงการพัฒนาดังกล่าวจึงไม่ใช่เพียงแนวคิดเศรษฐกิจเชิงเทคนิค หากแต่เป็น เครื่องมือของสงครามเชิงอุดมการณ์ โดยสหรัฐอเมริกามีบทบาทหลักในการให้ทุนสนับสนุนการศึกษา สำนวณ และออกแบบแผนพัฒนาแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งรวมถึงการสร้างเขื่อน การจัดการน้ำ และโครงสร้างพื้นฐานพลังงาน โครงการนี้ได้ศึกษาศักยภาพแม่น้ำระหว่างประเทศในการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าจากน้ำและชลประทาน และได้เลือกศึกษาแม่น้ำโขง การศึกษาได้เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2499 จากการศึกษาครั้งนั้นในปี พ.ศ. 2500 คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific: ESCAP) ได้เสนอรายงานการศึกษาดังกล่าวว่าแม่น้ำโขงมีศักยภาพสูงที่จะพัฒนาเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ โดยมีข้อเสนอแนะให้มีการประสานความร่วมมือระหว่างรัฐในลุ่มแม่น้ำรัฐบาลของประเทศกัมพูชา ลาว ไทย และเวียดนาม (เวียดนามใต้) ได้ลงนามในกฎบัตรก่อตั้ง “คณะกรรมการประสานงานเพื่อการสำรวจลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” (Committee for Coordination of Investigation of the Lower Mekong Basin)

ในปี พ.ศ. 2500 ได้มีการจัดตั้ง คณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong Committee) โดยมีไทย ลาว เวียดนามใต้ และกัมพูชาเข้าร่วม เพื่อพัฒนาการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะพลังงานน้ำ การชลประทาน และการควบคุมน้ำท่วม (Jacobs, 2002) แผนพัฒนาแม่น้ำโขงของคณะกรรมการมีจุดมุ่งหมายไปที่การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ เช่น โครงการเขื่อนปากมูล เขื่อนน้ำจันทน์ และเขื่อนอื่นๆ ในประเทศลาว ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ “การควบคุมธรรมชาติ” เพื่อเปลี่ยนแหล่งน้ำให้เป็นเครื่องมือของรัฐในการผลิตพลังงานและเร่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเหล่านี้กลับก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชนท้องถิ่นจำนวนมาก ทั้งในด้านการย้ายถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และการสูญเสียอัตลักษณ์ของชุมชน (Hirsch, 1996)

ขณะที่แผนพัฒนาดำเนินไป ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในลุ่มน้ำโขงเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในเวียดนาม กัมพูชา และลาว ซึ่งทำให้โครงการพัฒนาหลายโครงการต้องหยุดชะงักหรือถูกยกเลิก นอกจากนี้ ยังทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็น สนามรบของสงครามตัวแทนระหว่างมหาอำนาจ โครงการพัฒนาแม่น้ำโขงจึงเผชิญกับภาวะย่ำแย่ กล่าวคือ แม้จะได้รับการสนับสนุนทางการเงินและการเงินจากโลกตะวันตก แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องเพราะสงครามและการไร้เสถียรภาพทางการเมืองในประเทศต่าง ๆ (Lebel et al., 2005) ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 ประเทศไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และสิงคโปร์ร่วมกันลงนาม “ปฏิญญากรุงเทพ” ที่

พระราชวังสราญรมย์” เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม และจัดตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations) หรืออาเซียน (ASEAN)

พอมมาถึงปี พ.ศ. 2516 สงครามเวียดนามถึงกาลยุติ 27 มกราคม พ.ศ. 2516 ประเทศสหรัฐอเมริกายอมถอยทัพออกจากเวียดนาม และทำข้อตกลงสันติภาพปารีส (Paris Peace Accords) ถึงแม้จะหมดสิ้นกลิ่นอายสงคราม แต่ประเทศลาว เขมร และเวียดนาม ยังไม่สงบราบรื่นพอที่จะทำให้เกิดการพัฒนาแม่น้ำโขง วันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2518 เขมรแดงเข้ายึดกรุงพนมเปญและเข้าปกครองกัมพูชาต่อมาไม่นานวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2518 พรรคประชาชนปฏิวัติลาวประกาศสถาปนาเป็น “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2519 เวียดนามเหนือและเวียดนามใต้รวมกันเป็นประเทศเดียว

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2521 จึงเริ่มมีการรื้อฟื้นคณะกรรมการแม่น้ำโขงสามประเทศ (ไทย ลาว เวียดนาม) โดยจัดตั้งเป็น “คณะกรรมการประสานงานเพื่อการสำรวจแม่น้ำโขงเฉพาะกาล” (Inter in Mekong Committee) เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาแม่น้ำโขง ในปีพ.ศ. 2522 เวียดนามส่งกำลังเข้าช่วยเพื่อการปลดปล่อยประชาชาติ (The National United Front for National Salvation) ที่ก่อตั้งขึ้นโดยเฮง สัมรินหลังจากนั้นมีความพยายามผลักดันให้กัมพูชาเข้าร่วมในคณะกรรมการฯ แต่ประเทศไทยคัดค้าน เนื่องจากเกรงว่าจะไม่สามารถต่อรองกับประเทศคอมมิวนิสต์ทั้งสามประเทศได้ ในปี พ.ศ. 2532 เวียดนามถอนทัพกลับออกไปจากกัมพูชา นับเป็นการปิดฉากการพัฒนาแม่น้ำโขงในช่วงยุคสงครามเย็น

ดังนั้นในบริบทสงครามเย็น ผู้วิจัยมองว่ารัฐในแถบลุ่มน้ำโขงได้เริ่มสร้างชุดความรู้ใหม่ของการพัฒนา ที่เน้นการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจ โดยอ้างว่าการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความมั่นคงของชาติ แม่น้ำโขงจึงถูก “ระดมทุนทางการเมือง” และ “จัดระเบียบใหม่” ให้ตอบสนองต่อยุทธศาสตร์ของรัฐ และลดบทบาทของชาวบ้านในการตัดสินใจ ทำให้แม่น้ำกลายเป็นสนามของการต่อรองเชิงภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจ การพัฒนาในยุคดังกล่าวไม่เคยเป็นกลาง หากแต่แฝงด้วยอุดมการณ์ทางอำนาจและการสร้างความชอบธรรมใหม่ให้กับรัฐ โดยที่เสียงของชุมชนพื้นถิ่นถูกลดทอนสถานะลงเหลือเพียง “ผู้รับผลกระทบ” นโยบายเหล่านี้สะท้อนการพัฒนาในแนวทางที่นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้ายมองว่าเป็นการ สถาปนาอำนาจรัฐผ่านการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความไม่เสมอภาคในระยะยาว (Robbins, 2012)

4.1.3 ยุคที่สาม การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคหลังสงครามเย็น : โครงสร้างอำนาจและการพัฒนาในยุคหลังสงครามเย็น

ช่วงเวลาหลังสงครามเย็น (ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2523–2543) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาแม่น้ำโขงในฐานะ “ภูมิภาคเศรษฐกิจแห่งอนาคต” ที่ต้องปรับตัวเข้ากับระเบียบโลกแบบ

ใหม่ภายใต้การครอบงำของทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ ความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเปิดประเทศของเวียดนาม (นโยบาย Đổi Mới พ.ศ. 2529) การเปลี่ยนผ่านของลาวจากระบบสังคมนิยมสู่ระบบตลาด และความร่วมมือในระดับภูมิภาคที่เริ่มพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา

หลังจากยุคสงครามเย็น ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้เข้าสู่การพัฒนาในรูปแบบใหม่ภายใต้การนำของกลุ่มทุนและองค์กรพหุภาคีตั้งแต่ช่วงต้น ปี พ.ศ. 2533 โดยมีการเปิดตัว **โครงการความร่วมมือเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง** หรือ (Greater Mekong Subregion: GMS) ในปี พ.ศ. 2535 ซึ่งกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการวางกรอบการพัฒนาในระดับภูมิภาคผ่านแนวคิด “การเชื่อมโยง” (Connectivity) ทั้งทางเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาจากโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) จึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่การค้าชายแดน แต่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภูมิทัศน์ของแม่น้ำโขง ทั้งในเชิงนิเวศ ความมั่นคง และวัฒนธรรม กรอบความร่วมมืออนุภาคลุ่มน้ำโขงเป็นกรอบความร่วมมือที่ริเริ่มโดยธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) โดยมีเป้าหมายคือการสร้าง “ภูมิภาคเศรษฐกิจบูรณาการ” ระหว่าง 6 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา จีน (ยูนนาน-กวางซี), ลาว เมียนมา ไทย และเวียดนาม (ADB, 2012) ภายใต้กรอบนี้ โครงการหลักที่ส่งผลต่อแม่น้ำโขงมีทั้งการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษตามแนวชายแดน การก่อสร้างเขื่อนผลิตพลังงาน การเปิดร่องน้ำเพื่อการขนส่ง การพัฒนาโครงข่ายถนนและโลจิสติกส์ เช่น “ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก” แนวทางการพัฒนาเหล่านี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า “การเชื่อมต่อคือการพัฒนา” และละเลยความเปราะบางของระบบนิเวศและวัฒนธรรมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งด้านที่ถูกตั้งคำถามมากที่สุด คือ ความร่วมมือในการปกป้องสิ่งแวดล้อม ซึ่งดูเหมือนจะเริ่มต้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งๆ ที่น่าจะเป็นปัญหาที่จะเป็นภัยคุกคามต่อวิถีชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำโขงอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ได้มีการริเริ่มแผนงานด้านสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจนมากขึ้น นั่นคือ แผนงานหลักการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อม (Core Environment Program, CEP) แผนงานดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นจากการประชุมคณะรัฐมนตรีด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศลุ่มน้ำโขงครั้งที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยไทยเป็นเจ้าภาพ ในแผนงานด้านสิ่งแวดล้อมมีโครงการที่พยายามจะอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ คือ ความร่วมมือเพื่อสร้างความเชื่อมต่อด้านความหลากหลายชีวภาพ (Biodiversity Corridors Initiative) โดยพยายามประกาศเขตพื้นที่ เช่น ผืนป่าขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขงที่ควรจะอนุรักษ์ไว้

ตั้งแต่กลางพ.ศ. 2543 เป็นต้นมา แม่น้ำโขงได้ถูกนำมาใช้เป็นแหล่งสะสมทุนในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะการใช้พลังงานน้ำ (Hydropower) ซึ่งประเทศลาวได้วางยุทธศาสตร์ให้ตนเองเป็น “Battery of Southeast Asia” ส่งออกไฟฟ้าไปยังไทยและเวียดนาม โครงการเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับ

การสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) และธนาคารพัฒนาแห่งชาติต่าง ๆ เช่น ไทย เวียดนาม และจีน ซึ่งนำไปสู่การสร้างเขื่อนหลายสิบแห่งทั้งในแม่น้ำสายหลักและสาขาย่อย เช่น เขื่อนเซเปียน-เซินน้อย, เขื่อนน้ำเทิน-น้ำบัง, และดอนสะโฮง การพัฒนาในลักษณะนี้แสดงถึงแนวโน้มที่แม่น้ำกลายเป็น “โครงสร้างทางเศรษฐกิจ” มากกว่าจะเป็น “ระบบนิเวศที่มีชีวิต” และชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำก็มักถูกมองว่าเป็นเพียงผู้ได้รับผลกระทบ ไม่ใช่ผู้มีสิทธิในการจัดการทรัพยากร (Baird, 2011)

4.1.4 ยุคที่สี่ บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคใต้เงาโลกาภิวัตน์: การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อำนาจ และความเป็นท้องถิ่น

เมื่อโลกก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 แม่น้ำโขงซึ่งเป็นหนึ่งในแม่น้ำระหว่างประเทศที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และการเมือง ภายใต้อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งนำพาการไหลเวียนของทุน เทคโนโลยี และอำนาจเข้ามาหลอมรวมกับระบบทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างรวดเร็ว แม่น้ำโขงจึงมิใช่เพียงสายน้ำธรรมชาติอีกต่อไป หากแต่กลายเป็น “พื้นที่แข่งขันของอำนาจซ้อนระดับ” (Multi-scalar Power) ที่ประกอบด้วยรัฐข้ามชาติ บริษัทพลังงาน องค์กรพัฒนา และชุมชนท้องถิ่นที่ต่างมีความต้องการต่อแม่น้ำในคนละแบบ คนละระดับของอำนาจ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา การเปิดตัวของโครงการเส้นทางสายไหม Belt and Road Initiative (BRI) โดยรัฐบาลจีน ได้ส่งผลให้การพัฒนาในแม่น้ำโขงขยับไปสู่ระดับที่ลึกและเชิงยุทธศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะกรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) ซึ่งถือเป็นกลไกคู่ขนานกับ คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) แต่เน้นความร่วมมือแบบบนลงล่าง (Top-down) ที่จีนเป็นผู้นำหลัก (Eyler, 2020) จีนพัฒนาเขื่อนมากกว่า 11 แห่งบนแม่น้ำโขงตอนบน (ล้านช้าง) โดยไม่มีการเจรจาอย่างเต็มที่กับประเทศปลายน้ำ ผลกระทบที่ชัดเจนคือ การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในไทย ลาว และเวียดนาม เช่น การแห้งขอดในฤดูแล้งและน้ำท่วมผิดปกติ ซึ่งชุมชนในจังหวัดเชียงรายและอุบลราชธานีของไทยเริ่มประสบปัญหาอย่างหนัก (International Rivers, 2012)ความร่วมมือภายใต้ กรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) ยังมีการส่งเสริมโครงการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน รถไฟ และเขื่อนใหม่ในลาว กัมพูชา ซึ่งถูกวิจารณ์ว่าเป็นการเพิ่มภาระหนี้และลดทอนอธิปไตยทางนโยบายของประเทศขนาดเล็กในกลุ่มน้ำ

หัวใจสำคัญของการผลักดันให้การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคโลกาภิวัตน์เน้น การเชื่อมต่อระหว่างประเทศต่างๆ จะต้องสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการไหลเวียนของสินค้าและผู้คน รวมทั้งการสามารถเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบและทรัพยากรในพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างสะดวก โครงข่ายการคมนาคมจึง

เป็นโครงการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมากที่สุดแผนงานหนึ่งในบรรดาแผนงานทั้งหลาย กล่าวคือ แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจไม่ได้จำกัดกรอบอยู่แต่ภายในประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น แต่การกระตุ้นให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจมีความหมายเช่นเดียวกันกับการทำแต่ละประเทศสามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ สามารถส่งสินค้าจากประเทศหนึ่งไปสู่ประเทศหนึ่งได้อย่างรวดเร็วฉับไว หรือเกิดภาวะที่เรียกว่า “การย่นย่อพื้นที่และเวลา” การเชื่อมต่อที่สำคัญในการคมนาคมขนส่งนั้นมีทั้งแนวตั้งและแนวนอน จากเหนือจรดใต้ จากตะวันออกสู่ตะวันตก จนก่อให้เกิดโครงการ แนวพื้นที่เศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) เป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregion-GMS) ซึ่งได้รับการผลักดันจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) โครงการ แนวพื้นที่เศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) ประกอบด้วยเส้นทางหลัก 3 สาย ได้แก่ สายตะวันตก: เชื่อมมณฑลยูนนานของจีน เมียนมา จังหวัดตากของไทย สายกลาง: เริ่มจากคุนหมิง (จีน) ผ่านหลวงน้ำทา-บ่อแก้ว-เชียงราย พะเยา ลำปาง กรุงเทพฯ สายตะวันออก: เริ่มจากยูนนาน ลาว (หลวงพระบาง-เวียงจันทน์) หนองคาย กรุงเทพฯ เส้นทางสายกลางถือว่าเป็น “แกนหลัก” และมีการลงทุนอย่างต่อเนื่องในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน R3A, ด่านพรมแดนเชียงของ-ห้วยทราย, และสะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 4 ซึ่งเป็นประตูสำคัญสู่การค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ธนาคารพัฒนาเอเชีย, 2564) โดยมีเป้าหมายในการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมจากจีนตอนใต้ผ่านลาวและไทยลงสู่มาเลเซียและสิงคโปร์ แนวคิดหลักของโครงการนี้คือการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจให้เชื่อมโยงจาก “ภายในสู่ภายนอก” และ “เหนือสู่ใต้” ด้วยการสร้างเส้นทางถนนและจุดผ่านแดนที่เอื้อต่อการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศแต่ในอีกด้านหนึ่ง โครงการ แนวพื้นที่เศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) ยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกี่ยวพันกับบทบาทของทุนข้ามชาติ การเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่น และความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมและอธิปไตยทางพื้นที่ แนวคิดหลักของแนวพื้นที่เศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-South Economic Corridor: NSEC) คือ “Connectivity is Development” ซึ่งหมายถึงความเชื่อที่ว่า การสร้างเส้นทางคมนาคมจะช่วยกระตุ้นการลงทุน การค้า และการเติบโตทางเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวมักเน้นการเคลื่อนย้ายของทุน สินค้า และแรงงาน โดยให้ความสำคัญกับการส่งออกและโลจิสติกส์มากกว่าความยั่งยืนในระดับชุมชนผลลัพธ์ที่ตามมาคือ การเกิด “พื้นที่เศรษฐกิจหน้าใหม่” (New Economic Frontiers) เช่น เขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดเชียงราย ที่ดึงดูดการลงทุนจากจีนและประเทศอื่น ๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบที่ดิน การใช้แรงงาน และวัฒนธรรมท้องถิ่น (Rigg & Ritchie, 2002)

หนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญภายใต้โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) อีกโครงการหนึ่ง คือโครงการ เส้นทางเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงทะเลอันดามันทางฝั่งตะวันตกของเมียนมา กับทะเลจีนใต้ทางฝั่งตะวันออกของเวียดนาม โดยใช้เส้นทางคมนาคมระหว่างประเทศที่ผ่าน เมียนมา-ไทย-ลาว-เวียดนาม ตามแนวถนนสาย หมายเลข 9 (Route 9) โครงการนี้ไม่เพียงแต่มีความสำคัญในเชิงโลจิสติกส์ แต่ยังเกี่ยวข้องกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจระดับภูมิภาค การพัฒนาพื้นที่ชายแดน และการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจที่มีบทบาทในกลุ่มน้ำโขง แนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) มีความยาวประมาณ 1,450 กิโลเมตร เริ่มต้นจากเมือง เมะล่าย (Mawlamyine) ประเทศเมียนมา เข้าสู่ จังหวัดตาก-พิษณุโลก-ขอนแก่น-มุกดาหาร ของประเทศไทย ข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่ แขวงสะหวันนะเขต ของลาว ผ่านทางหลวงหมายเลข 9 สู่ เมืองดองฮา-ดานัง ของเวียดนาม จุดเด่นของเส้นทางนี้คือการลดระยะเวลาในการขนส่งสินค้าระหว่างทะเลอันดามันกับทะเลจีนใต้ให้สั้นลงอย่างมาก และเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการค้าและการลงทุนในพื้นที่ชายแดนที่เคยถูกมองข้าม (ธนาคารพัฒนาเอเชีย, 2564)

โครงการแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) ดำเนินภายใต้หลักการ “การบูรณาการเศรษฐกิจด้วยการเชื่อมโยงทางกายภาพ” (Physical Connectivity) โดยธนาคารพัฒนาเอเชีย และประเทศสมาชิกมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานถนน สะพาน และด่านพรมแดน เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เช่น สะหวัน-เซโน (Savannakhet-Seno SEZ) ระบบศุลกากรและโลจิสติกส์แบบเบ็ดเสร็จ (Single Window/One Stop Service)

ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในโครงการนี้ โดยเฉพาะการผลักดันเส้นทาง มุกดาหาร-สะหวันนะเขต ให้เป็นศูนย์กลางของการค้าและขนส่งที่เชื่อมต่อกับเมืองใหญ่ในเวียดนาม เช่น ดานัง ซึ่งเป็นท่าเรือน้ำลึกที่ใกล้ที่สุดสำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ในด้านเศรษฐกิจแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) ช่วยกระตุ้นการลงทุน การจ้างงาน และการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชายแดนจาก “ชายขอบ” สู่ “จุดเชื่อมเศรษฐกิจ” อย่างไรก็ดี การพัฒนาดังกล่าวกลับมามีปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การเปลี่ยนการถือครองที่ดินของชุมชน การรุกของทุนขนาดใหญ่และธุรกิจต่างชาติ การพึ่งพิงระบบโลจิสติกส์มากกว่าภาคการผลิตในท้องถิ่น (Glassman, 2010)

ในด้านการเมือง โครงการนี้ทำให้เกิด “ภูมิรัฐศาสตร์ใหม่” ซึ่งประเทศต่าง ๆ ต้องแข่งขันกันในการดึงดูดการลงทุน โดยเฉพาะในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งมักมีการยกเว้นกฎหมายแรงงานหรือ

สิ่งแวดล้อม เพื่อจูงใจนักลงทุน ในด้านชุมชนแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ โดยเฉพาะในพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่วิถีชีวิตต้องเปลี่ยนไปตามการไหลของทุนและการเชื่อมโยงทางเมือง แนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) ทำให้บทบาทของแม่น้ำโขงเปลี่ยนจากการเป็นเส้นทางคมนาคมดั้งเดิมที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น สู่อุปการเป็นจุดผ่านของโลจิสติกส์ระดับภูมิภาค

ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนผ่านของแม่น้ำโขงจากแหล่งทรัพยากรพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นได้เปลี่ยนไปสู่บทบาทใหม่ในระบบเศรษฐกิจภูมิภาค คือการกลายเป็น “โครงสร้างพื้นฐานธรรมชาติ” ที่รองรับการค้า การลงทุน และการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ เช่น ระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) ซึ่งสะท้อนกระบวนการที่นิเวศวิทยาถูก “ดัดแปลง” ให้สอดคล้องกับอำนาจทุน โดยเฉพาะในบริบทของ นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ที่เน้นการเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มทุนข้ามชาติและการเชื่อมต่อโลจิสติกส์เพื่อผลประโยชน์เชิงสังคมและนิเวศท้องถิ่น

ภายใต้กรอบของ นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย ซึ่งเน้นการวิพากษ์อำนาจเชิงโครงสร้างและการครอบงำของรัฐ-ทุนต่อคนชายขอบ การพัฒนาในกลุ่มน้ำโขงจึงไม่ใช่เพียงเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” หากแต่เป็นกระบวนการจัดระเบียบทรัพยากรและผู้คนตามแนวคิดทุนนิยมโลก (Global Capitalism) ที่มุ่งเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจโดยลดบทบาทของการมีส่วนร่วมจากชุมชนอย่างเป็นระบบ

การที่ความร่วมมือแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเช่น ถนน ท่าเรือ และเขตอุตสาหกรรมโดยอิงกับแม่น้ำโขงเป็นแกนกลางของการขนส่งสินค้า จึงเท่ากับ “ทำให้แม่น้ำกลายเป็นสินทรัพย์” ที่สามารถจัดสรรและควบคุมได้ผ่านกลไกของตลาดและการวางแผนจากส่วนกลาง กล่าวคือ แม่น้ำมิได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายเชิงวัฒนธรรมและระบบนิเวศอีกต่อไป แต่กลายเป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” ที่สามารถแปรรูปเป็นโครงการลงทุนได้อย่างต่อเนื่อง (Bakker, 2010)

ภายใต้กระบวนการนี้ ความชอบธรรมของการพัฒนาจึงถูกสถาปนาผ่านชุดความคิดในเรื่องของความจำเป็นของ “การเติบโต” (Growth Imperative) และ “การเชื่อมโยงภูมิภาค” โดยละเลยคำถามเรื่องความเป็นธรรม การเข้าถึงทรัพยากร และผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนชายขอบในชุมชนริมโขง โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวประมงพื้นบ้าน และเกษตรกรรายย่อย ซึ่งไม่มีอำนาจต่อรองในกระบวนการออกแบนโยบาย และมักถูกลดทอนบทบาทเหลือเพียง “ผู้รับผลประโยชน์” ในระดับปลายทาง

ในมุมมองของ นักนิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย เช่น เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) เรย์มอนด์ ไบรอันต์ (Raymond Bryant) หรือ ทิโมธี ฟอริซ (Timothy Forsyth) การพัฒนาแบบนี้คือการใช้ อำนาจนำ (Hegemony) ของรัฐและทุนสร้าง “สามัญสำนึกใหม่” (New Common Sense) ที่ทำให้ ประชาชนเชื่อว่าการสร้างเขตเศรษฐกิจหรือถนนคมนาคมคือทางเลือกเดียวในการหลุดพ้นจากความ ยากจน ทั้งที่แท้จริงแล้ว ผลประโยชน์หลักตกอยู่ที่กลุ่มทุนรายใหญ่ ขณะที่ต้นทุนทางสังคมและ สิ่งแวดล้อมกลับถูกผลักไปให้ชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญ

แม่น้ำโขงจึงกลายเป็น “สนามการต่อสู้ทางอำนาจ” ที่ชนชั้นนำในระดับรัฐและกลุ่มทุนข้าม ชาติเข้ามาใช้กลไกโครงสร้างพื้นฐานเป็นเครื่องมือในการกำกับทิศทางการพัฒนา ขณะที่ภาค ประชาชนซึ่งมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมผูกพันกับแม่น้ำกลับถูกทำให้เป็นเพียง “เสียงแวดล้อม” ที่ไม่มี อิทธิพลเชิงนโยบายอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้โครงการ แนวระเปียงเศรษฐกิจตะวันออก- ตะวันตก (East-West Economic Corridor – EWEC) จึงสะท้อนลักษณะสำคัญของ “การพัฒนา แบบจากบนลงล่าง” (Top-down Development) ที่ผูกโยงกับการครอบงำเชิงโครงสร้างของทุนและ รัฐ และละเลยหลักการของความเป็นธรรมเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นประเด็นหลักของนิเวศวิทยาการเมืองฝั่ง ซ้าย (Sneddon & Fox, 2006; Peet, Robbins, & Watts, 2011)

อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือระหว่างประเทศจีนและประเทศต่างๆในอนุภาคน้ำโขงก็ แสดงออกมาให้เห็นเป็นระยะ ในปี พ.ศ. 2536 รัฐบาลจีนได้ริเริ่มโครงการพัฒนาแม่น้ำหลานซาง (Lancang River) ซึ่งเป็นช่วงต้นน้ำของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านมณฑลยูนนาน โดยแผนนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้น ของการสร้างระบบควบคุมน้ำเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ครอบคลุมหลายมิติ ได้แก่ พลังงาน การ คมนาคม และการเชื่อมโยงกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านนโยบายเชิงยุทธศาสตร์ในกรอบ ความร่วมมือข้ามพรมแดน เช่น โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) และ เส้นทางสายไหม One Belt One Road (OBOR) แม่น้ำหลานซางถูกมองในฐานะแหล่งทรัพยากรยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการเติบโตของเศรษฐกิจภาค ตะวันตกของจีน ซึ่งในขณะนั้นยังมีความล้าหลังเมื่อเทียบกับภาคตะวันออกของประเทศ รัฐบาลจีนจึง ใช้แนวทางการพัฒนาน้ำเพื่อสร้าง “โครงสร้างพื้นฐานแห่งการพัฒนา” (Infrastructure for Development) โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่แบบขั้นบันได ซึ่งไม่เพียงผลิตไฟฟ้าเท่านั้น แต่ ยังช่วยควบคุมปริมาณน้ำในฤดูกาลต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Dore & Yu, 2004)

ภายใต้แผนนี้ รัฐบาลจีนได้วางแผนการก่อสร้างเขื่อนมากกว่า 20 แห่งตลอดแนวแม่น้ำหลาน ซาง ซึ่งมีเป้าหมายในการผลิตไฟฟ้าหลายพันเมกะวัตต์ ตัวอย่างของเขื่อนสำคัญ ได้แก่ เขื่อนม่านวาน (Manwan) เขื่อนต้าเฉาซาน (Dachaoshan) และเขื่อนเสี่ยวหวาน (Xiaowan) ซึ่งถูกก่อสร้าง

เรียงลำดับจากตอนบนลงล่างเพื่อควบคุมน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ (Middleton, Allouche, & Gyawali, 2015)

แผนพัฒนานี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงภายในพรมแดนของจีนเท่านั้น หากแต่ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การเชื่อมโยงภูมิภาคในลักษณะเศรษฐกิจพหุภาคี โดยเฉพาะในบริบทของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านประเทศลุ่มน้ำตอนล่าง ได้แก่ ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม รัฐบาลจีนผลักดันให้แม่น้ำหลานชางกลายเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการลงนามในข้อตกลงความร่วมมือการเดินทางเรือระหว่างจีน ลาว พม่า และไทย เพื่อเปิดให้มีการเดินเรือเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ในแม่น้ำสายนี้ (International Rivers, 2012) โครงการพัฒนานี้จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของแม่น้ำ เช่น การระเบิดแก่งหินธรรมชาติเพื่อขยายร่องน้ำ ส่งผลให้วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่พึ่งพิงทรัพยากรจากแม่น้ำได้รับผลกระทบโดยตรง ความสามารถของจีนในการควบคุมต้นน้ำของแม่น้ำโขง ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในภูมิภาค แม่น้ำกลายเป็นเครื่องมือต่อรองเชิงอำนาจ โดยจีนสามารถตัดสินใจการปล่อยหรือกักเก็บน้ำตามฤดูกาลได้โดยไม่ต้องผ่านกลไกการตกลงร่วมแบบเป็นทางการกับประเทศลุ่มน้ำตอนล่าง (Urban, Nordensvärd, & Siciliano, 2018) ส่งผลให้จีนมี “อำนาจทางโครงสร้าง” (Structural Power) ที่สามารถควบคุมทั้งทรัพยากรและข้อมูลในระบบนิเวศของแม่น้ำ

ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การพัฒนาแม่น้ำหลานชางของจีนในปี พ.ศ. 2536 ไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำเพื่อการผลิตพลังงานและขนส่ง หากแต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดความหมายของ “การพัฒนา” ซึ่งสะท้อนการจัดสรรทรัพยากรใหม่บนฐานของความไม่เสมอภาคเชิงอำนาจ โดยเฉพาะในบริบทของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่แม่น้ำสายนี้ไหลผ่าน การวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิด “นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย” (left-Political Ecology) และแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรื่องการครอบงำเชิงอุดมการณ์ จึงสามารถอธิบายถึงพลวัตของการควบคุมทรัพยากรน้ำในฐานะรูปแบบหนึ่งของการครอบงำทางอุดมการณ์และโครงสร้าง อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) อธิบายว่า “การครอบงำ” (Hegemony) ไม่ได้อิงอยู่บนการใช้อำนาจบังคับโดยตรงเพียงอย่างเดียว หากแต่รวมถึงการชักจูงทางความคิดและวัฒนธรรม เพื่อให้ชนชั้นที่อยู่ใต้การปกครองยอมรับอำนาจนั้นอย่างเต็มใจ อุดมการณ์ (Ideology) จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระเบียบ “สามัญสำนึก” (Common Sense) ของผู้คนให้สอดคล้องกับเป้าหมายของกลุ่มอำนาจนำ ในบริบทของแม่น้ำหลานชาง รัฐบาลจีนเสนอการพัฒนาเขื่อนและโครงสร้างน้ำในนามของ “ความเจริญก้าวหน้า” และ “ความมั่นคงด้านพลังงาน” ซึ่งเป็นการสร้างภาพของรัฐที่มีศักยภาพในการจัดการธรรมชาติเพื่อสาธารณประโยชน์ โดยไม่เปิดพื้นที่

ให้กับการถกเถียงเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของกลุ่มประชาชนในท้องถิ่นในลุ่มน้ำโขงเลย

หากเรามองผ่านกรอบแนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย เสนอว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่ได้เป็นเรื่องเทคนิคหรือนโยบายแบบเป็นกลาง แต่เป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ของอำนาจ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และอุดมการณ์ (Peet, Robbins, & Watts, 2011) ผู้วิจัยจึงมองว่าการสร้างเขื่อนในแม่น้ำหลานซางจึงเป็นการกำหนด “ภูมิทัศน์แห่งอำนาจ” (Waterscape of Power) ซึ่งจีนสามารถควบคุมต้นน้ำและใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ทั้งในระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศ การควบคุมต้นน้ำทำให้จีนมีความได้เปรียบเชิงภูมิรัฐศาสตร์เหนือประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง แม้จะไม่มี ความตกลงผูกพันที่เป็นทางการในระดับภูมิภาค แต่จีนสามารถควบคุมการปล่อยน้ำตามฤดูกาล ซึ่งมีผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางอาหารในประเทศอย่างลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม (Middleton, Allouche, & Gyawali, 2015) การควบคุมน้ำจึงกลายเป็นการควบคุม “ชีวิต” ของผู้คนนับล้าน ซึ่งเป็นการสะท้อนมิติของอำนาจในเชิงโครงสร้างที่แนบเนียนภายใต้คำว่า “พัฒนา” แม้การพัฒนาเขื่อนจะถูกห่อหุ้มด้วยชุดความคิดว่าด้วยการทำให้ทันสมัย แต่เสียงวิพากษ์จากชุมชนลุ่มน้ำโขงตอนล่างก็ได้เริ่มต้นปรากฏผ่านขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของในประเทศไทย ที่เริ่มตั้งคำถามต่อ “อำนาจที่มองไม่เห็น” ของโครงการเขื่อนจีนซึ่งส่งผลต่อลำน้ำในพื้นที่ตน โดยการต่อสู้เหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิด “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ประชาชนพยายามสังคมนอำนาจเชิงวัฒนธรรมและความรู้เพื่อท้าทายอำนาจนำที่ครอบงำผ่านโครงสร้างรัฐและทุน (Gramsci, 1971) ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 5 ในลำดับถัดไป

นอกจากนี้ แม่น้ำหลานซางไม่ได้เป็นเพียงแม่น้ำธรรมชาติ แต่เป็น “สนามต่อสู้เชิงอุดมการณ์” (Ideological Battlefield) ซึ่งอุดมการณ์การพัฒนาแบบรัฐนำถูกใช้เพื่อสถาปนาอำนาจของจีนทั้งภายในและภายนอกประเทศ ผ่านการควบคุมทรัพยากรน้ำและการสร้างชุดความคิดความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง การวิเคราะห์ผ่านนิเวศวิทยาการเมืองจึงทำให้เราเห็นว่าเบื้องหลังการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ คือการต่อสู้เพื่อครอบงำและต่อต้านที่ดำเนินไปอย่างซับซ้อนในทุกระดับ

ต่อมาในช่วงปลายปี พ.ศ. 2538 ประเทศสมาชิกอาเซียนได้ร่วมกันจัดตั้ง กรอบความร่วมมือเพื่อการพัฒนาอาเซียน-ลุ่มน้ำโขง (ASEAN-Mekong Basin Development Cooperation: AMBDC) ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมการบูรณาการทางเศรษฐกิจ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและความร่วมมือระหว่างประเทศสมาชิกในภูมิภาคแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในช่วงที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านจากความขัดแย้งสงครามเย็นไปสู่การสร้างภูมิภาคแห่ง

ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Chheang, 2020) กรอบความร่วมมือนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่เวียดนามได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอาเซียนอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2538 ตามมาด้วยลาวและพม่าที่เข้าร่วมในปี พ.ศ. 2540 และกัมพูชาในปี พ.ศ. 2542 ทำให้กรอบความร่วมมือเพื่อการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงกับอาเซียน (ASEAN-Mekong Basin Development Cooperation) กลายเป็นเวทีที่ส่งเสริมการเชื่อมโยงประเทศลุ่มน้ำโขงกับกลุ่มอาเซียนเดิมที่มีระบบเศรษฐกิจแข็งแกร่งกว่า เช่น ไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์ (Ba, 2006)

นับตั้งแต่การก่อตั้งจนถึงปี พ.ศ. 2552 มีการประชุมรัฐมนตรีอาเซียนภายใต้กรอบนี้แล้วทั้งสิ้น 11 ครั้ง และสามารถผลักดันโครงการพัฒนาได้มากกว่า 46 โครงการ (ASEAN Secretariat, 2009) โดยโครงการที่ถือเป็นจุดเน้นหลัก คือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมขนส่งเพื่อเชื่อมโยงภูมิภาคอย่างเป็นระบบ เช่น การก่อสร้างถนนและทางรถไฟข้ามพรมแดน ตลอดจนการพัฒนาโครงข่ายโลจิสติกส์แบบบูรณาการ ซึ่งสะท้อนยุทธศาสตร์การขับเคลื่อน “การเชื่อมต่อทางเศรษฐกิจ” ในระดับภูมิภาคหนึ่งในโครงการสำคัญที่ถูกผลักดันภายใต้ กรอบความร่วมมือเพื่อการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงกับอาเซียน (ASEAN-Mekong Basin Development Cooperation) คือ “โครงการทางรถไฟสิงคโปร์-คุนหมิง” (Singapore-Kunming Rail Link: SKRL) ซึ่งถือเป็นโครงการคมนาคมระหว่างประเทศขนาดใหญ่ มีเป้าหมายในการเชื่อมโยงคาบสมุทรมาลายูและอินโดจีนเข้าด้วยกันผ่านเส้นทางรถไฟที่ตัดผ่านประเทศต่าง ๆ เช่น มาเลเซีย ไทย ลาว เวียดนาม และจีนตอนใต้ โดยมีทั้งเป้าหมายทางเศรษฐกิจ และเป้าหมายทางภูมิรัฐศาสตร์ที่จีนสามารถเข้าถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้สะดวกยิ่งขึ้น (Tangkitvanich & Manasboonphempool, 2010)

การพัฒนาแม่น้ำโขงในช่วงปลายปี พ.ศ. 2533 ต่อเนื่องถึงปี พ.ศ. 2543 การพัฒนาแม่น้ำโขงได้ขยายตัวจากการพึ่งพาความร่วมมือภายในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงไปสู่การเชื่อมโยงกับประเทศมหาอำนาจและพันธมิตรระหว่างประเทศ การริเริ่มความร่วมมือพหุภาคีหลากหลายกรอบ ได้กลายเป็นเวทีที่สะท้อนความซับซ้อนของผลประโยชน์ในภูมิภาค ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ ภูมิรัฐศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม

หนึ่งในกรอบความร่วมมือที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการประสานความร่วมมือระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียใต้คือ ความร่วมมือลุ่มแม่น้ำโขง-คงคา (Mekong-Ganga Cooperation: MGC) ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2543 โดยมีสมาชิกทั้งหมด 6 ประเทศ ได้แก่ อินเดีย ไทย ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ความร่วมมือนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ การศึกษา วัฒนธรรม การท่องเที่ยว และการคมนาคมขนส่ง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสายสัมพันธ์ทางอารยธรรมและการพัฒนาอย่างครอบคลุมระหว่างภูมิภาค (Singh, 2010)

ในปีเดียวกัน ยังเกิดความร่วมมืออีกชุดหนึ่งที่สำคัญคือ คณะกรรมการประสานงานการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง (JCCCN) ซึ่งประกอบด้วยจีน ลาว พม่า และไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดเส้นทางการค้าทางน้ำระหว่างจีนตอนใต้กับประเทศเพื่อนบ้าน การดำเนินการในกรอบนี้นำไปสู่แผนการปรับปรุงร่องน้ำในแม่น้ำโขง รวมถึงโครงการ “ระเบิดแก่ง” ที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากภาคประชาสังคมว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์แม่น้ำอย่างรุนแรง และกระทบต่อชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของแม่น้ำ (International Rivers, 2003)

ในปี พ.ศ. 2546 ประเทศไทยเป็นผู้นำผลักดัน ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-โขง (Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) ร่วมกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างเมียนมา ลาว กัมพูชา และเวียดนาม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนและโครงสร้างพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น การให้เงินสนับสนุนกว่า 1,400 ล้านบาทแก่กัมพูชาเพื่อพัฒนาโครงข่ายถนนสายหลัก เช่น เส้นทางกลอรั้ง-สำโรง-โสมมืด รวมถึงการส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ซึ่งนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและที่ดินระหว่างประเทศ (Glassman, 2010)

ในบริบทของการขยายบทบาทจากโลกตะวันตก สหรัฐอเมริกาได้ริเริ่ม ความร่วมมือแม่น้ำโขง-มิตซึชิบิ ในปี พ.ศ. 2552 ผ่านการประชุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศระหว่างสหรัฐฯ กับประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้แก่ กัมพูชา ลาว ไทย และเวียดนาม ณ จังหวัดภูเก็ต โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อม การสาธารณสุข การศึกษา และสาธารณูปโภคพื้นฐาน โดยเฉพาะโครงการ “ความมั่นคงทางอาหารลุ่มน้ำโขง” ซึ่งเสนอของบประมาณเพิ่มเติมกว่า 15 ล้านดอลลาร์สหรัฐในปีถัดมา (Hirsch, 2016)

ญี่ปุ่นเองได้ขยายบทบาทเชิงรุกในการพัฒนาลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะผ่าน การประชุมสุดยอดญี่ปุ่น-แม่น้ำโขง เมื่อปี พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นเวทีหารือร่วมระหว่างผู้นำอาเซียนและนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในกรุงโตเกียว ภายใต้กรอบความคิด “ทศวรรษเพื่อก้าวสู่แม่น้ำโขงสีเขียว” (A Decade towards the Green Mekong) ญี่ปุ่นให้คำมั่นสนับสนุนงบประมาณกว่า 5,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในรูปแบบเงินช่วยเหลือและเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เพื่อลงทุนในโครงการที่เน้นการพัฒนาแบบยั่งยืนในภูมิภาค เช่น การจัดการทรัพยากรน้ำ พลังงานสะอาด และโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (MOFA Japan, 2009)

กรอบความร่วมมือเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า แม่น้ำโขงไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่ของทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นสนามการเมืองระหว่างประเทศที่เต็มไปด้วยการแข่งขันทางยุทธศาสตร์ ประเทศมหาอำนาจอย่างจีน สหรัฐฯ และญี่ปุ่น ต่างเข้ามาใช้นโยบายความร่วมมือพหุภาคีเพื่อสร้างอิทธิพลและเข้าถึงทรัพยากรในภูมิภาค ขณะเดียวกัน ความท้าทายที่ตามมา ได้แก่ ความไม่สมดุลของอำนาจในการ

ตัดสินใจ ความไม่โปร่งใสในกระบวนการดำเนินโครงการ และความเสี่ยงต่อชุมชนท้องถิ่นที่ถูกพลักออกจากเวทีการกำหนดอนาคตของแม่น้ำที่ตนพึ่งพิง

นอกจากนั้น ในปี พ.ศ. 2552 ได้มีการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ ณ จังหวัดภูเก็ต โดยมี สหรัฐฯ ร่วมกับลาว ไทย เวียดนาม และกัมพูชา เพื่อหารือความร่วมมือในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม สาธารณสุข การศึกษา และความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งการประชุมดังกล่าวได้วางรากฐานของโครงการ ริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative – LMI) และต่อมาได้พัฒนาเป็น หุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong-U.S. Partnership) ในภายหลัง (U.S. Department of State, 2020)

ปี พ.ศ. 2554 เกิดกรอบความร่วมมือระหว่างเกาหลีใต้กับประเทศลุ่มน้ำโขง เริ่มการประชุมระดับผู้นำในปี 2557 มุ่งเน้นการพัฒนา เทคโนโลยี การศึกษา และนวัตกรรม โดยเน้นการเติบโตแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ในปี พ.ศ. 2559 จีนได้เป็นผู้ริเริ่มกรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) ซึ่งประกอบด้วย 5 ประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง โดยเน้นประเด็นด้าน โครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน การพัฒนาภาคเกษตร และการจัดการน้ำ โดยจีนใช้ กรอบความร่วมมือ แม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) เป็นเวทีหลักในการควบคุม ทรัพยากรต้นน้ำ ซึ่งบางฝ่ายมองว่าเป็น “เครื่องมือทางภูมิรัฐศาสตร์” มากกว่ากรอบความร่วมมือแบบเท่าเทียม (Cronin & Weatherby, 2020)

ในปี พ.ศ. 2563 ได้เกิดกรอบความร่วมมือ หุ้นส่วนลุ่มน้ำโขง-สหรัฐฯ (Mekong-U.S. Partnership) ซึ่งพัฒนามาจากโครงการ ริเริ่มลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Initiative – LMI) และยกระดับเป็นความร่วมมืออย่างเต็มรูปแบบ โดยมีเป้าหมายสนับสนุนการพัฒนาทางด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม การศึกษา และความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านทรัพยากรน้ำ ระหว่างประเทศสมาชิก เพื่อสร้างสมดุลเชิงอำนาจต่อจีนซึ่งเป็นผู้ควบคุมต้นน้ำของแม่น้ำโขง (U.S. Department of State, 2020)

ในช่วงปี พ.ศ. 2563-2567 สหภาพยุโรปได้เพิ่มบทบาทในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอย่างมีนัยสำคัญ ผ่านการสนับสนุน คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission – MRC) รวมถึงกรอบความร่วมมืออื่น ๆ ที่กำลังขยายตัว เช่น กรอบความร่วมมือสหภาพยุโรป-ลุ่มน้ำโขง (EU-Mekong Cooperation) และการสนับสนุนโครงการวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ ตลอดจนการส่งเสริมสิทธิของประชาชนในภูมิภาคในการเข้าถึงข้อมูลด้าน ทรัพยากรน้ำ (คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง, 2565)

ดังนั้นเมื่อพิจารณาในช่วง ปีพ.ศ. 2400- 2567 จะพบว่า กรอบความร่วมมือแม่น้ำโขงค่อย ๆ ขยายจากกรอบความร่วมมือภายในภูมิภาค ไปสู่กรอบพหุภาคีระหว่างประเทศ ที่ครอบคลุม

หลากหลายด้าน ตั้งแต่เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ไปจนถึงความมั่นคงทางภูมิรัฐศาสตร์ การที่ประเทศมหาอำนาจเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในช่วงหลังสะท้อนการเปลี่ยนลุ่มน้ำโขงให้กลายเป็น “สนามต่อรองเชิงอำนาจ” ระหว่างรัฐที่มีผลประโยชน์แฝง จึงเกิดคำถามสำคัญว่า ความร่วมมือเหล่านี้ดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนในภูมิภาคจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงการใช้ “ความร่วมมือ” บังหน้าเพื่อขยายอิทธิพลเชิงยุทธศาสตร์และทรัพยากร โดยผู้วิจัยสรุปและแสดงในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ตารางสรุปบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 - 2567

ยุคพัฒนา	ผู้มีอำนาจหลัก	วัตถุประสงค์ของการพัฒนา	ตัวอย่างโครงการที่สำคัญ	ผลกระทบสำคัญ
1. ยุคล่าอาณานิคม (พ.ศ. 2400-2493)	ฝรั่งเศส, อังกฤษ, รัฐสยาม (ในฐานะรัฐกัมพูชา)	ควบคุมเส้นทางการค้า, ผนวกดินแดน, แสวงหาทรัพยากรและแรงงาน	คณะสำรวจแม่น้ำโขง (1866-1868), ทำเรือฝรั่งเศสในลาว, การแบ่งเขตไทย-ลาว	การจัดระเบียบเขตแดนใหม่, การบังคับให้ใช้ทรัพยากรตามแบบจักรวรรดิ, การลดอำนาจท้องถิ่นและชุมชนชายขอบ
2. ยุคสงครามเย็น (พ.ศ. 2493-2518)	สหรัฐอเมริกา, องค์การสหประชาชาติ, คณะกรรมการการเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติสำหรับเอเชียและแปซิฟิก, รัฐบาลลุ่มน้ำโขง	ต่อต้านการขยายอิทธิพลคอมมิวนิสต์, ใช้ “การพัฒนา” เป็นเครื่องมือความมั่นคง, วางแผนการใช้แม่น้ำเพื่อผลิตไฟฟ้า	- การก่อตั้ง คณะกรรมการแม่น้ำโขง - การศึกษาความเป็นไปได้ของเขื่อนปากมูล เขื่อนน้ำจี้ม - การออกแบบ "เขื่อนแม่โขง" เช่น เขื่อนผไทเจียง-หลวงพระบาง - โครงการวิจัยความเหมาะสมของการเดินเรือแม่น้ำโขงโดย UN	การตั้งองค์การแม่น้ำโขง (Mekong Committee, 1957), การออกแบบเขื่อนขนาดใหญ่, ความเปลี่ยนแปลงของแนวคิด “พัฒนาเพื่อความมั่นคง”
3. ยุคหลังสงครามเย็น (พ.ศ. 2523-2543)	ธนาคารโลก, ธนาคารพัฒนาเอเชีย, องค์การสหประชาชาติ, ภูมิภาคี ความร่วมมืออนุภาคลุ่มน้ำโขง	ผลักดันเศรษฐกิจตลาดเสรี, เชื่อมโยงโครงข่ายคมนาคม, ส่งเสริมการลงทุนข้ามพรมแดน	- การฟื้นฟูความร่วมมือแม่น้ำโขงภายใต้ Mekong River Commission - โครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน - โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง - โครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 (ลาว) – ร่วมทุนหลายประเทศ - การพัฒนาโครงข่ายถนนหมายเลข 9 (EWEK)	การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (ถนน, ท่าเรือ, เขื่อน), โครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษ, การขยายตัวของทุนข้ามชาติ
4. บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคได้งาโลกาภิวัตน์: (พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน)	จีน (ผ่าน BRI), คณะกรรมการการแม่น้ำโขง, อาเซียน, ความร่วมมืออนุภาคลุ่มน้ำโขง, เอกชนรายใหญ่	พัฒนาเศรษฐกิจผ่านพลังงาน-คมนาคม, เชื่อมโยงยุทธนานกับภูมิภาค, ใช้แม่น้ำเป็นอำนาจต่อรอง	- โครงการสร้าง เขื่อนล้านช้าง (Lancang Dams) 11 แห่งตอนบนของจีน - โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง เพื่อการเดินเรือพาณิชย์ (จีน-ลาว-ไทย) - โครงการรถไฟจีน-ลาว) - แผนพัฒนาแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (LMC Plan) - โครงการพัฒนาระบบฝายวังน้ำ โดย คณะกรรมการบริหารแม่น้ำโขง	ความไม่สมดุลการจัดการน้ำ, การตัดตอนน้ำในต้นน้ำจีน (เขื่อนล้านช้าง), ความขัดแย้งเชิงนิเวศและอธิปไตยระดับลุ่มน้ำ

(ที่มา :ผู้วิจัย)

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน หนึ่งในประเด็นที่ถูกตั้งคำถามมากที่สุดในกระบวนการพัฒนาแม่น้ำโขงคือ การก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นหัวใจของความขัดแย้งระหว่างนโยบายความมั่นคงด้านพลังงานของรัฐกับความยั่งยืนของระบบนิเวศและความเป็นอยู่ของชุมชนชายฝั่งแม่น้ำ แม้ว่าโครงการเขื่อนจะถูกลงแผนในฐานะเครื่องมือสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและตอบสนองความต้องการพลังงานของภูมิภาค แต่ในทางกลับกัน ก็มีเสียงวิพากษ์อย่างกว้างขวางถึงผลกระทบรุนแรงต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาแม่น้ำในการดำรงชีพ (Lebel, Garden, & Imamura, 2005)

โดยสรุป โครงการพัฒนาภายใต้กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) และ ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ได้ทำให้ “แม่น้ำโขง” ถูกจัดวางใหม่ให้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ผ่านภาษาเทคนิคว่าด้วย “การเชื่อมโยง (Connectivity) / โลจิสติกส์ (Logistics) / การปรับปรุงร่องน้ำ (Channel Improvement)” กระบวนการนี้ได้เป็นเพียงโครงการกายภาพเท่านั้น หากแต่คือการสถาปนา “สามัญสำนึก (Common Sense)” เกี่ยวกับแม่น้ำในสังคมอนุภูมิภาค ซึ่งนำไปสู่ข้อขัดแย้งเชิงโครงสร้างครั้งใหญ่ โดยเฉพาะกรณี “การเดินเรือพาณิชย์ล้านช้าง-โขง” (Lancang-Mekong Commercial Navigation) ในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ถือเป็นตัวอย่างเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ (Ideological Struggle) ระหว่างรัฐ-ทุนกับชุมชนท้องถิ่น

4.2 บริบทการพัฒนาแม่น้ำโขง กับการต่อต้านจากท้องถิ่น: กรณีโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง

แม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขงเป็นหนึ่งในแม่น้ำสายสำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีบทบาททั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมของภูมิภาคนี้ การพัฒนาโครงการเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขงเป็นกระบวนการสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจระหว่างประเทศในภูมิภาค โดยเฉพาะประเทศจีน ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม มีการพัฒนาเส้นทางเรือพาณิชย์เพื่อส่งเสริมการค้า การลงทุน และการคมนาคมระหว่างประเทศในภูมิภาคอาเซียนและจีน แม่น้ำโขงจึงได้รับการพัฒนาเป็นเส้นทางขนส่งสำคัญของสินค้าและบริการในลุ่มน้ำโขง โดยมีการลงทุนในโครงการต่างๆ เช่น การขยายเส้นทางเรือ การสร้างเขื่อนบนแม่น้ำ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่มีผลกระทบทั้งในแง่เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง เป็นผลผลิตของความตกลงความร่วมมือพหุภาคีระหว่าง 4 ประเทศ ได้แก่ จีน ลาว เวียดนาม และไทย ภายใต้กรอบคณะกรรมการร่วมด้านการประสานงานการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Joint

Committee on Coordination of Commercial Navigation – JCCCN) ซึ่งลงนามในปี พ.ศ. 2543 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เปิดเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ ที่เชื่อมต่อมณฑลยูนนานของจีนกับเมืองท่าในลุ่มน้ำโขงตอนล่างอย่างสะดวกต่อเนื่อง

จากมุมมองของจีน โครงการนี้เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนยุทธศาสตร์นโยบายมุ่งสู่ใต้ “Go South” หรือการเปิดพื้นที่ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีนออกสู่ทะเลผ่านลุ่มน้ำโขง และต่อมาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์โครงการเส้นทางสายไหม (Belt and Road Initiative -BRI) ที่เชื่อมโยงทางเศรษฐกิจของจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ (Suhardiman et al., 2019)

ส่วนนี้จะวิเคราะห์ความขัดแย้งของโครงการเดินเรือพาณิชย์ล้านช้าง-โขง (Lancang-Mekong Commercial Navigation Project) โดยใช้กระบวนการ “การสืบสาวเหตุผล” (Process Tracing) ในลักษณะเชิงประวัติศาสตร์และสถาบัน ซึ่งสามารถอธิบายได้เป็นลำดับขั้นตอนดังนี้

จุดเริ่มต้นของโครงการเกิดขึ้นจาก การประชุมคุนหมิง (Kunming Meeting) เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2537 ภายใต้กรอบ ความร่วมมืออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) ที่ผลักดันโดย ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) การประชุมดังกล่าวได้วางกรอบแนวคิดให้แม่น้ำโขงถูกมองเป็น “โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ” ที่เชื่อมโยงการค้า การลงทุน และการคมนาคมระหว่างประเทศ

หลังจากนั้น โครงการถูกกำหนดให้ดำเนินการเป็น 3 ระยะหลัก โดยใช้ภาษาทางเทคนิคเพื่อให้โครงการดูยากต่อการโต้แย้ง เช่น การปรับปรุงร่องน้ำ การระเบิดเกาะแก่ง การรองรับเรือขนาด 100–500 ตัน ภาษาทางเทคนิคเหล่านี้ได้ทำหน้าที่สร้าง “สามัญสำนึกใหม่” (New Common Sense) เกี่ยวกับการพัฒนาแม่น้ำในเชิงเศรษฐกิจ

การปรับปรุงร่องน้ำและการระเบิดแก่งได้นำมาซึ่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขง เช่น การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำ การทำลายแหล่งอาศัยของปลา และการคุกคามความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีการประเมินว่ามีชนิดพันธุ์ปลาที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ 450–1,300 ชนิด ประเด็นนี้ได้กลายเป็นข้อถกเถียงในสาธารณะและถูกหยิบยกโดยนักวิชาการ ภาคประชาชน และสื่อมวลชน

ภายใต้แรงกดดันจากกระแสสังคมและข้อกังวลด้านสิ่งแวดล้อม รัฐบาลไทย ได้มีมติให้ระงับและชะลอ การดำเนินการบางส่วนโครงการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพลังของการโต้แย้งจากภาคสังคมสามารถกดดันต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายได้ การชะลอโครงการได้เปิดช่องว่างทางการเมืองและทางความคิดให้กับ ภาคประชาชน (Civil Society) โดยเฉพาะกลุ่มท้องถิ่นในเชิงของ ที่ใช้โอกาสนี้ในการ ชวนชิงพื้นที่ทางความคิด เสนอภาพใหม่ของแม่น้ำโขงในฐานะ “วิถีชีวิต” และ “ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม” ไม่ใช่เพียง “เส้นทางโลจิสติกส์” (Logistics Corridor) ของรัฐและทุน ซึ่งใน บทที่ 6 จะ

ทำการอธิบาย ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ที่ของการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบ เพื่อชี้ให้เห็นว่าแม่น้ำโขงไม่ใช่เพียงพื้นที่การพัฒนาเชิงกายภาพ แต่เป็นสนามต่อสู้ทางความคิดและอำนาจน่าอย่างแท้จริง

4.2.1 จากแม่น้ำแห่งชีวิต สู่อุตสาหกรรม

ในอดีต แม่น้ำโขงเคยถูกมองว่าเป็นเส้นทางคมนาคมธรรมชาติที่ให้บริการเฉพาะเรือขนาดเล็กและชาวบ้านริมฝั่งที่ดำรงชีวิตผูกพันกับลำน้ำ การสัญจรและการค้าขายในระดับท้องถิ่นนั้นขึ้นอยู่กับฤดูกาล และมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับระบบนิเวศ เช่น การขึ้นลงของน้ำ ปริมาณปลา และฤดูเพาะปลูกมัตถ์ อย่างไรก็ตาม หลังสิ้นสุดสงครามเย็น ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้ถูกผลักเข้าสู่แนวคิด “การพัฒนา” ภายใต้กรอบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งส่งเสริมให้มีการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เพื่อเชื่อมโยงระบบโลจิสติกส์ระหว่างประเทศ (Hirsch, 2000)

แม่น้ำโขงจึงไม่ได้ถูกมองเพียงในฐานะ “แม่น้ำ” แต่กลายเป็นองค์ประกอบของ “โครงข่ายเศรษฐกิจ” ที่จะเชื่อมต่อกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเมื่อจีนเริ่มผลักดันนโยบายส่งเสริมการออกไปลงทุนในต่างประเทศของจีน (Go Out Policy) และ นโยบายการขยายพื้นที่เศรษฐกิจจีนสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านลุ่มน้ำโขง (Go South Strategy) ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1990 เพื่อเปิดพื้นที่ภายในของตอนใต้ตลาดต่างประเทศผ่านโครงสร้างพื้นฐานข้ามพรมแดน

กรอบคิดโลจิสติกส์ของจีน: จากยุทธยานานสู่ตลาดอาเซียน

ในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ มณฑลยูนนานซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน ถือเป็น “หน้าต่างภายในประเทศ” ที่ยังไม่สามารถเข้าถึงทะเลได้โดยตรง รัฐบาลจีนจึงพยายามใช้แม่น้ำล้านช้าง-โขงเป็นช่องทางสำคัญในการ เปิดเส้นทางการค้าทางน้ำ เพื่อเข้าถึงไทย ลาว เวียดนาม และเวียดนาม โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเส้นทางผ่านทะเลจีนใต้ซึ่งมีข้อพิพาททางยุทธศาสตร์อยู่เป็นระยะ

นอกจากนี้ แม่น้ำโขงยังถือเป็นเส้นทางทางเลือกสำหรับเชื่อมต่อเส้นทาง รถไฟความเร็วสูงคุนหมิง-เวียงจันทน์-หนองคาย ซึ่งเมื่อพัฒนาเต็มรูปแบบแล้วจะกลายเป็นเครือข่ายโลจิสติกส์ “บก-น้ำ” ที่เสริมกำลังกันในการเชื่อมโยงภูมิภาค แผนยุทธศาสตร์เส้นทางสายไหม (Belt and Road Initiative - BRI) ซึ่งเปิดตัวอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2556 ได้สถาปนาโครงการโลจิสติกส์เหล่านี้ให้มีความสำคัญเชิงโครงสร้างและสัญลักษณ์ต่อเป้าหมายของจีนในการเป็นแกนกลางของการเชื่อมต่อโลก (Suhardiman et al., 2019)

แม้โครงการนี้จะถูกนำเสนอภายใต้กรอบของ “ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ” แต่ในทางปฏิบัติกลับสะท้อนถึงความ ไม่สมดุลของอำนาจ ระหว่างประเทศต้นน้ำ (โดยเฉพาะจีน) กับประเทศปลายน้ำ เช่น ไทย ลาว และเวียดนาม ที่มีบทบาทจำกัดในการกำหนดทิศทางของโครงการ

ความร่วมมือที่อยู่ภายใต้กรอบ คณะกรรมการร่วมด้านการประสานงานการเดินเรือพาณิชย์ ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation – JCCCN) แม้จะมีลักษณะพหุภาคี แต่ก็ไม่ได้เปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนหรือองค์กรภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง การไม่มีกรอบการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน ที่ชัดเจน (Transboundary EIA) ทำให้ประเทศปลายน้ำเผชิญความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงของ แม่น้ำโดยไม่มีอำนาจต่อรองในเชิงนโยบายที่สมดุล (Green, 2017)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เมื่อแม่น้ำถูกแปรให้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าและทุน การมองแม่น้ำในฐานะ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” หรือ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ของชุมชนท้องถิ่นก็ถูกลดทอนลงเป็นอย่างมาก เสียงของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำในลักษณะของมรดกวัฒนธรรม วิถีชีพ และจิตวิญญาณ จึงกลายเป็นเสียงชายขอบที่ถูกกลบโดยชุดความคิดทางเศรษฐกิจ สิ่งนี้จึงสะท้อนถึงมิติของ การสร้าง อำนาจนำ ที่ทำให้แม่น้ำกลายเป็นทรัพยากรของรัฐและทุน โดยประชาชนริมฝั่งแม่น้ำโขงถูกทำให้เชื่อว่า การพัฒนารูปแบบนี้คือ “สิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้” และเป็น “ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ” หรือ “ทางเลือกเดียวที่มีเหตุผล” ที่ต้องยอมรับ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า “สามัญสำนึก” ที่ถูกผลิตขึ้นผ่านชุดความคิดของชนชั้นนำ (Gramsci, 1971) โดยไม่เปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงว่า การพัฒนาเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อใคร และเพื่อใคร

4.2.2 เป้าหมายหลักของโครงการ: ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ หรือกลไกการครอบงำทางอำนาจ

โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง มีเป้าหมายในเชิง ยุทธศาสตร์หลายประการที่พาดผ่านมิติด้านเศรษฐกิจ การขนส่ง ความมั่นคงทางภูมิรัฐศาสตร์ และ นโยบายการพัฒนาในระดับภูมิภาค โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) **เพื่อการเชื่อมโยงการค้าและการขนส่งข้ามพรมแดน** เป็นเป้าหมายที่ถูกประกาศต่อสาธารณะมากที่สุดของโครงการนี้คือ การส่งเสริมการขนส่งทางน้ำในแม่น้ำโขงให้เกิดประสิทธิภาพ สูงสุดตลอดทั้งปี กล่าวคือ การปรับปรุงน้ำจะทำให้เรือพาณิชย์ขนาดใหญ่สามารถเดินทางระหว่าง เมืองซือเหมาในมณฑลยูนนานของจีนไปยังอำเภอเชียงแสนในประเทศไทยได้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องหยุดชะงักจากระดับน้ำที่ตื้นในฤดูแล้ง (Osborne, 2000) การขยายขีดความสามารถของแม่น้ำ โขงในฐานะ “เส้นเลือดโลจิสติกส์” ถูกคาดหวังว่าจะช่วยลดต้นทุนการขนส่ง เพิ่มความเร็วในการค้า ขยายแดน และสนับสนุนบทบาทของเมืองท่าชายแดน เช่น เชียงแสน-เชียงของ ให้กลายเป็นศูนย์กลาง การกระจายสินค้าในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้ แม่น้ำโขงยังถูกวางตำแหน่งให้เป็นเส้นทางเสริมกับโครงข่ายทางถนนและรถไฟ เช่น โครงการทางรถไฟคุนหมิง-เวียงจันทน์ และและการเชื่อมต่อเส้นทาง ระเบียงเศรษฐกิจ

ตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor) ที่ตัดผ่านไทย ลาว และเวียดนาม โดยสร้างระบบ “หลายรูปแบบ” (Multimodal Logistics) ให้กับภูมิภาค (ADB, 2021)

2) เพื่อเปิดตลาดสำหรับสินค้าและทุนจากจีนตอนใน อีกเป้าหมายหนึ่งที่มีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ของจีนคือการ เปิดพื้นที่ทางเศรษฐกิจภายในประเทศสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะมณฑลยูนนานและกว่างซี ซึ่งไม่มีทางออกสู่ทะเล แม่น้ำล้านช้าง-โขงจึงกลายเป็น “เส้นทางทะเลของภาคพื้นทวีป” ที่ช่วยให้จีนสามารถกระจายสินค้าเกษตร อุตสาหกรรมเบา และพลังงานออกสู่ตลาดลุ่มน้ำโขงโดยไม่ต้องพึ่งพาท่าเรือหลักในชายฝั่งตะวันออก เช่น เซี่ยงไฮ้หรือกว่างโจว (Suhardiman et al., 2019) สินค้าจากจีน เช่น ซีเมนต์ เหล็ก ผลไม้ และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมเบา ได้ถูกลำเลียงผ่านแม่น้ำมายังไทย ลาว และเมียนมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีท่าเรือเชียงแสนเป็นจุดหมายหลัก การเดินเรือจึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของ “การขนส่ง” แต่กลายเป็นกลไกในการ สร้างการพึ่งพิงเชิงเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศปลายน้ำกับจีน

3) เพื่อส่งเสริมบทบาทของจีนในระดับภูมิภาค นอกเหนือจากเป้าหมายทางเศรษฐกิจ โครงการนี้ยังสะท้อนถึงความพยายามของจีนในการ ขยายอิทธิพลในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะในช่วงหลังการริเริ่มโครงการเส้นทางสายไหม (Belt and Road Initiative BRI) ที่เน้นการเชื่อมโยงโครงสร้างพื้นฐานและระบบขนส่งในหลายภูมิภาคทั่วโลก แม่น้ำโขงซึ่งเชื่อมโยงจีนกับอาเซียน จึงกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ การที่จีนเป็นผู้นำในการออกแบบและดำเนินโครงการนี้ผ่านกรอบคณะกรรมการร่วมด้านการประสานงานการเดินทางเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation – JCCCN) ทำให้จีนมีบทบาทกำหนดทิศทางแม่น้ำในลักษณะ “อำนาจต้นน้ำ” (Hydro-hegemony) ซึ่งมีผลต่อทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และการจัดการทรัพยากรของประเทศตอนล่าง เช่น ไทย ลาว และกัมพูชา (Cronin & Weatherby, 2020)

4) เพื่อจัดการทรัพยากรน้ำและภูมิทัศน์ใหม่ของแม่น้ำ เป้าหมายอีกประการหนึ่งที่ถูกกล่าวอ้างในเชิงวิศวกรรม คือการจัดการและควบคุมแม่น้ำให้มีความสามารถรองรับเรือขนาดใหญ่ รวมถึงป้องกันอุบัติเหตุจากการเดินเรือในฤดูน้ำหลากหรือระดับน้ำตื้น โครงการนี้จึงรวมถึง การขุดลอกแม่น้ำ ตัดหิน ระเบิดเกาะแก่ง และติดตั้งสัญญาณนำร่อง เพื่อเพิ่มความปลอดภัยให้แก่เรือสินค้า

อย่างไรก็ตาม การดำเนินลักษณะโครงการเช่นนี้ส่งผลต่อ ระบบนิเวศของแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะบริเวณเกาะแก่งที่เป็นแหล่งวางไข่ของปลาท้องถิ่น และยังเป็นระบบกรองธรรมชาติของตะกอนน้ำ การปรับเปลี่ยนร่องน้ำในลักษณะนี้ จึงเท่ากับเปลี่ยน “ภูมิทัศน์ของแม่น้ำ” ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ มากกว่าการรักษาแม่น้ำในฐานะระบบนิเวศแบบองค์รวม (Lebel et al., 2005)

ผู้วิจัยมองว่าเมื่อพิจารณาอย่างเจาะลึกจะพบว่า โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-โขง มิได้มีเพียงวัตถุประสงค์ด้านการขนส่งหรือเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่สะท้อนถึงเป้าหมายเชิงอำนาจของรัฐและทุนข้ามชาติในการจัดระเบียบลุ่มแม่น้ำใหม่ โดยการใช้ “การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน” เป็นเครื่องมือหลัก แม่น้ำจึงถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รองรับระบบทุนนิยมภูมิภาค มากกว่าจะถูกพัฒนาเพื่อสนองประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง

4.2.3 การดำเนินงาน: แผนงานและลำดับขั้นตอนของโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง

กระบวนการดำเนินงานของโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง สะท้อนลักษณะของ “โครงการพหุภาคีเชิงวิศวกรรม-การเมือง” ที่ครอบคลุมระยะเวลายาวนานและมีผลกระทบหลากหลายด้าน ทั้งต่อโครงสร้างทางภูมิประเทศ การจัดการทรัพยากรน้ำ และประชาชนที่พึ่งพิงลำน้ำในชีวิตประจำวัน โดยโครงการนี้ได้ดำเนินการผ่านลำดับขั้นตอนที่แบ่งได้เป็นสามช่วงหลัก ซึ่งเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของรัฐภาคีที่เข้าร่วม และสถานะทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2544-2549): การดำเนินการเริ่มต้นและการทดลองปรับสภาพร่องน้ำ

หลังจากมีการลงนามในกรอบความร่วมมือคณะกรรมการร่วมด้านการประสานงานการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation – JCCCN) เมื่อปี พ.ศ. 2543 การดำเนินงานช่วงแรกได้เริ่มต้นในปีถัดมา โดยมีการสำรวจเส้นทางแม่น้ำตั้งแต่เมืองซือเหมาในมณฑลยูนนาน จนถึงอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย รวมระยะทางกว่า 880 กิโลเมตร เพื่อระบุจุดที่มีอุปสรรคต่อการเดินเรือ เช่น เกาะแก่ง หินใต้น้ำ และร่องน้ำตื้นเขิน

ในช่วงนี้มีการ ทดลองขุดลอกและระเบิดเกาะแก่งบางจุด เช่น แก่งหิรัญ แก่งไฮ และบริเวณห้วยทราย เพื่อเปิดทางให้เรือขนาด 100-150 ตันสามารถแล่นผ่านได้ โดยในขณะเดียวกัน มีการติดตั้งสัญญาณนำร่อง การสร้างเสากระโดงไฟ และป้ายเตือนในบางพื้นที่ (Osborne, 2000; International Rivers, 2003) แม้การดำเนินงานในระยะนี้ยังมีขนาดจำกัด แต่ก็ถือเป็นการ “ปูทาง” สำหรับการขยายแผนงานในระยะถัดไป ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการปรับภูมิประเทศในระดับใหญ่ขึ้นและสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างมีนัยสำคัญ

ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2550-2560): การสำรวจเพิ่มเติมและข้อถกเถียงในเชิงสิ่งแวดล้อม

ช่วงทศวรรษต่อมา รัฐบาลจีนได้เสนอแผนขยายขนาดของโครงการ โดยเสนอให้มีการระเบิดและขุดลอกร่องน้ำเพิ่มเติมกว่า 20 จุดตลอดเส้นทางแม่น้ำ เพื่อรองรับเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ขึ้นถึง 500 ตัน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งที่ระดับน้ำในแม่น้ำลดต่ำลงอย่างมาก ทำให้การเดินเรือมี

ข้อจำกัด (Suhardiman et al., 2019) ในระยะนี้ได้เกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางจากประชาชนในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณแก่งผาได ซึ่งถือเป็นเขตแดนธรรมชาติระหว่างไทยกับลาว ชาวบ้านในอำเภอเวียงแก่นและเชียงของแสดงความวิตกต่อผลกระทบที่จะเกิดกับทั้งพันธุ์ปลาท้องถิ่น ระบบไหลเวียนของตะกอน และรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมระหว่างคนกับแม่น้ำ เช่น พิธีกรรมทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงกับเกาะแก่งและระดับน้ำ

แม้มีการจัดเวทีปรึกษาหารือระดับท้องถิ่นบางพื้นที่ แต่กระบวนการนั้นยัง ขาดการเข้าถึงข้อมูลในลักษณะข้ามพรมแดน และไม่มีการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมแบบข้ามประเทศ (Transboundary Environmental Impact Assessment) ที่โปร่งใสและรอบด้าน (Green, 2017)

ระยะที่ 3 (หลังปี พ.ศ. 2560): การเร่งผลักดันและการต่อต้านในระดับนโยบาย

หลังจากรัฐบาลจีนประกาศให้โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-โขง เป็นหนึ่งใน “โครงการยุทธศาสตร์ภายใต้กรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) เมื่อปี พ.ศ. 2559 กระบวนการผลักดันโครงการก็เข้าสู่ระยะที่มีการเตรียมขยายผลอย่างเป็นระบบ โดยมีข้อเสนอให้มีการระเบิดเกาะแก่งเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะบริเวณที่มีระดับน้ำตื้นในฤดูแล้ง

อย่างไรก็ตามหลังได้รับแรงกดดันจากภาคประชาสังคมถึงการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากประชาชนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ไทยได้แสดงท่าทีที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน โดยกระทรวงการต่างประเทศและกรมเจ้าท่าได้มีมติให้ “ชะลอ” โครงการในปี พ.ศ. 2561 หลังได้รับแรงกดดันจากภาคประชาสังคม และนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมที่ชี้ถึงความเสี่ยงในการทำลายระบบนิเวศของแม่น้ำในระยะยาว (บางกอกโพสต์, 2561)

แม้การดำเนินโครงการจะถูกระงับอย่างไม่มีกำหนดในฝั่งไทย แต่ความพยายามในการพัฒนาร่องน้ำยังคงดำเนินต่อไปฝั่งจีน ลาว และเมียนมา ส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลในการบริหารจัดการแม่น้ำสายเดียวกัน และยังเปิดช่องให้เกิดความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและชุมชนในพื้นที่ชายแดน เนื่องจากการดำเนินงานของโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขงได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาการต่อต้านจากภาคประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย กลุ่มรักษ์เชียงของได้กลายเป็นกลุ่มแกนนำสำคัญที่ใช้ยุทธวิธีที่หลากหลายในการขับเคลื่อนการต่อสู้ โดยมีทั้งการณรงค์ทางสื่อ การใช้เครื่องมือทางกฎหมาย การจัดเวทีวิชาการ และการรวบรวมเสียงของชุมชนผ่านงานวิจัยท้องถิ่นเพื่อชี้ให้เห็นผลกระทบทางนิเวศ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านริมฝั่งโขง

หนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญคือการจัดทำ “งานวิจัยชาวบ้าน” ซึ่งเป็นรูปแบบขององค์ความรู้จากชุมชนที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับสาธารณะและหน่วยงานรัฐ งานวิจัยนี้มีได้เป็นเพียงข้อมูลทาง

เทคนิค แต่เป็นการต่อรองเชิงอัตลักษณ์และการอ้างสิทธิในฐานะพลเมืองที่มีส่วนร่วมกำหนดชะตาของแม่น้ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างการเมืองจากล่างขึ้นบน (Grassroots Politics) การเคลื่อนไหวดังกล่าวไม่เพียงสร้างแรงกดดันภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังสะท้อนออกไปยังเวทีระดับภูมิภาคและนานาชาติ เช่น การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) การแสดงจุดยืนผ่านกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐ และการอ้างอิงสิทธิตามหลักการประชาธิปไตยด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Democracy)

ผลของการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องนี้ นำไปสู่การตัดสินใจของรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2563 ที่ประกาศยุติแผนการระเบิดแก่งผาไดอย่างเป็นทางการ โดยกระทรวงการต่างประเทศยืนยันว่าได้แจ้งยกเลิกโครงการกับรัฐบาลจีนแล้ว เนื่องจากประเมินว่ามีผลกระทบสูงและไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของประชาชน (บางกอกโพสต์, 2561) ชัยชนะของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้เป็นเพียงการหยุดโครงการหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นสัญลักษณ์ของพลังการเคลื่อนไหวที่ยังรึกในชุมชน การใช้ความรู้ วัฒนธรรม และความเป็นท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับอำนาจรัฐและทุนข้ามชาติ ถือเป็นกรณีศึกษาเด่นของการเมืองสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง เนื่องจากผู้วิจัยมองว่า การต่อต้านของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ไม่ใช่เพียงการเคลื่อนไหวทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม อุดมการณ์ และความรู้ ซึ่งสะท้อนแนวคิด “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of position)” ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้อย่างชัดเจน โดยกลุ่มดังกล่าวได้ทำหน้าที่ในฐานะ “ปัญญาชน” ที่เสนอทางเลือกใหม่ในการรับรู้และนิยามการพัฒนาในแบบที่ยึดโยงกับชุมชนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในรายละเอียดบทที่ 5 ต่อไป

4.2.4 ผลกระทบจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง

โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Navigation Channel Improvement Project) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) และได้รับการสนับสนุนจากจีนโดยตรง ภายใต้เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านการเพิ่มขีดความสามารถของการขนส่งทางน้ำ แม้ว่าโครงการนี้จะมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาเส้นทางคมนาคมระหว่างประเทศในแม่น้ำสายสำคัญ แต่กลับสร้างข้อถกเถียงจำนวนมาก โดยเฉพาะผลกระทบเชิงนิเวศ สังคม และวัฒนธรรมต่อชุมชนริมฝั่งในประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้แก่ ไทย ลาว และพม่า หลายประการดังนี้

1) ผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำ: มิติทางนิเวศวิทยาและพลวัตของความเปราะบาง

ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเป็นหนึ่งในระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงที่สุดในโลก โดยเฉพาะในเขตตอนบนของแม่น้ำที่ไหลผ่านประเทศไทยและลาว ซึ่งมีลักษณะเป็นแม่น้ำไหลเชี่ยว มีเกาะแก่งจำนวนมาก และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำพื้นถิ่นหลายชนิด รวมทั้งชนิดที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น

ปลาบึก (*Pangasianodon gigas*) ที่ต้องอาศัยร่องน้ำลึกตามธรรมชาติและเกาะแก่งในการวางไข่และอพยพในฤดูกาลที่กำหนด (Dudgeon, 2011) โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ ซึ่งรวมถึงการระเบิดเกาะแก่ง, ขุดลอกตะกอน, และ ควบคุมระดับน้ำให้เหมาะสมกับการเดินเรือพาณิชย์ตลอดปี ได้เปลี่ยนแปลงพลวัตของแม่น้ำในระดับที่ถือว่า “แทรกแซงกระบวนการธรรมชาติ” (Lebel et al., 2007) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีผลกระทบเป็นลูกโซ่ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ อุณหภูมิ และการไหลเวียนของสารอาหาร ไปจนถึงการสูญเสียถิ่นอาศัยของสัตว์น้ำและพืชน้ำที่อิงกับรูปแบบเดิมของแม่น้ำ

หนึ่งในผลกระทบที่ชัดเจนคือการลดลงของพื้นที่แหล่งอาศัยที่สำคัญของปลาในฤดูสืบพันธุ์ เพราะเกาะแก่งหินและร่องน้ำลึกธรรมชาติถือเป็น “แหล่งอนุบาลและวางไข่” ของปลาเศรษฐกิจหลายชนิด หากพื้นที่เหล่านี้ถูกระเบิดเพื่อเปิดทางเดินเรือ ความสามารถในการขยายพันธุ์ของปลาในแม่น้ำจะลดลงอย่างต่อเนื่อง (Arias et al., 2014)

ยิ่งไปกว่านั้น การขุดลอกตะกอนเพื่อให้แม่น้ำลึกขึ้น อาจนำไปสู่ปรากฏการณ์ “ตลิ่งพัง” และการเปลี่ยนแปลงของทิศทางน้ำที่ผิดธรรมชาติ ซึ่งกระทบต่อพืชน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำ และระบบโภชนาการของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำ เช่น หอยน้ำจืด ปูน้ำจืด และแพลงก์ตอนที่เป็นฐานของห่วงโซ่อาหารในระบบนิเวศ (Grumbine et al., 2012)

นอกจากนี้ยังมีข้อกังวลต่อผลกระทบต่อพันธุ์พืชหายากตามแนวแม่น้ำที่อิงอยู่กับรอบการขึ้นลงของน้ำในฤดูกาล (Flood Pulse Regime) ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแม่น้ำโขง หากจังหวะการขึ้นลงของน้ำถูกรบกวนโดยการควบคุมระดับน้ำเพื่อการเดินเรือ พืชพื้นถิ่น เช่น หญ้าทะเลน้ำจืด (*Hydrilla Verticillata*) หรือไม้พุ่มริมน้ำอาจไม่สามารถอยู่รอดได้ แม้ในบางรายงานจะกล่าวถึงการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่พยายามจำกัดผลกระทบดังกล่าว แต่หลายการศึกษาชี้ว่าการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่เกี่ยวข้องกับโครงการนี้ยังไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อนของระบบนิเวศในระดับภูมิภาคได้อย่างเพียงพอ (Sneddon & Fox, 2006)

ผลกระทบทางนิเวศจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำจึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของแม่น้ำ แต่เป็นการทำลายความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างสายธาร น้ำท่วมตามฤดูกาล พฤติกรรมสัตว์น้ำ และการดำรงอยู่ของพืชน้ำพื้นถิ่น โดยที่ระบบนิเวศไม่มีโอกาสฟื้นฟูหรือปรับตัวได้ทัน ส่งผลให้แม่น้ำโขงเสี่ยงต่อการกลายเป็นแม่น้ำที่ “ไร้ชีวิต” ในเชิงนิเวศวิทยาในระยะยาว

2) ผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนท้องถิ่น: กรณีโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

บริบทพื้นที่แม่น้ำโขงในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวตอนบน โดยเฉพาะบริเวณ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เป็นแหล่งที่มีเกาะแก่งจำนวนมาก เช่น แก่งผาได แก่งฮอ แก่งคอนผีหลง ซึ่งถือเป็น

ส่วนสำคัญของระบบนิเวศในท้องถิ่น ที่รองรับการวางไข่ของปลาน้ำจืดพื้นถิ่น รวมถึงการหากินของ สัตว์น้ำในฤดูกาลน้ำหลากและน้ำลด การระเบิดเกาะแก่งเพื่อเปิดทางเดินเรือ ส่งผลให้แหล่งที่อยู่อาศัย ของสัตว์น้ำเหล่านี้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่สามารถฟื้นตัวได้ในระยะสั้น โดยเฉพาะกลุ่ม ปลาที่ต้องการความลึกและกระแสน้ำเฉพาะในการวางไข่ เช่น ปลานิล (*Pangasianodon gigas*) และ ปลาน้ำโขงขนาดใหญ่ชนิดอื่น ซึ่งถือเป็นแหล่งโปรตีนหลักของชุมชนชายฝั่ง (ICEM, 2010)

นอกจากนั้นโครงการยังส่งผลกระทบต่อ การลดลงของผลผลิตประมงพื้นบ้านและรายได้ ครัวเรือน หลังการดำเนินโครงการในช่วงต้น คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2559) รายงานว่า พื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบนเริ่มเผชิญกับปัญหาการลดลงของปริมาณปลาที่จับได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ ในช่วงฤดูฝน ซึ่งปกติควรเป็นช่วงที่มีการจับปลาได้มากที่สุด การเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำและระดับน้ำ ที่ไม่สอดคล้องกับวัฏจักรธรรมชาติ ทำให้ปลาบางชนิดไม่สามารถวางไข่ได้สำเร็จ ส่งผลต่อห่วงโซ่ อาหารและการจับปลาของชาวบ้านในวงกว้าง (Living River Siam, 2018)

ไม่เพียงแค่วัฒนธรรมประมงพื้นบ้านที่ลดลงเท่านั้นแต่ต้นทุนในการออกหาปลากลับเพิ่มขึ้น ชาวประมง พื้นบ้านต้องออกเรือไกลขึ้น ใช้น้ำมันมากขึ้น และบางรายต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นหรือซื้อปลาจาก ตลาดภายนอกแทนปลาธรรมชาติ ซึ่งส่งผลให้ภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเพิ่มขึ้น และทำให้ความมั่นคง ทางอาหารลดลงโดยเฉพาะในครัวเรือนที่มีรายได้น้อย

ผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมต่อระบบอาหาร ระบบอาหารในชุมชนแม่น้ำโขงไม่ใช่เพียง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความรู้พื้นบ้าน เช่น ความรู้เรื่อง ฤดูปลา วัฏจักรการอพยพของสัตว์น้ำ การทำอวนแบบดั้งเดิม และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับแม่น้ำ เช่น “ประเพณีบวงสรวงพญานาค” (Boonyaratpalin et al., 2021) การระเบิดเกาะแก่ง ซึ่งมาพร้อมกับ การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพของแม่น้ำ ทำให้วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหารจากธรรมชาติต้อง สูญสลายไปอย่างรวดเร็ว ความรู้เชิงประสบการณ์เกี่ยวกับลำน้ำที่เคยถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ สามารถนำมาใช้ได้อีกต่อไปเมื่อฤดูกาลของธรรมชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแม่น้ำ ในบริบทของนิเวศวิทยาการเมือง การ ระเบิดเกาะแก่งถือเป็นกระบวนการที่สะท้อนการแทรกแซงของอำนาจรัฐ-ทุนที่พยายามทำให้แม่น้ำ กลายเป็นเพียง “โครงสร้างโลจิสติกส์” โดยไม่คำนึงถึงบทบาททางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ (Sneddon & Fox, 2006) เมื่อแม่น้ำไม่สามารถหล่อเลี้ยงระบบอาหารแบบพึ่งพาธรรมชาติได้อีก ต่อไป ชุมชนจึงไม่เพียงสูญเสียทรัพยากร แต่ยังรวมถึง อำนาจในการควบคุมชีวิตตนเอง และ ความสามารถในการกำหนดวิถีอาหารของตน (Food Sovereignty) ซึ่งส่งผลต่อความเสี่ยงต่อการ พึ่งพาระบบอาหารจากภายนอก ในระยะยาว อันเนื่องมาจากการลดลงของทรัพยากรอาหารใน ท้องถิ่นจากโครงการระเบิดเกาะ อาจนำไปสู่การพึ่งพาแหล่งอาหารจากภายนอกมากขึ้น เช่น อาหาร

แปรรูปหรือปลาจากฟาร์ม ซึ่งไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมอาหารดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้ยังอาจก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบริโภค เช่น โรคอ้วน เบาหวาน หรือโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) จากอาหารที่ผ่านกระบวนการมากขึ้น (WorldFish, 2015)

3) ผลกระทบทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงมิได้เป็นเพียงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ หากแต่เป็น “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชนริมฝั่ง โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เช่น อำเภอเวียงแก่น เชียงของ และเชียงแสน แม่น้ำโขงถูกผูกโยงเข้ากับระบบความเชื่อ ความศรัทธาในพญานาค การจัดพิธีบวงสรวงแม่น้ำ การอธิษฐานขอฝน และความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล ฤดูกาลน้ำหลากน้ำลด ซึ่งถูกสืบทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น (Boonyaratpalin et al., 2021)

การดำเนินโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงจึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำเท่านั้น หากแต่ส่งผลกระทบต่อความต่อเนื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนในระดับลึก การรื้อแก่งและปรับร่องน้ำเพื่อให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ตลอดปี ได้เปลี่ยนแปลงพลวัตของแม่น้ำซึ่งเคยมีจังหวะน้ำหลากน้ำลดตามฤดูกาล กลายเป็นแม่น้ำที่มีการควบคุมระดับน้ำจากต้นน้ำโดยเขื่อนจีน ผลที่ตามมาคือความไม่แน่นอนของระดับน้ำซึ่งส่งผลให้ พิธีกรรมบางประการไม่สามารถดำเนินการได้อีกต่อไป ตัวอย่างเช่น พิธี "บวงสรวงผีแม่น้ำ" ที่จัดขึ้นในช่วงฤดูฝนเพื่อขอให้ปลาเข้ามาในแม่น้ำฝั่งไทย ไม่สามารถดำเนินการได้ตามฤดูกาลปกติเนื่องจากระดับน้ำที่ผิดธรรมชาติ (Living River Siam, 2018) สิ่งนี้สะท้อนถึงการสูญเสีย “จังหวะทางจิตวิญญาณ” ของชุมชนซึ่งเดิมมีความสอดคล้องกับจังหวะของธรรมชาติ

นอกจากนี้ ผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ยังมีแนวโน้มส่งผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการผลิตความรู้ร่วมทางวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำโขง ความรู้ของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น ความเข้าใจเรื่องวงจรชีวิตของปลาน้ำจืด การใช้พืชริมฝั่งเพื่อรักษาโรคพื้นถิ่น และวิธีการจับปลาที่สอดคล้องกับกระแสน้ำตามฤดูกาล ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่ผูกโยงอยู่กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแยกไม่ออก หากโครงการพัฒนาเข้าไปเปลี่ยนแปลง ภูมิทัศน์ของแม่น้ำอย่างรุนแรง ย่อมกระทบต่อเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่รองรับภูมิปัญญาเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะเมื่อแม่น้ำไม่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชีวิตประจำวัน เยาวชนในชุมชนจึงค่อย ๆ ห่างไกลจากมรดกทางปัญญาที่สืบทอดกันมา ความต่อเนื่องของอัตลักษณ์และความรู้ท้องถิ่นจึงเผชิญความเสี่ยงในการเลือนหายไปจากระบบชีวิตของชุมชนนอกจากนั้นโครงการระเบิดแก่งมักได้รับการสื่อสารโดยรัฐผ่านชุดความคิด “ความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ”

ซึ่งกลายเป็นชุดความคิดครอบงำที่ทำให้ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีของชาวบ้านถูกมองว่าเป็นสิ่งล้าหลัง ขัดต่อการพัฒนา (Sneddon & Fox, 2006)

ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภายใต้กรอบแนวคิด Cultural Hegemony ของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) การที่รัฐใช้อำนาจทางชุดความคิดเพื่อกลบเสียงของชุมชนในด้านวัฒนธรรม คือการสร้าง “ฉันทามติปลอม” ที่ผลักดันให้ชุมชนยอมรับการเปลี่ยนแปลงแม้จะขัดกับคุณค่าของตนเอง การทำให้แม่น้ำกลายเป็นเครื่องมือเชิงเศรษฐกิจโดยละเลยมิติทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม คือการลดทอนความเป็นมนุษย์ของชุมชน เมื่อแม่น้ำเปลี่ยนสถานะจาก “บ้าน” ไปสู่ “โครงสร้างพื้นฐานขนส่ง” อัตลักษณ์ของชุมชนที่ยึดโยงอยู่กับแม่น้ำก็เริ่มพังทลาย อัตลักษณ์ไม่สามารถคงอยู่ได้หากไม่มีบริบททางพื้นที่ที่รองรับ การสูญเสียพื้นที่พิธีกรรม สถานที่สาธารณะแห่งความทรงจำ และกิจกรรมประเพณีริมน้ำ คือการสูญเสียเครื่องมือในการผลิตความเป็น “เรา” ของชุมชนในเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นโครงการระเบิดแก่งจึงมิใช่เพียงการเปลี่ยนแม่น้ำ หากคือการเปลี่ยนโลกทัศน์และแบบแผนของชีวิตชุมชน ซึ่งไม่สามารถชดเชยได้ด้วยสิ่งปลูกสร้างทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

4) ผลกระทบด้านการเมืองระหว่างประเทศจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในช่วงเชียงแสน-เวียงแก่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ ภายใต้กรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) สะท้อนถึงเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะการที่ จีนในฐานะประเทศต้นน้ำ กลายเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาโดยพลตินัย โดยอาศัยเครื่องมือทางเศรษฐกิจและความร่วมมือแบบทวิภาคี (Eyler, 2019) ภายใต้บริบทดังกล่าว จีนสามารถผลักดันการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของแม่น้ำในประเทศปลายน้ำ เช่น ลาว ไทย และเมียนมา โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกลไกที่มีความเป็นประชาธิปไตยหรือการมีส่วนร่วมจากประชาชนในประเทศเหล่านั้น ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจาก "การจัดการน้ำร่วมกัน" ไปสู่ "การควบคุมลำนน้ำผ่านความไม่สมดุลเชิงอำนาจ"

หนึ่งในผลกระทบที่สำคัญคือ การที่โครงการระเบิดแก่งกลายเป็น เครื่องทดสอบสมดุลความสัมพันธ์ทางการทูต ระหว่างจีนกับประเทศปลายน้ำ โดยเฉพาะประเทศไทย ในหลายกรณี แม้รัฐบาลไทยจะรับฟังข้อกังวลจากภาคประชาสังคมเกี่ยวกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม แต่ก็มีแนวโน้มที่จะ ประนีประนอมกับจีน ภายใต้แรงกดดันด้านการลงทุนและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจในลักษณะนี้ก่อให้เกิดภาวะ "จำกัดอธิปไตย" (Sovereignty Constraint) ของประเทศปลายน้ำ ซึ่งไม่สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาตามเจตจำนงของประชาชนตนเองได้อย่างเต็มที่ (Hirsch, 2016)

แม้จะมีองค์กรระดับภูมิภาคที่จัดตั้งขึ้นเพื่อบริหารจัดการแม่น้ำโขง เช่น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) หรือโครงการความร่วมมือเศรษฐกิจอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) แต่การดำเนินโครงการระเบิดแก่งกลับ ไม่ได้อยู่ภายใต้กรอบกลไกเหล่านี้โดยตรง หากดำเนินการผ่านข้อตกลงทวิภาคีไทย-จีน และการประชุมระดับรัฐมนตรีในกรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) ซึ่งจีนมีบทบาทนำการเบี่ยงเบนออกจากกลไกพหุภาคีที่มีตัวแทนจากประเทศลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นทางการ เป็นการตอกย้ำความอ่อนแอของระบบความร่วมมือในภูมิภาค และทำให้เกิดช่องว่างทางธรรมาภิบาลข้ามพรมแดน ซึ่งส่งผลให้เสียงของประชาชนในประเทศปลายน้ำถูกมองข้ามในกระบวนการตัดสินใจ (Sneddon & Fox, 2006)

กระแสการต่อต้านโครงการระเบิดแก่งโดยภาคประชาสังคม เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้สะท้อนให้เห็นถึง การเมืองระหว่างประเทศจากเบื้องล่าง (Grassroots Geopolitics) ที่พลเมืองในระดับท้องถิ่นสามารถตั้งคำถามกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและรัฐผ่านชุดความคิดทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมการรณรงค์คัดค้านโครงการที่เชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำกับอัตลักษณ์ชุมชน เป็นกลไกหนึ่งในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองจากฐานราก ที่ท้าทายกระบวนการพัฒนาแบบจากเบื้องบนของความร่วมมือระหว่างประเทศ (Pye & Schönefeld, 2012)

5) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไหลผ่าน 6 ประเทศ ได้แก่ จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม โดยมีระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ทั้งในด้านการไหลของน้ำ ระบบตะกอน การเคลื่อนย้ายของสิ่งมีชีวิต และกิจกรรมการดำรงชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำ (คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง, 2553) ด้วยความที่ระบบแม่น้ำนี้มิได้จำกัดอยู่ภายในพรมแดนของรัฐใดรัฐหนึ่ง ผลกระทบจากการพัฒนาโครงการในตอนต้นน้ำจึงสามารถส่งผลถึงระบบนิเวศและสังคมในตอนกลางและตอนปลายน้ำได้โดยตรง การระเบิดแก่งและขุดลอกเพื่อเปิดร่องน้ำเดินเรือพาณิชย์ในตอนบนของแม่น้ำโขง โดยเฉพาะบริเวณชายแดนไทย-ลาวตอนเหนือ จึงมีแนวโน้มก่อให้เกิดผลกระทบข้ามพรมแดน ที่ยากจะควบคุมได้ในระยะยาว

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของแม่น้ำและผลกระทบต่อฝั่งตรงข้ามการรื้อถอนแก่งหินเพื่อให้แม่น้ำมีความลึกและไหลเวียนสะดวกตลอดปี ทำให้ลักษณะกระแสน้ำในพื้นที่ชายแดนเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลากที่ระดับน้ำอาจเพิ่มสูงหรือไหลเชี่ยวผิดปกติจากเดิม ส่งผลให้ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ เช่น พื้นที่ชายแดนของไทยต้องเผชิญกับ การกัดเซาะตลิ่ง หรือการพังทลายของที่ดินริมแม่น้ำ ซึ่งไม่ใช่ผลกระทบที่เกิดจากกิจกรรมในประเทศตนเองโดยตรง

นอกจากนี้ ปริมาณตะกอนที่ลดลงเนื่องจากการขุดลอกอาจส่งผลให้พื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งในประเทศปลายน้ำ เช่น กัมพูชาและเวียดนาม มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียแหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์ของปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ซึ่งถือเป็นผลกระทบที่ข้ามพรมแดนอย่างชัดเจน (Keskinen et al., 2016)

นอกจากนี้ โครงการนี้ยังส่งผลกระทบต่อความเสี่ยงต่อความหลากหลายทางชีวภาพที่ไม่มีพรมแดนอันเนื่องมาจากแม่น้ำโขงเป็นแหล่งรวมของสิ่งมีชีวิตหลากหลายสายพันธุ์ ทั้งที่อยู่อาศัยถาวรในบางภูมิภาคและที่มีพฤติกรรมอพยพข้ามเขตแดน เช่น ปลาบึก (*Pangasianodon gigas*) และปลาแถบ (*Probarbus jullieni*) ซึ่งมีเส้นทางอพยพที่ครอบคลุมหลายประเทศ หากเส้นทางเหล่านี้ถูกตัดขาดจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำหรือการทำลายถิ่นอาศัยทางกายภาพ ผลกระทบต่อประชากรสัตว์น้ำจะไม่จำกัดอยู่ในประเทศที่ดำเนินโครงการเท่านั้น แต่จะส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารและวิถีชีวิตของชุมชนในประเทศเพื่อนบ้านด้วย ซึ่งเป็นความเสี่ยงในระดับ นิเวศวิทยาข้ามพรมแดน ที่ยากแก่การเยียวยาในระดับท้องถิ่น (Baran & Myschowoda, 2009)

โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Navigation Channel Improvement Project) นับเป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่สะท้อนพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนในกลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้เป้าหมายการเพิ่มขีดความสามารถด้านการคมนาคมและการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค โครงการนี้ถูกผลักดันโดยจีนในฐานะประเทศต้นน้ำ และดำเนินการภายใต้กรอบความร่วมมือเศรษฐกิจอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) และกรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-โขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) แม้จะถูกอธิบายในเชิง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” และ “ความร่วมมือระหว่างประเทศ” แต่ในทางปฏิบัติกลับก่อให้เกิดผลกระทบหลายมิติที่ซับซ้อนและท้าทายต่อระบบนิเวศ ความมั่นคงทางอาหาร วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาผลกระทบจากโครงการดังกล่าวจึงจำเป็นต้องพิจารณาในหลายมิติที่สัมพันธ์กันทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และการเมืองระหว่างประเทศ เพื่อให้เห็นพลวัตที่แท้จริงของความขัดแย้งในกลุ่มน้ำโขง และเพื่อชี้ให้เห็นว่าผลกระทบมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในเชิงกายภาพของลำน้ำเท่านั้น หากแต่เป็นการท้าทายต่อโครงสร้างทางอำนาจและโลกทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นด้วย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ ตารางสรุปผลกระทบที่สำคัญของโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขงในประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 สรุปผลกระทบที่สำคัญของโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง

ประเด็นผลกระทบ	รายละเอียด
1. ผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำ	- การระเบิดแก่ง ชุดลอกตะกอน และควบคุมระดับน้ำแทรกแซงกระบวนการธรรมชาติ - สูญเสียถิ่นอาศัยของสัตว์น้ำ โดยเฉพาะพื้นที่วางไข่ของปลาเศรษฐกิจ เช่น ปลาบึก - การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศส่งผลต่อพืชน้ำพืชน้ำ - การศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อนของระบบนิเวศได้ครบถ้วน
2. ผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร	- การทำลายแหล่งวางไข่ของปลา ส่งผลให้ผลผลิตประมงพื้นบ้านลดลง - รายได้ครัวเรือนลดลง ต้นทุนออกหาปลาสูงขึ้น - ระบบอาหารชุมชนที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและประเพณี เช่น ความรู้เรื่องฤดูปลา พิธีบวงสรวงพญานาค สูญสลาย - เสี่ยงต่อการพึ่งพาอาหารจากภายนอก และปัญหาสุขภาพจากอาหารแปรรูป
3. ผลกระทบต่อวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น	- การควบคุมระดับน้ำทำให้พิธีกรรมดั้งเดิม เช่น บวงสรวงแม่น้ำ ไม่สามารถดำเนินการได้ - การรื้อเกาะแก่งทำลายความต่อเนื่องของอัตลักษณ์และความรู้ท้องถิ่น - ความรู้เกี่ยวกับแม่น้ำและการดำรงชีพหายไปจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม - รัฐใช้ชุดความคิด “พัฒนาเศรษฐกิจ” ครอบงำ ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดทอน
4. ผลกระทบด้านการเมืองระหว่างประเทศ	- จีนในฐานะประเทศต้นน้ำมีบทบาทนำในการกำหนดทิศทางแม่น้ำ - ประเทศปลายน้ำ เช่น ไทย ต้องประนีประนอม ส่งผลต่อ “อธิปไตยที่จำกัด” - โครงการไม่ผ่านกลไกคณะกรรมการแม่น้ำโขง โดยตรง แต่ใช้กรอบกรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-โขง ที่จีนเป็นผู้นำ - เกิดกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภาคประชาสังคม เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของ

ประเด็นผลกระทบ	รายละเอียด
5. ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน	- การเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำและการขุดลอกทำให้เกิดการกัดเซาะตลิ่งและตลิ่งพังในพื้นที่ไทย - ตะกอนที่ลดลงกระทบพื้นที่ชุ่มน้ำและแหล่งเพาะพันธุ์ปลาในประเทศปลายน้ำ เช่น กัมพูชาและเวียดนาม - ผลกระทบไม่จำกัดอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่กระจายไปทั่วลุ่มน้ำ

(ที่มา : ผู้วิจัย)

แม้จะมีกลไกความร่วมมือระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง เช่น คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) แต่การดำเนินโครงการระเบิดแก่งในหลายกรณีกลับกระทำผ่านกลไกทวิภาคีระหว่างจีน-ไทย หรือจีน-ลาว ซึ่งมีได้้อยู่ภายใต้กลไกควบคุมของคณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) อย่างเป็นทางการ ส่งผลให้ ไม่มีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนอย่างมีมาตรฐานและโปร่งใส การขาดกลไกติดตามและรายงานผลกระทบเชิงระบบที่ครอบคลุม ทำให้ประเทศปลายน้ำและประชาชนที่ได้รับผลกระทบขาดข้อมูลที่จำเป็นต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขผลกระทบ ซึ่งเป็นข้อท้าทายสำคัญของธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง (Lebel et al., 2007)

4.3 สรุปท้ายบท

แม่น้ำโขงมิใช่เพียงเส้นเลือดใหญ่ทางภูมิศาสตร์ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็นพื้นที่แห่งการต่อรองทางอำนาจ การครอบครองทรัพยากร และการกำหนดความหมายของ “การพัฒนา” ที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงตลอดประวัติศาสตร์ ด้วยความยาวกว่า 4,900 กิโลเมตร แม่น้ำโขงไหลผ่านหลายประเทศและครอบคลุมชุมชนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ จึงมีอาจแยกขาดจากบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของภูมิภาค

การพัฒนาแม่น้ำโขงไม่ใช่กระบวนการที่เป็นกลาง หากแต่แฝงด้วยการช่วงชิงอำนาจและอิทธิพลของหลากหลายตัวแสดง ทั้งในระดับรัฐ ชชาติมหาอำนาจ องค์กรระหว่างประเทศ และกลุ่มทุนที่มีผลประโยชน์แฝงในทรัพยากรน้ำและพื้นที่เศรษฐกิจตลอดลุ่มน้ำ การเข้าใจพัฒนาการของแม่น้ำโขงจึงจำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาแต่ละช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างอำนาจที่เปลี่ยนแปลง และแนวคิดว่าด้วย “การพัฒนา” ที่มีได้มีเพียงความหมายเดียว หากแต่ถูกนิยามใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยผู้มีอำนาจในแต่ละยุค

ผู้วิจัยจึงแบ่งพัฒนาการของแม่น้ำโขงออกเป็น 4 ยุคสำคัญ ซึ่งแต่ละยุคสะท้อนพลวัตของการจัดการทรัพยากร การครอบงำเชิงอุดมการณ์ และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างลึกซึ้ง ดังนี้

ยุคแรก: แม่น้ำโขงในยุคล่าอาณานิคมการสำรวจเพื่อครอบครอง

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 แม่น้ำโขงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสและอังกฤษ ซึ่งต่างมองเห็นแม่น้ำสายนี้เป็นทั้ง “ประตูเศรษฐกิจ” และ “ช่องทางยุทธศาสตร์” การสำรวจแม่น้ำโขงโดยคณะสำรวจฝรั่งเศสในช่วงปี ค.ศ. 1866–1868 เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการแผ่อำนาจเชิงพื้นที่ โดยพยายามพิสูจน์ว่าแม่น้ำโขงสามารถใช้เป็นเส้นทางเชื่อมจีนตอนใต้กับอินโดจีนฝรั่งเศส (Osborne, 2000)

การเข้ามาของอำนาจตะวันตกไม่เพียงนำเทคโนโลยีและระบบการค้าแบบใหม่มาให้เท่านั้น แต่ยังเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำโขงให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตลาดโลก เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงาน วัตถุดิบ และทุนข้ามพรมแดน ขณะเดียวกัน สังคมท้องถิ่นก็ถูกครอบงำด้วยระเบียบแบบอาณานิคม ทั้งในมิติการจัดการทรัพยากรและการกำหนด “ความรู้” ขอบเขตการพัฒนาแม่น้ำโขง

ผู้วิจัยเห็นว่าการสำรวจแม่น้ำโขงในช่วงนี้มีใช้เพียงการแสวงหาความรู้ทางภูมิศาสตร์ หากแต่เป็นการสถาปนา “ระเบียบอาณานิคมเชิงพื้นที่” ที่ปฏิเสธองค์ความรู้ท้องถิ่นและแทนที่ด้วยการคิดแบบตะวันตก ชุมชนลุ่มน้ำถูกจำกัดให้เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์การเปลี่ยนแปลง ขณะที่อำนาจในการนิยามความหมายของแม่น้ำตกอยู่ในมือของผู้ล่าอาณานิคม

ยุคที่สอง: การพัฒนาแม่น้ำโขงภายใต้เงาอาณานิคมและสงครามเย็นอำนาจ ทุน และการจัดการทรัพยากร

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง แม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของการแข่งขันทางอุดมการณ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต โลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ต่างแย่งชิงอิทธิพลในภูมิภาคนี้ผ่านการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน

การจัดตั้ง คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong Committee) ในปี 1957 โดยมีการสนับสนุนจากองค์การสหประชาชาติและธนาคารโลก ถือเป็นการทำให้แม่น้ำโขงให้กลายเป็นพื้นที่ของ “เทคโนโลยี” หรือกลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคและการจัดการน้ำในเชิงวิทยาศาสตร์ (Biggs, 2010) เป้าหมายหลักของยุคนี้คือการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อควบคุมน้ำและผลิตไฟฟ้า เช่น โครงการเขื่อนปากมูลและโครงการแม่โขงหลักในลาว อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจากบริบทของการแทรกแซงทางการเมือง โดยเฉพาะการสนับสนุนรัฐบาลที่เป็นพันธมิตรกับโลกเสรี และการจำกัดบทบาทของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจด้านทรัพยากร

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า แม้การจัดตั้งคณะกรรมาธิการฯ จะดูเหมือนเป็นกระบวนการวางแผนโดยผู้เชี่ยวชาญสากล หากแต่ในความเป็นจริง กลไกเหล่านี้กลับถูกกำหนดโดยผลประโยชน์เชิงภูมิ

รัฐศาสตร์ของชาติมีอำนาจมากกว่าความต้องการของคนในพื้นที่ การผลิตไฟฟ้าและการควบคุมน้ำ ถูกทำให้เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา โดยมองข้ามพลวัตทางสังคม-วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

ยุคที่สาม: การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคหลังสงครามเย็น โครงสร้างอำนาจและภูมิภาค เศรษฐกิจ

หลังปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์เริ่มลดลง โลกเข้าสู่ยุคที่ทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ครอบงำความคิดทางนโยบาย แม่น้ำโขงจึงถูกมองใหม่ในฐานะ "พื้นที่เศรษฐกิจ" แห่งอนาคต โดยเฉพาะเมื่อมีการจัดตั้ง โครงการพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) ในปี 1992 ภายใต้การผลักดันของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB)

ยุคนี้เน้นหนักไปที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน พลังงาน และการเชื่อมต่อโลจิสติกส์ข้ามพรมแดนเพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุน เส้นทาง R3A และ R12 เป็นตัวอย่างสำคัญของการเปลี่ยนแม่น้ำโขงให้เป็นแกนกลางของการรวมภูมิภาคแบบเสรีนิยม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในลักษณะนี้กลับตอกย้ำปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่นที่ไม่ได้มีบทบาทในกระบวนการวางแผน และต้องเผชิญกับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่โดยขาดอำนาจในการต่อรอง

ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาในยุคนี้เป็นตัวอย่างชัดเจนของ “ทุนนิยมเชิงโครงสร้าง” ที่พยายามรวมภูมิภาคเข้ากับตลาดโลกผ่านการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจและโลจิสติกส์ข้ามพรมแดน แต่กระบวนการเหล่านี้กลับขาดความยืดหยุ่นกับชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีรูปแบบเศรษฐกิจแบบยังชีพและการจัดการทรัพยากรร่วม

ยุคที่สี่: แม่น้ำโขงในยุคโลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อำนาจ และความเป็นท้องถิ่น

ในช่วงตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 แม่น้ำโขงเข้าสู่ยุคของ “การพัฒนาข้ามชาติ” ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งรัฐ นักลงทุนข้ามชาติ และองค์กรพหุภาคีต่างเข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลักดันโครงการขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนพลังน้ำในลาว และการจัดการน้ำเชิงพาณิชย์จากจีน (Hirsch, 2016)

แม่น้ำโขงจึงไม่ใช่แค่ทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป แต่เป็น “ทรัพยากรทางยุทธศาสตร์” ของผู้เล่นหลายฝ่าย ขณะที่รัฐชาติแต่ละแห่งพยายามใช้แม่น้ำเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ประชาชนในท้องถิ่นกลับต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตประจำวัน ทั้งในรูปแบบการสูญเสียพื้นที่ทำกิน การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และการลดอำนาจการควบคุมทรัพยากรของชุมชน

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่า การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมเริ่มเกิดขึ้นในลักษณะ “ต่อต้านจากฐานราก” ผ่านการสร้างองค์ความรู้ทางเลือก การประสานงานข้ามพรมแดน และการช่วงชิงพื้นที่ในการกำหนดอนาคตของแม่น้ำโขงที่ส่งผลต่อชีวิตของผู้คนลุ่มน้ำแห่งนี้

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ลักษณะสำคัญของการพัฒนาในยุคนี้คือการแปรเปลี่ยนแม่น้ำโขงให้เป็น “ทรัพย์สินของกลุ่มทุนข้ามชาติ” ภายใต้กรอบคิดแบบรัฐ-ทุน ขณะที่ชุมชนท้องถิ่นกลับต้องเผชิญกับการสูญเสียอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และสิทธิในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

จากบริบทการพัฒนาแม่น้ำโขงที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาตั้งแต่การพัฒนาแม่น้ำโขงในยุคอาณานิคม จนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าแม่น้ำโขงได้เปลี่ยนสถานะของแม่น้ำจากทรัพยากรธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาค ให้กลายเป็นพื้นที่ที่ต่อรองเชิงยุทธศาสตร์และการสะสมทุนแบบทุนนิยม โลกาภิวัตน์ ปรากฏการณ์เช่นการสร้างเขื่อนดอนสะโฮง, เขื่อนน้ำเทิน-น้ำบัง และการผลักดันโครงการเศรษฐกิจพิเศษตามแนวระเบียงเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างของการสร้าง “ภูมิทัศน์แห่งอำนาจ” ที่รัฐและทุนสามารถควบคุมทรัพยากรได้ผ่านการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Sneddon & Fox, 2006) ฉะนั้นผู้วิจัยจึงมองว่า การสร้าง “ภูมิทัศน์แห่งอำนาจ” เป็นเครื่องมือในการสถาปนา “อำนาจนำ”

อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ได้กล่าวถึง “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ไว้ว่า การครอบงำของรัฐหรือชนชั้นนำไม่จำเป็นต้องแสดงออกในรูปแบบของการบังคับด้วยกำลัง หรือการใช้อำนาจอย่างเป็นทางการโดยตรง แต่สามารถดำรงอยู่ได้ผ่าน “การทำให้ผู้ใต้ปกครองยินยอมโดยสมัครใจ” ผ่านการปลูกฝังชุดความคิด อุดมการณ์ และค่านิยมที่ทำให้ระบอบทางสังคมที่รัฐออกแบบดูเหมือนเป็นเรื่องปกติและหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในบริบทของการพัฒนาแม่น้ำโขง อำนาจนำปรากฏในรูปของชุดความคิดเช่น “การพัฒนาเพื่อความมั่นคงของชาติ” หรือ “การใช้แม่น้ำเพื่อสร้างพลังงานสะอาด” ซึ่งถูกผลิตและส่งเสริมผ่านหน่วยงานของรัฐ สื่อมวลชน องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ และองค์กรทางวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ วัชรพล พุทธิรักษา (2563) กล่าวไว้ว่า การครองอำนาจในโลกปัจจุบันเป็นกระบวนการที่ “หลอมรวมความชอบธรรม” ผ่านกลไกของรัฐ สถาบันการศึกษา สื่อสารมวลชน และนโยบายพัฒนาที่ทำให้โครงการพัฒนาหรือความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ดูเหมือนเป็นสิ่งปกติธรรมดา และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนั้น การครอบงำทางอำนาจไม่ได้จำกัดอยู่แค่ระดับรัฐ แต่ถูกสร้างผ่าน “โครงสร้างอำนาจแบบลึก” (Structures of Hegemony) ซึ่งประกอบด้วยองค์กรพหุภาคี เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB), คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC), และกรอบความร่วมมือจีน-อาเซียน องค์กรเหล่านี้ทำหน้าที่ผลิต “องค์ความรู้” และ “ตัวชี้วัดความทันสมัย” ที่ทำให้การสร้างเขื่อนและถนนกลายเป็นสิ่งชอบธรรม โดยอ้างประโยชน์สาธารณะในนามของการพัฒนา

จากที่ผู้วิจัยกล่าวมาจะเห็นได้ว่าชุดความคิดเหล่านี้ทำหน้าที่กล่อมเกลาคำคิดของประชาชนให้เชื่อว่าการสร้างเขื่อนหรือโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นทางเลือก

เดียวสำหรับความเจริญก้าวหน้า และการกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศและระดับภูมิภาค กระบวนการนี้เกิดขึ้นในระดับอุดมการณ์ โดยรัฐไม่ได้เพียงควบคุม “พื้นที่” แต่ยังควบคุม “ความคิด” หรือสามัญสำนึก (Common Sense) ของสาธารณชนผ่านการนิยามความหมายของ “การพัฒนา” ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของชนชั้นนำ ความยินยอมนี้จึงไม่ได้เกิดจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ของประชาชนเกี่ยวกับผลกระทบ แต่เกิดจากการยอมรับแนวทางของรัฐโดยไม่ตั้งคำถาม เพราะถูกทำให้เชื่อนั่นคือหนทางที่ถูกต้องและหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการพัฒนาแม่น้ำโขงโดย การสร้างโครงการขนาดใหญ่ เช่น กรอบความร่วมมือแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) หรือ โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) ซึ่งผู้วิจัยมองว่านั่นคือรูปแบบหนึ่งของ **การสร้างอำนาจนำ** ที่ทำให้แม่น้ำกลายเป็นทรัพยากรของรัฐและทุน โดยประชาชนริมฝั่งแม่น้ำโขงถูกทำให้เชื่อว่า การพัฒนารูปแบบนี้คือ “สิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้” และเป็น “ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ” หรือ “ทางเลือกเดียวที่มีเหตุผล” ที่ต้องยอมรับ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า “สามัญสำนึก” (Common Sense) ที่ถูกผลิตขึ้นผ่านชุดความคิดของชนชั้นนำ และนี่คือการผนวกอำนาจเชิงอุดมการณ์ที่ลึกซึ้ง ซึ่งทำให้ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงไม่สามารถจินตนาการถึงรูปแบบการพัฒนาอื่น ๆ ได้อีก

ผลที่ตามมาคือ ชุมชนท้องถิ่นที่เคยพึ่งพาแม่น้ำโขงในการดำรงชีวิตกลับถูกผลักออกจากกระบวนการตัดสินใจและสูญเสียอำนาจในการควบคุมทรัพยากรดั้งเดิมโดยไม่รู้ตัว อำนาจนำจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของการควบคุมทรัพยากรเท่านั้น แต่รวมถึงการควบคุมจินตนาการ ความเข้าใจ และความรู้สึกนึกคิดของผู้คน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ “การควบคุมผ่านชุดความคิด” ที่ถูกใช้เพื่อผลิตและคงไว้ซึ่งความชอบธรรมของระเบียบอำนาจในสังคม (Peet & Watts, 2004)

จากการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงและสร้างสาธารณูปโภคในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นหนึ่งในยุทธวิธีในการขยายอำนาจของชนชั้นปกครองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจ การดำเนินโครงการดังกล่าวเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจโดยละเลยผลกระทบที่มีต่อชุมชน หากเรามองจากมุมมองมาร์กซิสต์ ผู้วิจัยกล่าวได้ว่ากระบวนการพัฒนาดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการจัดการทรัพยากร แต่ยังเป็นการจัดการและควบคุมกลุ่มชนชั้นที่อ่อนแอและไม่สามารถเข้าถึงสิทธิในการตัดสินใจได้ จึงเกิดเป็น “การต่อสู้ทางชนชั้น” ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากโครงการพัฒนาเหล่านี้

โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-โขง ถือเป็นอีกโครงการพัฒนาหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากเรามองผ่านกรอบแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย ซึ่งมุ่งเน้นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างสิ่งแวดล้อมกับอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะการวิพากษ์บทบาทของ

รัฐและกลุ่มทุนในฐานะกลไกหลักในการกำหนดทิศทางของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เสนอว่า ทรัพยากรธรรมชาติมิใช่เพียงวัตถุที่ถูกใช้เพื่อผลิตมูลค่าทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นพื้นที่ของการ ต่อรองและต่อสู้ทางชนชั้น โดยโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลักษณะดังกล่าวมักเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่ม ทุนข้ามชาติและชนชั้นนำของรัฐ ขณะที่ประชาชนในพื้นที่ที่พึ่งพิงทรัพยากรเหล่านั้นกลับกลายเป็นผู้ แบกรับผลกระทบโดยตรง (Blaikie & Brookfield, 1987)

การดำเนินโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขงเพื่อเปิดทางให้แก่การเดินทางเรือ พาณิชยกรรมระหว่างจีนกับประเทศในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ภายใต้กระบวนการพัฒนาให้ทันสมัย โครงการ ดังกล่าวได้รับการผลักดันจากความร่วมมือระหว่างรัฐในภูมิภาคและองค์กรการเงินระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ซึ่งเน้นการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน โดยให้ความสำคัญกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ ของประชาชน ในเชิงโครงสร้างการพัฒนาเช่นนี้เป็นการสะท้อนรูปแบบของ “การสะสมโดยการกีด กัน” (Accumulation by Dispossession) ตามแนวคิดของ Harvey (2005) ซึ่งอธิบายว่ารัฐและทุน ทำหน้าที่ในการแย่งชิงทรัพยากรจากประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบ เพื่อเปลี่ยนให้ทรัพยากร เหล่านั้นกลายเป็นทุนที่สามารถผลิตกำไรได้ สิ่งที่เห็นชัดเจนคือผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่อำเภอ เขียงของและอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ที่ต้องสูญเสียทั้งวิถีชีวิตจากการประมง เกษตรกรรม และวัฒนธรรมที่ผูกพันกับระบบนิเวศแม่น้ำโขง นอกจากนี้ การพัฒนาในลักษณะนี้ยังแฝงชุดความคิด ที่ครอบงำผ่านการนำเสนอว่าเป็น “ความทันสมัย” หรือ “การพัฒนาเชิงภูมิภาค” ซึ่งทำให้เสียงของ ประชาชนท้องถิ่นถูกละเลยในกระบวนการตัดสินใจ กลุ่มทุนและรัฐกลายเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนด อนาคตของแม่น้ำโขง ในขณะที่ชาวบ้านท้องถิ่นไม่มีสิทธิต่อรอง ทั้งทางการเมือง กฎหมาย และวาท กรรมสาธารณะ

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ จึงเป็นรูปแบบการต่อสู้เพื่อสิทธิในการกำหนดอนาคตของ ทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้าน ครู นักกิจกรรม และนักวิชาการท้องถิ่นที่รวมตัวกันเพื่อ ปกป้องแม่น้ำในฐานะแหล่งทรัพยากรและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นการต่อสู้ในระดับโครงสร้าง ที่มุ่ง สร้างอำนาจต่อรองใหม่จากฐานล่าง โดยการยึดโยงกันผ่านการสร้างองค์ความรู้ การผลิตความรู้ ทางเลือก ผ่านงานวิจัยชาวบ้าน การใช้สื่อสารสาธารณะ และใช้ช่องทางกฎหมายและการเคลื่อนไหว ทางสังคมเพื่อหยุดยั้งโครงการ ซึ่งสามารถผลักดันให้รัฐบาลไทยยุติโครงการลงได้จนสำเร็จ

ผู้วิจัยเห็นว่า เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า กลุ่มรักษ์เชียงของคือตัวแทนของ “ชนชั้นที่ถูกกด ทับทางทรัพยากร” ซึ่งไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในเชิงนโยบายระดับรัฐและภูมิภาค ทั้งที่ได้รับ ผลกระทบโดยตรงจากโครงการ ที่ต้องเผชิญกับกระบวนการทำให้เป็นชายขอบทั้งทางกฎหมาย ความรู้ และการเมือง การลุกขึ้นต่อสู้ของกลุ่มนี้จึงไม่ใช่แค่การคัดค้านโครงการพัฒนา แต่เป็นการต่อสู้

เพื่อ “สิทธิในชีวิต” และ “สิทธิในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ซึ่งพยายามท้าทายอำนาจนำที่รัฐและทุนครอบงำการพัฒนาในนามของ “ความทันสมัย” กลุ่มรักษ์เชียงของจึงไม่เพียงแค่ปกป้องแม่น้ำเท่านั้น แต่ยังเป็นการเรียกร้องประชาธิปไตยทางสิ่งแวดล้อม ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของในการต่อต้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงไม่เพียงเป็นกรณีของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ยังเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นเชิงนิเวศที่สะท้อนแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้ายอย่างซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนท้องถิ่นในการต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนข้ามชาติ พร้อมทั้งเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากร การศึกษากรณีนี้จึงมีความสำคัญในการทำ ความเข้าใจมิติของความเป็นธรรมเชิงนิเวศและการเมืองของสิ่งแวดล้อมในบริบทไทยและภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอย่างปฏิเสธไม่ได้

สรุปได้ว่า การพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขงสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาที่ขับเคลื่อนด้วยกลุ่มทุนและรัฐ ซึ่งเน้นการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจผ่านโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-โขง เพื่อส่งเสริมการเดินเรือพาณิชย์ โดยละเลยผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น ทั้งในด้านวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะชุมชนชายแดนอย่างอำเภอเชียงของและอำเภอเวียงแก่น หากพิจารณาผ่านกรอบแนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝ่ายซ้าย ซึ่งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และทรัพยากรธรรมชาติ จะเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาเหล่านี้คือรูปแบบหนึ่งของ “การสะสมโดยการกีดกัน” (Harvey, 2005) ที่ทำให้ประชาชนท้องถิ่นต้องสูญเสียการเข้าถึงทรัพยากรและสิทธิในการตัดสินใจ ทั้งยังตกอยู่ภายใต้ชุดความคิด “ความทันสมัย” ที่ครอบงำและปิดกั้นเสียงจากชายขอบ ในบริบทนี้ การเคลื่อนไหวของ กลุ่มรักษ์เชียงของ จึงเป็นมากกว่าการปกป้องสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็นการต่อสู้ทางชนชั้นเชิงนิเวศที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจที่รัฐและกลุ่มทุน กลุ่มรักษ์เชียงของจึงกลายเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ให้กับพลังของชุมชนท้องถิ่นในการตั้งคำถามและต่อรองกับอำนาจนำในระบบการพัฒนาสมัยใหม่อย่างลึกซึ้งและสำคัญยิ่ง

บทที่ 5

การก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของกับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม

จากข้อมูลบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา จากบทที่ 4 เราจะเห็นได้ว่า รัฐบาลและกลุ่มทุนได้สถาปนารูปแบบของการครองอำนาจผ่านชุดความคิด “การพัฒนา” ที่มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเชื่อมโยงภูมิภาค และความมั่นคงด้านพลังงาน แต่ทว่าในอีกด้านหนึ่ง การพัฒนาเหล่านี้ได้กลายเป็นกระบวนการจัดระเบียบพื้นที่และจัดสรรทรัพยากรในลักษณะที่กีดกันเสียงของชุมชนท้องถิ่นออกจากกระบวนการตัดสินใจ อันนำไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่ฝังรากลึกในระดับภูมิภาค (Bakker, 2010; Sneddon & Fox, 2008)

ท่ามกลางโครงสร้างอำนาจที่ครอบงำผ่านรัฐ ทุน และองค์กรระหว่างประเทศ การก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของในจังหวัดเชียงรายได้เป็นปรากฏการณ์ที่มีนัยสำคัญทางการเมืองอย่างยิ่ง กลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เป็นเพียงองค์กรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ทำหน้าที่เป็น “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ที่ผลิตและเผยแพร่องค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อต่อต้านความไม่ชอบธรรมจากการพัฒนาของรัฐ พร้อมทั้งสร้างพื้นที่ชุดความคิดใหม่ที่ยึดโยงกับชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนริมโขงขึ้นมาเพื่อช่วงชิงอำนาจ (Gramsci, 1971; ภาสกร จำลองราช, 2565) การช่วงชิงอำนาจในที่นี้ มิได้ดำเนินอยู่ในรูปของการเผชิญหน้าโดยตรง หากแต่เป็น “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ที่กลุ่มรักษ์เชียงของได้เคลื่อนไหวในระดับวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้ เพื่อสร้างฉันทามติทางสังคมใหม่จากฐานราก การทำแผนที่โดยชุมชน การจัดเวทีสาธารณะ การผลิตสื่อสาระวัฒนธรรม และการยึดโยงกับเครือข่ายภาคประชาสังคม คือยุทธวิธีสำคัญที่กลุ่มใช้ในการต่อรองกับอำนาจรัฐและกลุ่มทุนในระยะยาว

ในบทนี้ ผู้วิจัยต้องการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการก่อตัวและพัฒนาการของ “กลุ่มรักษ์เชียงของ” โดยต้องการชี้ให้เห็นถึง พัฒนาการของกลุ่มฯ ในเชิงประวัติศาสตร์ โดยแบ่งเป็นลำดับช่วงเวลาเพื่อชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านของแนวคิด วิธีการ และบทบาทของกลุ่มในแต่ละยุค ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการรวมตัว การบริหารจัดการกลุ่ม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับองค์กรต่างๆ ในฐานะขบวนการภาคประชาชนที่มีความสามารถในการสถาปนาอัตลักษณ์ทางการเมืองของตนเองท่ามกลางกระแสพัฒนาเชิงโครงสร้างจากรัฐและกลุ่มทุน ในการขับเคลื่อนกลุ่มรักษ์เชียงของ จุดเน้นอยู่ที่ กระบวนการ

ต่อสู้เพื่อครองอำนาจนำ ผ่านการสร้าง “ความชอบธรรม” ของการเคลื่อนไหวในสายตาของสังคม และการสร้างพื้นที่ชุดความคิดใหม่ที่สามารถสั่นคลอนกรอบคิดเรื่อง “การพัฒนา” ของรัฐ

โดยผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด การครองอำนาจนำ (Hegemony) ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ เพื่อมุ่งทำความเข้าใจกลุ่มรักษ์เชียงของ ในฐานะกลุ่มปัญญาชนจัดตั้งผู้พยายามสร้างอำนาจนำทางชุดความคิดใหม่โดยเปลี่ยนการมองแม่น้ำโขงจาก “ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ” ของรัฐและทุน ไปสู่ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ของชุมชน โดยการใช้ยุทธวิธีการต่อสู้โดยการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ผ่านการสร้างสนามต่อสู้ทางอุดมการณ์ซึ่งท้าทายการมองขบวนการสังคมแบบเดิม ๆ ที่เน้นเฉพาะการเคลื่อนไหวเชิงต่อต้าน

5.1 ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน : ประวัติกลุ่มรักษ์เชียงของ

“รักษ์เชียงของ” เป็นกลุ่มท้องถิ่นนิยมที่ก่อตัวขึ้นหลังนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” ช่วงต้นปี พ.ศ. 2530 ในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ โดยมีฉากหลังจากการรวมตัวของ 6 ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้แผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) ซึ่งส่งผลให้เชียงของกลายเป็นจุดสนใจของรัฐบาลและนักลงทุนทั้งในและต่างประเทศ

การเปิดประเทศของจีนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีในช่วงเวลาเดียวกัน ได้นำไปสู่การเกิดขึ้นของโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลายด้านในแม่น้ำโขง เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้ารองรับอุตสาหกรรม และการขยายร่องน้ำโขงเพื่อให้เรือสินค้าสามารถเดินทางขึ้น-ล่องระหว่างจีนตอนใต้กับภาคเหนือของไทยและลาวได้ตลอดทั้งปี (Hirsch and Choeng, 1996 อ้างใน ยศ สันติสมบัติ, 2553) โครงการเหล่านี้ส่งผลให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงเกิดความผันผวนผิดธรรมชาติ น้ำไหลเชี่ยวขึ้น ตลิ่งทรุดพัง ส่งผลให้จำนวนโก (สำหรับขนน้ำโขง) ลดลง เกิดการลดจำนวนประชากรปลา และการสูญพันธุ์ของปลาหลายชนิด

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์เชิงทุนนิยมที่ข้ามพรมแดนของชาติ เป็นกระแสการพัฒนาแบบจากภายนอกที่หลังไหลเข้ามาสู่ท้องถิ่น ในช่วงปี พ.ศ. 2535 ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เริ่มตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในหลายมิติ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ แม่น้ำสม ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาสำคัญที่ไหลจากเทือกเขาตอยหลวงลงสู่แม่น้ำโขง เกิดภาวะเหือดแห้ง มีปริมาณน้ำน้อยกว่าที่เคยปรากฏมาก่อน ขณะเดียวกันระดับน้ำในแม่น้ำโขงก็เกิดความแปรปรวนผิดธรรมชาติ และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศใน

ท้องถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะจำนวนของปลาบึกที่ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้กระตุ้นให้ผู้คนในพื้นที่จากหลากหลายภาคส่วน อาทิ ชาวบ้าน นักธุรกิจ ข้าราชการครู เจ้าหน้าที่ตำรวจ และแพทย์ เริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในระยะยาว พร้อมตั้งคำถามถึงอนาคตของคนท้องถิ่นว่า จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับแม่น้ำโขงได้อย่างไร ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและไม่แน่นอนนี้ กระบวนการตื่นรู้ดังกล่าวนำไปสู่การรวมตัวของผู้คนกลุ่มเล็กๆ ในนาม “กลุ่มรักษ์เชียงของ” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ในช่วงก่อตั้ง กลุ่มรักษ์เชียงของยังไม่ได้มีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในลักษณะการต่อต้านรัฐหรือนายทุน แต่เป็นกลุ่มที่มุ่งเน้นสร้างความเข้าใจระหว่าง “คนเมือง” กับ “คนบนดอย” โดยพยายามถักทอความสัมพันธ์ผ่านการสื่อสาร การเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างพื้นที่กลางทางวัฒนธรรม โครงสร้างของกลุ่มในระยะเริ่มแรกยังคงมีลักษณะหลวม ไม่มีการจัดตั้งอย่างชัดเจน และยังไม่เป็นที่รู้จักหรือมีชื่อเสียงเหมือนเช่นในปัจจุบัน กิจกรรมสำคัญที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มคือการปกป้องและอนุรักษ์ปลาบึก ซึ่งเป็นสัตว์น้ำประจำถิ่นที่มีความสำคัญทั้งทางระบบนิเวศและวัฒนธรรมของกลุ่มน้ำโขง โดยถือเป็นการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ที่ผสานระหว่างวิถีชีวิต ความเชื่อ และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่อย่างลึกซึ้ง กลุ่มรักษ์เชียงของมีแกนนำซึ่งเป็นอดีตข้าราชการครูที่มีบทบาทเชิงสาธารณะในพื้นที่ โดยการรวมกลุ่มในระยะแรกเกิดขึ้นจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างไม่เป็นทางการระหว่างหมอ ข้าราชการครู และประชาชนในอำเภอเชียงของ โดยยังไม่มีโครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน ไม่มีการกำหนดหน้าที่อย่างเป็นระบบ และจำนวนสมาชิกก็ยังไม่แน่นอน

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2540–2541 กลุ่มรักษ์เชียงของได้เริ่มดำเนินกิจกรรมเชิงรูปธรรมเป็นครั้งแรก ผ่านโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำดอยหลวง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) โดยมีการจัดกิจกรรม “ซื้อคืนชีวิตต้นไม้” ที่บ้านทุ่งนาน้อย ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวม้งในเขตป่าต้นน้ำของกลุ่มน้ำโขง แนวคิดของโครงการนี้คือการให้ประชาชนจากพื้นที่พื้นราบมีส่วนร่วมในการซื้อชีวิตต้นไม้ใหญ่ที่ริมธารแม่ตอง เพื่อยับยั้งการบุกรุกของกลุ่มทุนที่ต้องการเข้าพื้นที่ ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่าง “คนบนดอย” และ “คนเมือง” ผ่านการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ในระยะแรก กลุ่มยังไม่ได้ตั้งชื่ออย่างเป็นทางการ บ้านของผู้นำกลุ่มได้กลายเป็นพื้นที่นัดพบของครู หมอ ราษฎรชาวบ้าน และผู้สนใจประเด็นสาธารณะ ที่มาร่วมแลกเปลี่ยนปัญหาและแนวทางแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีรายการสารคดีโทรทัศน์ชื่อดังในขณะนั้นเข้ามาถ่ายทำและเผยแพร่เรื่องราวของกลุ่มสู่วงกว้าง ในช่วงเวลาเดียวกัน กลุ่มยังได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวทาง

สังคมระดับประเทศ โดยมีบทบาทในกระบวนการผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 รวมถึงแสดงจุดยืนต่อสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือ เช่น การคัดค้านโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำโขง

ภายหลังปี พ.ศ. 2540 กลุ่มรักษ์เชียงของได้พัฒนาบทบาทจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพียงอย่างเดียวไปสู่การสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น การฟื้นฟูองค์ความรู้ชุมชน และการผลักดันแนวทางการพึ่งพาตนเอง โดยมีหลักการสำคัญคือ “เคารพธรรมชาติและความเท่าเทียมของมนุษย์” กลุ่มมุ่งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในท้องถิ่นทุกภาคส่วน ทั้งภาคประชาชน องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และภาคเอกชน โดยใช้แนวคิด “นิเวศวัฒนธรรม” เป็นกรอบหลัก ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ กลุ่มยังส่งเสริมแนวทางการพึ่งพาตนเอง นำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย เช่น การผลักดันแนวคิดเขตเศรษฐกิจพอเพียงในท้องถิ่น และการนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยหวังให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมจากฐานราก และจัดระเบียบสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อคุณภาพชีวิตในระยะยาว (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2557)

การเติบโตของกลุ่มรักษ์เชียงของได้รับแรงหนุนจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่บัญญัติรับรอง “สิทธิของชุมชน” อย่างชัดเจนในมาตรา 46 อันเป็นผลจากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายแบบรัฐนิยม ซึ่งมักเน้นตอบสนองผลประโยชน์ของรัฐและทุน มากกว่าความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2548)

ในช่วงปี พ.ศ. 2542-2543 กระแสการรณรงค์ปกป้องแม่น้ำสายหลักและสายรองในภาคเหนือ เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำน่าน ได้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายภาคประชาชนที่มีความกังวลต่อโครงการผันน้ำโขงสู่ลุ่มน้ำสาขภายในประเทศ พร้อมกันนั้น กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายได้มีบทบาทร่วมในการติดตามตรวจสอบโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐอย่างต่อเนื่อง ทั้งการก่อสร้างเขื่อน และการพัฒนาเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ในลำน้ำโขง โดยมีความร่วมมือกับทั้งองค์กรภาคประชาสังคมในประเทศ และเครือข่ายภาคประชาชนจากประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ขณะเดียวกัน กลุ่มได้แสดงบทบาทเชิงสร้างสรรค์ในการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำอิงและแม่น้ำโขง เพื่อปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพที่กำลังถูกคุกคามจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2543 รัฐบาลจีน เมียนมา สปป.ลาว และไทย ได้ร่วมลงนามในข้อตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ใน

แม่น้ำล้านช้าง-โขง ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่ผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชนสองฝั่งโขงที่ดำรงอยู่กับลำน้ำมาอย่างยาวนาน

ปี พ.ศ. 2544 กลุ่มรักษ์เชียงของเริ่มขยายแนวคิดสู่ระดับภูมิภาค โดยมีการริเริ่มสร้าง “เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง” เพื่อเชื่อมโยงความเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในปีถัดมา พ.ศ. 2545 กลุ่มรักษ์เชียงของได้ร่วมมือกับชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และโครงการแม่น้ำและชุมชน จัดตั้ง “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา” เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์คุกคามแม่น้ำโขงอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายในการสร้างกลไกภาคประชาชนที่สามารถติดตาม ตรวจสอบ และดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกันได้อย่างมีพลัง โดยประสานงานกับทั้งองค์กรรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ

ในช่วงเดียวกันนี้ การระเบิดเถาะแกร่งในแม่น้ำโขงเพื่อขยายร่องน้ำให้เรือพาณิชย์ขนาดใหญ่สามารถสัญจรได้ ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยในปี พ.ศ. 2545 การระเบิดแก่งในช่วงต้นแม่น้ำบริเวณพรมแดนจีนเริ่มดำเนินการ และมีแผนขยายโครงการเข้าสู่เขตเชียงแสนและเชียงของ ส่งผลให้กลุ่มรักษ์เชียงของร่วมกับภาคประชาชนจัดการเคลื่อนไหวต่อต้าน เช่น การยื่นหนังสือคัดค้านต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา และการระดมชาวบ้านออกมารวมพลังเพื่อแสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว (จิระศักดิ์ อินทะยศต์, 2567)

ในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มและเครือข่ายได้ริเริ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หรือที่เรียกกันว่า “งานวิจัยชาวบ้าน” เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการผลิตความรู้ของตนเอง ขณะเดียวกันได้ร่วมมือกับนักวิชาการในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ยังได้ร่วมกับ “เครือข่ายพระสงฆ์เสขิยธรรม” ในการจัดกิจกรรมธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง โดยล่องเรือจากเชียงของไปยังหลวงพระบาง และต่อเนื่องไปยังเวียงจันทน์ ระหว่างวันที่ 8-14 มิถุนายน พ.ศ. 2546

ปี พ.ศ. 2547 กลุ่มรักษ์เชียงของได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เพื่อดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายและริมฝั่งโขงครอบคลุม 14 ชุมชนในพื้นที่ โดยมีการจัดทำเอกสารความรู้ เช่น หนังสือ “จากสิบสองปันนาถึงบ้านหาดทรายทอง” ซึ่งถ่ายทอดประวัติศาสตร์และเรื่องราวท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงจากนโยบายพัฒนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ ยังได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่เชียงของ-เวียงแก่น และได้นำเสนอผลงานวิจัยดังกล่าว ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ในปีเดียวกัน กลุ่มได้เผยแพร่เอกสารณรงค์ “การค้าที่เป็นธรรมและไม่ระเบิดแก่ง” เพื่อให้สาธารณชนเข้าใจผลกระทบของการพัฒนาเชิง

โครงสร้าง พร้อมทั้งจัดกิจกรรมสืบทอดแม่น้ำโขง ณ บริเวณผาฟ้า ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนท้องถิ่น

ปี พ.ศ. 2548 โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงและชายฝั่งโขงเข้าสู่ปีที่สอง โดยขยายจากกระบวนการศึกษาสู่การลงมือปฏิบัติจริง เช่น การจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ซึ่งกลายเป็น “โมเดล 14 ชุมชนคนพื้นถิ่น” ภายใต้การสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พร้อมทั้งริเริ่มโครงการ “สื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง” เพื่อผลิตและกระจายเสียงสื่อโดยคนในท้องถิ่น เช่น นาคาสตุติโอและสถานีวิทย์ชุมชน รวมถึงการจัดค่ายเยาวชนเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติในคนรุ่นใหม่

ในปี พ.ศ. 2549 กลุ่มรักษ์เชียงของได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ตลอดจนองค์การพัฒนาเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในการจัดงาน “มหกรรมเปิดตำนานวิถีธรรมชาติ วิถีวัฒนธรรมสองฝั่งโขง” ระหว่างวันที่ 24–25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549 เพื่อแสดงพลังของชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะให้กับความรู้จากท้องถิ่นอย่างแท้จริง

นอกจากการเคลื่อนไหวในเชิงพื้นที่แล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของยังให้ความสำคัญกับการผลิตสื่อเพื่อสร้างการรับรู้เกี่ยวกับแม่น้ำโขงและประเด็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงปี พ.ศ. 2545–2549 ได้มีการจัดทำ “แม่โขงโพสต์” บัณฑิตรายเดือน จำนวน 5 ฉบับ และหนังสือชื่อ “จากทิเบตสู่ทะเลจีนใต้” ซึ่งเป็นการรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่น้ำโขงจากนักเขียน 26 คน พร้อมทั้งริเริ่มกิจกรรมค่ายเยาวชนเพื่อการเรียนรู้และอนุรักษ์แม่น้ำและป่า นอกจากนี้ โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขงยังได้ขยายผลไปยังลุ่มน้ำกกและลุ่มน้ำาว ครอบคลุมพื้นที่ดอยยาว-ผาหม่น ซึ่งเป็นภูมิภาคที่เปราะบางต่อการพัฒนาเชิงโครงสร้าง

ช่วงเวลาดังกล่าวนับเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ โดยเฉพาะกรณีการคัดค้านโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อเปิดทางให้กับเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่จากจีนตอนใต้สามารถเดินทางถึงภาคเหนือของไทยได้ตลอดปี ความพยายามของกลุ่มในการชะลอและยับยั้งโครงการดังกล่าว นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงของเป็นที่รู้จักในระดับชาติ โดยใช้ทั้งเครื่องมือทางกฎหมาย การยื่นหนังสือถึงรัฐสภา การจัดพิธีกรรมวัฒนธรรมอย่างการสืบทอดแม่น้ำ และการกระทำเชิงสัญลักษณ์ เช่น การปีนขึ้นไปบนเรือสินค้าจีนเพื่อแสดงจุดยืนของภาคประชาชน (จิระศักดิ์ อินทะยศดี, 2567)

เสียงสะท้อนจากนักเคลื่อนไหวในพื้นที่ ได้ชี้ให้เห็นถึงความกังวลเชิงโครงสร้างว่า การระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงไม่เพียงกระทบต่อระบบนิเวศ แต่ยังมีผลต่อการกัดเซาะตลิ่งและแนวอาณาเขตของรัฐ ซึ่งตามหลักการแล้ว โครงการใดก็ตามที่จะส่งผลกระทบต่อเส้นเขตแดนของรัฐควรต้องผ่าน

การพิจารณาของรัฐสภา การรณรงค์ของกลุ่มในช่วงนั้นจึงครอบคลุมทั้งมิติสิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และความยุติธรรมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐ (B6, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2567)

ในปี พ.ศ. 2550 กลุ่มได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ในการจัดตั้ง “ศูนย์การเรียนรู้เชียงราย” ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ดอยยาว-ผาหม่น ลุ่มน้ำกก เพื่อเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น

ต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2551 การเริ่มเดินเครื่องของเขื่อนจิงหงในประเทศจีนได้ส่งผลกระทบต่อตรงต่อระดับน้ำในแม่น้ำโขงในเขตประเทศไทย เกิดภาวะน้ำหลากฉับพลันจากการปล่อยน้ำ และตามมาด้วยน้ำลดอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนริมฝั่งโขงกว่า 97 กิโลเมตรได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง กลุ่มรักษ์เชียงของจึงได้ร่วมกับเครือข่ายภาคประชาสังคมดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนหลังวิกฤติน้ำท่วม โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพิ่มเติมในพื้นที่ดอยยาว-ผาหม่น และศูนย์กก-อิง-โขง ครอบคลุม 39 หมู่บ้าน เพื่อเป็นกลไกการเฝ้าระวังและถ่ายทอดองค์ความรู้จากชุมชนสู่ชุมชน

ปี พ.ศ. 2552 กลุ่มได้ขยายขอบเขตของการวิจัยชาวบ้าน โดยศึกษาประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมของดอยยาว-ผาหม่นอย่างเป็นระบบ และเริ่มจัดตั้งเครือข่ายชาติพันธุ์ในพื้นที่ เพื่อสานความร่วมมือกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มุ่งจัดตั้งเครือข่ายประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมในลุ่มน้ำสาขาต่าง ๆ อาทิ ลุ่มน้ำกก และลุ่มน้ำหาว-งาว รวมถึงการจัดทำแผนที่เชิงนิเวศวัฒนธรรมริมโขงระยะทาง 97 กิโลเมตร

ในปี พ.ศ. 2553 กลุ่มได้ร่วมมือกับเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ดำเนินโครงการศึกษาวิจัยทะเลสาบเวียงหนองล่องและปางควาย ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับปัญหาการลดลงของระดับน้ำในแม่น้ำโขง น้ำกก และหนองล่องในปีเดียวกัน พร้อมกันนั้น เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงได้จัดตั้ง “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง” และเริ่มการยื่นหนังสือต่อสถานทูตจีนและลาวเกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง รวมถึงการเคลื่อนไหวประเด็นเขื่อนไซยะบุรี และการจัดตั้ง “เครือข่ายประชาชนไทยแม่น้ำโขง 7 จังหวัด” เพื่อเชื่อมโยงภาคประชาชนริมฝั่งโขงทั่วประเทศ ในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือสำคัญหลายเล่ม ได้แก่ “นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง-ล้านนา” เป็นต้น

กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายยังได้เริ่มโครงการ “สร้างสุขด้วยประวัติศาสตร์” โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเน้นการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูคุณค่าทางจิตใจของชุมชน พร้อมทั้งใช้ในการสื่อสารสาธารณะเพื่อขยายฐานความเข้าใจต่อประเด็นแม่น้ำโขงอย่างรอบด้าน

ในปี พ.ศ. 2554 กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขยายโครงการ “สร้างสุขด้วยประวัติศาสตร์” ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในเครือข่ายควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวรณรงค์คัดค้านโครงการเขื่อนไซยะบุรีและเขื่อน

ปากแแบง ซึ่งถูกมองว่าเป็นโครงการพัฒนาที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของแม่น้ำโขงและชุมชนลุ่มน้ำ (ภาสกร จำลองราช, 2565)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2555 ได้มีการจัดกิจกรรมธรรมชาติบำบัดเพื่อแม่น้ำโขง ครั้งที่ 1 ระหว่างวันที่ 10-19 กุมภาพันธ์ เพื่อเชื่อมโยงมิติจิตวิญญาณกับการอนุรักษ์แม่น้ำ รวมถึงการมีส่วนร่วมในงานเฉลิมฉลอง 750 ปี เมืองเชียงราย และการจัดตั้งเครือข่ายฟื้นฟูนิเวศวัฒนธรรมดอยยาว-ผาหม่น (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ปี พ.ศ. 2556 กลุ่มได้จัดกิจกรรมธรรมชาติบำบัดเพื่อแม่น้ำโขง ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 18-26 มกราคม และเริ่มวางแผนก่อตั้ง "สถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นโฮงเฮียนแม่น้ำของ" พร้อมทั้งจัดตั้ง "เครือข่ายภาคประชาสังคมเชียงของ" เพื่อดำเนินการตามยุทธศาสตร์ "เชียงของหนึ่งเมืองสองแบบ" และริเริ่มการสำรวจสถานะคนไร้รัฐในพื้นที่ชายแดน (ไทยพีบีเอส, 2560)

ในปี พ.ศ. 2557 กลุ่มได้มีบทบาทร่วมกับองค์กรสิทธิมนุษยชนในการผลักดันประเด็นสถานะบุคคลไร้รัฐ รวมถึงการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมของบ้านเหมืองแดง และการประเมินผลกระทบจากระบบบำบัดน้ำเสียที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน (ภาสกร จำลองราช, 2565)

ปี พ.ศ. 2558 สถาบันโฮงเฮียนแม่น้ำของได้ถูกก่อตั้งอย่างเป็นทางการในวันที่ 18-19 ธันวาคม 2558 พร้อมกิจกรรมหลากหลาย เช่น โครงการเพื่อผู้สูงอายุไร้สัญชาติ มหกรรมสองทศวรรษของการพัฒนาแม่น้ำโขง (13-14 มีนาคม 2558) การลงนาม MOU กับโรงเรียนท้องถิ่น 9 แห่ง โครงการหมู่บ้านบุญเรืองอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำซึ่งได้รับผลกระทบจากการผลักดันนิคมอุตสาหกรรม และโครงการสำรวจนกแม่น้ำโขงที่พบถึง 104 ชนิด นอกจากนี้ยังมีการจัดพิมพ์หนังสือ "แผนยุทธศาสตร์เชียงของ หนึ่งเมืองสองแบบ" (มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2561)

ในปี พ.ศ. 2559 กลุ่มได้ดำเนินกิจกรรมสำรวจป่าชุ่มน้ำทุ่งจั่วในเดือนมิถุนายน พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น "คนเชียงของ" ร่วมกับโรงเรียนเชียงของวิทยาคม รวมถึงการศึกษาวิจัยการใช้ที่ดินและผลกระทบจากโครงการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่จังหวัดเชียงราย (ภาสกร จำลองราช, 2565)

ปี พ.ศ. 2560 กลุ่มได้ร่วมมือกับนักวิจัยชาวบ้านในการรวบรวมภูมิปัญญาสมุนไพรจากป่าชุ่มน้ำบุญเรือง จัดพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อหยุดการระเบิดเกาะแก่ง และจัดกิจกรรมรณรงค์โดยเยาวชนและสื่อมวลชน รวมถึงการตั้งโปรแกรมตรวจสอบคุณภาพน้ำ การจัดทำแผนที่นิเวศวิทยานก การจัดเวทีสาธารณะเพื่อถ่ายทอดข้อมูลผลกระทบจากโครงการระเบิดเกาะแก่งต่อรัฐบาลไทย และการร่วมเสวนากับองค์กรพัฒนาเอกชนจีนในเดือนพฤศจิกายน ณ มณฑลหูหนาน ประเทศจีน (International Rivers, 2019)

ในปี พ.ศ. 2561 มีการจัดประชุมหารือครั้งที่ 1 ระหว่างบริษัทต้าถังโอเวอร์ซีส์อินเวสต์เมนต์ และเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงจาก 8 จังหวัด ณ โฮงเฮียนแม่น้ำของ และการให้คำปรึกษาเชิง

เทคนิคครั้งที่ 2 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีการนำเสนอร่างมาตรการป้องกันและติดตามผลกระทบจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง ซึ่งจัดทำโดยบริษัททิม คอนซัลติ้งฯ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากบริษัทจีน (ไทยพีบีเอส, 2560)

ต้นปี พ.ศ. 2562 บริษัททิม คอนซัลติ้งฯ ได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ เชียงของ เชียงแสน และเวียงแก่น โดยมีตัวแทนจากหน่วยงานรัฐและเอกชนเข้าร่วม ซึ่งผลปรากฏว่า กว่า 99% ของประชาชนแสดงความไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว (มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2561)

วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติยุติโครงการระเบิดเกาะแก่งแม่น้ำโขง แม้โครงการจะถูกยุติลง แต่ข้อตกลงความร่วมมือระหว่างประเทศยังคงมีผลผูกพันอยู่

ในช่วง พ.ศ. 2564–2567 กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ ที่มุ่งเสริมสร้างศักยภาพเยาวชนและชุมชนให้สามารถติดตามและปกป้องสุขภาพของแม่น้ำโขงได้อย่างยั่งยืน เช่น โครงการผู้พิทักษ์แม่น้ำ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรประชาชนลุ่มน้ำโขงในประเทศไทย และการจัดทำห้องสมุดดิจิทัลโฮงเฮียนแม่น้ำของ รวมถึงงานวิจัยถอดบทเรียนการปกป้องทรัพยากรชุมชนและการผลิตสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับแม่น้ำโขงในพื้นที่จังหวัดเชียงราย (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

จากพัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของข้างต้น เห็นได้ว่ากลุ่มรักษ์เชียงของถือกำเนิดขึ้นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เข้มข้นในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะในช่วงหลังจากการประกาศนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า” เมื่อปลายทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นำไปสู่การหลั่งไหลของโครงการพัฒนาเชิงโครงสร้าง การเปิดประเทศของจีน และการรวมตัวของรัฐในอนุภูมิภาคผ่านกรอบความร่วมมือโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) ซึ่งส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อชุมชนชายแดนไทย-ลาว โดยเฉพาะในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

การก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงทศวรรษ 2540 มิได้เป็นเพียงปฏิกิริยาเชิงลบต่อการพัฒนาแบบรัฐนิยมและทุนนิยมข้ามชาติเท่านั้น หากยังเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ “พลังทางเลือก” ที่หยั่งรากลึกในฐานชุมชนท้องถิ่น พลังดังกล่าวถูกแสดงออกผ่านกิจกรรมหลากหลาย ไม่จะเป็นการผลิตองค์ความรู้ท้องถิ่น การรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย และการสร้างความร่วมมือข้ามพรมแดน

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และเรียบเรียงพัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567 เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการในเชิงประวัติศาสตร์ ดังตารางที่ 10 ดังนี้

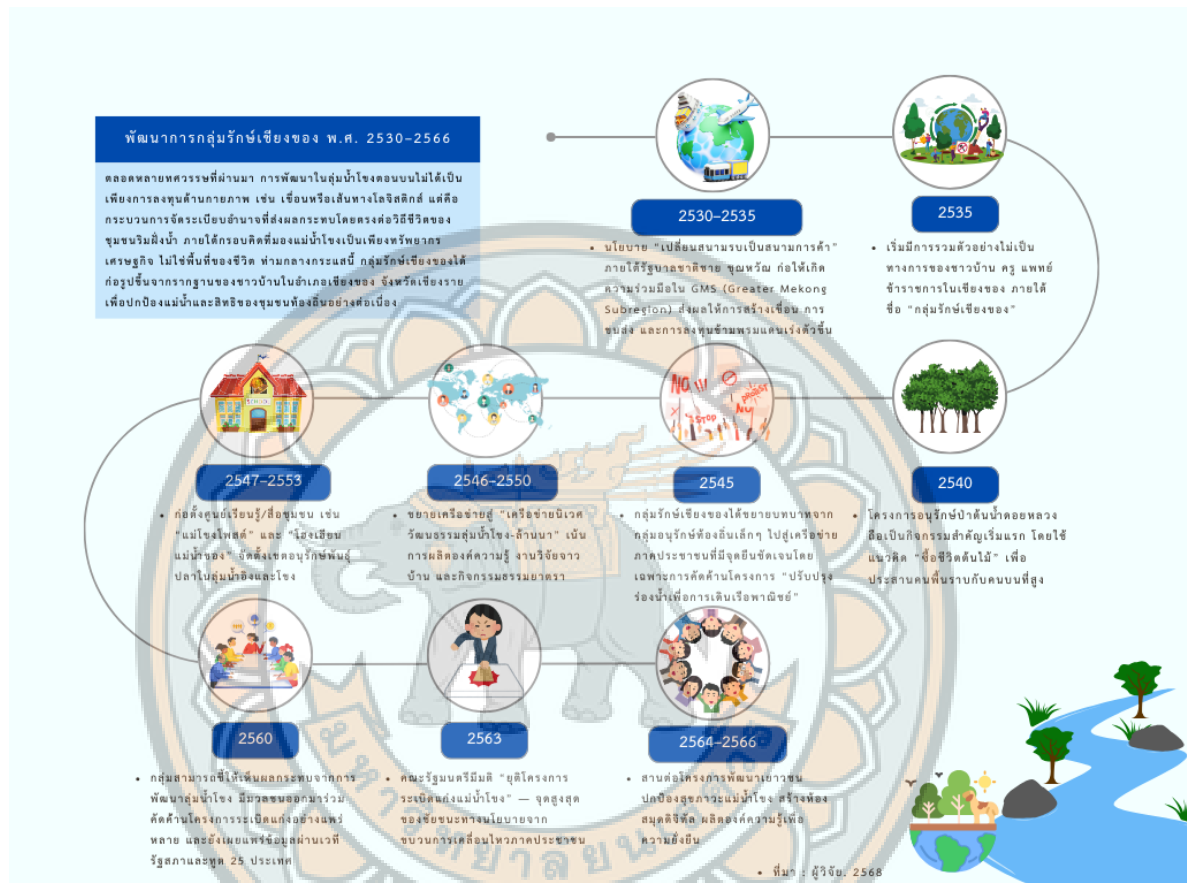
ตารางที่ 10 พัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงระยะเวลาดังแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567

พ.ศ.	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ
2530	จุดเริ่มต้นของการก่อตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของ จากกระแสโลกาภิวัตน์และผลกระทบจากโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) และการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง
2535	คนท้องถิ่นเริ่มตระหนักถึงความผิดปกติของแม่น้ำและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม เช่น ปลาบึกลดลง น้ำโขงขึ้นลงผิดธรรมชาติ
2540	เริ่มดำเนินโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำดอยหลวง โดยการซื้อคืนชีวิตต้นไม้ริมธาร
2541	ขยายกิจกรรมฟื้นฟูท้องถิ่น โดยใช้มุมมอง "นิเวศวัฒนธรรม" และเริ่มต้นโครงการผืนน้ำกก-อิง-น่าน
2542	สร้างเครือข่ายอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา
2543	รัฐบาลไทย-จีน-พม่า-ลาว ลงนามข้อตกลงเดินเรือแม่น้ำล้านช้าง-โขง ก่อให้เกิดแรงต้านจากกลุ่มอนุรักษ์
2544	เริ่มสร้างเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง
2545	รณรงค์ต้านโครงการระเบิดแก่งเฟสแรก, ส่งหนังสือกรรมสิทธิการ, ชาวบ้านยันหน้าเรือ
2546	เริ่มงานวิจัยชาวบ้านและธรรมเนียมแม่น้ำโขง ร่วมกับพระสงฆ์
2547	รับการสนับสนุนจาก พอช. พิมพ์หนังสือ "จากสิบสองปันนาถึงหาดบ้านหาดทรายทอง" (สกว.)
2548	สร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา-ป่าชุมชน 14 ชุมชน ริเริ่มงานสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง
2549	จัดมหกรรมวิถีวัฒนธรรมสองฝั่งโขง และพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์ "แม่โขงโพสต์" และหนังสือ "จากทิเบตสู่ทะเลจีนใต้"
2550	ตั้งศูนย์เรียนรู้ดอยยาว-ผาหม่น จาก พอช.
2551	เหตุน้ำท่วมจากการปล่อยน้ำเขื่อนจินหง เริ่มสำรวจความเสียหาย-ฟื้นฟูชุมชน
2552	เริ่มสำรวจแผนที่เชิงนิเวศวัฒนธรรม และขยายเครือข่ายชาติพันธุ์
2553	ร่วมวิจัยทะเลสาบเวียงหนองล่อง ด้านเขื่อนไซยะบุรี สร้างเครือข่ายแม่น้ำโขง 7 จังหวัด
2554	เริ่มโครงการสร้างสุขด้วยประวัติศาสตร์ ดำเนินการควบคู่อนุรักษ์ต่อต้านเขื่อน

พ.ศ.	ลำดับเหตุการณ์สำคัญ
2555	จัดธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง ครั้งที่ 1
2556	ธรรมยาตรา ครั้งที่ 2 และวางแผนก่อตั้ง "โฮงเฮียนแม่น้ำโขง"
2557	ศึกษานิเวศวัฒนธรรมบ้านเหมืองแดง และดำเนินงานสิทธิมนุษยชนกลุ่มไร้รัฐ
2558	เปิด "โฮงเฮียนแม่น้ำโขง" และ MOU กับ ร.ร. ท้องถิ่น 9 แห่ง
2559	สำรวจป่าชุ่มน้ำทุ่งจิว ร่วมพัฒนาแผนที่ใช้ที่ดิน - เศรษฐกิจพิเศษ
2560	ค้านการระเบิดแก่ง จัดค่ายเยาวชน และแผนที่นิเวศนกแม่น้ำโขง
2561	หาหรือบริษัทจีน-ไทย กรณิเชื่อนปากแแบงและร่องน้ำทางเดินเรือ
2562	เวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ปรากฏผลไม่เห็นด้วย 99%
2563	กรม. มีมติยุติโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง
2564- ปัจจุบัน	โครงการผู้พิทักษ์แม่น้ำ พัฒนาห้องสมุดดิจิทัล โครงการสุขภาวะนิเวศลุ่มน้ำโขง

(ที่มา: ผู้วิจัย)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำแผนภาพพัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงปี พ.ศ. 2530–2567 เพื่อให้เห็นภาพรวมของกระบวนการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนผ่านในแต่ละช่วงเวลาได้อย่างชัดเจน และช่วยให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายยิ่งขึ้น

(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 2 พัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567

จากภาพการรวมตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของเริ่มต้นขึ้นท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและนโยบายระดับภูมิภาคในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศไทยเปิดรับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จำนวนมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบน อันเป็นผลมาจากแนวนโยบาย “เปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้า” และการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ภายใต้กรอบความร่วมมือทั้งระดับภูมิภาคและระดับโลก

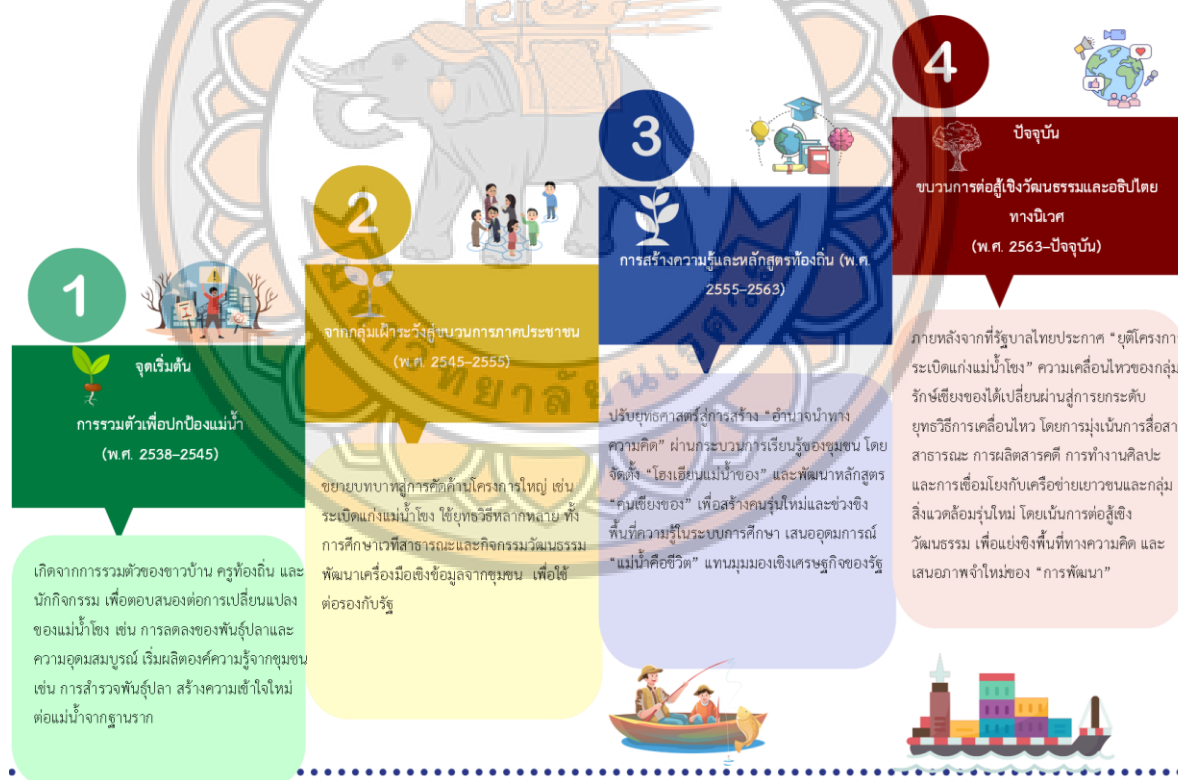
แม้โครงการพัฒนาเหล่านี้จะถูกวางกรอบให้เป็นหนทางสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในความเป็นจริงกลับก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว อย่างอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย การตอบโต้ของ

ประชาชนที่ลุกขึ้นมาปกป้องแม่น้ำโขงจึงไม่ใช่เพียงการปฏิเสธการพัฒนา แต่คือการเสนอ "ทางเลือกใหม่" ที่หยั่งรากจากฐานชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี กลุ่มรักษ์เชียงของได้พัฒนายุทธวิธีเคลื่อนไหวย่างต่อเนื่อง จากการรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ การผลิตความรู้ท้องถิ่น การเคลื่อนไหวบนฐานจิตวิญญาณ การทำงานวิจัยโดยชาวบ้าน ไปจนถึงการผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายระดับรัฐและภูมิภาค กลุ่มได้กลายเป็นขบวนการประชาชนที่มีบทบาทสำคัญทั้งในระดับท้องถิ่นและอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แบ่งพัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567 โดยแบ่งเป็นช่วงการพัฒนาที่สำคัญออกเป็น 4 ระยะ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของการเคลื่อนไหวภาคประชาชน การปรับตัวต่อโครงสร้างอำนาจรัฐ-ทุน และการก่อรูปทางเลือกการพัฒนาที่อิงอยู่บนฐานความยั่งยืนของธรรมชาติและศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ระยะการเจริญเติบโตของกลุ่มรักษ์เชียงของ พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567

(ที่มา: ผู้วิจัย)

ระยะแรก จุดเริ่มต้น: การรวมตัวเพื่อปกป้องแม่น้ำ (ช่วง พ.ศ. 2538–2545)

กลุ่มรักษ์เชียงของเริ่มก่อตัวจากการรวมตัวของชาวบ้าน ครูท้องถิ่น และนักกิจกรรมในพื้นที่ที่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ทั้งในด้านระดับน้ำ การหายไปของพันธุ์ปลา และการลดลงของความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างเขื่อนน้ำจั้นในลาว และการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการพัฒนาในภูมิภาค จุดเปลี่ยนสำคัญคือการจัดกิจกรรมสำรวจพันธุ์ปลาโดยคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ “การผลิตองค์ความรู้จากชาวบ้าน” และการสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงจากฐานราก (Manorom, 2017) ในระยะนี้ ตัวแสดงหลักคือผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้าน ครูใหญ่ และพระสงฆ์ ซึ่งมีความน่าเชื่อถือในพื้นที่ และสามารถเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะที่สอง การเติบโต: จากกลุ่มเฝ้าระวังสู่ขบวนการภาคประชาชน (ช่วง พ.ศ. 2545–2550)

ในช่วงทศวรรษ 2540–2550 กลุ่มรักษ์เชียงของได้พัฒนาตนเองจากกลุ่มเคลื่อนไหวเฉพาะกิจไปสู่ “องค์กรภาคประชาชน” ที่มีโครงสร้างการทำงานชัดเจนขึ้น โดยมีการจัดตั้งเวทีชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขยายบทบาทจากกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่นเล็กๆ ไปสู่เครือข่ายภาคประชาชนที่มีจุดยืนชัดเจนในการคัดค้านโครงการขนาดใหญ่ โดยเฉพาะโครงการ “ปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อเปิดทางให้เรือสินค้าจากจีนตอนใต้สามารถแล่นถึงเชียงแสนได้ตลอดปี กลุ่มฯ ใช้ยุทธวิธีที่หลากหลาย เช่น การศึกษาและสื่อสารผลกระทบทางนิเวศ, การจัดเวทีสาธารณะ, การประสานกับสื่อ และการจัด “ฮอมนอยสรัทธาแม่น้ำโขง” เพื่อปลูกพลังสาธารณะในการปกป้องแม่น้ำ (Middleton, 2016)

ช่วงนี้กลุ่มเริ่มพัฒนาเครื่องมือทางความคิด เช่น แผนที่ชีวิต และข้อมูลภูมินิเวศจากชุมชนเพื่อใช้ต่อรองกับรัฐ และกลายเป็นต้นแบบของการเคลื่อนไหวที่เน้น “ข้อมูลจากชาวบ้าน” แทนการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกอย่างเดียว

นอกจากนั้นยังเกิดเครือข่ายภาคีทั้งภายในประเทศ เช่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน ขบวนการเคลื่อนไหวในจังหวัดอื่น ๆ และภายนอกประเทศ เช่น เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong People’s Network) ตัวแสดงในการเคลื่อนไหวเริ่มหลากหลายขึ้น รวมถึงนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) และนักสื่อสารมวลชนอิสระที่มีบทบาทในการผลิตองค์ความรู้และนำประเด็นแม่น้ำโขงเข้าสู่การรับรู้ของสาธารณะ .

ระยะที่สาม การเสริมพลัง: การสร้างความรู้และหลักสูตรท้องถิ่น (ช่วง พ.ศ. 2555–2563)

เมื่อการคัดค้านเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐได้ในระยะยาว กลุ่มรักษ์เชียงของจึงปรับยุทธศาสตร์สู่การสร้าง “อำนาจนำทางความคิด” ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำของ” หรือโรงเรียนชุมชนที่เปิดพื้นที่ให้เด็ก เยาวชน และชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับแม่น้ำ วัฒนธรรม ภูมินิเวศ และการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาหลักสูตร “คนเชียงของ” ถือเป็น **ยุทธวิธีเชิงรุก** ที่ก้าวข้ามการเคลื่อนไหวแบบไม่มีการวางแผนระยะยาว แต่เกิดจากแรงกดดันหรือสถานการณ์เฉพาะหน้า มาสู่การวางรากฐานระยะยาวผ่านการสร้าง “ทุนมนุษย์” และ “ทุนทางปัญญา” ในพื้นที่ หลักสูตรนี้ไม่เพียงมุ่งถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการเกี่ยวกับระบบนิเวศ วัฒนธรรมท้องถิ่น และประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม แต่ยังทำหน้าที่เป็น **กลไกผลิตซ้ำ (Reproduction Mechanism)** ของชุดคุณค่าและอุดมการณ์ที่กลุ่มรักษ์เชียงของได้สร้างขึ้น

ด้วยวิธีนี้ กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้พึ่งพาผู้นำรุ่นปัจจุบันเพียงไม่กี่คน หากแต่ลงทุนกับการสร้าง “คนรุ่นใหม่” ที่มีทั้งความรู้และความสำนึกเชิงคุณค่าในการปกป้องแม่น้ำโขง ทำให้การเคลื่อนไหวมีความต่อเนื่อง (Continuity) และสืบทอดได้ในระยะยาว การจัดหลักสูตรท้องถิ่นเช่นนี้จึงเป็นรูปธรรมของการสร้างอำนาจนำ (Hegemony) เชิงวัฒนธรรมและเชิงความคิดในความหมายของอันตินโอ กรัมชี ที่ไม่ได้หยุดอยู่แค่การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในปัจจุบัน แต่ยังช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อเสริมสร้างรากฐานของการเคลื่อนไหวในอนาคต

ผู้วิจัยมองว่า หลักสูตร “คนเชียงของ” จึงทำหน้าที่เสมือน โรงเรียนการเมืองแบบไม่เป็นทางการ ของขบวนการ ที่บ่มเพาะทั้งความรู้เชิงท้องถิ่นและความเข้าใจเชิงโครงสร้างทางสังคมการเมือง โดยใช้การเรียนรู้เป็นพื้นที่ในการสร้าง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectuals) รุ่นใหม่ ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญในการรักษาและต่อยอดการเคลื่อนไหวเชิงคุณค่าของกลุ่มรักษ์เชียงของต่อไป

ระยะที่สี่ ปัจจุบัน: ขบวนการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมและอภิปไตยทางนิเวศ (พ.ศ. 2563–ปัจจุบัน)

กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถยกระดับสู่การสร้าง “พลังต่อรองเชิงนโยบาย” ได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการผลักดันให้รัฐบาลไทยยุติโครงการระเบิดแก่ง และเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน ตัวแสดงในระยะนี้ขยายไปสู่เวทีระหว่างประเทศ เช่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมสากล สื่อสารมวลชนต่างประเทศ และมหาวิทยาลัยในต่างประเทศที่ร่วมสนับสนุนการผลิตความรู้และเผยแพร่ข้อเท็จจริงเชิงวิพากษ์สู่วงกว้าง กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถจัดเวทีร่วมกับนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยในอาเซียน สหรัฐอเมริกา และองค์กรสื่อสารสาธารณะ ซึ่งสะท้อนความสามารถของกลุ่ม

ในการเคลื่อนย้ายจากการเป็น “ผู้รับผลกระทบ” ไปสู่ “ผู้เสนอทางเลือกเชิงนโยบาย” กลุ่มรักษ์เชียงของได้กลายเป็น “พื้นที่กลางของปฏิสัมพันธ์หลากหลายภาคส่วน” ทั้งภาคประชาสังคม นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักสื่อสารมวลชน และข้าราชการท้องถิ่นบางส่วน ทำให้รูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มไม่ยึดติดกับการปะทะโดยตรง หากแต่เป็นการจัดวางยุทธวิธีอย่างยืดหยุ่น มีทั้งการต่อสู้เชิงรับ การผลิตชุดความคิด และการนำเสนอทางเลือกเชิงนโยบายอย่างสร้างสรรค์ในเวทีสาธารณะระดับสูง

ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยประกาศ “ยุติโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง” ในปี พ.ศ. 2563 ความเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของได้เปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนาารูปแบบยุทธวิธีการต่อสู้ในระดับกลุ่มไม่ยึดติดกับการปะทะโดยตรง หากแต่เป็นการจัดวางยุทธวิธีอย่างยืดหยุ่น มีทั้งการต่อสู้เชิงรับ ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตชุดความคิด การสื่อสารสาธารณะ การผลิตสารคดี การทำงานศิลปะ และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ และการนำเสนอทางเลือกเชิงนโยบายอย่างสร้างสรรค์ในเวทีสาธารณะระดับสูง โดยเน้นการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม เพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด และเสนอภาพจำใหม่ของ “การพัฒนา” ที่ยึดโยงกับสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืน และชุมชน

นอกจากนั้นปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในกระบวนการเคลื่อนไหวในระยะที่ 4 นี้มีลักษณะเป็น “การร้อยรัดระหว่างท้องถิ่นกับโครงสร้างระดับบน” โดยมีใช้ในลักษณะขึ้นต่อ (Dependency) หากแต่เป็นความร่วมมือที่มีเป้าหมายร่วมกันคือการยืนยันสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร แม้จะมีความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐในบางช่วงเวลา แต่กลุ่มสามารถบริหารความสัมพันธ์ด้วยยุทธศาสตร์แบบ “เปิด-ปิด” กล่าวคือ ยอมเจรจาเมื่อมีโอกาสและแสดงจุดยืนชัดเจนเมื่อเกิดการละเมิดสิทธิประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะของขบวนการที่ยืดหยุ่นทางยุทธวิธีแต่มั่นคงทางอุดมการณ์

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา มิได้ดำเนินไปอย่างเป็นเส้นตรง หากแต่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนผ่านเชิงยุทธศาสตร์ตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่การรวมตัวในระดับหมู่บ้านเพื่อปกป้องทรัพยากร ไปจนถึงการก้าวสู่เวทีนานาชาติในฐานะผู้ผลิตองค์ความรู้และผู้เสนอทางเลือกเชิงนโยบาย การพัฒนาของกลุ่มจึงสะท้อนพลวัตของ “ขบวนการภาคประชาชน” ที่สามารถปรับตัว ขยายบทบาท และรักษาความชอบธรรมได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เห็นภาพรวมอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ศึกษาพัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 เป็น 4 ระยะ ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 พัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

ระยะเวลา	ลักษณะการเคลื่อนไหว	ตัวแสดงหลัก	ยุทธวิธีสำคัญ	ผลลัพธ์
ระยะแรก จุดเริ่มต้น (2538-2545)	การรวมตัวปกป้อง แม่น้ำจากผลกระทบ สิ่งแวดล้อม	ชาวบ้าน ครู ท้องถิ่น พระสงฆ์	- สืบค้นพันธุ์ปลา - บันทึกการ เปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ - สื่อสารกับชุมชน	เริ่มต้น “การผลิตองค์ ความรู้จากชาวบ้าน” สู่การสร้างชุด ความคิดใหม่ต่อ แม่น้ำโขง
ระยะที่สอง การเติบโต (2545-2550)	จากกลุ่มเฉพาะกิจ ยกระดับสู่ องค์กร ภาคประชาชน	กลุ่มรักษ์เชียง ของ ผู้นำ ท้องถิ่น นักวิชาการ NGOs นัก สื่อสารมวลชน	- คัดค้านโครงการ ปรับปรุงร่องน้ำ/ระเบิด แก่ง - จัดเวทีสาธารณะ “ฮอมปอยศรัทธาแม่น้ำ โขง” - ใช้ข้อมูลภูมินิเวศ - แผนที่ชีวิต	ขยายจากการเฝ้า ระวังท้องถิ่น สู่ เครือข่ายภาค ประชาชนระดับชาติ และภูมิภาค
ระยะที่สาม การเสริมพลัง (2555-2563)	เน้นสร้างอำนาจนำ ทางความคิดและ การเรียนรู้ชุมชน	กลุ่มรักษ์เชียง ของ ชาวบ้าน เยาวชน ครู ผู้นำชุมชน	- จัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำ ของ” - สร้างหลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” - ผลิตองค์ความรู้ ทางเลือก	ลงทุนระยะยาว “สร้างคนรุ่นใหม่” เพื่อสืบทอดการ เคลื่อนไหวและต่อสู้ เชิงคุณค่า
ระยะที่สี่ ปัจจุบัน (2563-2567)	การต่อสู้เชิง วัฒนธรรมและ อธิปไตยทางนิเวศ	กลุ่มรักษ์เชียง ของ เครือข่าย ท้องถิ่น นักวิชาการ NGOs องค์กร สาธารณ สื่อมวลชน	- ผลักดันยุติโครงการ ระเบิดแก่ง (สำเร็จปี 2563)- ผลิตสื่อ สารคดี งาน ศิลปะ - เวทีสาธารณะ นานาชาติ	กลายเป็น “พื้นที่ กลาง” เชื่อมท้องถิ่น กับรัฐ การเคลื่อนไหว มีลักษณะ ยืดหยุ่น ทางยุทธวิธี แต่มั่นคง ทางอุดมการณ์

(ที่มา : ผู้วิจัย)

จากประวัติศาสตร์ พัฒนาการของกลุ่มรักษ์เชียงของแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่ปรับเปลี่ยนยุทธวิธีตามบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจจากยุคสู่ยุค จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแถบบริเวณแม่น้ำโขง กลุ่มได้เติบโตเป็นขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่มีพลังทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม และอุดมการณ์ โดยเฉพาะการสร้าง “อำนาจต่อรองทางชุดความคิด” ที่ยึดโยงกับชุมชนท้องถิ่น และกลายเป็นต้นแบบของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมทางนิเวศในระดับภูมิภาค จะเห็นได้ว่ากลุ่มรักษ์เชียงของมีการต่อสู้ในระดับต่างๆ รวมถึงการสร้างอำนาจทางการเมือง (Hegemony) และการเปลี่ยนแปลงสังคมในลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพลังทางสังคมที่มีความแตกต่างกัน อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กล่าวไว้ว่า “สงครามการเคลื่อนไหว” คือการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ ที่ไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่เป็นการต่อสู้ในระดับเชิงสัญลักษณ์และการพยายามสร้าง “อำนาจทางความคิด” (Hegemonic Power) ซึ่งมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมอย่างยั่งยืน โดยที่แต่ละกลุ่มมีการพยายามกำหนดแนวคิดและวิธีการที่ถูกต้องหรือเหมาะสมในสังคม อันโตนิโอ กรัมสกี เชื่อว่าผู้ปกครองสามารถรักษาอำนาจได้ไม่เพียงแต่การใช้กำลัง (Coercion) แต่ยังสามารถใช้ “อำนาจทางความคิด” ในการชักนำและทำให้ประชาชนเห็นพ้องกับการดำเนินนโยบายหรือโครงการที่พวกเขาต้องการ อำนาจนี้เกิดขึ้นจากการสร้างเงื่อนไขที่สอดคล้องกับความต้องการของชนชั้นสูงหรือกลุ่มที่มีอำนาจ รวมถึงการสร้างความเข้าใจและทำให้ผู้คนยอมรับสิ่งที่ไม่เป็นธรรมในสังคม (Gramsci, 1971).

กลุ่มรักษ์เชียงของเป็นตัวอย่างที่สำคัญของการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มุ่งเปลี่ยนแปลงอำนาจที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะการพัฒนาโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งในกรณีนี้กลุ่มรักษ์เชียงของพยายามสร้าง “อำนาจทางความคิด” โดยการทำให้ประชาชนและผู้มีอำนาจเห็นว่าการปกป้องสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญและสมควรได้รับการสนับสนุน ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายอำนาจของกลุ่มทุนหรือผู้มีอำนาจในระดับรัฐ ที่มีผลประโยชน์จากการพัฒนาโครงการต่างๆ เช่น การสร้างเขื่อนหรือการพัฒนาโรงน้ำการเดินเรือเพื่อการพาณิชย์ ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงของพยายามที่จะเสริมสร้าง “การต่อต้าน” ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชนและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้กล่าวไว้ว่า อำนาจนำ (Hegemony) คือการครอบงำทางวัฒนธรรมและการเมืองที่เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มหนึ่งสามารถทำให้คนอื่นยอมรับและเห็นพ้องในแนวคิดของพวกเขา โดยการสร้างความตระหนักทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจในสังคม (Gramsci, 1971) ในกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ การต่อสู้เพื่อสร้าง อำนาจนำ (Hegemony) ใหม่ หมายถึงการที่กลุ่มนี้พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของสังคมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนา และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ พวกเขาไม่เพียงแต่ต่อต้านการพัฒนาแบบเดิมๆ ที่เน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ยัง

สร้างแนวคิดใหม่ที่เน้นความยั่งยืนและการรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ในระยะยาว ซึ่งเป็นการสร้างอำนาจทางความคิดที่ท้าทายกับ อำนาจนำ (Hegemony) ที่ได้รับการส่งเสริมโดยกลุ่มทุนและรัฐบาล

นอกจากนั้นอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องมาจากการรวมตัวของประชาชนที่มีอำนาจในการทำทลายและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมในระดับที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษัเชิงของเป็นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวจากภาคประชาชนที่พยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชนชั้นล่างในสังคม และท้าทายการปกครองที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้าง "Common Sense" หรือสำนึกทั่วไปในสังคม ซึ่งหมายถึงการทำให้ประชาชนยอมรับแนวคิดที่กลุ่มหนึ่งเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้องและสมเหตุสมผล (Gramsci, 1971) ผู้วิจัยจึงมองว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษัเชิงของจึงสามารถมองว่าเป็นความพยายามในการสร้าง "Common Sense" ใหม่ในสังคม โดยทำให้ผู้คนเห็นว่า การปกป้องแม่น้ำและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเป็นเรื่องที่มีคุณค่าและจำเป็น ไม่ใช่แค่เรื่องของการปกป้องสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมทางสังคมอีกด้วย

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษัเชิงของสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของภาคประชาชนที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่สามารถปรับเปลี่ยนยุทธวิธีให้สอดคล้องกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละช่วงเวลา จากจุดเริ่มต้นที่เน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะลุ่มน้ำโขง กลุ่มได้พัฒนาเป็นขบวนการที่ทรงพลังในเชิงวัฒนธรรม สังคม และอุดมการณ์ โดยเฉพาะการสร้าง "อำนาจต่อรองทางชุดความคิด" ที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ท้องถิ่นและความสัมพันธ์กับชุมชน

ภายใต้กรอบคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กลุ่มรักษัเชิงของมิได้ต่อสู้กับโครงการพัฒนาเพียงในระดับรูปธรรม แต่ยังดำเนิน “สงครามเชิงสัญลักษณ์” หรือ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ผ่านการผลิตความรู้ การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม และการสร้างความชอบธรรมใหม่ให้กับการปกป้องสิ่งแวดล้อมในฐานะภารกิจเพื่อความยุติธรรมทางสังคม สิ่งเหล่านี้คือกระบวนการช่วงชิง "อำนาจนำ" (Hegemony) จากรัฐและกลุ่มทุนที่ครอบงำการนิยามการพัฒนาแบบเดิม

กลุ่มรักษัเชิงของยังได้ใช้ยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย เช่น การจัดเวทีธรรมยาตรา พิธีกรรมทางวัฒนธรรม การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความรู้โดยคนในชุมชน เพื่อผลักดันวาระด้านสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็น “สำนึกทั่วไปใหม่” (New Common Sense) ของสังคม อันเป็นสิ่งที่ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เห็นว่าเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจอย่างยั่งยืน

กล่าวได้ว่า กลุ่มรักษัเชิงของไม่เพียงเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ต่อต้านการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม แต่ยังเป็นตัวอย่างของการสร้างอำนาจทางความคิดจากภาคประชาชนที่ยึดโยงกับ

ฐานราก เป็นการเสนอแนวคิดทางเลือกที่เน้นความยั่งยืนและคุณค่าของท้องถิ่น อันท้าทายต่อชุดความคิดการพัฒนาแบบรัฐ-ทุนได้อย่างมีพลัง

5.2 โครงสร้างการบริหารจัดการของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ มีโครงสร้างการบริหารจัดการที่แตกต่างจากโครงสร้างราชการหรือองค์กรแบบลำดับชั้นที่เน้นอำนาจจากศูนย์กลาง โดยกลุ่มใช้ **โครงสร้างแนวนอน** (Horizontal Structure) ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนอย่างเสมอภาค กลุ่มไม่มีลำดับชั้นที่ตายตัวหรือผู้นำแบบถาวร หากแต่สร้างเวทีและกลไกให้เกิดการหมุนเวียนบทบาทในหมู่สมาชิก และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้ามาร่วมตัดสินใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและทรัพยากรของชุมชนเอง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ วิธีการทำมาหากินแบบท้องถิ่น และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับแม่น้ำโขงตอนบน

การตัดสินใจภายในกลุ่มส่วนใหญ่ดำเนินผ่าน **การประชุมกลุ่มย่อย เวทีชาวบ้าน และการสร้างฉันทามติ** ไม่ใช่ผ่านกลไกอำนาจสั่งการแบบบนลงล่าง กลุ่มจึงสะท้อนลักษณะของ **ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม** (Participatory Democracy) ซึ่งให้ความสำคัญกับ “เสียง” ของผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงในการกำหนดทิศทางของการต่อสู้และการบริหารจัดการตนเอง

เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับเป้าหมายการเคลื่อนไหวในระยะยาว กลุ่มได้จัดโครงสร้างการทำงานภายในอย่างชัดเจน โดยแบ่งฝ่ายการดำเนินการ ดังนี้

1. คณะทำงานหลัก - ทำหน้าที่กำหนดทิศทางยุทธศาสตร์ของกลุ่ม ร่วมประชุม ตัดสินใจ และเป็นตัวแทนของกลุ่มในการสื่อสารกับหน่วยงานต่าง ๆ
2. ฝ่ายวิจัยและเก็บข้อมูล - ทำหน้าที่เก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์ผลกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชน และพัฒนางานวิจัยชาวบ้านเพื่อใช้เป็นเครื่องมือต่อรองทางนโยบาย
3. ฝ่ายสื่อสารและผลิตสื่อ - ผลิตบทความ สารคดี และสื่อโซเชียลมีเดีย เพื่อกระจายข้อมูล และสร้างความตระหนักแก่สาธารณะ
4. ฝ่ายประสานงานชุมชน - เชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพันธมิตร ทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาค
5. ฝ่ายกิจกรรมและรณรงค์ - จัดกิจกรรมรณรงค์ เช่น ธรรมยาตรา การประชุมชุมชน และการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัจจุบันกลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีโครงสร้างการทำงานในรูปแบบของเครือข่ายภาคประชาชน โดยใช้ระบบการบริหารจัดการแบบแนวราบ ซึ่งทำให้การตัดสินใจและการดำเนินงานสามารถเกิดขึ้น

ได้จากการร่วมมือกันของสมาชิกทุกคน การจัดการมุ่งเน้นที่ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และการใช้กระบวนการที่คำนึงถึงความยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อม โดยกลุ่มรักษ์เชียงของมีโครงสร้างการทำงานโดยมีบุคคลหลักที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานของกลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ เป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องแม่น้ำโขงจากโครงการพัฒนาส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่น นายนิวัฒน์ ร้อยแก้ว ได้รับการยอมรับในระดับสากล โดยได้รับรางวัล Goldman Environmental Prize ในปี 2022 และรางวัล Leaders on the Frontlines จากมูลนิธิเอเชียในปี 2023
2. ผู้ประสานงานของกลุ่มรักษ์เชียงของ บทบาทในการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกลุ่มกับชุมชนท้องถิ่นและองค์กรพันธมิตร มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมและยุทธศาสตร์ของกลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำโขง
3. ผู้ประสานงานด้านการวิจัยและเก็บข้อมูล บทบาท รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์ผลกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง รวมถึงการพัฒนาเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือต่อรองในการพัฒนานโยบายของรัฐ
4. ผู้ประสานงานฝ่ายกิจกรรมและรณรงค์ บทบาท ดูแลการจัดกิจกรรมรณรงค์ทั้งในระดับชุมชนและในระดับกว้าง เช่น ธรรมยาตราและการจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดงานเพื่อสร้างความตระหนักให้กับสาธารณชนเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขง
5. ผู้ประสานงานด้านสื่อสารและผลิตสื่อ บทบาท ดูแลการผลิตสื่อสารคดี บทความวิชาการ และการเผยแพร่ข้อมูลผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น หนังสือ "แม่โขงโพสต์" รวมถึงการจัดทำสารคดีเพื่อสร้างความตระหนักแก่สาธารณะในเรื่องของผลกระทบจากการพัฒนาในแม่น้ำโขง
6. ผู้ประสานงานด้านการศึกษาวัฒนธรรมและสังคม บทบาท รับผิดชอบในการศึกษาและบันทึกวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว รวมทั้งการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับสังคมและวัฒนธรรม
7. ผู้ประสานงานด้านเครือข่ายชุมชน บทบาท มีหน้าที่สำคัญในการเชื่อมโยงการทำงานของกลุ่มกับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตอำเภอเชียงของและเวียงแก่น รวมถึงการร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรพันธมิตรทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อขยายฐานการสนับสนุนและเพิ่มพลังการเคลื่อนไหว
8. ผู้ประสานงานด้านกฎหมายและสิทธิ บทบาท ทำงานในการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายแก่ชุมชนในการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองและการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการส่งเสริมความรู้ด้านกฎหมายให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้พวกเขาสามารถปกป้องสิทธิของตนเองได้

9. ผู้ประสานงานด้านการบริหารจัดการและการเงิน บทบาท รับผิดชอบในการบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มและการจัดทำงบประมาณ เพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มมีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ

10. ผู้ประสานงานด้านสื่อสารมวลชนและการเผยแพร่ข้อมูล บทบาท รับผิดชอบในการจัดทำและเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์และกิจกรรมของกลุ่มผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การเขียนบทความให้กับหนังสือพิมพ์ การผลิตสื่อออนไลน์ และการจัดทำข่าวประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างการรับรู้และกระตุ้นให้ประชาชนร่วมมือในการปกป้องแม่น้ำโขง

11. ผู้ประสานงานด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ บทบาท รับผิดชอบในการศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง เขามีบทบาทสำคัญในการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเสนอข้อมูลและการศึกษาผลกระทบอย่างมีหลักฐานเพื่อการต่อสู้ทางนโยบาย

12. ผู้ประสานงานด้านการศึกษาและการฝึกอบรม บทบาท รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมอบรมและให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่ม รวมทั้งการจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติและการสัมมนาเพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านสิทธิของชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้เครื่องมือในการต่อรองกับภาครัฐและภาคเอกชน

13. ผู้ประสานงานด้านการเกษตรและการพัฒนาชุมชน บทบาท ทำงานในการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ชุมชน โดยเน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีการเกษตรที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมถึงการสนับสนุนการทำเกษตรแบบอินทรีย์และการพัฒนาสินค้าท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน

14. ผู้ประสานงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บทบาท รับผิดชอบในการทำงานร่วมกับองค์กรต่างประเทศและหน่วยงานระหว่างประเทศที่สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ แม่น้ำโขง โดยการสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนนโยบายเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่

จากข้อมูลโครงสร้างการจัดการของกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มรักษ์เชียงของมีโครงสร้างการจัดการแบบแนวนอน (Horizontal Management Structure) ซึ่งเป็นการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน ลดการรวมศูนย์อำนาจ และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจและขับเคลื่อนกลุ่มอย่างเป็นธรรมชาติ แม้โครงสร้างดังกล่าวจะสะท้อนการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วม แต่ผู้วิจัยมองว่า โครงสร้างรูปแบบนี้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าในทางปฏิบัติ โครงสร้างนี้ต้องเผชิญกับข้อจำกัดที่จำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ในแง่ของข้อดี โครงสร้างแนวนอนส่งเสริมการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ ซึ่งทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความรู้สึกเป็น

เจ้าของ และสร้างแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ระบบดังกล่าวยังลดการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง และเปิดโอกาสให้เสียงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม โดยเฉพาะในระดับชุมชน ได้รับการรับฟังอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มความคล่องตัวในการตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะหน้า เพราะไม่มีลำดับขั้นตอนที่ซับซ้อนในการตัดสินใจ การขับเคลื่อนจึงสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับโดยไม่ต้องรอคำสั่งจากบนลงล่าง

จุดแข็งอีกประการหนึ่งคือ การเปิดพื้นที่ให้สมาชิกหลากหลายได้ส่งสมประสบการณ์ผ่านบทบาทที่หลากหลาย อันนำไปสู่การพัฒนา “ผู้นำจากฐานราก” หรือที่ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ซึ่งไม่จำกัดอยู่เพียงแค่นักวิชาการหรือผู้มีการศึกษาสูง หากหมายถึงบุคคลที่สามารถสะท้อนความคิด ความต้องการ และความเจ็บปวดของชนชั้นที่ถูกกดทับในสังคมได้อย่างแท้จริง (Gramsci, 1971) ระบบเช่นนี้ช่วยให้กลุ่มสามารถผลิตแกนนำรุ่นใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง และสร้างความยั่งยืนทางอุดมการณ์และการเคลื่อนไหวในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างแนวราบจะมีข้อดีเชิงอุดมการณ์และการสร้างพลังจากรากหญ้า แต่ผู้วิจัยเห็นว่า **ข้อจำกัด**บางประการที่ควรพิจารณาอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในด้านการประสานงานและการบริหารที่อาจขาดเอกภาพ หากขาดกลไกที่ชัดเจนในการบริหารร่วม อาจนำไปสู่ความล่าช้า ข้ำซ้อน หรือแม้กระทั่งความขัดแย้งภายในกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเครือข่ายของกลุ่มขยายออกไปในระดับภูมิภาคและนานาชาติ

ในส่วนนี้เมื่อวิเคราะห์โครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มรักษัเชิงของภายใต้กรอบแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในเรื่องบทบาทของ **ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual)** กล่าวไว้ว่า กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงหรือมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นปัญญาชนในแบบที่มีการศึกษาสูงเพียงอย่างเดียว แต่สามารถเกิดขึ้นจากบุคคลหรือกลุ่มที่มีความสามารถในการเป็นตัวแทนของความคิดและความต้องการของชนชั้นหรือกลุ่มที่ถูกกดขี่หรือด้อยโอกาสในสังคม ปัญญาชนทางสังคมนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างการตระหนักรู้และเสนอวิธีการใหม่ ๆ ในการเข้าใจและแก้ไขปัญหาสังคม อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เชื่อว่า ปัญญาชนจัดตั้งไม่ได้หมายถึงนักวิชาการหรือผู้มีการศึกษาสูงเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงผู้ที่มีความสามารถในการสะท้อนเสียงของประชาชนที่ถูกกดขี่หรือถูกละเลย (Gramsci, 1971) ซึ่งเมื่อเราวิเคราะห์กลุ่มรักษัเชิงของ พบว่า การต่อสู้ของกลุ่มรักษัเชิงของเป็นการรวมกลุ่มของบุคคล ประชาชนที่มาจากหลากหลายอาชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่จำเป็นต้องมีการศึกษาสูงเพียงอย่างเดียว แต่ละคนที่เข้าร่วม รวมถึงคณะกรรมการดำเนินงานล้วนเป็นบุคคลที่ทำอาชีพเกษตรกร ธุรกิจส่วนตัว นักศึกษา นักวิชาการ ซึ่งบางท่านไม่ได้มีการศึกษาสูง แต่เป็นคนที่เป็นตัวแทนของความคิดและความต้องการของชนชั้นหรือกลุ่มที่ถูกกดขี่หรือด้อยโอกาสในเรื่องของการพัฒนาแม่น้ำโขง

นอกจากนี้ผู้วิจัยพยายามชี้ให้เห็นว่า ในกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ ปัญญาชนจัดตั้งเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างการรับรู้ในประเด็นต่าง ๆ ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือผลกระทบจากการสร้างเขื่อน แต่ยังช่วยในการเสริมสร้างทัศนคติและอุดมการณ์ที่ทำทลายแนวคิดหลักที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม นอกเหนือจากนั้นองค์กรต่าง ๆ อาทิเช่น องค์กรเฝ้าระวังแม่น้ำโขง (Mekong Watch) และ องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) ผู้วิจัยมองได้ว่าเป็นปัญญาชนจัดตั้งที่มีบทบาทสำคัญในการสะท้อนข้อมูลและการต่อสู้เพื่อการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม องค์กรเหล่านี้มีบทบาทในการสร้างการตระหนักรู้ในชุมชนและกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีส่วนร่วมจากประชาชน เพื่อหยุดยั้งโครงการที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป แม้โครงสร้างแบบแนวราบของกลุ่มรักษ์เชียงของจะเป็นตัวแทนของความพยายามในการสร้างขบวนการภาคประชาชนที่มีความยุติธรรมและเท่าเทียม แต่ในทางปฏิบัติโครงสร้างดังกล่าวก็ยังคงพัฒนาเครื่องมือสนับสนุนการประสานงาน การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อให้สามารถรักษาอุดมการณ์และความยั่งยืนของขบวนการไว้ได้อย่างแท้จริง

5.3 กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ

ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน โครงสร้างการตัดสินใจภายในกลุ่มถือเป็นหัวใจสำคัญที่สะท้อนถึงหลักการทางการเมือง อุดมการณ์ และความชอบธรรมของการเคลื่อนไหว กลุ่มรักษ์เชียงของในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบน มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากองค์กรภาคประชาชนขนาดใหญ่หรือกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ตรงที่ยึดโยงกับชุมชนอย่างใกล้ชิด และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในทุกระดับของการตัดสินใจ

การดำรงอยู่ของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดระยะเวลากว่า 30 ปี ไม่ได้เกิดจากการนำแบบรวมศูนย์ หากแต่พัฒนาผ่านกลไกการตัดสินใจที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และยึดโยงกับบริบทของผู้คนในพื้นที่จริง ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มฯ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการอธิบายพลังทางสังคมของขบวนการ และเหตุผลที่กลุ่มสามารถดำรงความชอบธรรม ความยืดหยุ่น และอิทธิพลต่อเนื่องในระดับท้องถิ่นมาได้อย่างยาวนาน

ในส่วนนี้ผู้วิจัย จะนำเสนอโครงสร้างการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านรูปแบบการประชุม การมีส่วนร่วมของสมาชิก การประสานงานกับชุมชน และบทบาทของผู้นำ เพื่อชี้ให้เห็นว่า “การตัดสินใจ” ในกลุ่มนี้ไม่ใช่เพียงกระบวนการภายในองค์กร แต่คือ **การสร้างอำนาจร่วมกันระหว่างสมาชิก ชุมชน และแม่น้ำ** โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.3.1 รูปแบบการประชุมและการสื่อสารภายในกลุ่ม

กลุ่มรักษะเชียงของให้ความสำคัญกับการสื่อสารภายในอย่างเปิดกว้างและต่อเนื่อง ทั้งในระดับแกนนำและระหว่างแกนนำกับชุมชนเครือข่าย รูปแบบการประชุมภายในมักเป็นการประชุมแบบไม่เป็นทางการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกระดับได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น การประชุมแกนนำหลักอาจจัดเป็นประจำที่ศูนย์โฮงเฮียนแม่น้ำของหรือสถานที่ที่ชุมชนสะดวก เช่น ศาลาวัดหรือพื้นที่กลางแจ้งริมน้ำ วิธีการประชุมเป็นรูปแบบเป็นกันเอง ช่วยลดความเป็นทางการ ทำให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็น และทำให้ทุกฝ่าย (ทั้งชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงาน) ได้สื่อสารกันอย่างตรงไปตรงมา การสื่อสารภายในกลุ่มนอกจากการประชุมพบปะ ยังดำเนินผ่านสื่อกลางที่หลากหลาย เช่น จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์และเอกสารเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์แม่น้ำโขงและทรัพยากรท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระจายความรู้แก่สมาชิกเครือข่ายและชุมชนวงกว้าง (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, 2566)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าในบริบทของกลุ่มรักษะเชียงของ กระบวนการประชุมที่เกิดขึ้น ณ ศาลาวัดหรือโฮงเฮียนแม่น้ำของมิใช่เพียงแค่การ “รับฟังความคิดเห็น” แบบสัญลักษณ์เท่านั้น หากแต่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีบทบาทในระดับ “Partnership” อย่างแท้จริง กล่าวคือ ชาวบ้านสามารถอภิปราย ถกเถียง และผลักดันข้อเสนอให้กลายเป็นมติของกลุ่มได้โดยตรง (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, 2566) ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมระดับสูง เช่น กิจกรรมเชิญตัวแทนภาครัฐและบริษัทพัฒนาเข้ามารับฟังความเห็นของชุมชน ทางกลุ่มได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็น “ที่ทำการริมฝั่งน้ำโขง” กิจกรรมในครั้งนั้น ชาวบ้านไม่เพียงแต่รับฟังหรือตั้งคำถาม หากแต่ เป็นผู้กำหนดเงื่อนไขของเวที และเป็นผู้แสดงออกอย่างตรงไปตรงมาถึงข้อกังวลด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีนักวิชาการและสื่อมวลชนร่วมบันทึกและรายงานต่อสาธารณะ (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, 2566) พฤติกรรมเช่นนี้สะท้อนถึงระดับความเสมอภาคในเชิงอำนาจ นอกจากนี้ การที่ชาวบ้านสามารถถ่ายทอดข้อมูลจากที่ประชุมกลับไปยังชุมชน และในทางกลับกันก็นำเสียงของชุมชนเข้าสู่เวทีตัดสินใจหลัก แสดงถึงการมี “ระบบไหลเวียนข้อมูลแบบสองทาง” (Two-way Communication flow) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการประชาธิปไตยฐานราก (Cornwall, 2008)

หากวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับบริบทการประชุมเชิงทางการที่พบทั่วไปในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า การประชุมทั่วไปนิยมจัดในรูปแบบที่เป็นทางการในห้องประชุมของอำเภอหรือเทศบาล และมีลำดับชั้นของผู้พูดที่ชัดเจน (เช่น เจ้าหน้าที่รัฐพูดก่อน – ชาวบ้านพูดท้าย) แต่ทว่ารูปแบบประชุมของกลุ่มรักษะเชียงของกลับ “พลิกอำนาจ” ลงมาสู่พื้นที่ของชุมชนเอง โดยเฉพาะการใช้ ศาลา วัด ริมแม่น้ำ โฮงเฮียนแม่น้ำของ เป็นเวทีทางการเมืองและนิเวศในระดับรากหญ้า การสื่อสารของกลุ่มยังใช้วิธีสื่อสารที่เข้าถึงง่าย เช่น วิทยุชุมชน เฟซบุ๊ก (Facebook) หรือกลุ่มไลน์ (Line) ซึ่งไม่เพียง

ลดข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีหรือภาษา แต่ยังช่วยสร้าง “พื้นที่ประชาธิปไตยแบบไม่เป็นทางการ” ให้ชาวบ้านรู้สึกปลอดภัยและกล้าแสดงออกมากขึ้น

ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของยังได้พัฒนาเวทีประชุมที่มีได้เน้นพิธีกรรมทางราชการ หากแต่มุ่งสร้างพื้นที่ของ “อำนาจประชาชน” อย่างแท้จริง การดำเนินงานดังกล่าวจึงไม่ใช่เพียงการ “มีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์” (Tokenism) แต่คือการออกแบบ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Practical Democracy) ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Cornwall (2008) ที่เสนอว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีพื้นที่และอำนาจในการร่วมตัดสินใจอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงในฐานะผู้รับนโยบาย

5.3.2 กลไกและขั้นตอนการตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ

กลไกการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของดำเนินผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วมและตั้งอยู่บนฐานข้อมูล ก่อนจะมีการดำเนินการตัดสินใจในประเด็นต่างๆ กลุ่มฯจะมีขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน ก่อนการตัดสินใจ ได้แก่ การศึกษาและประเมินข้อมูล การปรึกษาหารือภายในและกับชุมชน การเลือกแนวทางการเคลื่อนไหว และการดำเนินกิจกรรมพร้อมติดตามผล ตามรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและประเมินข้อมูล กลุ่มรักษ์เชียงของจะร่วมกับนักวิชาการและแกนนำชุมชนทำการวิจัยท้องถิ่นหรือสำรวจข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้เข้าใจข้อเท็จจริงและผลกระทบของโครงการอย่างรอบด้าน ตัวอย่างเช่น ในกรณีโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง กลุ่มรักษ์เชียงของได้จัดทำวิจัยระบบนิเวศท้องถิ่น รวบรวมข้อมูลพันธุ์ปลาและลักษณะภูมิประเทศของแก่งหิน เพื่อนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลทางวิชาการสนับสนุนการตัดสินใจโดยการอาศัยข้อมูลเชิงวิชาการควบคู่กับองค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้าน ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงของ สามารถประเมินสถานการณ์ได้อย่างถูกต้องและน่าเชื่อถือ

ขั้นตอนที่ 2 การปรึกษาหารือภายในกลุ่มและเครือข่าย เมื่อได้ข้อมูลเพียงพอ แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ จะจัดประชุมภายในเพื่อหารือถึงแนวทางการดำเนินการ สมาชิกแกนนำจากหมู่บ้านต่าง ๆ จะร่วมแลกเปลี่ยนมุมมอง ขณะที่นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญที่สนับสนุนกลุ่มรักษ์เชียงของ จะเข้าร่วมเพื่อให้คำแนะนำเชิงเทคนิค ด้วยบรรยากาศที่เปิดกว้างต่อความเห็นต่าง การตัดสินใจเชิงนโยบายของกลุ่มรักษ์เชียงของ มักเป็นฉันทามติหรือความเห็นพ้องร่วม (Consensus) ของผู้เข้าร่วมประชุม หลังจากนั้น กลุ่มรักษ์เชียงของ จะจัด เวทีปรึกษาหารือกับชุมชนท้องถิ่น ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อแจ้งข้อมูลที่ได้อธิบายให้ชาวบ้านทราบและรับฟังความคิดเห็นโดยตรงจากประชาชนในวงกว้าง ก่อนสรุปเป็นมติหรือแผนงานขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การเลือกแนวทางการเคลื่อนไหว เมื่อได้มตร่วมกันว่ากลุ่มรักษ์เชียงของ จะดำเนินการเคลื่อนไหวในประเด็นใด แกนนำจะกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยกลุ่ม

รักษ์เชียงของมี “สองแนวทางหลัก” ในการทำงาน คือ **แนวทางเชิงต่อสู้ (การรณรงค์โดยตรง)** และ **แนวทางเชิงสร้างสรรค์ (การเสริมสร้างชุมชน)** ในทางปฏิบัติ กลุ่มรักษ์เชียงของ มักผสมผสานสองแนวทางนี้ในการแก้ปัญหา เช่น ในกรณีคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ช่วงปี 2560–2563 กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้ดำเนินการทั้งแนวทางเชิงต่อสู้ โดยการรณรงค์เชิงนโยบายและแนวทางเชิงสร้างสรรค์ โดยการเสริมความรู้ชุมชนควบคู่กันไป การดำเนินงานแนวทางเชิงต่อสู้ได้ยื่นร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐระดับนโยบาย ได้แก่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและคณะกรรมการสิทธิการรื้อถอน พร้อมทั้งจัดทำข้อมูลข่าวสารให้สื่อมวลชนเผยแพร่ความกังวลของชุมชนอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ประเด็นนี้ได้รับความสนใจในระดับประเทศ ขณะเดียวกันการดำเนินการตามแนวทางเชิงสร้างสรรค์ ของกลุ่มรักษ์เชียงของจะเป็นฝ่ายในการดำเนินงานในการลงพื้นที่ให้ความรู้แก่ประชาชนในหมู่บ้านริมโขงเรื่องผลกระทบของโครงการ รวมถึงประสานความร่วมมือกับโรงเรียนท้องถิ่นผ่านกิจกรรม “หลักสูตรคนเชียงของ” เพื่อให้เยาวชนตระหนักถึงคุณค่าของระบบนิเวศแม่น้ำโขงและมีส่วนร่วมคิดแก้ปัญหา ทั้งสองแนวทางนี้ช่วยเพิ่มพลังการต่อรองทั้งเชิงสาธารณะและเชิงชุมชนไปพร้อมกัน

ขั้นตอนที่ 4 การดำเนินกิจกรรมและติดตามผล เมื่อกลุ่มฯทำการเลือกยุทธศาสตร์แล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของจะจัดกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ เช่น การจัดประชุมประชาสังคม การยื่นหนังสือคัดค้าน การเดินขบวนเชิงสัญลักษณ์ หรือการล่องเรือประท้วงในแม่น้ำ เป็นต้น โดยทุกกิจกรรมจะมีการมอบหมายบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนในหมู่แกนนำและเครือข่ายย่อย เช่น จัดชุดประสานงานกับหน่วยงานรัฐ ชุดสื่อสารกับสาธารณะ และชุดดูแลงานโลจิสติกส์ในพื้นที่

หลังการดำเนินงานทุกกิจกรรม กลุ่มรักษ์เชียงของ จะประชุมสรุป เพื่อนำข้อดีข้อบกพร่องมาปรับปรุงกระบวนการตัดสินใจในอนาคต ทำให้กลไกการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่า กระบวนการตัดสินใจที่เน้นการศึกษา วิเคราะห์ รวบรวมข้อมูล และการหาวิธีแบบฉันทามติของกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยสามารถตีความได้ว่าเป็นการดำเนิน “ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ตามแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ซึ่งหมายถึง การต่อสู้เชิงอุดมการณ์เพื่อช่วงชิงความชอบธรรมทางความคิดในสังคม แทนการต่อสู้แบบเผชิญหน้าโดยตรง (War of Manoeuvre) (Gramsci, 1971) ในกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ การใช้ฐานข้อมูลเชิงวิชาการควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการโต้แย้งกับโครงการพัฒนารัฐ เช่น โครงการระเบิดแก่ง ไม่ได้เป็นเพียงการใช้ “เหตุผลทางสิ่งแวดล้อม” เท่านั้น แต่เป็นการสร้าง “อำนาจนำ” ต่อสังคมวงกว้าง กล่าวคือ กลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงคัดค้าน แต่ยังเสนอนิยามใหม่ว่า **แม่น้ำคือชีวิต** ไม่ใช่เพียง ความเจริญทางเศรษฐกิจ และเส้นทางคมนาคมเท่านั้น

กระบวนการเรียนรู้ร่วมที่กลุ่มรักษ์เชียงของดำเนินการผลิตข้อมูลด้วยตนเอง การเชิญนักวิชาการมาให้องค์ความรู้แก่คนในพื้นที่ ผู้วิจัยมองว่าเป็นการสร้าง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ที่เติบโตจากขบวนการของชาวบ้านเอง มิใช่ปัญญาชนในความหมายดั้งเดิมที่ถูกผลิตโดยระบบมหาวิทยาลัยหรือรัฐ ตัวอย่างเช่น แกนนำกลุ่ม หรือเยาวชนผู้พัฒนาระบบข้อมูลน้ำกลายเป็นตัวแทนของกลุ่มที่สามารถพูดในเวทีนโยบายหรือระดับนานาชาติได้ โดยไม่ทิ้งความเชื่อมโยงกับฐานชุมชน ซึ่งตรงกับที่ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กล่าวไว้ว่า ปัญญาชนจัดตั้งจะต้อง “แสดงถึงและผลิตซ้ำอุดมการณ์ของชนชั้นที่เขาเติบโตมา” (Gramsci, 1971)

การใช้ “ฉันทามติ” (Consensus) แทนการลงคะแนนเสียง ก็เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่หล่อหลอมความยินยอมร่วม (Consent) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของ “การครองอำนาจนำ” ตามทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้กล่าวไว้ว่า การปกครองจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อชนชั้นปกครองสามารถทำให้ชนชั้นล่างยินยอมร่วมกับโครงสร้างอำนาจโดยสมัครใจ (Gramsci, 1971) อย่างไรก็ตาม ในกรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของ กระบวนการฉันทามติไม่ได้ใช้เพื่อสร้างอำนาจนำเพื่อครอบงำ หากแต่ใช้เป็น “กลไกปลดปล่อย” ที่ช่วยให้ประชาชนสามารถร่วมกันสร้างจุดยืนที่สะท้อนเจตจำนงร่วม และนี่คือความแตกต่างที่สำคัญ ซึ่งแสดงถึงการสถาปนา “อำนาจนำประชาชน” เพื่อต่อต้านอำนาจนำของรัฐและกลุ่มทุน

5.3.3 บทบาทของแกนนำแต่ละระดับ

แกนนำของกลุ่มรักษ์เชียงของสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับหลัก ได้แก่ (1) แกนนำระดับแกนกลาง (2) แกนนำระดับพื้นที่ และ (3) แกนนำเยาวชนและอาสาสมัคร โดยทั้งหมดมีบทบาทสำคัญร่วมกันในการผลักดันกระบวนการตัดสินใจและเคลื่อนไหวของกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

แกนนำระดับแกนกลาง (Core Leadership) นำโดย ประธานกลุ่ม ผู้ซึ่งทำหน้าที่เสมือนผู้ประสานงานหลักของกลุ่มในการติดต่อกับบุคคลภายนอก

แกนนำหลักยังรวมถึงผู้จัดการโครงการและทีมงานประจำศูนย์โฮงเฮียนแม่น้ำของ ซึ่งมีหน้าที่วางแผนยุทธศาสตร์และดำเนินกิจกรรมตามที่ที่ประชุมกลุ่มรักษ์เชียงของกำหนด กรณีการเคลื่อนไหวที่สำคัญประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ มักเป็นผู้นำเสนอข้อมูลหรือจุดยืนของชุมชนต่อสาธารณะ เช่น ในเวที “หยุดเขื่อนปากแบง” ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของและผู้อำนวยการโฮงเฮียนแม่น้ำของ เป็นผู้กล่าวสุนทรพจน์อธิบายข้อห่วงใยของชุมชนต่อสื่อมวลชนและผู้เข้าร่วมจำนวนมาก ความเป็นผู้นำของแกนนำหลักที่ชัดเจนเช่นนี้ สร้างความน่าเชื่อถือและความหนักแน่นให้กับข้อเรียกร้องของกลุ่มรักษ์เชียงของบนเวทีสาธารณะได้อย่างมาก

แกนนำระดับพื้นที่ (Local Community Leaders) ประกอบด้วยตัวแทนชุมชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ริมแม่น้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำสตรี และกลุ่มเยาวชน

ท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่สื่อสารระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับประชาคมหมู่บ้านของตน ทั้งในแง่การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและการระดมความคิดเห็น/ทรัพยากรจากชาวบ้าน ในสถานการณ์ที่ต้องการพลังสนับสนุน แกนนำระดับพื้นที่จะระดมชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมหรือแสดงพลังตามที่กลุ่มรักษ์มีแนวทางการเคลื่อนไหว เช่น กรณีการคัดค้านเขื่อนปากแบง ได้มีผู้นำชุมชน ผู้หญิง และนายกเทศมนตรีจากหลายตำบลในอำเภอเชียงของ อำเภอเชียงแสน อำเภอเวียงแก่น รวมทั้งผู้แทนชุมชนจากจังหวัดทางภาคอีสานประมาณ 200 คน เข้าร่วมเวที “ฮอมปอย หยุดเขื่อนปากแบง” เพื่อประกาศเจตจำนงร่วมกันอย่างเข้มแข็งต่อหน้าสื่อและรัฐบาล การประสานงานแนวราบระหว่างแกนนำท้องถิ่นเหล่านี้ ทำให้เสียงของชุมชนหลากหลายพื้นที่ถูกนำเสนอในเวทีการตัดสินใจและช่วยสร้างแนวร่วมขับเคลื่อนที่กว้างขวางขึ้น

แกนนำเยาวชนและอาสาสมัคร (Youth and Volunteer Leaders) หลังปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมากลุ่มรักษ์เชียงของได้ให้ความสำคัญกับการสร้างแกนนำรุ่นใหม่ผ่านกิจกรรมการศึกษานอกห้องเรียนและการทำงานอาสาสมัคร เช่น โครงการ “เยาวชนลุ่มน้ำโขง” และ “ค่ายธรรมชาติแม่น้ำโขง” ที่โฮงเฮียนแม่น้ำโขงจัดขึ้น เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการเหล่านี้หลายคนได้พัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้นำคอยทำหน้าที่ช่วยจัดกิจกรรมและสื่อสารเรื่องสิ่งแวดล้อมกับเพื่อนเยาวชนและชุมชนของตนเอง บางคนเข้าร่วมงานกับกลุ่มรักษ์เชียงของ ในบทบาทเจ้าหน้าที่เทคนิค เช่น ดูแลระบบฐานข้อมูลและเว็บไซต์ (กรณีตัวอย่าง น.ส.รวินันท์ คำหอม เยาวชนเชียงของที่เข้ามาเป็นผู้ดูแลระบบข้อมูลของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง) แกนนำรุ่นใหม่เหล่านี้ช่วยเสริมพลังสดใหม่และทักษะสมัยใหม่ให้กับกลุ่มรักษ์เชียงของ ทำให้การทำงานสอดคล้องกับยุคดิจิทัลมากขึ้น ขณะเดียวกัน เยาวชนยังเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างคนรุ่นก่อนกับคนรุ่นใหม่ในชุมชน เกิดการสานต่อภารกิจของกลุ่มรักษ์เชียงของ อย่างต่อเนื่อง

ผู้วิจัยมองว่า บทบาทของแกนนำในฐานะกลุ่มรักษ์เชียงของกล่าวได้ว่าเป็น **“ปัญญาชนจัดตั้ง”** ตามแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ที่มองว่า ปัญญาชนมิได้จำกัดอยู่แค่ผู้มีการศึกษาในระบบ หรือผู้เชี่ยวชาญทางวิชาชีพ แต่สามารถหมายถึงบุคคลที่มีบทบาทในการเชื่อมโยงและถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด และอุดมการณ์ของชนชั้นหรือกลุ่มทางสังคมที่ตนสังกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) คือ ผู้ที่เติบโตและดำเนินชีวิตในท้องถิ่นนั้น และทำหน้าที่รวบรวม ปกป้อง และถ่ายทอดจิตสำนึกของชุมชนไปสู่เวทีนโยบายหรือสังคมวงกว้าง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจนำ (Hegemony) ที่ตั้งอยู่บนความยินยอม (Consent) มิใช่การบังคับ (Coercion) สอดคล้องกับข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวไว้ว่า

“...ตอนแรกหนูก็แค่เด็กคนหนึ่งในชุมชน แต่พอเข้าร่วมกับกลุ่ม หนูเริ่มเข้าใจว่าปัญหาที่แม่น้ำโขงเจอ มันเกี่ยวกับชีวิตเราโดยตรง หนูเลยอยากบอกเพื่อน ๆ ให้รู้ด้วย หนูเลยรับหน้าที่ดูแลข้อมูลในเพจของโฮงเฮียน...” (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล เมื่อได้เข้าร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของการรับบทบาทและการเข้าใจถึงปัญหาของแม่น้ำโขงในมุมมองที่เชื่อมโยงกับชีวิตของตนเองและชุมชน ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้กลายเป็น "ปัญญาชนจัดตั้ง" หรือ "Organic Intellectual" ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971)

จะเห็นว่าผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ได้เป็นแค่บุคคลที่ได้รับการศึกษาในระบบหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แต่เป็นสมาชิกของชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาทในการเข้าใจปัญหาและถ่ายทอดข้อมูลเหล่านั้นไปสู่ผู้อื่น ผ่านการทำหน้าที่ในบทบาทของการดูแลข้อมูลในเพจของโฮงเฮียน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนตัวของเขากับประเด็นที่ใหญ่ขึ้นที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดและสิทธิของชุมชน

จากมุมมองของผู้วิจัย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนี้สามารถมองเป็นการสร้าง "อำนาจนำ" (Hegemony) ผ่านการยอมรับและความเข้าใจในอุดมการณ์ของกลุ่ม การที่ผู้ให้สัมภาษณ์เลือกที่จะใช้ความรู้และข้อมูลในการสื่อสารออกไปในสื่อสาธารณะแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่เป็น "ปัญญาชนจัดตั้ง" ที่เติบโตขึ้นจากท้องถิ่น และพร้อมที่จะแบ่งปันข้อมูลและอุดมการณ์ที่มีผลต่อการตัดสินใจในระดับที่กว้างขึ้น เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผ่านโซเชียลมีเดีย

จากข้อมูลบทบาทของแกนนำแต่ละระดับ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่า โครงสร้างแกนนำของกลุ่มรักษ์เชียงของสะท้อนลักษณะ "ปัญญาชนจัดตั้ง" ตามแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้อย่างชัดเจน โดยแบ่งเป็นสามระดับ ได้แก่ แกนนำระดับแกนกลาง แกนนำพื้นที่ และแกนนำเยาวชน ซึ่งล้วนไม่ได้สถาปนาผ่านกลไกอำนาจจากบนลงล่าง แต่เกิดขึ้นจากความไว้วางใจ การปฏิบัติการจริงในชุมชน และการยอมรับทางสังคมภายในพื้นที่ รูปแบบนี้สอดคล้องกับ "การกระจายอำนาจแนวนอน" (Horizontal Decentralization) ซึ่งตรงกันข้ามกับการรวมศูนย์อำนาจที่มักพบในโครงสร้างรัฐหรือองค์กรทางการเมืองแบบดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ที่ระบุว่า

"...เราไม่ได้เป็นหัวหน้าใคร แต่เราเป็นเพื่อนร่วมขบวนของกันและกัน คนในหมู่บ้านเชื่อใจเรา เพราะเราอยู่กับเขามานาน ทำงานด้วยกัน ไม่ใช่เพราะเรามีตำแหน่ง..." (A4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

จากคำกล่าวข้างต้นสะท้อนถึงลักษณะการเป็น "ปัญญาชนจัดตั้ง" (Organic Intellectual) ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ไม่เน้นการมีอำนาจจากบนลงล่างหรือการสถาปนาอำนาจในรูปแบบของตำแหน่งทางการเมืองหรืออำนาจทางการเมืองแบบดั้งเดิม แต่เน้นการมีบทบาทในการเชื่อมโยงและถ่ายทอดอุดมการณ์ของกลุ่มจากภายในชุมชน สู่การสร้างการเข้าใจและการยอมรับในระดับกว้างขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่า การกล่าวถึงการเป็น “เพื่อนร่วมขบวน” และการมีความไว้วางใจจากชุมชน ไม่ใช่เพราะการมีตำแหน่งหรืออำนาจ แต่เพราะการทำงานร่วมกันและการอยู่ในชุมชนมาอย่างยาวนาน เป็นการสะท้อนการกระจายอำนาจแบบแนวนอน (Horizontal Decentralization) ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของโครงสร้างแกนนำของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ การไม่มีการรวมศูนย์อำนาจในตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทำให้แกนนำแต่ละระดับ ไม่ว่าจะเป็นแกนนำระดับแกนกลาง แกนนำพื้นที่ หรือแกนนำเยาวชน สามารถมีบทบาทในการขับเคลื่อนกลุ่มโดยไม่ต้องพึ่งพาการกำหนดจากส่วนกลางหรือระบบการปกครองแบบรัฐ

จากมุมมองของผู้วิจัย การกระจายอำนาจในรูปแบบนี้สร้างความยืดหยุ่นและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในทุกระดับ ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งเสริมการรับผิดชอบในระดับท้องถิ่น แต่ยังทำให้กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีความยั่งยืนในการเคลื่อนไหว เนื่องจากอำนาจไม่ได้ถูกรวมศูนย์อยู่ที่ตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นผลจากความไว้วางใจและการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่

ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังพบว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างผู้นำเยาวชน เช่น ผ่านค่ายฝึกอบรมหรือโครงการ “หลักสูตรคนเชียงใหม่” ที่ปลูกฝังความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชนให้กับคนรุ่นใหม่ การวางโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้เยาวชนเป็นทั้งผู้เรียนรู้และผู้จัดการกิจกรรม สะท้อนแนวทางของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในการส่งต่ออำนาจผ่านการพัฒนาความตระหนักรู้ (Consciousness) อย่างต่อเนื่องระหว่างรุ่น ซึ่งเป็นแกนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในระยะยาว (Gramsci, 1971)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง บทบาทของแกนนำในกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ไม่ใช่เพียง “ผู้บริหารจัดการเคลื่อนไหว” แต่คือ “ผู้นำที่เติบโตจากชีวิตจริงของชุมชน” ผู้ทำหน้าที่แปลความรู้เชิงวิชาการให้เข้าใจง่าย และแปลงข้อกังวลของชาวบ้านให้กลายเป็นวาระสาธารณะ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของปัญญาชนจัดตั้งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เสนอว่าเป็นหัวใจของการต่อสู้เพื่ออำนาจนำของชนชั้นล่าง นอกจากนั้นบทบาทของแกนนำกลุ่มรักษ์เชียงใหม่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างเครือข่ายผู้นำที่ยึดโยงกับชุมชน ผ่านการเรียนรู้ร่วม การสื่อสารสองทาง และการปลูกฝังจิตสำนึกข้ามรุ่น ซึ่งทั้งหมดนี้คือกลไกสำคัญในการสร้างอำนาจนำที่ยั่งยืนจากฐานราก มิใช่การครอบงำเชิงอำนาจ หากแต่เป็นการยอมรับร่วมทางอุดมการณ์และคุณค่าชุมชน

5.3.4 การประสานงาน

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีบทบาทโดดเด่นไม่เพียงในระดับชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น หากยังเป็นแกนกลางในการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายหลากหลายระดับ ตั้งแต่ท้องถิ่นถึงระดับนานาชาติ ทั้งในด้านองค์ความรู้ การเคลื่อนไหว และการกำหนดนโยบายสาธารณะ การประสานงานดังกล่าวเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มให้สามารถดำรงความเป็นอิสระในระดับปฏิบัติการ ขณะเดียวกันก็เปิด

พื้นที่เชื่อมโยงกับพลังทางสังคมที่กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยที่ผ่านมากลุ่มรักษ์เชียงของมีการประสานงานกับกลุ่มองค์กรต่างๆดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การประสานงานกับเครือข่ายภายนอก กลุ่มรักษ์เชียงของมีเครือข่ายความร่วมมือกว้างขวางทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจและการเคลื่อนไหวในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ระดับท้องถิ่นและภูมิภาค กลุ่มรักษ์เชียงของ ร่วมมือใกล้ชิดกับเครือข่ายภาคประชาชนกลุ่มน้ำโขงในพื้นที่ต่าง ๆ อาทิเช่น เครือข่ายชุมชนแม่น้ำโขงภาคอีสาน กลุ่มรักษ์แม่น้ำโขงในจังหวัดเลย และเครือข่ายชุมชนแม่น้ำกก-อิง เป็นต้น การประสานดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนในการจัดเวทีหรือกิจกรรมใหญ่ ๆ ที่เครือข่ายอื่นเข้าร่วมกิจกรรม เช่น เวที “หยุดเขื่อนปากแบง” ที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2567 ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงของร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำในสามอำเภอของเชียงราย และเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน จัดเวทีสาธารณะและแถลงการณ์ร่วมเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนโครงการสร้างเขื่อนปากแบงในลาว (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566)

ระดับวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มรักษ์เชียงของมีความสัมพันธ์อันดีกับนักวิชาการทั้งในไทยและต่างประเทศที่สนใจปัญหาลุ่มน้ำโขง ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชน เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ (TER) และ องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) เป็นต้น นักวิชาการในเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญในการช่วยให้คำปรึกษาทางด้านวิชาการ ตรวจสอบข้อมูลผลกระทบ หรือร่วมทำวิจัยพลเมืองกับชาวบ้านเพื่อเก็บข้อมูลสิ่งแวดล้อม ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยสนับสนุนทั้งทรัพยากรและการจัดเวทีสาธารณะให้กลุ่มรักษ์เชียงของ เช่น เป็นตัวกลางในการประสานงานให้แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ เข้าพบหน่วยงานภาครัฐ ให้คำปรึกษาสนับสนุนเครือข่ายให้ความช่วยเหลือหาหนทางความเมื่อต้องดำเนินการทางกฎหมาย หรือ ช่วยสนับสนุนการเผยแพร่ข้อมูลกลุ่มรักษ์เชียงของผ่านช่องทางสื่อสารขององค์กร นอกจากนี้ กลุ่มรักษ์เชียงของยังได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายระดับโลก เช่น องค์กรไม่แสวงผลกำไรระดับโลกที่ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิในการมีน้ำสะอาด (Waterkeeper Alliance) ในฐานะผู้ดูแลแม่น้ำโขงเขตเชียงของ (Chiang Khong Waterkeeper) ตั้งแต่ปี 2562 เป็นต้นมา (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566)

ด้วยการประสานงานดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้กลุ่มรักษ์เชียงของ สามารถเข้าถึงองค์ความรู้และประสบการณ์ของเครือข่ายพิทักษ์แหล่งน้ำทั่วโลก ตลอดจนได้รับการสนับสนุนด้านเทคนิคในการติดตามคุณภาพน้ำและระบบนิเวศ (เช่น การพัฒนาแอปพลิเคชันบันทึกข้อมูลน้ำ) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจในการดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงของอย่างมีประสิทธิภาพ

ระดับนโยบายและความร่วมมือข้ามชาติ กลุ่มรักษ์เชียงของ มีการประสานงานทั้งทางตรงและทางอ้อมกับหน่วยงานภาครัฐในไทย และเครือข่ายประชาสังคมในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง กรณีทางตรงได้แก่ การส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมหรือให้ข้อมูลต่อคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ของไทย การพบปะหารือกับผู้แทนหน่วยงานน้ำของลาว และการสื่อสารกับสถานทูตจีนผ่านหนังสือร้องเรียนร่วมกับเครือข่ายลุ่มน้ำโขง 4 ประเทศ เป็นต้น

2. การประสานงานทางอ้อม กลุ่มรักษ์เชียงของสร้าง “เวทีประชาชนลุ่มน้ำโขง” (Mekong People’s Council) เพื่อเชื่อมโยงชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนในไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม ให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและร่วมกันเรียกร้องในเชิงนโยบายต่อรัฐบาลของแต่ละประเทศ กลุ่มรักษ์เชียงของมีบทบาทริเริ่มเวทีลักษณะนี้ โดยอาศัยความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ระหว่างประเทศในการจัดประชุมข้ามพรมแดน เมื่อปี พ.ศ. 2565 แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ ยังได้รับเชิญให้ไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายชุมชนแม่น้ำโคลัมเบียในประเทศสหรัฐอเมริกา ภายใต้โครงการผู้นำแนวหน้าของมูลนิธิเอเซีย ซึ่งสะท้อนว่ากลุ่มรักษ์เชียงของ ได้สร้างพันธมิตรในระดับนานาชาติในการร่วมกันเรียกร้องความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้วิจัย พบว่า หนึ่งในกลไกสำคัญที่ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถดำรงอยู่และต่อสู้กับอำนาจนำทางนโยบายได้อย่างยืดหยุ่นและยาวนาน คือ **ความสามารถในการประสานงานกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกประเทศที่มีหลากหลายระดับ** ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ หน่วยงานรัฐ หรือแม้แต่เวทีระดับนานาชาติ การประสานงานนี้ไม่ได้เป็นเพียงการ “เชื่อมความร่วมมือ” แต่เป็นการวางยุทธศาสตร์เชิงระบบ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสนับสนุนเพื่อต่อรองเชิงนโยบายอย่างมีพลัง

ในบริบทของกลุ่มรักษ์เชียงของเราจะเห็นได้ว่า เครือข่ายความร่วมมือของกลุ่มามีทั้งในระดับท้องถิ่น (เช่น เครือข่ายชุมชนแม่น้ำกก-อิง), ระดับประเทศ (มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ), และระดับนานาชาติ (เช่น องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) และ องค์กรไม่แสวงผลกำไรระดับโลกที่ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิในการมีน้ำสะอาด (Waterkeeper Alliance) ซึ่งทั้งหมดทำงานในลักษณะเกื้อหนุน ไม่ใช่ครอบงำ โดยเฉพาะในกรณีที่กลุ่มต้องเผชิญแรงกดดันจากรัฐหรือบริษัททุน ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“...เวลาเราจะเคลื่อนไหวเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การคัดค้านเขื่อน หรือเรื่องการแจ้งเตือนน้ำขึ้นน้ำลง เราไม่ได้ทำคนเดียว เราโทรหากลุ่มเครือข่ายของเรา อาทิ กลุ่มแม่น้ำกก-อิง กลุ่มจากลาว กลุ่มจากเลย เรามาร่วมกัน ยิ่งเรามีเครือข่ายมาก มันยิ่งส่งผลให้เรามีพลังมาก...” (A4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การสร้าง “กลุ่มพันธมิตร” ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงมีลักษณะเป็นเครือข่ายเชิงยุทธศาสตร์ที่ส่งผลให้การเคลื่อนไหวมีพลังอำนาจต่อรองในการเจรจากับภาครัฐหรือผู้มีอำนาจในระดับนานาชาติ กลุ่มรักษ์เชียงของยังสามารถเชื่อมโยงกับองค์กรต่างประเทศ เช่น องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) และ องค์กรไม่แสวงผลกำไรระดับโลกที่ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิในการมีน้ำสะอาด (Waterkeeper Alliance) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนในด้านเทคนิคและเวทีสาธารณะ โดยไม่แทรกแซงการตัดสินใจของกลุ่ม นอกจากนี้ กลุ่มยังเคยได้รับเชิญให้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายแม่น้ำโคลัมเบียในสหรัฐอเมริกา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการก้าวออกจากกรอบภายในประเทศสู่เวทีโลก เพื่อยกระดับ “ปัญหาท้องถิ่น” ให้กลายเป็น “วาระนานาชาติ”

“ตอนเราไปนำเสนอเรื่องแม่น้ำโขงในเวทีต่างประเทศ เขาประทับใจที่พวกเราสามารถเก็บข้อมูลและเชื่อมโยงได้ด้วยตนเอง เราไม่ได้มาขอความช่วยเหลืออย่างเดียว แต่เราแชร์ประสบการณ์จริงจากพื้นที่” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

คำให้สัมภาษณ์นี้ตอกย้ำว่า กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้อยู่ในฐานะ “ผู้รับ” จากองค์กรภายนอก แต่เป็น “ผู้ให้ข้อมูลและประสบการณ์” ที่สามารถเสนอชุดความคิดใหม่ผ่านพื้นที่ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงวิชาการ

กล่าวโดยสรุป ยุทธวิธีการประสานงานของกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นตัวอย่างของการสร้างโครงสร้างขบวนการที่ไม่พึ่งพาอำนาจแบบรวมศูนย์ แต่สร้างอิทธิพลผ่าน “พลังของความสัมพันธ์” ที่ยืดหยุ่น มีพลวัต และตั้งอยู่บนความยึดโยงของคุณค่าร่วมทางสิ่งแวดล้อมและความเป็นธรรมของสังคม

5.3.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นรากฐานสำคัญของกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ โดยการรับฟัง ความคิดเห็น การร่วมดำเนินกิจกรรม การสนับสนุนทรัพยากร และการติดตามประเมินผล ล้วนเป็นกระบวนการที่ชุมชนมีบทบาทโดยตรง (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566) กลุ่มรักษ์เชียงของ มักจัดเวทีสาธารณะหรือประชุมหมู่บ้านเพื่อเปิดพื้นที่ให้คนในพื้นที่ร่วมถกเถียงและมีส่วนร่วมในการกำหนดท่าทีของกลุ่มต่อประเด็นต่าง ๆ ซึ่งช่วยสร้างความชอบธรรมและความยึดโยงกับประชาชนอย่างแท้จริง

ชุมชนท้องถิ่น ถือเป็นหัวใจของกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ ตลอดระยะเวลาการเคลื่อนไหว กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้พยายามให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็น การร่วมปฏิบัติการ หรือการติดตามตรวจสอบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

การรับฟังเสียงชุมชนและเวทีปรึกษาหารือ ทุกครั้งที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ ต้องตัดสินใจ ดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มติหรือข้อเสนอแนะจากชุมชนจะถูกนำมาพิจารณาเป็นหลัก กลุ่มรักษ์ เชียงของจะดำเนินการจัดเวทีประชุมชาวบ้าน หรือประชุมประชาคมในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อมูล และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ จากการสัมภาษณ์พบว่า ในช่วงการ จัดเวทีรับฟังความเห็นเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งฯ ทุกเวทีที่จัดขึ้นตามชุมชนริมโขง จะมีประชาชน ส่วนใหญ่เข้าร่วมและมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่างๆอย่างหลากหลายมุมมอง ซึ่งสะท้อนถึง การเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมกำหนด ข้อเสนอจากเวทีเหล่านี้จะถูกนำไปสู่ที่ประชุมกลุ่ม รักษ์เชียงใหม่ เพื่อประกอบการตัดสินใจขั้นสุดท้ายอีกชั้นหนึ่ง

การร่วมปฏิบัติและดำเนินกิจกรรม ชาวบ้านในพื้นที่ไม่ได้มีบทบาทเพียงให้ความเห็น เท่านั้น แต่ยังร่วมลงมือปฏิบัติในกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่จัดขึ้น อาทิ การเข้าร่วมเดิน รณรงค์ ประท้วงทางสัญลักษณ์ หรือร่วมเป็นวิทยากรในงานสัมมนาชุมชน อาทิเช่น ในกรณีการ คัดค้านเขื่อนปากแบง มีตัวแทนชุมชนระดับหมู่บ้าน รวมถึงกลุ่มแม่บ้านและผู้นำท้องถิ่น รวมตัวกัน กว่า 200 คนเพื่อร่วมประกาศเจตนารมณ์ “หยุดเขื่อนปากแบง” ร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ การมี มวลชนชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมากเช่นนี้ ส่งผลให้เสียงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ ทรงพลังและ ได้รับการยอมรับมากขึ้นจากผู้มีอำนาจตัดสินใจ เพราะมิได้เป็นเพียงความคิดเห็นของแกนนำไม่กี่คน แต่สะท้อนถึงเจตจำนงของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง

การระดมทรัพยากรและวางแผนงบประมาณโดยชุมชน กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีแนวทาง ส่งเสริมให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของในการแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเปิดโอกาสให้คนในพื้นที่ได้มีส่วน ร่วมทั้งใน การวางแผนกิจกรรมและการสนับสนุนทรัพยากร อาทิเช่น ช่วงที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ก่อตั้ง ใหม่ ๆ ชาวบ้านและผู้ประกอบการท้องถิ่นในเชียงของได้ร่วมบริจาคทุนทรัพย์และแรงงานเพื่อปลูกป่า ในพื้นที่ต้นน้ำส้ม ซึ่งเป็นลำธารสาขาของโขงที่แห้งขาดจากการตัดไม้ จนสามารถฟื้นฟูป่าและทำให้น้ำ ไหลกลับมาได้สำเร็จ กรณีนี้แสดงให้เห็นถึงรูปธรรมของการที่ชุมชนร่วมคิดวางแผน (ระดมทุนซื้อกล้า ไม้) และลงมือทำ (ปลูกและบำรุงรักษาป่า) ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นช่วยสร้างความตระหนักว่าชุมชน สามารถแก้ปัญหาด้วยตนเอง และเสริมความไว้วางใจระหว่างกลุ่มแกนนำกับประชาชนทั่วไป

ปัจจุบันกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ยังคงดำเนินงานตามแนวทางการเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มี ส่วนร่วมจัดการทรัพยากรของโครงการต่าง ๆ เช่น การตั้งกองทุนชุมชนดูแลพื้นที่ป่าบุญแก่ง (พื้นที่ป่า ริมโขงที่ชุมชนดูแลร่วมกัน) ซึ่งชาวบ้านช่วยกันบริจาคข้าวของหรือเงินตามกำลัง เพื่อใช้หมุนเวียนใน กิจกรรมอนุรักษ์ในหมู่บ้านของตนเอง

การติดตามและประเมินผลโดยชุมชน: หลังการตัดสินใจหรือการดำเนินโครงการใด ๆ กลุ่ม รักษ์เชียงใหม่ของกลับมาทบทวนการดำเนินโครงการต่างๆ โดยจะเชิญชวนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมใน

การติดตามผลและให้ข้อเสนอแนะ เช่น การจัดประชุมสรุปสถานการณ์น้ำโขง โดยกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้เชิญตัวแทนชุมชนเข้าร่วมการประเมินการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำหรือระบบนิเวศเป็นอย่างไรบ้าง ข้อมูลจากอาสาสมัครชาวบ้าน เช่น การวัดระดับน้ำและความชุ่มชื้นของน้ำเป็นกิจวัตรโดยคนในชุมชน ช่วยให้เกิฐานข้อมูลระยะยาวที่กลุ่มรักษ์เชียงของ และชุมชนสามารถนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจ ข้อมูลเหล่านี้ยังถูกเผยแพร่กลับไปยังชุมชนเพื่อให้คนทั่วไปได้ตื่นตัวและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างโปร่งใส

จากข้อมูลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่ตั้งอยู่บนหลัก ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ชุมชนท้องถิ่นมิใช่ผู้รับผลการตัดสินใจอย่างเดียว หากแต่เป็นผู้ออกความคิดเห็น ผู้ร่วมลงมือ และผู้ตรวจสอบ ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้การตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของ มีความชอบธรรมและยึดโยงกับความต้องการของประชาชนอย่างใกล้ชิด ภายใต้กรอบคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ได้กล่าวไว้ว่า อำนาจนำ (Hegemony) ไม่ได้ยึดโยงจากอำนาจบังคับเพียงฝ่ายเดียวของรัฐหรือชนชั้นนำเท่านั้น แต่เกิดขึ้นจากความสามารถในการสถาปนา “ฉันทามติ” (Consent) ผ่านความยินยอมร่วมของผู้ถูกปกครอง ซึ่งหมายความว่า หากชนชั้นใดสามารถจัดระเบียบชุดความคิดให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็น “เลือกเอง” หรือ “เห็นพ้องด้วยตนเอง” ก็จะสามารถปกครองได้อย่างมั่นคงโดยไม่ต้องใช้กำลัง จากคำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า

“...ทุกครั้งที่กลุ่มจะทำอะไร เราต้องถามชุมชนก่อน ถ้าชาวบ้านไม่เห็นด้วย เราก็ยังไม่ไป เพราะถ้าเขาไม่เชื่อมั่น เขาก็ไม่ร่วม การตัดสินใจมันอยู่ที่ชุมชน...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้สะท้อนถึงกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของที่ยึดถือหลักการ “ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง” ซึ่งไม่เพียงแต่การรับผลการตัดสินใจจากภายนอก แต่ยังให้ความสำคัญกับการให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจร่วมกัน และการตรวจสอบกระบวนการต่าง ๆ ของกลุ่ม การที่ชุมชนสามารถปฏิเสธหรือไม่ยอมรับการตัดสินใจใด ๆ ได้ หากไม่มีความเห็นชอบจากพวกเขา ทำให้กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มมีความชอบธรรมและเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับความต้องการของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ที่กล่าวว่า อำนาจนำ (Hegemony) ที่ไม่ได้เกิดจากอำนาจบังคับเพียงฝ่ายเดียวของรัฐหรือชนชั้นนำ แต่เกิดจากการสร้าง “ฉันทามติ” หรือ “ความยินยอมร่วม” ผ่านการจัดระเบียบชุดความคิดที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็น “เลือกเอง” หรือ “เห็นพ้องด้วยตนเอง” สามารถเชื่อมโยงกับกระบวนการตัดสินใจของกลุ่มรักษ์เชียงของได้อย่างชัดเจน โดยในกรณีนี้ การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และสามารถยับยั้งหรือปฏิเสธแนวทางที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของ

พวกเขา หมายความว่า ชุมชนสามารถ “เลือก” หรือ “เห็นพ้อง” กับแนวทางการเคลื่อนไหวของกลุ่มได้อย่างเต็มที่ ซึ่งทำให้กลุ่มรักษะเชียงของสามารถสร้างอำนาจนำที่มีรากฐานมาจากความยินยอมร่วมของชุมชน โดยไม่ต้องใช้กำลังหรืออำนาจบังคับจากภายนอก

“...พวกเราคุยกันทุกหมู่บ้านก่อน ถ้าหมู่บ้านไหนไม่เห็นด้วย กลุ่มก็ยังไม่ขยับ เพราะพวกเขาคือเจ้าของพื้นที่ พวกเขาไม่ใช่แค่ผู้ฟัง แต่เขาคือคนตัดสินใจด้วย...” (A5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 25 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์ข้างต้นตอบกัยอย่างชัดเจนถึงแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ได้อธิบายว่า “การครองอำนาจอย่างแท้จริงต้องเกิดจากฉันทามติ ไม่ใช่เพียงการครอบงำจากบนลงล่าง” (Gramsci, 1971) เมื่อชาวบ้านมีสิทธิในการให้หรือไม่ให้ฉันทามติ กระบวนการนี้จึงไม่ใช่เพียงการประชาธิปไตยเชิงรูปแบบ แต่เป็นประชาธิปไตยเชิงเนื้อหา

โดยสรุป กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มรักษะเชียงของ คือการประกอบสร้าง “อำนาจนำจากรากฐาน” ที่ใช้การสื่อสารตรง การลงมือร่วม และการปลูกฝังความตระหนักร่วม ทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มมีความยึดโยงแท้จริงกับประชาชน ไม่ใช่เพียงคำกล่าวอ้างในนามของชุมชนเท่านั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มรักษะเชียงของ คือการสร้างความชอบธรรมใหม่ (Legitimacy) ที่ไม่ได้รับรองโดยรัฐ หากแต่ยืนยันโดยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในระดับหมู่บ้าน เป็นรูปแบบของ “ประชาธิปไตยจากล่างขึ้นบน” (Bottom-up Democracy) ที่สะท้อนถึงการจัดตั้งอำนาจนำของประชาชนเพื่อท้าทายกับโครงสร้างอำนาจนำเดิมในระดับชาติและภูมิภาค

5.3.6 การรักษาความอิสระและความยึดโยงกับชุมชนในการตัดสินใจ

กลุ่มรักษะเชียงของดำรงความเป็นอิสระทางการเมืองและอุดมการณ์อย่างมั่นคง โดยไม่ขึ้นต่อพรรคการเมือง รัฐบาล หรือกลุ่มทุนใด ขณะเดียวกัน กลุ่มรักษะเชียงของยังคงความสัมพันธ์แนบแน่นกับชุมชนผ่านการพึ่งพาทุนในพื้นที่ การระดมทรัพยากรแบบชาวบ้าน และการจัดการงบประมาณอย่างโปร่งใส (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, 2566) ความเป็นอิสระนี้ทำให้กลุ่มสามารถวิพากษ์นโยบายของรัฐหรือโครงการต่างประเทศได้อย่างเสรี กลุ่มรักษะเชียงของให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการธำรงรักษาความเป็นอิสระ (Independence) ของขบวนการตนเองควบคู่ไปกับการเชื่อมโยง (Accountability) กับชุมชนในทุกการตัดสินใจ แนวทางปฏิบัติที่กลุ่มรักษะเชียงของใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว มีดังนี้

ความเป็นอิสระทางความคิดและการไม่ฝักใฝ่การเมืองฝ่ายใด กลุ่มรักษะเชียงของดำรงตนเป็นขบวนการประชาสังคมที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองหรือกลุ่มอำนาจใด ทั้งนี้เพราะพื้นที่ลุ่มน้ำโขงกลายเป็นสมรภูมิความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ระหว่างชาติมหาอำนาจ (จีนและสหรัฐฯ เป็นต้น) ใน

ทศวรรษที่ผ่านมา แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ จึงระมัดระวังไม่ให้เกิดการเคลื่อนไหวถูกตีความว่าเอนเอียง รับใช้อำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง กล่าวย้ำจุดยืนว่า

“...ไม่ว่าคุณจะเป็นสหรัฐฯ จีน ญี่ปุ่น หรือประเทศไหนก็ตาม ถ้าเห็นว่าแม่น้ำโขงจำเป็นต้องอนุรักษ์ฟื้นฟู คุณคือพันธมิตรของเรา...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เปิดกว้างต่อความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่สนับสนุนการอนุรักษ์แม่น้ำโขง โดยไม่ผูกมัดตนเองกับอุดมการณ์ทางการเมืองของฝ่ายใดเป็นการเฉพาะ ความเป็นอิสระทางความคิดดังกล่าวช่วยรักษาความน่าเชื่อถือของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ในสายตาชุมชนและสาธารณะ เพราะประชาชนเห็นว่ากลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ต่อสู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของแม่น้ำและชุมชนจริง ๆ ไม่ใช่เครื่องมือของฝ่ายการเมืองหรือเครื่องมือของมหาอำนาจ

การพึ่งพาตนเองและความโปร่งใสด้านทรัพยากร คือหนึ่งในจุดแข็งสำคัญที่ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงใหม่สามารถดำรงอยู่ในสมรภูมิของการต่อสู้กับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้อย่างมั่นคงยาวนาน คือการยึดมั่นในหลักการ **พึ่งพาตนเอง** และ **ความโปร่งใสด้านการจัดการทรัพยากร** โดยเฉพาะในมิติของการเงินและการจัดสรรทุนสนับสนุนสำหรับกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งแตกต่างจากขบวนการภาคประชาชนบางส่วนที่อาจต้องพึ่งพาทุนจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง

การพึ่งพาตนเองของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธความช่วยเหลือจากภายนอกโดยสิ้นเชิง หากแต่เป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งจากฐานชุมชน ผ่านการระดมทุนจากกิจกรรมท้องถิ่น เช่น การจัดเวทีชุมชน การขายของที่ระลึกจากงานรณรงค์ หรือการขอรับบริจาคโดยไม่ผูกพันกับเงื่อนไขนโยบายของหน่วยงานผู้บริจาค เพื่อสร้างอิสระในการเคลื่อนไหวสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...พวกเรายืนยันว่า จะไม่รับเงินจากกลุ่มทุนหรือหน่วยงานที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา เราเคยมีบางองค์กรมาเสนอทุน แต่เราต้องอ่านเงื่อนไขก่อนเสมอ เพราะกลัวว่าต้องเจียบเวลาเขาทำอะไรที่กระทบแม่น้ำ...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า กลุ่มไม่ได้วางตนเป็นเพียงองค์กรปฏิบัติการทางสังคม หากแต่มีจุดยืนชัดเจนในเรื่อง จริยธรรมทางการเมือง (Political Ethics) นอกจากการปฏิเสธทุนที่มีผลประโยชน์ทับซ้อนแล้ว

นอกจากนั้นกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ยังเน้นการเปิดเผยข้อมูลด้านการเงินต่อสมาชิกทุกคนในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ผ่านกระบวนการประชุมรายไตรมาสที่จัดขึ้น ณ ศูนย์โฮงเฮียนแม่น้ำโขง โดยสมาชิก

สามารถสอบถาม ตรวจสอบ หรือเสนอแนวทางการใช้จ่ายได้โดยตรง ดังคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ระบุไว้ว่า

“...เราจะเอารายจ่ายมาปิดบอร์ดทุกไตรมาส ชาวบ้านหรือคนในเครือข่ายมาเห็นได้เลยว่าเงินที่เขาช่วยบริจาคไปถูกใช้ทำอะไรบ้าง ไม่มีโต๊ะจีน ไม่มีเครื่องบินไปสัมมนา แต่เป็นค่าพิมพ์เอกสาร ค่ารถไปเวที หรือค่าจัดค่ายให้ลูกหลานเราเท่านั้น...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

ผู้วิจัยมองว่า การจัดการทรัพยากรอย่างเปิดเผยเช่นนี้ ช่วยสร้างความโปร่งใส (Accountability) และความไว้วางใจจากชุมชน ไม่เพียงในฐานะ “องค์กรผู้จัดกิจกรรม” หากแต่ในฐานะ ผู้นำทางคุณธรรมของขบวนการ ซึ่งมีนัยสำคัญทางการเมืองในเชิงอำนาจนำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่า ขบวนการภาคประชาชนที่สามารถสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” ได้อย่างยั่งยืน ต้องมีรากฐานมาจากความไว้วางใจที่แท้จริงของประชาชน (Gramsci, 1971)

ในแง่นี้ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของจึงมิใช่เพียงผู้ท้าทายอำนาจนำเชิงวาทกรรมของรัฐหรือทุน แต่ยังสร้าง **โครงสร้างอำนาจนำของตนเองจากฐานราก** (Grassroots Hegemony) ผ่านการปฏิบัติการจริงที่ยึดโยงกับหลักการ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่า กลุ่มรักษ์เชียงของแสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในหลักการอิสระทางการเมืองและทางการเงินอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสะท้อนชัดเจนว่า กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้แสวงหาอำนาจจากโครงสร้างภายนอก แต่เลือกสร้างความชอบธรรม จากฐานชุมชนท้องถิ่น การที่กลุ่มสามารถรักษาความเป็นอิสระจากทุนและพรรคการเมือง ในขณะเดียวกันก็ได้รับความไว้วางใจจากประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่า กลุ่มได้บรรลุสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า **"การสร้างอำนาจนำจากฐานราก"** (Popular Hegemony) (Gramsci, 1971) ในทัศนะของอันโตนิโอ กรัมสกี อำนาจนำไม่ได้เกิดจากการครอบงำโดยใช้กำลังหรือโครงสร้างรัฐ แต่เกิดจากการที่กลุ่มสังคมหนึ่งสามารถ สร้างฉันทามติ (Consent) กับมวลชนได้ผ่านความชอบธรรมทางวัฒนธรรม ศีลธรรม และความรู้สึกยึดโยง (Gramsci, 1971) กรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงถือเป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนของการสร้างอำนาจนำที่ไม่ได้ยึดโยงกับกลไกของรัฐ หากแต่ตั้งอยู่บน ความไว้วางใจที่ได้จากการเคารพคุณค่าท้องถิ่น ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชน

“...เราทำเพราะเรารู้สึกว่าแม่น้ำนี้เป็นของพวกเรา และถ้าเราไม่ลุกขึ้นมาปกป้อง ไม่มีใครทำให้เรา...” (B5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2567)

ถ้อยคำดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แน่นแฟ้นระหว่างกลุ่มกับชุมชนในฐานะ “เจ้าของพื้นที่” ที่แท้จริง มิใช่เพียง “ผู้ได้รับผลกระทบ” เท่านั้น ดังนั้นแนวทางของกลุ่มฯจึงมีจุดเน้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมในการตัดสินใจแทบทุกระดับ ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินกิจกรรม การบริหารงบประมาณ ไปจนถึงการกำหนดยุทธศาสตร์

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมองว่าการที่กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงนานหลายทศวรรษโดยไม่พึ่งพาทุนจากภายนอก หรือไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองใด เป็นการพิสูจน์ถึง **ศักยภาพของการเมืองฐานรากที่มีอำนาจต่อรองเชิงนโยบายได้จริง** กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถผลักดันให้เกิดเวทีรับฟังเสียงชาวบ้าน การชะลอโครงการพัฒนา และการเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับโลก ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นจากการปฏิบัติการที่มีรากฐานแน่นแฟ้นในพื้นที่ ในมุมมองทางทฤษฎี จึงอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มรักษ์เชียงของเป็นตัวอย่างร่วมสมัยของ “ขบวนการประชาชนจัดตั้งที่เติบโตจากฐานชุมชน” ซึ่งไม่ได้เพียงต่อสู้กับอำนาจนำกระแสหลัก แต่ยังเสนอทางเลือกเชิงวัฒนธรรมและเชิงนโยบายที่มีความชอบธรรมในสายตาสังคม

5.4 การบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ

การจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่สะท้อนลักษณะของการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบภาคประชาชน ซึ่งให้ความสำคัญกับความโปร่งใส การพึ่งพาตนเอง และการรักษาความเป็นอิสระจากแหล่งทุนภาครัฐหรือกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่อาจมีอิทธิพลต่อทิศทางการเคลื่อนไหว การจัดการทางการเงินของกลุ่มจึงไม่เพียงเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเท่านั้น หากยังสะท้อนเจตคติเชิงอุดมการณ์และแนวทางการเคลื่อนไหวที่เน้น “ความเป็นเจ้าของของชุมชน” และ “การขับเคี่ยวจากฐานราก” อันเป็นหัวใจสำคัญของขบวนการภาคประชาชนในพื้นที่ รายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งรายได้ ประเภทของรายจ่าย ตลอดจนกลไกการตรวจสอบทางการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ มีรายละเอียดดังนี้

5.4.1 แหล่งรายได้ของกลุ่มรักษ์เชียงของ แหล่งรายได้ของกลุ่มรักษ์เชียงของ มีทั้งส่วนที่มาจากภายในชุมชนเองและการสนับสนุนจากภายนอก โดยจากการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1) แหล่งรายได้ภายในกลุ่ม (จากชุมชนและการระดมทุนเอง): กลุ่มรักษ์เชียงมีรายได้จากภายในกลุ่มโดยอาศัยการสนับสนุนจากสมาชิกและชาวบ้านในพื้นที่เป็นหลัก การจัดกิจกรรมระดมทุนแบบพื้นบ้านเป็นแนวทางสำคัญ เช่น การจัดงาน “ผ้าป่า” ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 กลุ่มรักษ์เชียงของได้จัดผ้าป่าระดมทุนที่ทำเรือผาล่าน จ.เชียงราย เพื่อระดมทุนหาเงินสนับสนุนการรณรงค์หยุดโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ซึ่งได้รับความร่วมมือจากพระสงฆ์และชาวบ้านหลายหมู่บ้าน มาร่วมบริจาคและทำกิจกรรมด้วยกัน สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์จากคณะกรรมการกลุ่ม ได้กล่าวไว้ว่า

“...เราไม่ได้มีเงินมากมายหรอกนะ บางครั้งก็ต้องควักกระเป๋าตัวเอง แต่เรารู้ว่าถ้าเราขอให้รัฐมาช่วย เราอาจต้องแลกกับอะไรบางอย่าง เราเลยเลือกพึ่งพากันเองดีกว่า คนในชุมชนที่เข้าใจ เขาก็ช่วยกันตามกำลัง จะเป็นข้าวสาร น้ำมัน หรือแรงงาน ก็ล้วนเป็นการสนับสนุนที่มีความหมายทั้งหมด...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มรักษัเขียวของไม่ได้พึ่งพางบประมาณจากภาครัฐและเลือกที่จะพึ่งพาทรัพยากรจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าใจและพร้อมจะช่วยเหลือ แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในการรักษาความเป็นอิสระของกลุ่ม และการหลีกเลี่ยงการพึ่งพารัฐที่อาจต้องแลกกับเงื่อนไขหรือการแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและความสามารถในการจัดการทรัพยากรภายในที่มาจากการร่วมมือกันในชุมชนแทนการพึ่งพางบประมาณภายนอก สิ่งที่กลุ่มรักษัเขียวของทำผู้วิจัยมองว่าเป็นการปฏิเสธรอำนาจของรัฐเพื่อหลีกเลี่ยงการพึ่งพารัฐที่อาจต้องแลกกับเงื่อนไขหรือการแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) อธิบายว่าอำนาจรัฐไม่ได้แสดงออกแค่ผ่านกฎหมายหรือการใช้กำลัง แต่รวมถึงการชักจูงผ่าน “การพึ่งพิง” หรือ “การแจกจ่ายทรัพยากร” ที่แฝงนัยของการควบคุมทางอุดมการณ์ (Gramsci, 1971)

ผู้วิจัยมองว่าคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลข้างต้น ยังชี้ให้เห็นว่าเป็นการแสดงจุดยืนที่ไม่เพียงปฏิเสธรทรัพยากรจากรัฐ แต่ยังแสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถสร้าง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ของตนเองได้ผ่านกลไกสนับสนุนระหว่างสมาชิก เช่น ข้าวสาร น้ำมัน หรือแรงงาน ซึ่งถือเป็นการสร้างอำนาจจากฐานล่าง (Counter-Hegemonic Agency) นอกจากนี้ กลุ่มรักษัเขียวของ ยังสร้างรายได้เองผ่านกิจการเพื่อสังคมในชุมชน เช่น การเปิดร้านกาแฟและร้านขายผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ “โฮงเฮียนแม่ น้ำของ” ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ของกลุ่ม รายได้จากร้านกาแฟและการจำหน่ายของที่ระลึกเหล่านี้จะถูกนำมาใช้เป็นทุนสนับสนุนงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มโดยตรง ส่งผลให้กลุ่มไม่ต้องพึ่งพิงแหล่งสนับสนุนจากภายนอก

จากมุมมองของผู้วิจัย การที่กลุ่มรักษัเขียวของใช้แนวทางการระดมทุนจากกิจกรรมภายในกลุ่มแบบพื้นบ้านมีความสำคัญในแง่ของการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนและการคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของกลุ่มในฐานะองค์กรภาคประชาชนที่เน้นการทำงานร่วมกันในพื้นที่ การไม่พึ่งพารัฐอย่างเต็มที่ซึ่งช่วยให้กลุ่มสามารถรักษาความเป็นอิสระในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องรับภาระจากนโยบายหรือข้อจำกัดภายนอกที่อาจส่งผลกระทบต่อความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของกลุ่มในระยะยาว.

2) รายได้จากแหล่งภายนอก นอกจากการพึ่งพาชุมชนแล้ว กลุ่มรักษัเขียวของยังได้รับเงินสนับสนุนจากเครือข่ายและองค์กรภายนอกบางส่วนในลักษณะที่ไม่ผูกพัน สำหรับการบริจาคจาก

ประชาชนทั่วไป กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้ใช้ช่องทางผ่านมูลนิธิที่เชื่อถือได้เป็นตัวกลาง เช่น มูลนิธิสื้อเพื่อการศึกษาของชุมชน ซึ่งเป็นมูลนิธิที่ทำหน้าที่รับเงินบริจาคให้กลุ่มรักษ์เชียงของ อย่างในปี 2565 กลุ่มรักษ์เชียงของได้ประสานงานให้ผู้สนับสนุนโอนเงินผ่านพร้อมเพย์และบัญชีธนาคารในนามมูลนิธินี้ เพื่อความถูกต้องโปร่งใสในการรับเงินบริจาค

ส่วนทุนสนับสนุนจากองค์กรต่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) กลุ่มรักษ์เชียงของ จะพิจารณารับเมื่อสอดคล้องกับภารกิจของกลุ่ม อาทิเช่น ในปี พ.ศ. 2566 สำนักงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) ร่วมกับรัฐบาลออสเตรเลียได้สนับสนุนงบประมาณให้กับสถาบันชุมชนแม่น้ำโขง (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง) เพื่อจัดทำ “โครงการห้องสมุดดิจิทัลโฮงเฮียนแม่น้ำโขง” ซึ่งมีเป้าหมายศึกษาผลกระทบการพัฒนาต่อชุมชนลุ่มน้ำโขงและสนับสนุนการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของท้องถิ่น การสนับสนุนนี้ถือเป็นการช่วยพัฒนาศักยภาพกลุ่มในด้านข้อมูลและการศึกษา แต่ไม่ได้ครอบคลุมงานกิจการของการทำงานของกลุ่ม กลุ่มจึงรับเงินสนับสนุนนี้ หากมีการสนับสนุนเงินที่ครอบคลุมกิจกรรมของกลุ่มทางกลุ่มรักษ์เชียงของจะมีการพิจารณาในการปฏิเสธรับการสนับสนุนนั้น

นอกจากนั้น แกนนำกลุ่มยังได้รับรางวัลระดับนานาชาติที่มาพร้อมทุนสนับสนุนการทำงาน เช่น รางวัล Goldman Environmental Prize 2022 ในปี พ.ศ. 2565 ซึ่งมอบให้แก่ ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ จากผลงานการอนุรักษ์แม่น้ำโขง รางวัลนี้นอกจากเป็นเกียรติยศระดับโลก (เปรียบเสมือนโนเบลสิ่งแวดล้อม) ยังมีเงินรางวัลที่สามารถนำมาใช้ต่อยอดภารกิจของกลุ่มได้ด้วย

จากผลการศึกษาวิจัย แหล่งรายได้ของกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ทางการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของในช่วงเวลาต่าง ๆ พร้อมทั้งแหล่งที่มาของรายได้ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม.ดังตารางที่ 12 ดังนี้

ตารางที่ 12 ตารางแสดงรายได้ทางการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ

หมวดหมู่รายได้	รายละเอียด
1. เงินบริจาคจากชุมชนและประชาชนทั่วไป	รับจากผู้สนับสนุนในและนอกพื้นที่ ผ่านกิจกรรมระดมทุนหรือบริจาคโดยสมัครใจ
2. รายได้จากกิจกรรม/ผลิตภัณฑ์ในชุมชน	งานเทศกาลท้องถิ่น ขายของที่ระลึก หนังสือ งานวิชาการ งานเสวนา ฯลฯ
3. ทุนสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)	องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร เช่น องค์กรเฝ้าระวังแม่น้ำโขง (Mekong Watch), TERRA ฯลฯ

หมวดหมู่รายได้	รายละเอียด
4. แรงงานและทรัพยากรจิตอาสา	แรงงานอาสา การใช้พื้นที่โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย อาหาร น้ำมัน วัสดุ ฯลฯ

(ที่มา: ผู้วิจัย)

5.4.2 ประเภทรายจ่ายหลักของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

การใช้จ่ายงบประมาณของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของสะท้อนถึงภารกิจงานรณรงค์และพัฒนาองค์กรที่เน้นการทำงานภาคสนามและการสื่อสารสาธารณะเป็นสำคัญ รายจ่ายหลัก ของกลุ่มสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1) ค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมและรณรงค์ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของจัดเวทีประชุม สัมมนา และกิจกรรมรณรงค์อย่างต่อเนื่อง รายจ่ายส่วนนี้จะเป็นรายจ่ายในการดำเนินกิจกรรม อาทิเช่น ค่าเตรียมงาน ค่าอุปกรณ์สถานที่ และค่าอาหารเครื่องดื่มสำหรับผู้เข้าร่วม ตัวอย่างเช่น การจัดเวทีรวมพลคนลุ่มน้ำโขงเพื่อคัดค้านเขื่อนหรือการระเบิดแก่ง จะมีค่าใช้จ่ายในการเชิญชาวบ้านหลายสิบหมู่บ้านมาร่วม, การติดตั้งเวทีเครื่องเสียง, และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในงาน กรณีงานรณรงค์หยุดระเบิดแก่ง 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ที่เชียงใหม่ มีทั้งการลงชื่อคัดค้านโครงการหน่วยงาน การแสดงพื้นบ้านและนิทรรศการภาพถ่าย ซึ่งล้วนต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการ ค่าใช้จ่ายส่วนนี้มักเป็นก้อนใหญ่ที่สุดของกลุ่ม เพราะกิจกรรมภาคสนามคือหัวใจของการเคลื่อนไหว

2) ค่าผลิตสื่อสิ่งพิมพ์และเผยแพร่ข้อมูล กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ มีการผลิตเอกสารเผยแพร่ โบรชัวร์ รายงานการศึกษาของชุมชน ตลอดจนการจัดนิทรรศการและสื่อออนไลน์ รายจ่ายนี้รวมถึงค่าพิมพ์เอกสาร, ค่าจัดทำสื่อดิจิทัล, และค่าบำรุงรักษาช่องทางสื่อสาร (เช่น เว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่ม) ตัวอย่างเช่น การจัดทำนิทรรศการภาพถ่ายเกี่ยวกับผลกระทบเขื่อนหรือทำแผ่นพับข้อมูลข้อเท็จจริงแจกจ่ายในชุมชน ซึ่งปรากฏในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในหมู่ประชาชน ค่าใช้จ่ายในส่วนนี้เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ข้อมูลวิชาการและเสียงชุมชนเข้าถึงสาธารณะได้กว้างขวาง แม้ไม่มีการเปิดเผยตัวเลขชัดเจน แต่จากการที่ผู้วิจัยลงพื้นที่พบว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีห้องสมุดแม่น้ำโขงและศูนย์การเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่ามีการใช้ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องในด้านการจัดเก็บและเผยแพร่ความรู้

3) ค่าเดินทางและประสานงานเครือข่าย เนื่องจากภารกิจของกลุ่มครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงกว้างขวาง ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และเครือข่ายในภาคเหนือ-อีสาน ค่าเดินทาง จึงเป็นรายจ่ายสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นค่าพาหนะน้ำมันในการลงพื้นที่สำรวจแม่น้ำโขงตามจุดต่าง ๆ, ค่าเดินทางไปร่วมประชุมกับเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด, หรือค่าเดินทางไปยื่นหนังสือและฟ้องร้องต่อหน่วยงานรัฐในกรุงเทพฯ เป็นต้น เช่น กรณีปี พ.ศ. 2560 ที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่เดินทางมายื่นฟ้องศาล

ปกครองกรณีเขื่อนปากแบงที่กทม ได้ใช้งบประมาณส่วนนี้ในการดำเนินงาน นอกจากนี้ ยังมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคหรือนานาชาติบางครั้ง (เช่น การประชุมกับนักวิชาการ นักสิ่งแวดล้อมต่างประเทศ)

4) ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานองค์กรและกิจกรรมเสริม กลุ่มรักษ์เชียงของมีศูนย์การเรียนรู้ “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” ที่ต้องบริหารจัดการ ค่าใช้จ่ายประจำจึงรวมถึงค่าน้ำไฟและบำรุงรักษาสถานที่, วัสดุอุปกรณ์สำนักงาน, อินเทอร์เน็ต และบางส่วนอาจเป็นค่าเบี้ยเลี้ยงหรือค่าตอบแทนเล็กน้อยให้ทีมงานหลักในการประสานงาน (ส่วนใหญ่แกนนำและอาสาสมัครของกลุ่มมิได้รับเงินเดือนประจำ แต่การสนับสนุนค่าใช้จ่ายพื้นฐานระหว่างทำงานนับเป็นการแบ่งเบาภาระ)

นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายในการจัดอบรมเยาวชนหรือเวิร์กช็อปต่าง ๆ ที่กลุ่มดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์ “การสร้าง” เช่น โครงการฝึกอบรมเยาวชนคนลุ่มน้ำโขง ซึ่งต้องใช้งบประมาณจัดกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน เนื่องจากบทบาทของโฮงเฮียนแม่น้ำโขงที่เป็นสนามการเรียนรู้ของเยาวชนลุ่มน้ำโขง และมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง อีกส่วนที่อาจเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวคือ ค่าใช้จ่ายทางกฎหมาย เช่น ค่าที่ปรึกษากฎหมายหรือค่าธรรมเนียมศาล ในกรณีที่กลุ่มรักษ์เชียงของยื่นฟ้องหน่วยงานรัฐหรือบริษัท (ที่ผ่านมา หมายและเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) มักช่วยเหลือในเชิงวิชาการ แต่ค่าใช้จ่ายเบื้องต้นบางประการกลุ่มต้องรับผิดชอบ)

ผู้วิจัยมองว่า การใช้จ่ายของกลุ่มรักษ์เชียงของสะท้อนถึงการทำงานที่มุ่งมั่นในการบรรลุภารกิจอนุรักษ์และพัฒนาองค์กรที่ยั่งยืน การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพในทุกด้านเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการมีงบประมาณที่จำกัดจะต้องใช้ในการดำเนินการที่มีความสำคัญและสามารถส่งผลกระทบได้จริง เช่น การรณรงค์ การสร้างสื่อเผยแพร่ข้อมูล และการสร้างเครือข่ายที่แข็งแกร่ง โดยไม่ต้องพึ่งพาภาครัฐอย่างเต็มที่ การจัดสรรงบประมาณในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานที่มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความจำเป็นของกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

5.4.3 ระบบการบริหารการเงินที่โปร่งใส

ความโปร่งใส เป็นหลักการสำคัญในการจัดการการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงของ เนื่องจากกลุ่มทำงานภายใต้การตรวจสอบจากทั้งชุมชนผู้สนับสนุนและผู้ต่อต้าน (เช่น หน่วยงานรัฐหรือกลุ่มทุนที่ถูกวิจารณ์) กลุ่มรักษ์เชียงของจึงต้องแสดงให้เห็นว่าการใช้นั้นซื่อสัตย์และตรวจสอบได้ โดยมีแนวทางดังนี้:

1) การมีส่วนร่วมและตรวจสอบโดยชุมชน กลุ่มรักษ์เชียงของใช้กระบวนการตัดสินใจทางการเงินแบบมีส่วนร่วม สมาชิกแกนนำและตัวแทนชุมชนจะร่วมกันวางแผนงบประมาณในกิจกรรมต่างๆ อย่างเปิดเผย ก่อนการจัดกิจกรรมใหญ่ๆ ทุกครั้งจะมีการประชุมร่วมกับเครือข่ายชาวบ้านหลายหมู่บ้านเพื่อกำหนดแนวทางและทราบถึงทรัพยากรที่ต้องใช้ ตัวอย่างสำคัญคือการจัด

ประชุมกับเครือข่ายชาวบ้านกว่า 20 หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2560 เพื่อวางแผนการจัดงานผ้าป่าระดมทุน โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการระดมทุน กำหนดยอดงบประมาณ ไปจนถึงการรับรู้การใช้ จ่ายหลังจบกิจกรรม สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของคณะกรรมการกลุ่มกล่าวไว้ว่า

“...เงินทุกบาทที่ชาวบ้านบริจาคมา เราจะบอกต่อหน้าเวทีเลยว่าระดมทุนได้เท่าไร ใช้ทำอะไร และเหลือเท่าไร ทุกคนต้องรู้ เพราะเงินไม่ใช่ของแกนนำ แต่เป็นของชุมชน...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

จากคำกล่าวนี้นี้เป็นการตอกย้ำ ถึงการสร้าง “ระบบตรวจสอบถ่วงดุลจากฐานราก” ซึ่งทำให้กลุ่มสามารถรักษาความไว้วางใจจากประชาชนในพื้นที่ และยังเป็นการขัดขึ้นต่อระบอบความช่วยเหลือจากภายนอกที่มักมีความไม่โปร่งใสหรือกระจายอำนาจแบบบนลงล่าง

2) การรายงานบัญชีและการเก็บบันทึก แม้กลุ่มรักษะเชียงของจะเป็นองค์กรชุมชนขนาดเล็ก แต่มีการจัดทำบัญชีรับ-จ่ายและรายงานต่อสมาชิกในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ รายรับจากการบริจาคหรือการสนับสนุนโครงการจะถูกบันทึกและนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ประกาศไว้ เช่น เงินที่ได้จากการระดมทุนผ่านมูลนิธิหรือผ้าป่าจะถูกกันไว้ใช้เฉพาะกิจกรรมที่ระบุ (เช่น ค่าใช้จ่ายการณรงค์กรณีเชื้อนปากแวง เป็นต้น) และหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม กลุ่มฯ จะมีการสรุปรายงานทั้งผลการดำเนินงานและการใช้จ่ายให้ผู้มีส่วนร่วมรับทราบ ในกรณีโครงการที่ได้รับทุนจากองค์กรภายนอก (เช่น ทุนวิจัยหรือทุนสนับสนุนจากมูลนิธิ) กลุ่มฯ ก็จะต้องจัดทำรายงานการเงินส่งให้ผู้ให้ทุนตามเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้กลุ่มรักษะเชียงของรักษาระบบบัญชีที่เรียบร้อยโปร่งใสอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...เราไม่ใช่ NGO แต่เราทำบัญชีเหมือนองค์กรเลย เพราะถ้าไม่มีบันทึกให้ดู มันจะเกิดคำถามแน่นอน โดยเฉพาะเวลารับทุนจากข้างนอก...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า คำกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการมีระเบียบและระบบบัญชีที่ชัดเจนเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาความโปร่งใสในการดำเนินกิจกรรมและการรับทุน ซึ่งหากไม่มีระบบที่มั่นคงและโปร่งใส อาจจะทำให้เกิดความสงสัยในหมู่สมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องในอนาคต การที่กลุ่มรักษะเชียงของเลือกที่จะทำบัญชีและรายงานผลการใช้จ่ายจึงไม่เพียงแต่เป็นการรักษามาตรฐานภายในองค์กร แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความชอบธรรมและความไว้วางใจจากภายนอกด้วย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่าการดำเนินงานที่ผ่านมา กลุ่มรักษะเชียงของไม่เพียงแต่รักษาระบบบัญชีให้มีความโปร่งใส แต่ยังคำนึงถึงการจัดสรรเงินที่ได้มาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น การใช้เงินจากการระดมทุนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แม่น้ำโขงอย่างตรงไปตรงมา ทำให้การจัดการบัญชี

ไม่ใช่แค่เรื่องของการเก็บบันทึกการเงิน แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงการเคารพในหลักการของการดำเนินงานภาคประชาชนที่รับผิดชอบและมีความโปร่งใสต่อตนเองและผู้มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหว.

3) กลไกภายนอกในการตรวจสอบ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของมักใช้ช่องทางขององค์กรหรือมูลนิธิภายนอกในการรับเงินสนับสนุน เช่น ผ่านบัญชีของมูลนิธิสื่อเพื่อการศึกษาของชุมชน ดังที่กล่าวไว้ การดำเนินการเช่นนี้ทำให้เงินทุกก้อนผ่านระบบของมูลนิธิที่มีสถานะนิติบุคคลและถูกตรวจสอบบัญชีประจำปี การที่เลขที่บัญชีรับบริจาคเป็นชื่อมูลนิธิฯ (ไม่ใช่บัญชีส่วนตัวของแกนนำกลุ่ม) ซึ่งเป็นหลักประกันความโปร่งใสอีกชั้นหนึ่ง เพราะมูลนิธิจะมีผู้ตรวจสอบบัญชีภายนอกและต้องเปิดเผยงบการเงินต่อทางการ

นอกจากนี้ การได้รับรางวัลระดับสากลอย่าง Goldman Prize ก็เป็นเครื่องยืนยันความโปร่งใสและความซื่อสัตย์ในการทำงานของผู้นำกลุ่มฯ ผ่านกระบวนการประเมินจากองค์กรระดับโลกที่เข้มงวดทั้งด้านผลงานและจริยธรรม (Goldman Environmental Foundation, 2022)

5.4.4 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกและความเป็นอิสระของกลุ่ม

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของดำรงความเป็นอิสระ (Independence) ในการดำเนินงาน แม้จะรับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกบ้างเป็นบางโอกาส ทั้งนี้เพราะกลุ่มมีหลักการคัดเลือกความร่วมมือทางการเงินที่ระมัดระวังมาก แนวทางและความสัมพันธ์กับผู้สนับสนุนภายนอกมีดังนี้

1) แหล่งสนับสนุนภายนอกที่ได้รับ ในช่วงปี 2560- ปัจจุบัน กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรมากมาย เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนภาคประชาสังคมในไทย, หน่วยงานทุนวิจัยในและต่างประเทศ, สถานทูตและองค์กรระหว่างประเทศ ตลอดจนรางวัลเกียรติยศ ตัวอย่างที่ชัดเจนได้แก่ สำนักงานเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (USAID) ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนโครงการห้องสมุดดิจิทัลแก๊งเฮียนแม่น้ำโขงในปี พ.ศ.2566 อีกทั้งยังมีการจัดวงเสวนาและความร่วมมือที่มีตัวแทนกลุ่มรักษ์เชียงใหม่เข้าร่วม เช่น เวทีส่งเสริมพลังงานสะอาดในกลุ่มน้ำโขงซึ่งสหรัฐฯและออสเตรเลียร่วมสนับสนุนงบประมาณกว่า 20 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ราว 716 ล้านบาท) เพื่อช่วยชุมชนลุ่มน้ำโขงปรับตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยมีการระบุถึงกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ในฐานะหนึ่งในภาคประชาสังคมเป้าหมายของโครงการ

นอกจากนี้องค์กรสิ่งแวดล้อมระดับสากลอย่าง องค์กรไม่แสวงผลกำไรระดับโลกที่ทำงานเพื่อปกป้องสิทธิในการมีน้ำสะอาด (Waterkeeper Alliance) ก็รับกลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นสมาชิกสมทบเครือข่ายผู้พิทักษ์แม่น้ำ ซึ่งแม้จะไม่ได้ให้ทุนตรงๆ แต่เปิดโอกาสให้กลุ่มเข้าถึงแหล่งความรู้และการฝึกอบรมระหว่างประเทศ รวมถึงรางวัลผู้นำแนวหน้า (Leaders on the Frontlines Award) ที่ได้รับ ก็มีมีส่วนช่วยสร้างเครือข่ายและชื่อเสียงที่กลุ่มสามารถต่อยอดเป็นทรัพยากรสนับสนุนได้ในทางอ้อม

2) การคงความเป็นอิสระท่ามกลางการสนับสนุน แม้ว่าจะมีผู้สนับสนุนหลากหลาย กลุ่มรักษะเชียงของยืนยันหว่าจะไม่ให้แหล่งทุนภายนอกมาชี้นำหรือครอบงำทิศทางการทำงานของกลุ่ม แกนนำกลุ่มได้แสดงจุดยืนชัดเจนในเวทีสาธารณะหลายครั้งว่ากลุ่มทำงานเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนและสิ่งแวดล้อม มิใช่ทำงานเพื่อผู้ให้ทุนสนับสนุน สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้กล่าวไว้ว่า

“...กลุ่มฯ ไม่ได้ต่อต้านความเจริญหรือการพัฒนา แต่ตอรองให้การพัฒนานั้นคำนึงถึงชุมชน ซึ่งหมายความว่ากลุ่มไม่ได้เปลี่ยนเป้าหมายตามใจผู้สนับสนุนรายใด ยกตัวอย่างรูปธรรม เช่น โครงการที่ได้รับทุน USAID กลุ่มก็ยังคงเน้นการใช้ทุนไปกับการสร้างขีดความสามารถชุมชนในแบบของตน มิได้เบี่ยงเบนไปทำอย่างอื่นตามความต้องการผู้ให้ทุน...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์นี้ตอกย้ำถึง ความมุ่งมั่นในการรักษาอุดมการณ์และอิสรภาพของกลุ่มรักษะเชียงของ จากการที่กลุ่มไม่ยอมให้การสนับสนุนภายนอก เช่น ทุนจาก USAID หรือองค์กรอื่น ๆ เข้ามา กำหนดทิศทางการดำเนินงานของกลุ่ม แต่ยังคงยึดมั่นในแนวทางของตนเองในการเสริมสร้างขีดความสามารถให้กับชุมชนตามที่กลุ่มเห็นว่าเหมาะสมและจำเป็นที่สุดสำหรับบริบทของท้องถิ่น กลุ่มรักษะเชียงของไม่เพียงแต่รับทุนและดำเนินงานตามคำขอของผู้ให้ทุน แต่ยังคงรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจว่าเงินที่ได้รับจะนำไปใช้เพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนในแบบที่กลุ่มเห็นว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและไม่ละทิ้งอุดมการณ์หลักของตนเอง

อีกด้านหนึ่ง กลุ่มรักษะเชียงของปฏิเสธที่จะรับเงินสนับสนุนจากแหล่งที่อาจเกิดผลประโยชน์ทับซ้อนหรือกระทบต่อความน่าเชื่อถือในการทำงาน เช่น จะไม่รับทุนจากบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเขื่อนหรือการพัฒนาที่กลุ่มกำลังคัดค้านอยู่ เพราะหากรับเงินจากฝ่ายตรงข้ามย่อมทำให้ความเป็นอิสระของกลุ่มถูกตั้งคำถามทันที สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของแกนนำกลุ่มระบุว่า

“...เราไม่รับงบประมาณจากรัฐหรือทุนใหญ่ เพราะไม่อยากให้ใครมาครอบงำทิศทางการของกลุ่ม รายได้ที่ใช้ในการทำกิจกรรมส่วนใหญ่มาจากพวกเรากันเองหรือไม่ก็จากองค์กรที่ให้เปล่าโดยไม่มีเงื่อนไข...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

“...หนูคิดว่าเราไม่ได้ต่อสู้แค่เรื่องเขื่อนหรือแม่น้ำ แต่มันคือการต่อสู้เรื่องศักดิ์ศรีของชุมชน เงินไม่ใช่ตัวตั้ง แต่สิ่งที่เรามีคือความเชื่อ และความร่วมมือ เงินเรามีน้อย แต่ใจเรามาก และนั่นแหละที่ทำให้พวกเขาควบคุมเราไม่ได้...” (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์เหล่านี้ยังตอกย้ำถึง การรักษาความเป็นอิสระและอุดมการณ์ของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ซึ่งไม่ต้องการให้การสนับสนุนจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นจากรัฐบาลหรือองค์กรใหญ่ มาครอบงำทิศทางการดำเนินงานของกลุ่ม การปฏิเสธการรับทุนจากรัฐหรือองค์กรขนาดใหญ่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะรักษาความเป็นอิสระทางการเงินและการตัดสินใจในทุกด้าน การใช้รายได้ที่มาจากภายในกลุ่มหรือจากองค์กรที่ให้เปล่าโดยไม่มีเงื่อนไขสะท้อนถึงการพึ่งพาตนเองและการดำเนินงานในกรอบของกลุ่มที่ไม่ถูกแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งอาจทำให้กลุ่มเสียอิสระในการกำหนดทิศทางและกลยุทธ์การเคลื่อนไหว

ผู้วิจัยมองว่าคำสัมภาษณ์ที่กล่าวถึง **"ศักดิ์ศรีของชุมชน"** ชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มไม่ได้มุ่งเน้นแค่การต่อสู้เกี่ยวกับโครงการเขื่อนหรือแม่น้ำโขง แต่ยังเป็นการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและการยอมรับศักดิ์ศรีของชุมชนในฐานะผู้มีสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของพวกเขา ความเชื่อและความร่วมมือที่กลุ่มมีนั้นถือเป็นแรงผลักดันที่สำคัญ ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาทุนจากภายนอกหรือการสนับสนุนทางการเงินที่มาพร้อมกับข้อจำกัดหรือเงื่อนไข ซึ่งอาจทำให้กลุ่มต้องละทิ้งความมุ่งมั่นในอุดมการณ์ที่ตั้งไว้

สิ่งที่สำคัญคือการที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของยังคงรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจ แม้จะมีทรัพยากรทางการเงินที่จำกัด กลุ่มสามารถพึ่งพาความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนและการสร้างความตระหนักรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ โดยไม่ถูกควบคุมหรือจำกัดจากภายนอก ดังนั้น ความเชื่อและความร่วมมือ ที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของมีต่อกันนั้นไม่เพียงแต่เป็นพลังในการเคลื่อนไหว แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ในสภาพที่มีข้อจำกัดทางทรัพยากร

จากข้อมูลการบริหารจัดการทางการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของได้พัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรทางการเงินที่มีใช้เพียงเครื่องมือทางบริหาร แต่เป็น **เครื่องยืนยันจุดยืนเชิงอุดมการณ์** ในฐานะขบวนการภาคประชาชนที่ยึดมั่นในความเป็นอิสระและอำนาจจากฐานราก กรอบแนวคิดด้านการเงินของกลุ่มสะท้อนความเข้าใจลึกซึ้งต่อโครงสร้างอำนาจภายนอก ทั้งรัฐและทุน พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรสามารถเป็นพื้นที่ของ **การต่อต้าน การครอบงำ และ การช่วงชิงอำนาจ** ได้อย่างมีนัยสำคัญ

หัวใจของการจัดการการเงินในกลุ่มรักษ์เชียงใหม่คือ **แนวคิดการพึ่งตนเอง** โดยเฉพาะการพึ่งพาการสนับสนุนจากชุมชนในพื้นที่ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเงินบริจาคขนาดเล็ก แรงงานอาสาสมัครหรือทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และอาหารสำหรับจัดกิจกรรม แนวทางนี้ไม่ได้เพียงช่วยลดการพึ่งพิงแหล่งทุนภายนอก แต่ยังสร้าง ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ในหมู่บ้าน สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่ระบุว่า

“...งบประมาณของเราจริง ๆ มาจากน้ำพักน้ำแรงของพี่น้องทั้งนั้น เรามีบัญชีเปิดให้ดู ไม่ปิดบัง ใช้เงินซื้อโปสเตอร์ ทำเวทีบ้าง หรือออกพื้นที่ไปณรงค์ บางทีก็ต้องทำเสียเอง เขียนป้ายเอง ไม่มีใครสั่งเราได้ เพราะไม่มีใครมา ‘ลงทุน’ ในการเคลื่อนไหวนี้เพื่อหวังผลตอบแทน...” (A5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 25 มิถุนายน 2567)

ดังนั้นการบริหารจัดการการเงินของกลุ่มรักเชียงใหม่ของจึงสอดคล้องกับปรัชญาของกลุ่ม ที่เชื่อในความเท่าเทียมของมนุษย์ และการที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมปกป้องทรัพยากรของตนได้โดยไม่ต้องรอ “ผู้มีอำนาจ” มาช่วยเหลือ กลุ่มรักเชียงใหม่จึงให้ความสำคัญกับ เงินเม็ดเล็กที่มาพร้อมศรัทธา มากกว่าเงินก้อนใหญ่ที่มีเงื่อนไขหรือเป้าหมายแอบแฝง

ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า การตัดสินใจ ไม่รับเงินสนับสนุนจากแหล่งทุนดังกล่าว จึงไม่ใช่แค่กลยุทธ์ในการรักษาอิสรภาพ แต่เป็น “จุดยืนทางอุดมการณ์” ที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในเรื่อง **สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position)** ซึ่งอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจไม่สามารถทำได้เพียงการปะทะ แต่ต้องอาศัยการสะสมพลังในเชิงวัฒนธรรม จริยธรรม และความชอบธรรมในสายตาสังคม การไม่เปิดพื้นที่ให้นายทุน “ลงทุน” ในการเคลื่อนไหวจึงเป็นรูปแบบของ **การต้านอำนาจนำเชิงลึก** ผ่านการสร้างระบบคุณค่าที่ขัดกับตรรกะของตลาดและระบบอุปถัมภ์แบบรัฐรวมศูนย์

ผู้วิจัยมองว่า อีกหนึ่งหลักการที่สะท้อนอุดมการณ์ของกลุ่มคือ **ความโปร่งใสทางการเงิน** ซึ่งไม่ใช่เพียงกลไกบริหารภายใน แต่เป็นยุทธวิธีที่สำคัญในการสร้าง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) และความไว้วางใจในระยะยาว กลุ่มรักเชียงใหม่มีการเปิดเผยข้อมูลการใช้จ่ายในการประชุมชาวบ้าน รายงานต่อผู้ให้ทุน และแสดงความพร้อมให้ตรวจสอบโดยองค์กรภายนอก แนวทางเช่นนี้ทำให้กลุ่มรักเชียงใหม่สามารถรับมือกับการโจมตี เช่น ข้อกล่าวหาว่า “รับทุนต่างชาติเพื่อต่อต้านการพัฒนา” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะมีระบบที่พิสูจน์ความโปร่งใสได้ชัดเจน ความโปร่งใสจึงกลายเป็น “เกราะทางจริยธรรม” ที่ช่วยปกป้องกลุ่มจากการทำลายความน่าเชื่อถือ และกลายเป็นหนึ่งในเงื่อนไขของ **อำนาจนำ** ที่ก่อร่างสร้างตัวมาจากความไว้วางใจ ตามทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)

ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว การบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักเชียงใหม่ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม แต่ยังสะท้อนถึง จุดยืนเชิงอุดมการณ์ และ แนวทางการเคลื่อนไหวจากฐานราก ที่ยึดมั่นในหลักการพึ่งพาตนเอง ความโปร่งใส และความเป็นอิสระจากอิทธิพลภายนอก ทั้งในระดับรัฐและทุน กลุ่มได้เลือกใช้วิธีการจัดหาและจัดสรรทรัพยากรที่แตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวทั่วไป โดยเน้นการสร้างรายได้จากภายในชุมชน กิจกรรมเพื่อสังคม และการ

สนับสนุนจากองค์กรที่ไม่ผูกพันในเชิงนโยบาย ขณะเดียวกันก็มีระบบตรวจสอบที่เปิดเผยและมีส่วนร่วมจากสมาชิกและชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้ การจัดการทางการเงินจึงมีใช้เพียงประเด็นด้านการบริหาร แต่เป็น ยุทธวิธีทางการเมือง ที่ใช้ต่อรองและต้านทานการครอบงำจากภายนอกอย่างมีนัยสำคัญ ในแง่นี้ การเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่สามารถถูกมองว่าเป็นทั้ง “กลไกการเคลื่อนไหว” และ “พื้นที่การต่อต้านอำนาจนำ” ที่สอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสซีในเรื่อง การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ที่มุ่งสร้างพลังจากฐานรากเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลการบริหารจัดการการเงินกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เพื่อนำเสนอภาพรวมของระบบการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 สรุปการบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

ประเด็น	รายละเอียด	การตีความเชิงทฤษฎี
แหล่งรายได้	รายได้จากภายใน - เงินบริจาคจากสมาชิกและชุมชน - การจัดกิจกรรมระดมทุน เช่น งานผ้าป่า - รายได้จากกิจการเพื่อสังคม เช่น ร้านกาแฟ “โฮงเหียนแม่น้ำของ” และการขายผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น รายได้จากภายนอก - เงินสนับสนุนผ่านมูลนิธิเพื่อการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ของชุมชน - เงินทุนจากองค์กรต่างประเทศ/NGOs ที่ไม่ครอบงำ เช่น USAID, รัฐบาลออสเตรเลีย - รางวัล Goldman Environmental Prize (2565)	การพึ่งพาตนเอง ปฏิเสธการครอบงำของรัฐ และสร้างอำนาจจากฐานล่าง การเลือกรับทุนอย่างมีเงื่อนไข รักษา ความเป็นอิสระ และใช้ทรัพยากรภายนอกเพื่อเสริมพลังโดยไม่สูญเสียอุดมการณ์ สอดคล้องกับการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ของอันโตนิโอ กรัมสซี ในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและคุณค่าในระยะยาว
ประเภทรายจ่าย	- ค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมรณรงค์และเวทีสาธารณะ (ใหญ่ที่สุด) - ค่าใช้จ่ายในการผลิตสื่อและเผยแพร่ข้อมูล	การจัดลำดับความสำคัญของงบประมาณสะท้อนยุทธศาสตร์ “สู้” และ “สร้าง” ที่เน้นการเคลื่อนไหวภาคสนาม และการสร้างสังคมการเรียนรู้

ประเด็น	รายละเอียด	การตีความเชิงทฤษฎี
	- ค่าใช้จ่ายในการ เดินทางและประสานงาน - เครือข่าย - ค่าใช้จ่ายดำเนินงานองค์กร (โฮงเฮียนแม่น้ำของ, ค่าน้ำไฟ, อุปกรณ์) - ค่าใช้จ่ายในการอบรมเยาวชนและกิจกรรมเสริม	
ระบบการเงิน โปร่งใส	- การมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและตรวจสอบงบประมาณ - การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายและรายงานผลการใช้จ่ายต่อสาธารณะ - การใช้มูลนิธินิภายนอกเป็นช่องทางรับเงินเพื่อความโปร่งใส - การตรวจสอบโดยผู้ตรวจสอบบัญชีภายนอก	ความโปร่งใสกลายเป็น เกราะทางจริยธรรม ที่สร้าง ทุนทางสังคม (Social Capital) และเสริมความน่าเชื่อถือของกลุ่ม

(ที่มา : ผู้วิจัย)

จากข้อมูลการบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า การจัดการทรัพยากรของกลุ่มนี้มีใช้เพียงเรื่องทางเทคนิคหรือระบบบัญชีเท่านั้น หากแต่เป็นการแสดงจุดยืนทางอุดมการณ์อย่างชัดเจน ภายใต้บริบทของสังคมไทยที่ภาคประชาชนมักถูกทำให้กลายเป็นผู้รับความช่วยเหลือจากรัฐ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้เลือกที่จะเดินในเส้นทางของ “การพึ่งตนเอง” ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเจ้าของและศักดิ์ศรีของชุมชนอย่างลึกซึ้ง

ผู้วิจัยพบว่า การบริหารจัดการด้านการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของแทนที่จะสร้างความเข้มแข็งจากการพึ่งพาเงินทุนจากรัฐหรือภาคเอกชน กลุ่มฯกลับเลือกที่จะสร้างพลังจากภายใน ผ่านกิจกรรมระดมทุนแบบพื้นบ้าน ความร่วมมือของสมาชิก และการอุทิศแรงงานจิตอาสา แนวทางนี้อาจดู “ช้า” หรือ “เล็ก” ในสายตาของนักพัฒนาระบบหลัก แต่ผู้วิจัยกลับเห็นว่า นี่คือ “อำนาจใหม่” ที่เกิดจากความสัมพันธ์และความศรัทธา ไม่ใช่จากทรัพยากรขนาดใหญ่

เสียงของผู้นำกลุ่มฯที่กล่าวว่า “เงินเล็ก ๆ จากชุมชนมีคุณค่ากว่าเงินก้อนใหญ่จากคนนอก” มิใช่แค่คำขวัญ แต่เป็นแกนกลางของจริยธรรมที่กลุ่มยึดถือ และผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดนี้สั่นคลอนระบบอุปถัมภ์แบบรัฐรวมศูนย์ได้อย่างทรงพลัง เพราะถือว่าเป็นแบบจำลองของ “การเคลื่อนไหวที่ปราศจากการครอบงำ” (Non-coopted Activism)

นอกจากนี้ การสร้างระบบบัญชี การรายงานสาธารณะ และการตรวจสอบร่วมกับชุมชน ยังเป็นเครื่องมือที่แสดงถึง การให้ความสำคัญกับกระบวนการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยมองว่าหาได้ยากในขบวนการประชาชนส่วนใหญ่ที่มีกษัตริย์ระบบถ่วงดุลที่แข็งแกร่ง

สรุปได้ว่า กรอบการจัดการการเงินของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่จึงเป็นมากกว่ากลยุทธ์การบริหาร มันคือ พื้นที่การต่อสู้ทางอุดมการณ์ ที่เชื่อมโยงความเป็นธรรม ความเสมอภาค และอิสรภาพเข้าด้วยกันอย่างมีพลานุภาพ การพึ่งพาชุมชน ความไม่ขึ้นกับทุน และการเปิดเผยต่อสาธารณะ คือรูปธรรมของ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ที่กลุ่มได้ต่อสู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างระเบียบทางสังคมที่เป็นธรรมจากฐานราก

5.5 ความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่กับองค์กรต่างๆ

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นองค์กรภาคประชาชนในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์แม่น้ำโขงจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐและทุนซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ดำเนินงานมาเกือบสามทศวรรษโดยใช้ความรู้ท้องถิ่นและงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับอำนาจรัฐและนายทุน แทนการเผชิญหน้าอย่างรุนแรง ผู้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

“...เราไม่ได้ต่อสู้กับใคร แต่เราเอาความรู้ไปต่อรองกับอำนาจ...” (B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นปรัชญาการทำงานที่เน้นการเจรจาอย่างมีข้อมูลมากกว่าการปะทะตรงๆ แนวทางดังกล่าวทำให้กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ต้องสร้างความสัมพันธ์ที่หลากหลายกับองค์กรภายนอกหลายประเภท ทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) หน่วยงานรัฐ สื่อมวลชน องค์กรระหว่างประเทศ และเครือข่ายท้องถิ่น ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์บทบาท ความร่วมมือ และความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงใหม่กับองค์กรต่างๆ เพื่อให้เห็นมิติความสัมพันธ์อย่างเป็นระบบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.5.1 ความสัมพันธ์กับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ถือเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการภาคประชาชนที่มีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในประเทศและระดับภูมิภาค บทบาทของกลุ่มฯ ในการปกป้องแม่น้ำโขงได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ทางวิชาการ และความช่วยเหลือทางกฎหมาย โดยเฉพาะในช่วงต้นของการก่อตั้ง กลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิต

และธรรมชาติ และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำโขง โดยความร่วมมือเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ และการสนับสนุนทรัพยากรด้านข้อมูล การติดต่อประสานงานกับมูลนิธิเพื่อนธรรมชาติ (Friends of Nature – FON) ซึ่งเป็นองค์กรอนุรักษ์ชื่อดังในจีน เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับการลงทุนสร้างเขื่อนของจีนในแม่น้ำโขง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลได้กล่าวไว้ว่า

“...ตอนที่เริ่มต้นด้านโครงการระเบิดแก่ง เราไม่มีข้อมูลเลย โชคดีที่มีพี่ๆ จาก NGO เอาข้อมูลการศึกษาผลกระทบมาให้ และสอนเราว่าจะอ่านรายงาน EIA ยังไง...” (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

นอกจากนี้ กลุ่มยังได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายนักกฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่าง เครือข่ายกฎหมายแม่น้ำโขง (Mekong Legal Network หรือ MLN) ได้เข้ามาช่วยเหลือกลุ่มรักษ์เชียงของในการดำเนินคดีในไทย กรณีโครงการเขื่อนปากแบงใน สปป.ลาว โดยกลุ่มฯ พร้อมเครือข่ายชาวบ้าน 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขงของไทยเคยยื่นฟ้องกรมทรัพยากรน้ำและคณะกรรมการแม่น้ำโขงแห่งชาติไทยต่อศาลปกครอง กล่าวหาหน่วยงานรัฐว่าละเลยการให้ข้อมูลและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมต่อโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ (แม้ว่าศาลจะมีคำสั่งไม่รับฟ้องในที่สุด แต่ก็ถือเป็นหมุดหมายของการใช้กลไกกฎหมายข้ามพรมแดนในการต่อสู้ของภาคประชาชน)

ในด้านการรณรงค์สาธารณะ กลุ่มรักษ์เชียงของยังทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อื่นๆ ในการผลักดันเกี่ยวกับการอนุรักษ์แม่น้ำโขง เช่น ในปี 2567 กลุ่มรักษ์เชียงของได้ร่วมกับองค์กรสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) และกลุ่มเสรีภาพแม่น้ำโขง (Mekong Butterfly) ทำจดหมายเปิดผนึกถึงธนาคารไทย 18 แห่ง เพื่อเรียกร้องให้ระงับการปล่อยเงินกู้แก่โครงการเขื่อนปากแบง เนื่องจากการศึกษาผลกระทบข้ามพรมแดนของเขื่อนยังไม่มีกรอบกฎหมายรองรับ ความร่วมมือลักษณะนี้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้ต่อสู้เพียงลำพัง หากแต่ทำงานประสานกับภาคประชาสังคมและนักวิชาการหลากหลายองค์กรเพื่อเสริมพลังและความชอบธรรมในการเคลื่อนไหว

5.5.2 ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับภาครัฐมีทั้งมิติความร่วมมือและความขัดแย้ง ขึ้นอยู่กับบริบทในช่วงเวลานั้น โดยทั่วไปแล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของมักอยู่ในสถานะ “ภาคีที่ถ่วงดุล” (Adversarial Partner) กับรัฐ กล่าวคือทำหน้าที่ตรวจสอบโครงการของรัฐที่อาจกระทบชุมชน และเรียกร้องให้รัฐเปิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างโปร่งใส

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มรักษั้เชียงของกับรัฐเห็นได้ชัดในช่วงที่มีการผลักดันโครงการระเบิดแก่งและสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง เช่น ในปี 2560 หลังรัฐบาลไทยมีมติเห็นชอบแผนความร่วมมือกับจีนในการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อเดินเรือพาณิชย์ กลุ่มรักษั้เชียงของได้เคลื่อนไหวคัดค้านอย่างแข็งขันถึงขั้นยื่นหนังสือร้องเรียนต่อกรมเจ้าท่าให้ระงับการอนุญาตสำรวจและขอรายละเอียดโครงการอย่างเป็นทางการ การเคลื่อนไหวของกลุ่มฯ ทำให้ฝ่ายความมั่นคงจับตามอง ประธานกลุ่มรักษั้เชียงของและ ถูกทหารเชียงตุงเข้าหาหรือร่วมกับกรมเจ้าท่าและฝ่ายปกครองจังหวัดเชียงราย โดยอ้างว่า “เพื่อทำความเข้าใจ” กรณีกลุ่มคัดค้านการสำรวจของจีน

เหตุการณ์นี้สะท้อนมิติความตึงเครียดระหว่างภาครัฐกับนักกิจกรรมท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ในบางสถานการณ์ความสัมพันธ์ได้พัฒนาไปในเชิงร่วมมือมากขึ้น เมื่อรัฐยอมรับฟังข้อมูลของชุมชนและปรับนโยบายตามข้อเรียกร้องของภาคประชาชน ตัวอย่างสำคัญคือกรณีโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ซึ่งเดิมได้รับการผลักดันโดยรัฐบาลไทยร่วมกับจีน แต่ด้วยแรงกดดันและหลักฐานเชิงวิชาการที่กลุ่มรักษั้เชียงของกับเครือข่ายนำเสนอในการประชุมและเวทีรับฟังความคิดเห็นต่างๆ ทำให้หน่วยงานรัฐไทยเริ่มทบทวนท่าที จนในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2563 คณะรัฐมนตรีได้มีมติยกเลิกโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการ ถือเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลไทยระงับโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศเนื่องจากผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ความสำเร็จนี้เกิดจากการที่แกนนำกลุ่มรักษั้เชียงของได้ใช้ยุทธวิธี “เข้าหาผู้มีอำนาจเพื่อให้เขาฟัง” กล่าวคือมีการหารือกับผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่รัฐบางส่วนอย่างสร้างสรรค์ ทำให้ข้อมูลและเสียงของชาวบ้านไปถึงผู้กำหนดนโยบายในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลว่า

“...เราได้ชวนผู้นำรัฐบาลมารับฟังปัญหา เพื่อให้รัฐเข้าใจในเรื่องที่เรา กำลังต่อต้าน จนรัฐบาลยอมเปลี่ยนแผน...” (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

ผู้วิจัยมองว่า การเข้าหาผู้มีอำนาจเพื่อให้เขาฟังนี้ยังสะท้อนถึงการใช้อยู่ “กลยุทธ์ทางการเมือง” ที่ไม่ใช่แค่การคัดค้านเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐ ซึ่งอาจจะช่วยให้รัฐสามารถปรับนโยบายหรือแนวทางการดำเนินงานให้มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น การเลือกวิธีนี้จึงไม่ใช่แค่การหาทางออกที่ดีที่สุดในการเคลื่อนไหวของกลุ่ม แต่ยังสะท้อนถึง การสร้างการรับรู้ร่วมกัน และการสร้างพันธมิตรทางสังคมและการเมืองที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะยาว.

นอกจากนี้กลุ่มรักษั้เชียงเคยยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและคณะกรรมการการยุติสภา เพื่อให้ตรวจสอบโครงการแม่น้ำโขงของรัฐ ซึ่งเป็นการใช้กลไกภาครัฐในการแก้ปัญหาโดยสันติประการหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ความหวาดระแวงระหว่างรัฐกับกลุ่มภาคประชาชนยังคงมีอยู่ เนื่องจากประเด็นแม่น้ำโขงทับซ้อนกับการแข่งขันอิทธิพลระหว่างมหาอำนาจ (จีนและสหรัฐฯ) ประเทศไทยจึงระมัดระวังต่อบทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงของในเวทีระหว่างประเทศ ส่งผลให้การดำเนินงานของกลุ่มรักษ์เชียงของต้องวางตัวอย่างระมัดระวัง ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดทางการเมืองระดับมหภาค ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลว่า

“...ไม่ว่าคุณจะเป็นสหรัฐฯ จีน ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น หรือประเทศไหนก็ตาม ถ้าเห็นว่าแม่น้ำโขงจำเป็นต้องรักษาและฟื้นฟู คุณคือพันธมิตรของเรา...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

จากคำกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมองว่ากลุ่มรักษ์เชียงของแสดงถึงความพยายามรักษาความเป็นอิสระของขบวนการประชาชน ไม่ให้ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

5.5.3 ความสัมพันธ์กับสื่อมวลชน

สื่อมวลชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญทั้งต่อการเผยแพร่ข้อมูลของกลุ่มรักษ์เชียงของและต่อการสร้างแรงกดดันทางสังคมให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตอบสนอง สัมพันธระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับสื่อจึงอยู่บนฐานของความร่วมมือเป็นหลัก ความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของกับสื่อมวลชนถือเป็นความร่วมมือที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องแม่น้ำโขงและสิทธิของชุมชนท้องถิ่น สื่อมวลชนไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูล แต่ยังช่วยสร้างแรงกดดันทางสังคมที่ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตอบสนองต่อข้อกังวลของชาวบ้าน จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า

“...สื่อมวลชนเป็นพันธมิตรสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลจากชุมชน สื่อทำให้เสียงของเราถูกได้ยินในระดับสาธารณะ และช่วยสร้างความเข้าใจที่ดีขึ้นจากผู้คนในสังคมที่ไม่เคยรับรู้ปัญหามาก่อน...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

คำสัมภาษณ์นี้สะท้อนถึงบทบาทสำคัญของ สื่อมวลชน ในการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของในการปกป้องแม่น้ำโขงและสิทธิของชุมชนท้องถิ่น สื่อไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลให้กับสาธารณชน แต่ยังมีบทบาทใน การสร้างแรงกดดันทางสังคม ที่ทำให้หน่วยงานรัฐหรือภาคธุรกิจต้องตอบสนองต่อข้อกังวลของชุมชน โดยการที่สื่อสามารถนำเสียงของกลุ่มไปเผยแพร่ในระดับสาธารณะทำให้เกิดการตระหนักรู้ในสังคมและสร้างการสนับสนุนจากกลุ่มคนที่ไม่เคยรับรู้ปัญหามาก่อน

ผู้วิจัยมองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับสื่อมวลชนที่ถูกมองว่าเป็นพันธมิตรสำคัญนั้นสะท้อนถึงการ ใช้กลยุทธ์การสื่อสาร ที่มีประสิทธิภาพในกระบวนการเคลื่อนไหว โดยการสร้างพันธมิตรกับสื่อถือเป็น กลยุทธ์เชิงสังคม ที่ช่วยกระตุ้นการสนับสนุนจากสาธารณะและสร้างความกดดันทางสังคมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือท่าทีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การที่กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการขยายการรับรู้ของสาธารณะเกี่ยวกับปัญหาที่กลุ่มกำลังเผชิญอยู่ ทำให้กลุ่มสามารถเพิ่มความชอบธรรมในข้อเรียกร้องของตนเองและขยายผลกระทบจากการเคลื่อนไหวให้มีขอบเขตกว้างขวางขึ้น

สิ่งที่น่าสนใจในคำสัมภาษณ์คือการที่ สื่อช่วยทำให้เสียงของชุมชน ได้รับการยินยอมรับจากคนในสังคมที่อาจจะไม่เคยรู้จักหรือเข้าใจปัญหาของชุมชนมาก่อน สื่อจึงไม่เพียงแค่สะท้อนปัญหาของกลุ่มรักษ์เชียงของ แต่ยังมีบทบาทในการสร้าง การสนับสนุนจากสาธารณะ และทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มมีความน่าเชื่อถือในวงกว้างและสามารถสร้างแรงกระตุ้นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของชุมชน

5.5.4 ความสัมพันธ์กับองค์กรระหว่างประเทศ

เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมแม่น้ำโขงมีลักษณะข้ามพรมแดน กลุ่มรักษ์เชียงของจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับองค์กรและผู้เล่นระดับนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรระหว่างประเทศภาครัฐ เช่น ธนาคารโลก (World Bank) มีบทบาทในการให้ทุนสนับสนุนการพัฒนาโครงการต่างๆ ในภูมิภาคแม่น้ำโขง กลุ่มรักษ์เชียงของมักจะวิพากษ์วิจารณ์การสนับสนุนโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน (World Bank, 2014)

ธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank - ADB) มีบทบาทในการให้ทุนแก่โครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เช่น โครงการปรับปรุงร่องน้ำ ซึ่งมักได้รับการต่อต้านจากกลุ่มรักษ์เชียงของเนื่องจากการมองไม่เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม (Asian Development Bank, 2015)

คณะกรรมการแม่น้ำโขง องค์กรพัฒนาเอกชนข้ามชาติ ตลอดจนบริษัทข้ามชาติที่ลงทุนในโครงการในลุ่มน้ำโขง บทบาทของกลุ่มฯ ในเวทีนานาชาติส่วนใหญ่เป็นการผลักดันประเด็นสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชนข้ามแดน เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างชาติดำเนินถึงผลกระทบต่อชุมชนไทยและภูมิภาคมากขึ้น

กลุ่มรักษ์เชียงของยังมีความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศอื่นๆ เช่น องค์กรสิ่งแวดล้อมระหว่างชาติที่มอบรางวัลหรือทุนสนับสนุนแก่แกนนำกลุ่ม รวมถึงการเข้าร่วมประชุมระดับภูมิภาคเพื่อแบ่งปันประสบการณ์การต่อสู้ของชุมชนในประเทศไทยกับเครือข่ายภาคประชาชนประเทศเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ดี ในเวทีทางการระหว่างรัฐบาล เช่น การประชุมคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong

River Commission: MRC) หรือกรอบความร่วมมือลุ่มน้ำโขงต่าง ๆ บทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงของ อาจถูกจำกัด เนื่องจากรัฐไทยมักผูกขาดการเป็นผู้แทนประเทศในการเจรจาเหล่านั้น แต่กลุ่มฯ ก็ใช้วิธี ประสานงานผ่านองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ระหว่างประเทศและสื่อมวลชนในการส่งเสียงของตน ออกไปเพื่อให้องค์กรระหว่างประเทศรับรู้ ดังจะเห็นได้จากกรณีจดหมายถึงธนาคารไทยเรอิ่งเชื่อน ปากแบงข้างตัน ที่ข่าวสารถูกเผยแพร่ไปยังองค์กรผู้ให้ทุนและผู้ลงทุนต่างชาติผ่านสื่อออนไลน์สอง ภาษา (ไทย-อังกฤษ) (บางกอกไทยบุณ, 2567) และกรณีการฟ้องศาลไทยเรอิ่งเชื่อนลาวที่มีสำนักข่าว ต่างประเทศติดตามรายงานผลคำตัดสินอย่างใกล้ชิด

ในภาพรวม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับองค์กรระหว่างประเทศเป็นแบบ เปิดรับความร่วมมือแต่ก็ระมัดระวังในการวางตัว กล่าวคือกลุ่มรักษ์เชียงของยินดีร่วมมือกับทุกฝ่ายที่ สนับสนุนการอนุรักษ์แม่น้ำ ไม่ว่าจะมาจากประเทศใดหรือสังกัดองค์กรใด แต่ขณะเดียวกันก็พยายาม ไม่ให้ตนเองถูกครอบงำโดยองค์กรต่างๆที่เป็นผู้สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ดังคำสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า

“...ไม่ว่าประเทศใด หากยืนหยัดรักษาแม่น้ำโขงก็ถือเป็น “พันธมิตร” ของชุมชนของเรา...” (B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

คำสัมภาษณ์นี้สะท้อนถึง แนวทางการดำเนินการของกลุ่มรักษ์เชียงของที่มีความสมดุล ระหว่างการเปิดรับความร่วมมือและการรักษาความเป็นอิสระ ในการเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำ โขง กลุ่มรักษ์เชียงของยินดีที่จะร่วมมือกับทุกฝ่ายที่มีจุดประสงค์เดียวกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะมาจากประเทศใดหรือองค์กรใด แต่ก็ยังคงรักษาระยะห่างจากการถูกควบคุม หรือครอบงำโดยองค์กรภายนอกหรือผู้สนับสนุนที่อาจมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ไม่สอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ของกลุ่ม

ผู้วิจัยมองว่า ความสัมพันธ์ที่กลุ่มรักษ์เชียงของมีต่อองค์กรระหว่างประเทศในลักษณะนี้ แสดงถึงการ รักษาความเป็นอิสระและความชอบธรรมของกลุ่ม ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยการ เปิดรับความร่วมมือในเชิงบวกแต่ไม่ยอมให้ตัวเองตกอยู่ภายใต้การควบคุมของภายนอก กลุ่มเลือกที่จะ ยึดมั่นในอุดมการณ์ และการตัดสินใจที่เป็นอิสระโดยไม่ถูกบังคับจากผลประโยชน์หรือความ ต้องการของผู้สนับสนุนภายนอก นี่ถือเป็นการ รักษาความยั่งยืนของการเคลื่อนไหว ซึ่งจะไม่ยอมให้ ภายนอกเข้ามากำหนดทิศทางของกลุ่ม การที่กลุ่มรักษ์เชียงของยอมรับการเป็น “พันธมิตร” กับทุก ฝ่ายที่มีจุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์แม่น้ำโขงแสดงถึงการใช้ยุทธวิธี การสร้างพันธมิตรที่เปดกว้าง ซึ่ง ช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับการเคลื่อนไหว โดยไม่จำกัดการสนับสนุนเพียงแค่จากองค์กรหรือ ประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่ยังคงยึดมั่นในการรักษาความเป็นอิสระในการตัดสินใจ

5.5.5 ความสัมพันธ์กับเครือข่ายท้องถิ่น

สำหรับความสัมพันธ์กับเครือข่ายท้องถิ่นนั้น นับเป็นหัวใจสำคัญของพลังการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ ในที่นี้ “เครือข่ายท้องถิ่น” หมายถึงเครือข่ายชุมชนและประชาสังคมในระดับพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านริมโขงในหมู่บ้านต่างๆ ผู้นำชุมชนท้องถิ่นในเชียงของ รวมไปถึงเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงในจังหวัดอื่นๆ ของไทยที่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกัน

กลุ่มรักษ์เชียงของเริ่มต้นขึ้นจากคนในชุมชนเชียงของที่มองเห็นปัญหาผลกระทบของการพัฒนาต่อวิถีชีวิตตนเอง จึงรวมตัวกันทำวิจัยท้องถิ่นและเก็บข้อมูลระบบนิเวศริมฝั่งโขงอย่างจริงจัง เพื่อนำมาใช้โต้แย้งโครงการของรัฐ (ภาสกร จำลองราช, 2565) สมาชิกส่วนมากเป็นเครือญาติหรือคนรู้จักในชุมชนเดียวกัน ทำให้การทำงานมีความไว้วางใจกันสูง ดังที่ จิณห์หรรษา ช่วยโชติ (2558) ได้ศึกษาเรื่อง วากรรมการพัฒนา: กรณีศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน กลุ่มรักษ์เชียงของ จากงานวิจัยพบว่า กลุ่มรักษ์เชียงของไม่มีการกำหนดโครงสร้างบทบาทตายตัว สมาชิกมักเป็นญาติพี่น้องกันและแบ่งงานกันทำตามความถนัด เพื่อขับเคลื่อนภารกิจของกลุ่มอย่างยืดหยุ่น สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง ส่งผลให้กลุ่มสามารถขยายเครือข่ายออกไปเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ ตลอดลุ่มน้ำโขงตอนล่าง และกลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมตลอด อาทิเช่น การรณรงค์ต่อต้านระเบิดแก่ง จนสามารถทำให้รัฐยุติโครงการ พ.ศ. 2563 หลังจากนั้นเมื่อมีโครงการเขื่อนปากแบงและเขื่อนอื่นๆ ตามมา เครือข่ายท้องถิ่นนี้ก็ยังคงทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยขยายวงกว้างขึ้นครอบคลุม 8 จังหวัดริมโขงของประเทศไทย มีการจัดตั้งกลไกที่ปรึกษาระดับภูมิภาค เช่น คณะกรรมการเครือข่ายประชาชนไทย 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง และเชื่อมโยงกับเครือข่ายประชาสังคมลุ่มน้ำโขงตอนล่างในประเทศเพื่อนบ้าน

การรวมตัวระดับท้องถิ่นดังกล่าวทำให้เสียงของชาวบ้านมีน้ำหนักเพราะสะท้อนปัญหาร่วมของหลายพื้นที่ และสามารถประสานงานกันจัดกิจกรรมรณรงค์ข้ามจังหวัด เช่น การชุมนุมคู่นานหน้าศาลปกครองในกรุงเทพฯ ขณะยื่นฟ้องคดีเขื่อนลาวปี 2560 เป็นต้น นอกจากการเคลื่อนไหวเชิงปริมาณแล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพคนท้องถิ่นผ่านการศึกษา “โฮงเรียนแม่น้ำโขง” (โรงเรียนแม่น้ำโขง) ที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2558 โดยกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นศูนย์การเรียนรู้สำหรับเยาวชน พระสงฆ์ ข้าราชการ และประชาชนทั่วไปในท้องถิ่นให้มาศึกษาเรื่องระบบนิเวศแม่น้ำโขงและแนวทางพัฒนาที่ยั่งยืน (ภาสกร จำลองราช, 2565) ศูนย์การเรียนรู้นี้สร้างคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ให้ตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำและทำการอนุรักษ์ต่อไป ซึ่งสะท้อนถึงความร่วมมืออันแนบแน่นในเครือข่ายท้องถิ่นที่มุ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงจากฐานรากของสังคม

ผู้วิจัยมองว่า ความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของกับเครือข่ายท้องถิ่นสะท้อนถึง **การสร้างพลังจากฐานราก** โดยใช้การรวมตัวของชุมชนและประชาสังคมในพื้นที่เป็นหัวใจสำคัญในการ

ขับเคลื่อนการเคลื่อนไหว การเริ่มต้นจากคนในชุมชนเชิงของที่มีความใกล้ชิดและไว้วางใจกันได้สูง ส่งผลให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยืดหยุ่น ทั้งในแง่ของการใช้ข้อมูลท้องถิ่นในการโต้แย้งโครงการต่าง ๆ ของรัฐ และในแง่ของการแบ่งงานที่เหมาะสมกับความถนัดของสมาชิก ซึ่งทำให้การทำงานในกลุ่มไม่เป็นทางการและสามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วตามสถานการณ์

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังเห็นว่า การขยายเครือข่ายท้องถิ่นไปทั่วทั้งลุ่มน้ำโขงตอนล่างและการเชื่อมโยงกับเครือข่ายประชาสังคมในประเทศเพื่อนบ้านถือเป็น **ยุทธวิธีที่มีความสำคัญในการสร้างอำนาจต่อรอง** โดยการรวมเสียงจากหลายพื้นที่ทำให้การเคลื่อนไหวมีอิทธิพลมากขึ้น และสามารถสร้างความกดดันให้กับรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ การที่กลุ่มสามารถจัดกิจกรรมข้ามจังหวัดและร่วมกับเครือข่ายท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การชุมนุมที่ศาลปกครองในกรุงเทพฯ ยิ่งเพิ่มน้ำหนักให้กับเสียงของชุมชนท้องถิ่นในประเด็นที่มีผลกระทบในวงกว้าง

เพื่อให้เห็นภาพเปรียบเทียบโดยสังเขป ผู้วิจัยจึงได้สรุปตารางลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของกับองค์กรต่างๆ ตามตารางที่ 14 ดังนี้

ตารางที่ 14 ลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของกับองค์กรต่างๆ

ประเภทองค์กร	ลักษณะความสัมพันธ์กับ กลุ่มรักษ์เชียงของ	กิจกรรม ความร่วมมือ ความ ขัดแย้ง ที่โดดเด่น
องค์กรพัฒนา เอกชน (NGOs)	ความสัมพันธ์เป็นพันธมิตรและเครือข่าย สนับสนุนในการเคลื่อนไหวด้าน สิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน แลกเปลี่ยน ข้อมูล งานวิชาการ และช่วยเหลือทาง กฎหมายอย่างใกล้ชิด ความขัดแย้ง โดยตรงระหว่างกันมีน้อยมาก	– ร่วมกับ International Rivers และ กลุ่มเสรีภาพแม่น้ำโขง (Mekong Butterfly) รณรงค์ให้ ธนาคารไทยระงับทุนเขื่อนปาก แบง – ประสาน เครือข่ายกฎหมาย แม่น้ำโขง (Mekong Legal Network หรือ MLN) และขอ คำแนะนำจาก เพื่อนของธรรมชาติ (Friends of Nature-FON) (จีน) เพื่อรับมือโครงการเขื่อนจีน
หน่วยงานรัฐไทย	ความสัมพันธ์เป็นแบบถ่วงดุลอำนาจกัน มีทั้งความร่วมมือและความขัดแย้ง (กรณีรัฐผลักดันโครงการที่กระทบชุมชน กลุ่มฯ จะคัดค้านผ่านการประท้วงและ	– ยื่นฟ้องกรมทรัพยากรน้ำและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กรณีเขื่อน ปากแบง ที่ละเลยการมีส่วนร่วม ของประชาชน

ประเภทองค์กร	ลักษณะความสัมพันธ์กับ กลุ่มรักษ์เชียงของ	กิจกรรม ความร่วมมือ ความ ขัดแย้ง ที่โดดเด่น
	กฎหมาย) และความร่วมมือ (กรณีรัฐ เปิดรับฟังและยอมปรับนโยบายตาม ข้อเสนอของชุมชน)	- แกนนากลุ่มเคยถูกภาครัฐเรียก พบเพื่อ “ปรับความเข้าใจ” เมื่อ คัดค้านโครงการของจีน - รัฐบาลไทยยอมยกเลิกโครงการ ระเบิดแก่ง หลังกลุ่มฯ รณรงค์มา ยาวนาน
สื่อมวลชน	ความสัมพันธ์ในรูปแบบเป็นพันธมิตรเชิง ยุทธศาสตร์ กลุ่มฯ ให้ข้อมูลข้อเท็จจริง แก่สื่อ และสื่อเผยแพร่ปัญหาของกลุ่มฯ สู่สาธารณะ เสริมพลังกันและกันในการ กดดันภาครัฐ	- สื่อไทยและต่างประเทศรายงาน ปัญหาแม่น้ำโขงตามข้อมูลที่กลุ่มฯ นำเสนอ ทำให้เรื่องนี้เป็นประเด็น สาธารณะ - คณะนักข่าวจากจีน-อาเซียนลง พื้นที่เชียงของ รับฟังข้อมูลการ เปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงจาก ปากคำชาวบ้านผ่านกลุ่มรักษ์เชียง ของ
องค์กรระหว่าง ประเทศ	เปิดรับความร่วมมือกับทุกฝ่ายที่ สนับสนุนการอนุรักษ์แม่น้ำโขง (ทั้ง ภาครัฐระหว่างประเทศ องค์กรเอกชน ระหว่างประเทศ และบริษัทต่างชาติ) แต่ ก็ระมัดระวังไม่เข้าข้างฝ่ายใดในเชิงภูมิ รัฐศาสตร์ มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูล และเจรจาอย่างมีหลักการ	- พบปะหารือกับผู้แทนบริษัทจีน เรื่องผลกระทบเขื่อน เปิดช่องให้ จีนรับฟังเสียงประชาชน - แกนนากลุ่มยืนยันจุดยืนเป็น กลางทางการเมืองระหว่าง ประเทศ พร้อมจับมือกับทุกชาติที่ ช่วยรักษาแม่น้ำโขง - ได้รับรางวัลสิ่งแวดล้อมระดับ โลก (Goldman Prize) ยกระดับ ปัญหาแม่น้ำโขงสู่สายตานานาชาติ

(ที่มา:ผู้วิจัย)

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับองค์กรหลากหลายประเภท จะ
เห็นว่ากลุ่มภาคประชาชนเล็กๆ กลุ่มนี้ได้สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในระดับ

ท้องถิ่น ประเทศ และนานาชาติ บทบาทของกลุ่มมิได้จำกัดอยู่เพียงการประท้วงเชิงสัญลักษณ์ หากแต่รวมถึงการเจรจาต่อรองอย่างมีข้อมูลกับผู้มีอำนาจ การทำงานร่วมกับนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เพื่อหาทางออกทางนโยบาย และการสื่อสารกับสังคมวงกว้างผ่านสื่อมวลชน สิ่งสำคัญคือกลุ่มรักษัฯเชิงของสามารถรักษาสมดุลความสัมพันธ์กับแต่ละภาคส่วนได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งกลุ่มฯ ยืนหยัดผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างไม่ลดละพร้อมจะปะทะกับนโยบายรัฐหรือทุนที่ไม่เป็นธรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่ปิดกั้นโอกาสในการประสานความร่วมมือกับภาครัฐหรือผู้ลงทุนเมื่อมีท่าทีรับฟังและพร้อมปรับตัว และพร้อมทำงานร่วมกับทุกฝ่ายที่แบ่งปันอุดมการณ์เดียวกัน

นอกจากนี้ การให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายคนท้องถิ่นและองค์ความรู้ใหม่ๆ ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวนี้มีความยั่งยืนและส่งต่อข้อมูลได้หลากหลายระดับ ผลลัพธ์โดยรวมคือการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายบางประการ เช่น การยกเลิกโครงการระเบิดแก่ง ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่าการรวมตัวของภาคประชาชนเล็กๆ เมื่อได้รับการสนับสนุนและประสานงานกับเครือข่ายหลากหลาย ก็สามารถสร้างแรงกระเพื่อมที่ทรงพลังได้ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ความท้าทายที่ยังคงอยู่คือการดำรงไว้ซึ่งความเป็นอิสระและเอกภาพของเครือข่ายภาคประชาชนนี้ท่ามกลางบริบททางการเมืองที่ซับซ้อน แต่กรณีของกลุ่มรักษัฯเชิงของก็ชี้ให้เห็นถึงโมเดลหนึ่งของการจัดการความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ เพื่อดำรงเป้าหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและคุ้มครองวิถีชีวิตชุมชนได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

5.6 สรุปท้ายบท

ในบริบทการพัฒนาลุ่มน้ำโขงซึ่งเต็มไปด้วยแรงผลักดันจากรัฐและทุนข้ามชาติ กลุ่มรักษัฯเชิงของเป็นกรณีตัวอย่างของขบวนการภาคประชาชนที่สามารถยืนหยัดและเสนอชุดความรู้ทางเลือกในการจัดการทรัพยากร โดยไม่ยอมจำนนต่อระบบอำนาจรัฐ กลุ่มรักษัฯเชิงของถือได้ว่าเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นการต่อสู้เชิงอุดมการณ์และกระบวนการตัดสินใจจากฐานรากตามแนวทางของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่กล่าวไว้ว่า อำนาจนามิได้ยึดถือด้วยกำลังทางทหารหรือกฎหมายเท่านั้น แต่ต้องอาศัยความยินยอมของประชาชนผ่านกลไกการกล่อมเกลாதงอุดมการณ์ เช่น สถาบันศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรม ที่ทำให้ชุดความคิดของชนชั้นนำกลายเป็น "สามัญสำนึก" ของสังคม (รัตนติลก ณ ภูเก็ต, 2566) การสร้างอำนาจนำใหม่นั้นจึงต้องอาศัยการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ยืดเยื้อในพื้นที่พลเมือง การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มชั่วคราวข้ามสามารถเสนอโลกทัศน์ใหม่ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในวงกว้าง

หากมองกลุ่มรักษ์เชียงของภายใต้กรอบแนวคิดอำนาจนำ ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของคือเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรแม่น้ำโขงที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 โดยประชาชนท้องถิ่นในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมตัวกันในรูปแบบ “องค์กรชาวบ้าน” ที่เปิดกว้างให้คนหลากหลายอาชีพร่วมมือกัน ตั้งแต่ชาวบ้านเกษตรกร, ครู, แพทย์, ผู้ประกอบการท้องถิ่น ไปจนถึงพระสงฆ์ นักศึกษา และสื่อมวลชน โครงสร้างการตัดสินใจของกลุ่มนี้จึงเป็นแบบเครือข่ายหลวม ๆ ของหมู่บ้านกว่า 30 แห่งตลอดริมฝั่งโขง ที่ประสานงานกันบนพื้นฐานความสมัครใจและฉันทามติในชุมชน มากกว่าจะมีลำดับการบังคับบัญชาแบบองค์กรทางการเมืองหรือราชการ

นอกจากนั้น การบริหารและตัดสินใจในกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นในแบบประชาสังคมเต็มตัว คือขับเคลื่อนโดยประชาชนระดับรากหญ้า ใช้การปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างสมาชิกที่มีภูมิหลังต่างกัน และอาศัยความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในทรัพยากรท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจหลัก ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง การโต้ตอบการครองอำนาจนำ (Counter-Hegemony) โดยใช้กลไกรากฐานจากชุมชน

ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของคือ **ปัญญาชนจัดตั้ง** (Organic Intellectual) ซึ่งอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ได้แบ่งปัญญาชนออกเป็นสองกลุ่ม คือ 1) ปัญญาชนสามัญ (Traditional Intellectual) ซึ่งเป็นปัญญาชนที่ทำหน้าที่ของตนในกลุ่ม สังคม ชนชั้นดั้งเดิมที่ตนถือกำเนิดมา และ 2) ปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) เป็นปัญญาชนที่ยกตัวเองออกจากกลุ่มสังคม ชนชั้นดั้งเดิมที่กำเนิดมา เช่น แรงงานที่กลายเป็นนักเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นต้น ปัญญาชนจัดตั้งอาจไม่ใช่แค่นักวิชาการ แต่รวมถึงบุคคลหลากหลายสาขาอาชีพ เช่น ครู นักเขียน ศิลปิน แกนนำแรงงาน ประชาชนชาวบ้าน หรือนักเคลื่อนไหว ที่มีความตระหนักรู้ทางการเมืองและสามารถถ่ายทอดวิสัยทัศน์หรืออุดมการณ์ของชนชั้นตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พวกเขามีบทบาทสำคัญในการสร้างและเผยแพร่โลกทัศน์ของชุมชนหรือชนชั้นตนเอง ทำให้อุดมการณ์กระแสหลักของชนชั้นนำ และเสนอทางเลือกใหม่ทางความคิดให้แก่สังคม กล่าวได้ว่าปัญญาชนจัดตั้งคือกลไกสำคัญในการต่อสู้ทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ เพราะพวกเขาช่วยสื่อสารประสบการณ์นำไปสู่การตระหนักรู้และการจัดตั้งพลังทางสังคมขึ้นจากฐานล่าง

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สะท้อนให้ผู้วิจัยเห็นว่า ประธานของกลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นปัญญาชนจัดตั้งอันเนื่องมาจากเป็นคนเชียงของโดยกำเนิด เคยรับราชการเป็นครูใหญ่โรงเรียนชนบท ก่อนจะลาออกมาอุทิศตนปกป้องแม่น้ำโขงตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมา ซึ่งประธานกลุ่มรักษ์เชียงของใช้ทั้งความรู้ทางการศึกษา ทักษะการสื่อสาร และความเป็นผู้นำตามธรรมชาติของตน สร้างความตระหนักรู้ให้ชาวบ้านริมโขงตลอดจนเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนแปดจังหวัดลุ่มน้ำโขงของไทยเข้าด้วยกัน เพื่อต่อรอกับรัฐและบริษัทข้ามชาติเรื่องโครงการต่าง ๆ บทบาทของประธานกลุ่มเสมือน “ผู้ประสาน

เสียง” ให้แก่แม่น้ำโขงและชุมชน คือคอยขยายเสียงของชาวบ้านให้ดังขึ้นในเวทีสาธารณะ จนรัฐบาลไทยต้องรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนมากขึ้น ดังที่คณะกรรมการรางวัล Goldman Prize กล่าวยกย่องว่า ประธานกลุ่มได้ช่วย “**ขับเคลื่อนเสียงของคนท้องถิ่นในการอธิบายคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของแม่น้ำโขง**” จนรัฐบาลไทยต้องหันมาสนใจภาคประชาสังคมมากขึ้นและเพิ่มความรับผิดชอบต่อพลเมือง

นอกจากนั้นในกลุ่มรักษ์เชียงของยังมีแกนนำและปราชญ์ชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นปัญญาชนจัดตั้งร่วมกัน เช่น ผู้นำชุมชนที่คอยให้ความรู้คนรุ่นใหม่เรื่องปลาและป่า, เครือข่ายผู้หญิงที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน, ตลอดจนพระสงฆ์นักพัฒนาที่ใช้ธรรมะอธิบายเรื่องสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นต้น เครือข่ายที่หลากหลายเช่นนี้สะท้อน “**กลุ่มประวัติศาสตร์**” ที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กล่าวถึง คือการรวมพลังของหลายชนชั้นหลายกลุ่มบนฐานอุดมการณ์ร่วมกันคือการปกป้องบ้านเกิดและทรัพยากรของตนเอง จากอำนาจครอบงำภายนอก

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ถึงบทบาทของปัญญาชนจัดตั้งและการผลิตอุดมการณ์จากชุมชนลุ่มน้ำโขง ผู้วิจัยยกตัวอย่างคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้ช่วยยืนยันบทบาทดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

“...แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่สำคัญ ระบบนิเวศเปรียบเหมือนอวัยวะที่สำคัญของแม่น้ำโขง ถ้าระบบนิเวศถูกทำลายก็เปรียบเสมือนเราฆ่าแม่น้ำโขง...” (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2567)

คำกล่าวข้างต้นแสดงถึงกรอบคิดของชุมชนที่มองแม่น้ำโขงเป็นเสมือนชีวิตจิตใจของผู้คน ที่ถูกเปรียบระบบนิเวศแม่น้ำเป็น “อวัยวะ” ที่หากถูกทำลายก็เท่ากับการฆ่าแม่น้ำ เท่ากับว่าเขากำลังเสนออุดมการณ์ทางเลือก ที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติในเชิงศีลธรรมสูงส่งกว่าผลประโยชน์ทางวัตถุ ทัศนะเช่นนี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายมุมมองการพัฒนาภาครัฐ ที่มักมองแม่น้ำเป็นแค่ทรัพยากรเศรษฐกิจ ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า สมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของทำหน้าที่ปัญญาชนจัดตั้งในการ สื่อความหมายให้คนในชุมชนและสังคมวงกว้างเข้าใจว่า “แม่น้ำคือชีวิต” ไม่ใช่สินค้า และปลูกเร้าให้เกิดความรู้สึก ร่วมกันในการปกป้องแม่น้ำดังกล่าว

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่าคำพูดของผู้ถูกสัมภาษณ์ ทำหน้าที่เป็นทั้งกระบอกเสียงของชุมชนและเข็มทิศทางปัญญาที่ชี้นำอุดมการณ์ทางเลือกให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหว บทบาทปัญญาชนจัดตั้งทำให้คนริมโขงตระหนักว่าพวกเขามีสิทธิ์มีเสียงในการกำหนดชะตากรรมของทรัพยากรตนเองไม่จำเป็นต้องยอมจำนนต่อคำสั่งจากบนลงล่างเพียงฝ่ายเดียว สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ว่า “ทุกกลุ่มในสังคมต่างมีปัญญาชนของตนเอง”

และหากปัญญาชนเหล่านั้นสามารถนึกกำลังกับมวลชนเพื่อสร้างอำนาจนำทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ได้ ความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างก็จะเกิดขึ้นตามมาในที่สุด

ภายใต้บริบทที่โครงการพัฒนาใหญ่ๆ (เช่น เชื้อนบนแม่น้ำโขง, โครงการระเบิดแก่งหินเพื่อการเดินเรือ) ถูกขับเคลื่อนโดยรัฐและทุนข้ามชาติ ซึ่งสะท้อนอุดมการณ์การพัฒนาแบบบนลงล่าง (Top-down) กลุ่มรักษะเชียงของได้ตอบโต้ด้วยการสร้างอำนาจนำเชิงวัฒนธรรมจากชาวบ้านในพื้นที่ โดยการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ คือไม่ได้เผชิญหน้าด้วยความรุนแรงหรือการปะทะตรง ๆ แต่ใช้วิธีช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดเพื่อปรับเปลี่ยนความคิดและนโยบายของรัฐให้เท่าทันเสียงของชุมชน ตัวอย่างเช่น กลุ่มรักษะเชียงของมียุทธศาสตร์ “สร้างการเรียนรู้และจิตสำนึก” ให้กับคนในท้องถิ่นและสังคมกว้างเกี่ยวกับคุณค่าของแม่น้ำโขง โดยการจัดตั้ง โฮงเฮียนแม่น้ำโขง เป็นศูนย์การเรียนรู้สำหรับเยาวชนและประชาชนทั่วไป เพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องระบบนิเวศ ลุ่มน้ำ วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนผลกระทบจากโครงการพัฒนาให้คนรุ่นใหม่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

การสร้างองค์ความรู้เชิงวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นมิติหนึ่งของ **สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด** กลุ่มรักษะเชียงของใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นหลักฐานเชิงวิชาการในการวิพากษ์โต้แย้งโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงของจีน โดยชี้ให้เห็นว่าจะก่อผลเสียต่อระบบนิเวศและชุมชนอย่างมหาศาล ขัดแย้งกับชุดความคิดการพัฒนาที่ผู้มีอำนาจพยายามเสนอ ผู้วิจัยมองว่านั่นคือ **การผลิตอุดมการณ์จากชุมชน ที่ท้าทายอุดมการณ์กระแสหลัก** แทนที่ประชาชนจะยอมรับคำกล่าวอ้างจากรัฐและนายทุนว่าการสร้างเขื่อน/ระเบิดแก่งคือ “ความก้าวหน้า” หรือ “win-win” ระหว่างเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม (ทุกฝ่ายได้ประโยชน์), ชาวบ้านกลับนำเสนอกรอบคิดทางเลือกที่มองแม่น้ำและวิถีชุมชนเป็นสิ่งที่ล้ำค่าที่ต้องรักษามากกว่าผลประโยชน์ระยะสั้นทางเศรษฐกิจ

โดยสรุปแล้ว ผู้วิจัยมองว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษะเชียงของ สอดคล้องกับแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) อย่างเป็นรูปธรรม กลุ่มรักษะเชียงของมิได้เป็นเพียงกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั่วไป หากแต่คือขบวนการต่อสู้ทางสังคมที่มุ่งสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” ขึ้นจากระดับล่าง ด้วยการใช้ความรู้ท้องถิ่นและพลังชุมชนมาท้าทายอุดมการณ์การพัฒนากระแสหลักของรัฐและทุน การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมในหมู่บ้าน เครือข่ายที่หลากหลาย และการหลอมรวมความรู้เชิงวิชาการกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้วิจัยมองว่ายุทธวิธีการเคลื่อนไหวนี้มีลักษณะตามสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า สงครามช่วงชิงพื้นที่ความคิด ที่ดำเนินมายาวนานและทรงประสิทธิภาพ ประชาชนธรรมดาสามารถก้าวขึ้นมาเป็น “ผู้กระทำ” ที่ส่งแรงสั่นสะเทือนต่อโครงสร้างนโยบายระดับชาติได้จริง ดังที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) กล่าวไว้ว่า การปฏิวัติจะเกิดขึ้นได้ต้องเริ่มจากการช่วงชิงอำนาจนำในภาคประชาสังคม จะเห็นได้ว่ากลุ่มรักษะเชียงของสามารถ พลิกสมการอำนาจ จากที่เคยตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ (อยู่ใต้โครงสร้างนโยบายรัฐที่รวมศูนย์) ให้กลายเป็นฝ่าย

กระทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเสียเอง ผ่านยุทธวิธีการต่อสู้ทางอุดมการณ์และเครือข่ายสังคมที่สอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ทุกประการ

กรณีศึกษากลุ่มรักษ์เชียงของยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ ปัญญาชนจัดตั้งในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทย ในบริบทไทยที่ชนชั้นล่างมักขาดช่องทางส่งเสียงในระบบการเมืองปกติ การปรากฏตัวของผู้นำชุมชนและเครือข่ายของเขาที่สามารถแปร **“เสียงท้องถิ่น”** ให้กลายเป็น **“วาทะทางการเมือง”** ได้อย่างมีพลังนั้น เป็นหัวใจของความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของช่วยยืนยันว่าแม้แต่ชุมชนดัดชอบชายแดน ก็มีศักยภาพในการสร้างองค์ความรู้และอุดมการณ์ของตนเองขึ้นทัดทาน **“อำนาจนำ”** ของรัฐได้ ดังที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เน้นย้ำไว้ การเปลี่ยนแปลงสังคมไม่อาจอาศัยปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือโครงสร้างอย่างเดียว หากต้องอาศัยการปลุกพลังจิตสำนึกและการจัดตั้งทางการเมืองของประชาชนด้วย กลุ่มรักษ์เชียงของได้แสดงให้เห็นบทเรียนนี้อย่างเป็นรูปธรรม สมกับที่ได้รับการขนานนามว่าเป็น **“พลังเล็กๆ ที่พลิกแม่น้ำโขง”** สามารถ **“เปลี่ยนความเข้าใจของสังคมเกี่ยวกับแม่น้ำโขง”** ได้อย่างเป็นระบบ โดยการสร้างอำนาจนำจาก **ล่างขึ้นบน** ที่ยั่งยืน ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องของประชาชน

บทที่ 6

กลุ่มรักษ์เชียงของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทาง ความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

ภายใต้บริบทของการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เข้ามาครอบงำพื้นที่ลุ่มน้ำโขงผ่านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ บทที่ 4 ชี้ให้เห็นว่า แม่น้ำโขงมิได้เป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติที่มีบทบาททางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นพื้นที่ที่ถูกกำกับด้วยอำนาจและอุดมการณ์ของรัฐ ทุน และสถาบันระหว่างประเทศ ซึ่งต่างพยายามกำหนดความหมายของ “การพัฒนา” ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การสะสมทุนในระดับภูมิภาค การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การเดินเรือพาณิชย์ การสร้างเขื่อน และการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ ได้แปรเปลี่ยนแม่น้ำโขงให้เป็นกลไกเชิงโลจิสติกส์ที่ตัดขาดจากวิถีชีวิตชาวบ้าน จนนำไปสู่การกัดกร่อนความรู้ท้องถิ่นและสิทธิชุมชนออกจากพื้นที่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ภาคประชาชนจำนวนมากได้ถูกกลดทอนบทบาทลงขณะที่นโยบายของรัฐและทุนข้ามชาติกลับสามารถสถาปนาความชอบธรรมผ่านชุดความคิด “การพัฒนา” ที่อ้างถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการแก้ไขปัญหาความยากจน อย่างไรก็ตามกลุ่มภาคประชาชนบางกลุ่มได้ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อฟื้นคืนความหมายของสิ่งแวดล้อมและสิทธิของชุมชน หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มรักษ์เชียงของ

ในขณะเดียวกัน บทที่ 5 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มรักษ์เชียงของมีพัฒนาการอย่างเป็นพลวัตจากกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันเพื่อปกป้องบ้านเกิดจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง กลายมาเป็นขบวนการภาคประชาชนที่สามารถสร้างอิทธิพลเชิงนโยบายได้ในระดับประเทศและระดับภูมิภาค การรวมกลุ่มเริ่มจากชาวบ้าน ครู และนักอนุรักษ์ในท้องถิ่น และค่อย ๆ ขยายเครือข่ายไปยังองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และภาคีในต่างประเทศ โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบแนวนอนและโครงสร้างการตัดสินใจที่ไม่รวมศูนย์ การบริหารจัดการของกลุ่มตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความยืดหยุ่น และการปรึกษาหารือร่วมกัน ซึ่งเอื้อต่อการรักษาความชอบธรรมและความเป็นอิสระของขบวนการในระยะยาว

ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เพียงปกป้องสิ่งแวดล้อมเชิงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ได้สร้าง “พื้นที่ทางอำนาจใหม่” ให้กับเสียงของชุมชน ซึ่งในอดีตถูกมองว่าไม่มีความรู้ ไม่มีสถานะ และไม่มีอำนาจต่อรองในกระบวนการพัฒนา การเคลื่อนไหวของกลุ่มมีลักษณะ “การประกอบสร้างโครงสร้างอำนาจใหม่จากล่างขึ้นบน” ที่มีอัตลักษณ์ทางความรู้และชุดความคิดของตนเองชัดเจน อันสามารถท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนได้อย่างทรงพลัง

ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งวิเคราะห์ยุทธวิธีการต่อสู้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของ ในการสถาปนาอำนาจนำจากฐานราก โดยเฉพาะการสร้างชุดความรู้ และกิจกรรมทาง

วัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนสามารถ “ช่วงชิงความหมาย” ของคำว่า แม่น้ำ และ การพัฒนา ให้กลับมายึดโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น และความเป็นธรรมทางนิเวศวิทยา มากกว่าที่แม่น้ำจะถูกกลดทอนให้เหลือเพียงเส้นทางสำหรับการขนส่งสินค้าในระบบโลจิสติกส์ หรือเป็นเพียงทรัพยากรที่ถูกควบคุมอยู่ภายใต้กรอบการลงทุนของระบบทุนนิยมข้ามชาติ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของงานวิจัย ในการศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 โดยใช้กรอบแนวคิด สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในการอธิบายถึงยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อให้สามารถเข้าใจพลวัตของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในยุคที่การพัฒนาไม่ได้จำกัดอยู่ที่กายภาพ แต่เป็นพลวัตเชิงอำนาจในระดับลึกกว่า

บทนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการศึกษาในเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับการสร้างชุดความรู้ การผลิตความรู้ของชุมชน การใช้กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ สื่อสร้างสรรค์ และศิลปวัฒนธรรมแนวทางการสื่อสารกับสาธารณะ เพื่อให้เห็นว่า การต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เป็นเพียงการต่อต้านเชิงนโยบาย แต่คือการ “สร้างชุดความคิด” ใหม่ในสังคม ที่มีเป้าหมายในการพลิกฟื้นความชอบธรรมของชุมชนท้องถิ่นในการนิยามอนาคตของแม่น้ำด้วยตนเอง โดยการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดผ่านยุทธวิธีต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการประมวลและวิเคราะห์ยุทธวิธีของกลุ่มฯ อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งให้เห็นว่าการต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของคือแบบอย่างสำคัญของการขบวนการภาคประชาชนในยุคใหม่ ที่สามารถท้าทายอำนาจนำกระแสหลัก และเสนอชุดความรู้ทางเลือกจากฐานชุมชนอย่างมีพลังและยั่งยืน

เกริ่นนำจากชุมชนสู่แม่น้ำ: ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ

แม่น้ำโขงมิใช่เพียงเส้นทางน้ำที่หล่อเลี้ยงระบบนิเวศและเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากแต่เป็น “พื้นที่ทางอำนาจ” ที่ถูกแย่งชิงจากกลุ่มผลประโยชน์หลากหลายระดับ ตั้งแต่รัฐชาติ มหาอำนาจ บริษัทข้ามชาติ ไปจนถึงเครือข่ายทุนท้องถิ่น การพัฒนารูปแบบใหม่ที่อ้างอิงภายใต้แนวคิด “ความทันสมัย” (Modernization) ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงกายภาพของแม่น้ำและโครงสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากร (Molle, Foran, & Käkönen, 2009) โครงการที่สำคัญ เช่น การระเบิดแก่งเพื่อเดินเรือพาณิชย์ การสร้างเขื่อน และโครงสร้างพื้นฐานภายใต้แผนพัฒนาโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) ต่างสะท้อนให้เห็นว่า แม่น้ำโขงกำลังถูกจัดวางในฐานะ “เครื่องมือเศรษฐกิจ” มากกว่าจะเป็น “สายธารชีวิต”

ท่ามกลางกระแสพัฒนาแบบครอบงำนี้ กลุ่มรักษ์เชียงของในจังหวัดเชียงราย ได้ลุกขึ้นเป็นพลังภาคประชาชนที่มีลักษณะเฉพาะ นั่นคือ การเคลื่อนไหวที่ไม่ยึดติดกับการเผชิญหน้าระยะสั้น แต่

พัฒนายุทธวิธีระยะยาวที่ยึดโยงกับชุมชนและพื้นที่จริง กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้ต่อสู้เพื่อหยุดยั้งโครงการใดโครงการหนึ่งเท่านั้น หากแต่พยายามสร้าง “อำนาจต่อรอง” ทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านการผลิตความรู้ท้องถิ่น การสื่อสารสาธารณะ และการฟื้นฟูความหมายของแม่น้ำให้กลับคืนสู่ฐานของวิถีชีวิตชาวบ้าน (Manorom, 2017) จากการศึกษาพบว่า ยุทธวิธีและกระบวนการการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของในการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ผู้วิจัยจำแนกเป็น 5 องค์ประกอบสำคัญได้แก่

6.1 การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย

กลุ่มรักษ์เชียงของ (Rak Chiang Khong) เป็นเครือข่ายชาวบ้านในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ที่รวมตัวกันปกป้องแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำโขงจากโครงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตลอดระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา กลุ่มนี้ได้สร้าง องค์ความรู้จากฐานราก ขึ้นมาด้วยตนเองผ่านการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยท้องถิ่น การเก็บข้อมูลสิ่งแวดล้อม และการบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชน นอกจากนี้ กลุ่มรักษ์เชียงของยังใช้ความรู้นี้เป็นเครื่องมือในการต่อรองเชิงนโยบาย เพื่อปกป้องทรัพยากรและสิทธิของชุมชน เช่น การจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การออกแถลงการณ์สาธารณะ ตลอดจนการโต้แย้งข้อมูลทางเทคนิคของภาครัฐในเวทีต่างๆ

6.1.1 การผลิตองค์ความรู้จากฐานราก

1) วิจัยชาวบ้าน การสำรวจพันธุ์ปลาและระบบนิเวศแม่น้ำโขง

การวิจัยโดยชาวบ้านนับเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงและความหลากหลายทางชีวภาพ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในอำเภอเชียงของได้มีบทบาทอย่างโดดเด่นในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ปลาและระบบนิเวศในลำน้ำ จนนำไปสู่การก่อร่างองค์ความรู้ที่สามารถสะท้อนสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน

ตัวอย่างที่สำคัญคือการเก็บข้อมูลพันธุ์ปลาของชาวบ้านในปี 2547 ซึ่งได้บันทึกพันธุ์ปลาแม่น้ำโขงถึง 96 ชนิด โดย 88 ชนิดเป็นปลาท้องถิ่นดั้งเดิม บางชนิดอยู่ในสถานะหายากหรือใกล้สูญพันธุ์ อย่างเช่น ปลาหัวหน้านอ ปลาคำเทพา และปลาบึก เป็นต้น ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการสูญหายของพันธุ์ปลาหลายชนิดในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเชื่อว่าการสร้างเขื่อนและการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ (ไทยพีบีเอส, 2565)

ในปี 2565 การทำวิจัยร่วมกับชุมชนในจังหวัดเชียงรายโดยสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิตและกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้สำรวจความเปลี่ยนแปลงของพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง ซึ่งพบว่าในปี พ.ศ. 2565 มีพันธุ์

ปลาประมาณ 100 ชนิด โดย 90 ชนิดเป็นปลาท้องถิ่นดั้งเดิม แต่ทว่าการขึ้น-ลงของระดับน้ำที่ผิดปกติจากการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนบนและโครงการพัฒนาอื่น ๆ ส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตของปลา และระบบนิเวศอย่างรุนแรง (ไทยพีบีเอส, 2565)

การสังเกตและเก็บข้อมูลจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การจดบันทึกการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำและพฤติกรรมของสัตว์น้ำ เป็นอีกหนึ่งส่วนสำคัญของการวิจัยชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านพบว่าระดับน้ำที่ผันผวนผิดปกติทำให้ปลาเสียแหล่งวางไข่ และลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งตรงกับรายงานจากคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ที่ระบุว่าการจับปลาทั่วทั้งลุ่มน้ำโขงตอนล่างลดลง (ไทยโพสต์, 2566)

นอกจากนี้ การวิจัยของกลุ่มรักษ์เชียงของยังมีการประสานงานกับนักวิชาการภายนอกเพื่อเสริมสร้าง สนับสนุนข้อมูล ผลการศึกษางานวิจัย นอกจากนั้นกลุ่มรักษ์เชียงของได้ร่วมมือกับนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยพะเยา ในการเก็บตัวอย่างพันธุกรรมของปลากระเบนเพื่อศึกษา DNA สิ่งแวดล้อม (eDNA) ซึ่งมีผลสำคัญในการอนุรักษ์ปลาหายากในอนาคต (ไทยพีบีเอส, 2565)

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่า การวิจัยโดยชาวบ้านของกลุ่มรักษ์เชียงของนับเป็นการสร้างองค์ความรู้จากฐานรากที่มีความเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการจัดทำฐานข้อมูลพันธุ์ปลา การบันทึกการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ หรือการเก็บข้อมูลผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงต่อวิถีชีวิตชุมชนริมโขง องค์ความรู้เหล่านี้มิได้เป็นเพียงข้อมูลเชิงประจักษ์ในทางนิเวศวิทยาเท่านั้น หากแต่เป็น “เครื่องมือทางอุดมการณ์” ที่ใช้ประกอบการสื่อสาร การต่อรอง และการโต้แย้งเชิงนโยบายกับรัฐและทุนที่ผลักดันโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขง

ในแง่นี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การวิจัยโดยชาวบ้าน คือยุทธวิธีสำคัญของกลุ่มรักษ์เชียงของในการสถาปนาอำนาจนำทางเลือก (Counter-Hegemony) โดยการผลิตและเผยแพร่ “ชุดความรู้” ที่ท้าทายกรอบความรู้เดิมของรัฐและทุน ซึ่งมองแม่น้ำเป็นเพียงโครงสร้างโลจิสติกส์สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ

ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงสะท้อนการตอบคำถามวิจัยตาม วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ กลุ่มรักษ์เชียงของได้ ใช้การวิจัยโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดเกี่ยวกับความหมายของแม่น้ำโขง โดยแสดงให้เห็นว่าแม่น้ำไม่ใช่เพียง “ทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์” แต่คือ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต ความรู้ และจิตวิญญาณ” ของผู้คนในท้องถิ่น องค์ความรู้ที่ผลิตโดยชุมชนจึงมีสถานะเป็นชุดความรู้ท้องถิ่น และชุดความรู้ทางเลือก ซึ่งใช้เป็นฐานอ้างอิงในการปกป้องสิทธิในการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา

ในฐานะผู้วิจัย เห็นว่า “การวิจัยโดยชาวบ้าน” ที่กลุ่มรักษ์เชียงของดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง นั้น มิได้มีคุณค่าจำกัดอยู่เพียงในแง่ของการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมเท่านั้น แต่ยังถือเป็น **การเมืองของความรู้** (Politics of Knowledge) ที่ชัดเจน กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนลุกขึ้นมาผลิตความรู้ของตนเอง เพื่อโต้แย้งกับความรู้จากผู้เชี่ยวชาญภายนอก หรือความจริงทางวิทยาศาสตร์ที่รัฐมักใช้อ้างอิงในการตัดสินใจเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยเห็นว่ายุทธวิธีนี้มีนัยสำคัญในเชิงอำนาจ เพราะมันเปิดโอกาสให้ชุมชนมิใช่เพียง “ผู้ให้ข้อมูล” หากแต่เป็น “ผู้ผลิตความรู้” ที่มีสิทธิกำหนดกรอบความเข้าใจต่อแม่น้ำและการพัฒนาได้ด้วยตนเอง การที่ชาวบ้านสามารถรวบรวมข้อมูลพันธุ์ปลา สังเกตการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และแปลความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย สะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้จากฐานรากมิได้ด้อยค่ากว่าความรู้แบบทางการ หากแต่เป็น “ความรู้ที่มีชีวิต” (Living Knowledge) ที่ยึดโยงกับความจริงจำ ประสบการณ์ และความเป็นอยู่จริงของผู้คน กลุ่มรักษ์เชียงของได้พิสูจน์ให้เห็นว่า “**คนธรรมดา**” สามารถเป็นผู้กำหนดชุดความคิดสาธารณะได้ หากมีการจัดตั้ง มีพลังชุมชนและมีความเชื่อมั่นในความรู้ของตนเอง

2) บันทึกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชน “โฮงเฮียนแม่น้ำของ” และการเรียนรู้จากอดีต

“โฮงเฮียนแม่น้ำของ” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ก่อตั้งขึ้นระหว่างวันที่ 18–19 ธันวาคม พ.ศ. 2558 โดยเป็นการยกระดับบทบาทของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง–ล้านนา ให้เป็นพื้นที่จัดการเรียนรู้ร่วมของชุมชน ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นผู้ริเริ่มและผลักดัน จุดประสงค์สำคัญของโฮงเฮียนแม่น้ำของ คือการติดตามและศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เช่น โครงการเขื่อนและการเดินเรือพาณิชย์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตอนล่างของลุ่มน้ำ

การดำเนินงานของโฮงเฮียนแม่น้ำของ ดำเนินการภายใต้แนวคิด “**สนามการเรียนรู้**” (Field of Learning) โดยการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ที่ผสานองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับองค์ความรู้ทางวิชาการ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) ระหว่างชาวบ้าน เยาวชน นักวิจัย และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในประเทศและภูมิภาค (กลุ่มรักษ์เชียงของ, 2565) กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างพื้นที่ของการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เคารพต่อสิทธิของชุมชนท้องถิ่น และการดำรงอยู่ของระบบนิเวศแม่น้ำโขงอย่างยั่งยืน

แนวคิดหลักของโฮงเฮียนแม่น้ำของ คือ “เคารพธรรมชาติ ศรัทธาความเท่าเทียมของมนุษย์” (Respect for Nature, Faith in Humanity Justice) โดยนำกรอบคิดแบบประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม (Eco-Cultural Historical Approach) มาใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และกำหนดแนวทางนโยบายแบบมีส่วนร่วม (เดอะคอมมอน, 2566) ดังนั้นโฮงเฮียนแม่น้ำของจึงเป็นพื้นที่ที่แปรเปลี่ยนองค์ความรู้จาก “งานวิจัยชาวบ้าน” ให้กลายเป็นพลังของการเรียนรู้ การส่งต่อ และการต่อรองในเชิงนโยบาย

ภาพที่ 4 สัญลักษณ์โฮงเฮียนแม่น้ำของ

ที่มา: โฮงเฮียนแม่น้ำของ, 2567

ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนของ “โฮงเฮียนแม่น้ำของ”: การรู้ และการสร้าง

แนวทางหลักในการทำงานของโฮงเฮียนแม่น้ำของขับเคลื่อนอยู่บนยุทธศาสตร์ “การรู้” และ “การสร้าง” กล่าวคือ การรู้ หมายถึงการรณรงค์เพื่อปกป้องแม่น้ำโขงจากภัยคุกคาม เช่น โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ขณะที่การสร้าง หมายถึงการผลิตองค์ความรู้ผ่านการศึกษาวิจัย การฝึกอบรม และการสื่อสารนโยบายสาธารณะ สืบเนื่องมาจากชาวบ้านส่วนมากยังไม่เข้าใจความสำคัญผลกระทบจากการพัฒนา ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า

“...แม้เราจะต่อสู้มาอย่างต่อเนื่อง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่กลับยังไม่เข้าใจประเด็นของแม่น้ำโขงอย่างลึกซึ้งดังนั้นความรู้ที่ได้จากการวิจัยชาวบ้านถือเป็น “ต้นทุนท้องถิ่น” ที่ควรนำมาต่อยอดผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน...” (A2, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์ข้างต้นชี้ให้เห็นถึง เป้าหมายของโฮงเฮียนแม่น้ำของ ที่มุ่งเน้นการสร้างระบบการเรียนรู้จากภายในของชุมชนในกลุ่มน้ำโขง ให้สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมร่วมกัน โดยใช้พื้นที่เรียนรู้เชิงปฏิบัติเป็นฐาน เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เข้มแข็งในระดับชุมชน

นอกจากนั้น โสงเฮียนแม่น้ำของยังทำหน้าที่เป็น แพลตฟอร์มการเรียนรู้แบบสากลและท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายหลากหลาย ตั้งแต่ นักเรียน นักศึกษา ผู้นำชุมชน ไปจนถึงองค์กรภาคประชาสังคม ได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้ผลกระทบจากการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง ทั้งในมิติ นิเวศ วัฒนธรรม และความมั่นคงของชุมชน (กลุ่มรักษ์เชียงของ, 2565)

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานในโสงเฮียนแม่น้ำของและสมาชิกกลุ่มรักษ์เชียงของ พบว่า โสงเฮียนแม่น้ำของ ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่จัดกิจกรรมหรือถ่ายทอดความรู้เชิงประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากแต่กลายเป็น “พื้นที่ทางการเมืองเชิงวัฒนธรรม” ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้ รื้อฟื้นความทรงจำของตนเอง และแปลงสิ่งเหล่านั้นให้กลายเป็นพลังของการต่อรองเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยเห็นว่า โสงเฮียนแม่น้ำของ คือผลลัพธ์ของการ “สร้าง” อย่างเป็นระบบที่ดำเนิน คู่ขนานไปกับ “การสู้” ของกลุ่มรักษ์เชียงของ กล่าวคือ ไม่ใช่การเคลื่อนไหวที่มุ่งแต่จะปฏิเสธหรือ คัดค้าน หากแต่เป็นการจัดตั้งความรู้ที่มีรากจากฐานชุมชน เพื่อท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนที่ ผูกขาดความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...ถ้าเรามีความรู้ เราก็จะไม่กลัวเขา...” (A1, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประโยชน์ที่สะท้อนสาระสำคัญของโสงเฮียนแม่น้ำของ ได้ชัดเจน ความรู้ คืออำนาจ และการเรียนรู้ร่วมกันคือกระบวนการฟื้นคืนความมั่นใจของชุมชนในการกำหนดอนาคต ของตนเอง

แนวทางในการดำเนินงาน โสงเฮียนแม่น้ำของ

1. พัฒนาเนื้อหาหลักสูตรโสงเฮียนแม่น้ำของซึ่งเป็นหลักสูตรที่ผ่านจากประสบการณ์การทำงานพัฒนาร่วมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชน/องค์กรอื่นๆ สามารถนำไป ปรับประยุกต์ใช้ในการทำงานพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเน้นกระบวนการ เรียนรู้เชิงบูรณาการกลุ่มคนในท้องถิ่นให้ชุมชนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง

2. จัดทำห้องสมุดแม่น้ำโขง โดยการรวบรวมหนังสือและสื่อรูปแบบต่างๆ งานศิลปะ เครื่องมือหาปลาที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขารวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับแม่น้ำโขงทุก รูปแบบและทุกสิ่งพิมพ์

3. พัฒนาห้องเรียนธรรมชาติในพื้นที่รูปธรรมในลุ่มน้ำโขง โดยการพัฒนาศักยภาพผู้นำ ชุมชน รวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่น และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในห้องเรียนธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ห้องเรียนพื้นที่ชุ่มน้ำกก อิง เช่น ปางควาย ป่าชุมชนบ้านม่วงชุม เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง บ้านห้วยลึก เป็นต้น

4. การผลิตสื่อที่เป็นผลการดำเนินงานของเครือข่ายเพื่อการรณรงค์และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

5. ก่อสร้างอาคารสถานที่ ได้แก่ ห้องประชุม ห้องสมุด และสำนักงานผลลัพธ์ชุดบทเรียนและประสบการณ์สำคัญจากการทำงานของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา และเครือข่าย ได้รับการพัฒนาเป็นหลักสูตรโฮงเฮียนแม่น้ำโขง เพื่อนำไปใช้ในกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบถ่ายทอดสู่คนในท้องถิ่น ผู้สนใจภายนอก เพื่อสร้างความตระหนักให้มีความสำคัญในอนุรักษ์องค์ความรู้ท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป

กระบวนการถ่ายทอดของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง

กระบวนการถ่ายทอดของโฮงเฮียนแม่น้ำโขงเป็นลักษณะที่เกิดจากการสังเคราะห์จากประสบการณ์การทำงาน และมีพื้นที่กรณีศึกษาเชิงรูปธรรม โดยมีกระบวนการถ่ายทอด 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นการ "รับรู้" คือ ขั้นตอนแรกของกระบวนการถ่ายทอดที่เน้นให้ผู้เรียนรู้ได้รับรู้ถึงเนื้อหาเบื้องต้นเกี่ยวกับการทำงานของเครือข่ายฯ ในประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้เรียนรู้สนใจเช่น ประเด็นเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ประเด็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ประเด็นการบริหารจัดการองค์กรในการทำงานพัฒนาร่วมกับชุมชนท้องถิ่น ประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการ "เข้าใจ" คือ เป็นขั้นตอนที่นำไปสู่การทำความเข้าใจในประเด็นที่สนใจเรียนรู้ ผ่านการแลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างผู้เรียนรู้กับตัวแทนเครือข่ายและตัวแทนชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการ "ตระหนัก" คือ เป็นขั้นตอนที่เน้นความสำคัญให้ผู้เรียนรู้ตระหนักและเห็นความสำคัญผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมและร่วมศึกษาพื้นที่เชิงรูปธรรม ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้สามารถเกิดกระบวนการเชิงวิเคราะห์ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นการ "ปฏิบัติ" คือ เป็นขั้นตอนที่เน้นให้ผู้เรียนรู้รู้แนวทางในการทำงานและสามารถปฏิบัติการทำงานเชิงกระบวนการพัฒนา ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงสังคมเปรียบเทียบและกระบวนการแสดงบทบาทสมมุติ ก่อนการลงพื้นที่ปฏิบัติจริง

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นการ "ปรับเปลี่ยน" คือ เป็นขั้นตอนที่เน้นการปรับเปลี่ยน แบ่งออก 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นขั้นการ "ปรับเปลี่ยนภายใน" เน้นการปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวความคิดในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง และทิศทางการทำงานด้านการพัฒนาโดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community Bases) ของผู้เรียน

ส่วนที่ 2 เป็นขั้นการ "ปรับเปลี่ยนภายนอก" เน้นการปรับเปลี่ยน ด้วยวิธีการ ปฏิบัติที่แสดงออกถึงการทำงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการร่วมกับชุมชนท้องถิ่นองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นเครือข่าย โดยใช้วิธีการศึกษาเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นการ "ถ่ายทอด" คือ เป็นขั้นตอนที่เน้นให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้และเครื่องมือในการทำงานร่วมกับชุมชนและองค์กรอื่นๆ ที่สนใจ และนำกลับไปพัฒนาองค์กรของตนเอง

หลักสูตร “คนเชียงของ” กับการผลิตความรู้ท้องถิ่น

หลักสูตร “คนเชียงของ” ถือกำเนิดขึ้นภายใต้ความพยายามของโฮงเฮียนแม่น้ำโขงในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และระบบนิเวศของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยมุ่งหมายให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ “เรื่องของตัวเองจากพื้นที่ของตัวเอง” เพื่อสร้างอัตลักษณ์และความผูกพันทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ดังคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ว่า

“...เด็กในเชียงของเรียนเรื่องแม่น้ำโขงจากตำราของกระทรวงศึกษา แต่ไม่รู้ว่าปลาผาไม่อยู่ที่ไหน หรือป่าบุญเรื่องคืออะไร เราเลยคิดว่า ถ้าไม่เริ่มจากตรงนี้ เด็กรุ่นใหม่ก็จะไม่รู้ความรดกของพวกเขาคืออะไร...” (A1, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวจากผู้ให้ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็น ช่องว่างระหว่างความรู้ในระบบการศึกษาแบบทางการ กับ องค์ความรู้ท้องถิ่นที่ยังรากอยู่ในพื้นที่จริง โดยชี้ให้เห็นว่า แม้เด็กและเยาวชนในอำเภอเชียงของจะได้เรียนรู้เรื่องแม่น้ำโขงในชั้นเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงหรือเข้าใจรายละเอียดที่มีอยู่ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างแท้จริง เช่น การไม่รู้จักปลาท้องถิ่นอย่าง “ปลาผาไม่” หรือสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมและนิเวศอย่าง “ป่าบุญเรื่อง”

ผู้วิจัยเห็นว่า คำกล่าวนี้จึงสะท้อนให้เห็นปัญหา การแยกขาดระหว่าง “ความรู้ที่จัดทำจากส่วนกลาง” กับ “ความรู้ที่ยังรากจากชุมชน” และนำไปสู่ความจำเป็นของการสร้างหลักสูตร “คนเชียงของ” ในฐานะเครื่องมือสำคัญในการ พัฒนาความรู้ท้องถิ่น และ สร้างอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบยึดโยงพื้นที่

ผู้วิจัยมองว่า คำสัมภาษณ์นี้ไม่เพียงบ่งชี้ถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบการศึกษาไทยเท่านั้น แต่ยังยืนยันความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นในฐานะยุทธวิธีของขบวนการภาคประชาชนในการปกป้องวัฒนธรรม ความรู้ และทรัพยากรของตนเองจากการกลืนกลายของระบบรัฐและทุน.

การดำเนินการภายใต้โครงสร้างของโฮงเฮียนแม่น้ำของ จึงมิใช่เพียงกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม หรือการอนุรักษ์ธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์นิยมแบบดั้งเดิม แต่เป็นการเคลื่อนไหวเชิงอุดมการณ์ที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะใน “หลักสูตรคนเชียงของ” ที่มุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้จากเรื่องเล่าท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ที่รัฐไม่บันทึก และความสัมพันธ์ของผู้คนกับแม่น้ำโขง ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งกล่าวว่า

“...เราไม่ได้แค่สอนให้เด็กรู้จักปลา แต่สอนให้เขารู้ว่าใครมีอำนาจจัดการแม่น้ำ...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ซึ่งผู้วิจัยมองว่า นี่คือสาระสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อท้าทายโครงสร้างอำนาจเดิม และสร้างจินตนาการใหม่ให้แก่เยาวชนในฐานะผู้สืบทอดการปกป้องชุมชนของตนเอง

ผู้วิจัยเห็นว่า โฮงเฮียนแม่น้ำของจึงมิใช่แค่พื้นที่การศึกษา แต่เป็น “เครื่องมือของการสร้างอำนาจนิจาจากฐานราก” ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่ชาวบ้านไม่เพียงเป็นผู้เรียนรู้ แต่เป็นผู้ถ่ายทอด เป็นนักวิจัย และเป็นผู้กำหนดวาระทางความรู้ของตนเอง การเรียนรู้แบบนี้เปิดพื้นที่ให้กับการสร้างความรู้ท้องถิ่นในฐานะ ชุดความรู้ทางเลือก ที่มีพลังต่อรองกับนโยบายรัฐ ซึ่งมักไม่เปิดพื้นที่ให้เสียงของชุมชนเป็นผู้ร่วมออกแบบ การได้ฟังเสียงของผู้ปฏิบัติจริงตอกย้ำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า การศึกษาท้องถิ่นมิใช่เรื่องรอง แต่เป็นแนวหน้าของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม

ยุทธศาสตร์การช่วงชิงชุดความรู้ “จากตำรากลางสู่เรื่องเล่าท้องถิ่น”

หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” เป็นตัวอย่างสำคัญของการสร้างพื้นที่ทางความรู้ที่ท้าทาย และแข่งขันกับการดำเนินนโยบายการศึกษาของรัฐที่มักเน้นการพัฒนาเชิงโครงสร้าง เช่น การสร้างเขื่อน หรือการขยายโครงสร้างพื้นฐานที่มักไม่คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจท้องถิ่น หลักสูตรนี้ไม่ได้เป็นเพียงการเรียนการสอนในโรงเรียน แต่เป็นกระบวนการที่ชุมชนท้องถิ่นในเชียงของใช้ในการ “ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” เพื่อสร้างการรับรู้ใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขง โดยใช้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เช่น การสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ การสำรวจพันธุ์ปลา และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ

ตัวอย่างการจัดการเรียนรู้ในหลักสูตรนี้ เช่น การสอนเยาวชนผ่านการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนเกี่ยวกับ “แม่น้ำของในอดีต” ซึ่งช่วยให้เยาวชนเข้าใจว่าแม่น้ำไม่ใช่เพียงแค่แหล่งน้ำที่ใช้ในการคมนาคม แต่เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำ ประเพณี และการดำรงชีวิตของชุมชน ความรู้เหล่านี้ไม่ได้เพียงแค่เป็นการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์หรือประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยมองว่าการศึกษาและหลักสูตรนี้ถือเป็นการต่อสู้ทางความคิดที่สำคัญระหว่างรัฐและชุมชนท้องถิ่น ผ่านกระบวนการที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) เรียกว่า **"สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด"** หรือ **War of Position** ซึ่งเป็นกระบวนการที่กลุ่มชนชั้นทางการเมืองและอำนาจการศึกษาของรัฐพยายามจะสร้างอำนาจนำทางวัฒนธรรมของตนในสังคม โดยพยายามให้ความรู้ของตนเองเป็นที่ยอมรับในระบบการศึกษาและวัฒนธรรมทั่วไป ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นพยายามที่จะสร้างพื้นที่ทางความคิดและการศึกษาใหม่ที่ท้าทายการครอบงำทางวัฒนธรรมจากรัฐ โดยทำให้ความรู้ท้องถิ่นได้รับการยอมรับและมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความรู้ของชุมชน วิธีการที่กลุ่มรักษ์เชียงของใช้การเรียนการสอนเกี่ยวกับแม่น้ำและพื้นที่ท้องถิ่นเพื่อให้เยาวชนเข้าใจความสำคัญของธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำโขงถือเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่มีผลกระทบในระดับสังคมและการเมือง นี่คือการบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถยืนหยัดในฐานะผู้ผลิตความรู้ โดยไม่ต้องพึ่งพาการแนะนำจากรัฐหรือองค์กรภายนอก หลักสูตร "คนเชียงของ" จึงทำหน้าที่เป็นหนึ่งในกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์เพื่อ **ช่วงชิงความหมายของแม่น้ำโขงกลับคืนจากการเป็นเพียงวัตถุในตำราสู่การเป็นชีวิต วิถี และความทรงจำของคนท้องถิ่น**

กรอบแนวคิดของหลักสูตร อุดมการณ์นิเววัฒนธรรมท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นคนเชียงของแสดงอุดมการณ์หลักที่สะท้อนผ่านคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวไว้ว่า

“...หลักสูตรมุ่งพัฒนาให้เด็กและเยาวชนในพื้นที่เชียงของมีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วิถีวัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตคนลุ่มน้ำโขง รวมทั้งเคารพต่อธรรมชาติและศรัทธาในความเท่าเทียมของมนุษย์...” (A1, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

“...องค์ความรู้ของชาวบ้านที่เราทำไว้มันมีค่ามาก แต่มันอยู่กับเราไม่กี่คน จะส่งต่ออย่างไรให้ลูกหลานเด็ก ๆ ไม่เข้าใจว่าแม่น้ำสำคัญยังไง ไม่รู้เรื่องบ้านตัวเอง เราเลยสร้างหลักสูตรคนเชียงของนี้ขึ้นมาให้เขาเข้าใจบ้านของเขา และรู้ว่าบ้านของเขากำลังจะถูกทำลาย...” (A1, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์ที่ยกมาข้างต้นสะท้อนกรอบแนวคิดสำคัญของ หลักสูตรคนเชียงของ ซึ่งวางอยู่บนอุดมการณ์ของ นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น (Local Eco-cultural Ideology) โดยเน้นการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงชีวิตของผู้เรียนกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และธรรมชาติในพื้นที่ของตนเอง

อุดมการณ์นี้มองการศึกษาไม่ใช่เพียงเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ แต่เป็นกระบวนการ พื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับชุมชนของตนเอง ผ่านการเรียนรู้ที่มีรากฐานอยู่ในท้องถิ่น

ผู้วิจัยมองว่า ข้อความจากผู้ให้สัมภาษณ์ข้างต้นมิได้เป็นเพียง “ข้อมูล” เท่านั้น หากแต่เป็นเสียง และ ความรู้สำนึก ของชาวบ้านที่ตั้งคำถามและตอบโต้ต่อโครงสร้างอำนาจของรัฐและระบบการศึกษากระแสหลัก ซึ่งมักแยกขาดความรู้กับชีวิตจริงของผู้เรียนออกจากกัน

โครงสร้างหลักสูตร สามสาระสำคัญของความเป็นคนลุ่มน้ำ

สาระที่ 1 คนเชียงของ

เน้นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนชายแดนลุ่มน้ำโขง ทั้งก่อนและหลังการสถาปนารัฐชาติ การเรียนรู้ในระดับมัธยมต้นเริ่มจากครอบครัว ตนเอง ขยายสู่ชุมชนและเครือข่ายชาติพันธุ์ ส่วนระดับมัธยมปลายเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์พัฒนาชายแดน เช่น นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ “หนึ่งเมืองสองแบบ” และ “ดาวเจ็ดแฉก” ซึ่งกระทบต่อพลเมืองที่ไม่มีสัญชาติและผู้คนที่ข้ามรัฐ (สำนักข่าวชายขอบ, 2566)

สาระที่ 2 ภูมินิเวศเมืองเชียงของ

มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับระบบนิเวศที่เกื้อหนุนวัฒนธรรมและชีวิตของผู้คน ระดับต้นเน้นความรู้ระบบนิเวศและภูมิศาสตร์ชุมชน ส่วนมัธยมปลายมุ่งสร้างความเข้าใจต่อภัยคุกคามเชิงนิเวศ เช่น การสร้างเขื่อน การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนแปลงของลำน้ำโขงในระดับภูมิภาค (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566)

สาระที่ 3 นิเวศวัฒนธรรมเชียงของ

ศึกษาและวิพากษ์ระบบความเชื่อของคนลุ่มน้ำโขง เช่น ตำนานผีลุ่มน้ำ ตำนานปู่ละหึ่ง ผีลั้ง ที่ถูกใช้ควบคุมการใช้ทรัพยากร โดยในระดับมัธยมปลายจะเชื่อมโยงกับแนวคิดทางสากลในการจัดการวัฒนธรรมและทรัพยากร เช่น ความคิดเรื่องท้องถิ่น-สากล และการเสนอสิทธิในการกำหนดอนาคตของชุมชน (เดอะคอมมอน, 2566)

จากโครงสร้างหลักสูตรที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า “หลักสูตรคนเชียงของ” มิได้เป็นเพียงการจัดการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่เป็นความพยายามของชุมชนในการ สร้างพื้นที่ความรู้ทางเลือกที่อยู่ภายนอกอำนาจนำของรัฐชาติ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ ความทรงจำ และสิทธิในการจัดการทรัพยากร หลักสูตรนี้จึงสะท้อนข้อถกเถียงสำคัญในงานวิจัยชิ้นนี้ว่า “ใครมีอำนาจในการนิยามความรู้” และ “ชุมชนสามารถสร้างระเบียบความรู้ของตนเองได้หรือไม่ในพื้นที่ที่รัฐและทุนพยายามครอบงำผ่านโครงการพัฒนา”

ในมุมมองของผู้วิจัย การผลิตและการจัดการความรู้เช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของ ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ที่กลุ่มรักษัเชิงของดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เป็นการวางรากฐานของ “อำนาจนำทางเลือก” ที่ยึดโยงกับชีวิตของคนริมแม่น้ำมากกว่ากรอบคิดแบบรัฐรวมศูนย์หรือวิทยาศาสตร์กระแสหลัก และจากจุดนี้เอง ผู้วิจัยจึงต้องการชวนให้พิจารณาว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษัเชิงของนั้นมีใช่เพียงการเคลื่อนไหวทางสังคม หากแต่เป็นการประกอบสร้างความรู้และความชอบธรรมแบบใหม่ ซึ่งสามารถต่อรองกับโครงสร้างอำนาจเดิมในระดับภูมิภาคได้อย่างมีนัยสำคัญ

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนร่วมสมัย โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบอย่างลุ่มน้ำโขงตอนบน กลุ่มรักษัเชิงของถือเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงการเผชิญหน้ากับอำนาจนำชุดความคิดของรัฐและกลุ่มทุนอย่างชัดเจน การต่อสู้ของกลุ่มจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการคัดค้านโครงการพัฒนาในเชิงกายภาพ แต่ขยายออกไปสู่ การต่อสู้เชิงอุดมการณ์ในระดับความหมาย ไม่ว่าจะเป็นความหมายของ “แม่น้ำ” “ทรัพยากร” หรือแม้กระทั่ง “การพัฒนา” เอง ซึ่งรัฐและทุนพยายามสร้างความชอบธรรมขึ้นภายใต้กรอบคิดแบบเศรษฐกิจนิยมและรัฐรวมศูนย์

กระบวนการดังกล่าวสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี ซึ่งเน้นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องอาศัยการสร้างสถาบัน องค์ความรู้ และชุดความรู้ทางเลือก เพื่อค่อย ๆ สถาปนาอำนาจนำใหม่จากฐานราก การที่กลุ่มรักษัเชิงของพัฒนา “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” หลักสูตร “คนเชียงของ” และเวทีเรียนรู้ชุมชนอย่างเป็นระบบ จึงเป็นมากกว่าการจัดการเรียนรู้แบบทางเลือก หากแต่เป็นยุทธวิธีในการสร้าง “ชุดความคิด” ที่คนในชุมชนมีบทบาทเป็นผู้กำหนดเนื้อหา ความหมาย และระเบียบความรู้ด้วยตนเอง

ในมิตินี้ ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษัเชิงของกำลังเคลื่อนไหวภายใต้ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดอย่างชัดเจน โดยเปลี่ยน “ห้องเรียน” ให้กลายเป็นพื้นที่ต่อสู้เชิงอุดมการณ์ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นจึงมิใช่เพียงการอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่เป็นการต่อสู้เพื่ออธิปไตยทางความรู้ของชุมชนในการรื้อถอนการผูกขาดความรู้ของรัฐ และยืนยันสิทธิของท้องถิ่นในการกำหนดความหมายของอนาคตตนเอง

6.1.2 การสร้างชุดความคิด

กลุ่มรักษัเชิงของมิได้จำกัดบทบาทของตนไว้แค่การต่อต้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขงเท่านั้น หากแต่ได้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงอุดมการณ์อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะผ่านการนิยามความหมายของ “การพัฒนา” ใหม่ (Redefining Development) ซึ่งถือเป็นการทำลายชุดความคิดแบบกระแสหลักที่ครอบงำสังคมไทยและภูมิภาคมายาวนาน การนิยามใหม่นี้มิได้เป็นเพียง

ถ้อยคำทางการเมือง แต่เป็น **ยุทธวิธีในการสร้างชุดความคิด** ที่มีลักษณะเป็น “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ซึ่งต้องอาศัยทั้งเวลา ความต่อเนื่อง และการขยายอิทธิพลทางความคิดในระดับฐานราก

ในขณะที่รัฐไทยและโครงการพหุภาคี เช่น โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong subregional-GMS) มักจะนิยาม “การพัฒนา” ว่าเป็นการเร่งการเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น เชื้อเพลิง ถนน และระบบการค้าข้ามพรมแดน กลุ่มรักษ์เชียงของกลับนำเสนอภาพของ “การพัฒนาแบบทางเลือก” ที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืน ความพอเพียง และสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้มีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีหลังพัฒนา (Post-Development theory) โดยเฉพาะงานของอาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) (2012) ที่ชี้ว่าการพัฒนาในแบบกระแสหลักมักถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์เพื่อเสริมสร้างอำนาจนำของรัฐและกลุ่มทุนข้ามชาติ ภายใต้กรอบความคิดแบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ซึ่งส่งเสริมการลงทุนขนาดใหญ่ ขยายตลาด และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ในมุมมองของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) การที่รัฐสามารถทำให้สังคมเชื่อว่าวิธีการพัฒนาแบบทุนนิยมเป็น “สามัญสำนึก” (Common Sense) ที่ถูกต้องโดยปริยาย แสดงให้เห็นถึงอำนาจนำ (Hegemony) ที่ถูกสร้างผ่านการทำให้ชุดความคิดทางเศรษฐกิจกลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจตั้งคำถามได้ ตัวอย่างเช่น การสร้างเขื่อนในนามของ “ประโยชน์สาธารณะ” หรือการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเพื่อสร้าง “ความเจริญ” แม้โครงการเหล่านั้นจะสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยเห็นว่า ในทางกลับกันกลุ่มรักษ์เชียงของได้ตอบโต้ด้วยการสร้าง **“ชุดความคิดคู่ขนาน”** ซึ่งตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของนิยามการพัฒนาแบบรัฐนิยม ตัวอย่างหนึ่งคือการคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง โดยกลุ่มได้เน้นถึงผลกระทบต่อพันธุ์ปลา วิถีประมง และความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมของผู้คนกับแม่น้ำ ซึ่งไม่ได้รับการรับรู้เพียงพอในกระบวนการตัดสินใจระดับนโยบาย ตัวอย่างคำสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลช่วยเหลือท่อนให้เห็นมุมมองทางเลือกนี้อย่างชัดเจน เช่น

“...เราถามเขาว่า การพัฒนาที่ทำให้ปลาหาย วิถีประมงหาย มันยังเรียกว่าพัฒนาได้ยังไง...” (A4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

“...คำว่า 'พัฒนา' ไม่ได้แปลว่าต้องสร้างถนนหรือเขื่อนเท่านั้น แต่มันหมายถึงชีวิตที่มั่นคงของเราอยู่กับแม่น้ำได้...” (B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

“...การพัฒนาของรัฐมันไม่เคยถามเราว่าต้องการอะไร เขาเอาแต่ตัวเลข GDP แต่มันทำลายชีวิตทำลายปลา ทำลายน้ำ เราจึงต้องมีคำว่าพัฒนาของเราเอง...” (C1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวเหล่านี้สะท้อนการต่อต้านอำนาจผ่านการผลิตอุดมการณ์ทางเลือกที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของชุมชน มิใช่เพียงการต่อต้านด้วยอารมณ์หรือการเคลื่อนไหวภาคสนาม หากแต่เป็น การผลิต “ชุดความคิด” ในความหมายใหม่ ที่ค่อย ๆ ลดความชอบธรรมของกรอบคิดการพัฒนาแบบเดิม และเสนอกรอบแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่ ที่สามารถอยู่ร่วมกับแม่น้ำ ที่ไม่ทำลายระบบนิเวศและวัฒนธรรมของผู้คน นอกจากนั้นผู้วิจัยยังมองว่า การตั้งคำถามเช่นนี้คือการท้าทายต่อ “สามัญสำนึกกระแสหลัก” ซึ่งเป็นหัวใจของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี โดยกลุ่มรักษ์เชียงของพยายามเปลี่ยนจุดเน้นจากการวัดความเจริญด้วย GDP และเม็ดเงินลงทุน ไปสู่การวัดคุณภาพชีวิตจากความยั่งยืนทางนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น

แนวทางของกลุ่มจึงไม่ใช่เพียงการ “ต่อต้าน” โครงการพัฒนา แต่คือการ “เสนอทางเลือก” ที่มีรากฐานจากฐานชุมชน (Grassroots-Based Alternative development) อันเป็นการสร้าง “อำนาจจากฐานราก” ซึ่งสอดคล้องกับงานของอาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) (2012) ที่กล่าวถึงการสร้าง “โลกทัศน์ทางเลือก” (Alternative Worldviews) โดยอาศัยองค์ความรู้ในท้องถิ่นเป็นฐาน กลุ่มยังแสดงออกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน เช่น การทำวิจัยปลาน้ำโขงโดยชาวบ้าน การจัดนิทรรศการวัฒนธรรมแม่น้ำ และหลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ” ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนและคนในพื้นที่เรียนรู้ความหมายของ “การพัฒนาทางเลือก” ผ่านมุมมองของตนเอง

กล่าวโดยสรุป การสร้างชุดความรู้ “การพัฒนา” ใหม่ของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงมิใช่เพียงการโต้แย้งเชิงโครงสร้างกับโครงการขนาดใหญ่ของรัฐหรือทุนข้ามชาติ หากแต่เป็นการต่อสู้ของชุดความคิดที่ลึกซึ้งและต่อเนื่อง โดยมุ่งรื้อถอนอำนาจนำ (Hegemony) ของรัฐในการผูกขาดความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งมักเชื่อมโยงกับโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาเศรษฐกิจ และกระแสทุนสมัยใหม่แล้วแทนที่ด้วยกรอบคิดใหม่ที่ให้ “สิทธิในการนิยามอนาคต” แก่ชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยเห็นว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่ใช่เพียงการเสนอคำอธิบายที่ต่างออกไป แต่คือการ เคลื่อนไหวในระดับความหมาย (Struggles Over Meaning) ที่สะท้อนแนวคิด สงครามการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ของอันโตนิโอ กรัมสกีอย่างชัดเจน กล่าวคือ กลุ่มไม่ได้เผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐ แต่ค่อย ๆ สะสมฐานอำนาจผ่านความรู้ สร้างชุดความคิด และสถาบันของตนเอง เช่น โองเถียนแม่น้ำของ แผนที่ความรู้ท้องถิ่น และเวทีนโยบายภาคประชาชน ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็น การสร้าง “ชุดความคิดใหม่” ที่ท้าทายความชอบธรรมของโครงสร้างอำนาจเดิม

เมื่อพิจารณาจากข้อค้นพบเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถขยายเสียงของตนเองจากระดับหมู่บ้านสู่ระดับภูมิภาคได้โดยไม่ต้องแสวงหา “การยอมรับจากข้างบน” ในรูปแบบเดิม ๆ หากแต่ใช้การจัดความรู้จากฐานรากให้มีน้ำหนักเทียบเท่าหรือเหนือกว่าความรู้ของรัฐและกลุ่มทุน ตัวอย่างเช่น การโต้แย้งเรื่อง Fish Pass ด้วยประสบการณ์จริงเรื่องพันธุ์ปลาท้องถิ่น

หรือการวิจัยชาวบ้านที่กลายเป็นหลักฐานทางนโยบาย ล้วนสะท้อนถึง ความสามารถในการทำให้ ความรู้จากข้างล่างมีอำนาจทางการเมือง

จากการศึกษากรณีกลุ่มรักษ์เชียงของ ผู้วิจัยเสนอว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่ ชายแดนลุ่มน้ำโขงตอนบนมิได้เป็นเพียงการคัดค้านนโยบายพัฒนาของรัฐ หากแต่คือกระบวนการ สร้างอำนาจนำทางเลือก (Counter-Hegemony) ที่ใช้ความรู้จากฐานรากเป็นแกนกลางในการ เปลี่ยนแปลงความหมายของ “การพัฒนา” จากเครื่องมือรัฐและทุน สู่กระบวนการของชุมชนในการ กำหนดอนาคตของตนเอง

การสร้างชุดความคิดใหม่ดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างสำคัญของการเคลื่อนไหวที่มีได้มุ่งเน้นการ ยึดอำนาจรัฐโดยตรง (War of Manoeuvre) หากแต่ค่อย ๆ สะสมพลังความชอบธรรมทางวัฒนธรรม ในระยะยาว ผ่านการเรียนรู้ การผลิตองค์ความรู้ และการสร้างความหมายทางสังคมร่วมที่ฝังแน่นใน วิถีชีวิตของผู้คน กล่าวได้ว่า กลุ่มรักษ์เชียงของกำลังต่อสู้เพื่อ “อธิปไตยทางความคิด” ของประชาชน ในบริบทที่รัฐและทุนพยายามกำหนดความจริงเพียงด้านเดียวในนามของการพัฒนา

งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้เห็นว่า “การพัฒนา” ไม่ใช่สนามที่รัฐหรือนายทุนเป็นผู้ควบคุมโดย เบ็ดเสร็จอีกต่อไป แต่กำลังกลายเป็นสนามของการต่อรองในการสร้างชุดความคิดที่ “เสียงของ ชุมชน” มีน้ำหนักมากพอจะสร้างอำนาจนำชุดใหม่จากฐานรากได้อย่างแท้จริง

6.1.3 การใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย

กลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นตัวอย่างสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวจากฐานรากที่สามารถ ยกย่ององค์ความรู้ท้องถิ่นให้กลายเป็นเครื่องมือในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายอย่าง สร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน องค์ความรู้ที่เกิดจากการเก็บข้อมูลโดยชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเป็น การสำรวจพันธุ์ปลา การติดตามระดับน้ำ หรือการจดบันทึกผลกระทบจากโครงการพัฒนา ได้รับการ จัดระเบียบอย่างเป็นระบบ และถูกนำเสนอในลักษณะข้อเสนอเชิงนโยบายที่มีน้ำหนักและน่าเชื่อถือ ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวไว้ว่า

“...คนในพื้นที่เป็นคนเห็นน้ำเปลี่ยนก่อนใคร เห็นปลาหายก่อนนักวิชาการ แล้วเราก็เอาความรู้ นั้นไปคุยกับนักวิชาการ เพื่อทำให้สิ่งที่เรารู้มันมีพลังมากขึ้น...” (B2, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงเสริมพลัง (Empowerment) ระหว่างความรู้ ท้องถิ่นกับความรู้ทางวิชาการ ที่มีได้อยู่ในลักษณะการพึ่งพา แต่เป็นการต่อรองและร่วมสร้าง

ความชอบธรรมทางความรู้ เพื่อให้เสียงของชาวบ้านสามารถส่งผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจในระดับนโยบายได้

ตัวอย่างสำคัญของการใช้ความรู้ท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนนโยบาย เช่น กรณีโครงการเขื่อนปากแบงใน สปป.ลาว ซึ่งมีแผนก่อสร้างห่างจากชายแดนไทยในพื้นที่อำเภอเชียงของเพียง 90 กิโลเมตร ชาวบ้านริมฝั่งโขงแสดงความกังวลต่อผลกระทบข้ามพรมแดน โดยเฉพาะน้ำท่วมฉับพลันและการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศจากการระบายน้ำแบบไม่สม่ำเสมอ (ไทยรัฐ, 2566) กลุ่มรักษ์เชียงของจึงรวมตัวกันยื่นฟ้องหน่วยงานรัฐไทยที่เกี่ยวข้องเพื่อชะลอโครงการ และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนการลงนามซื้อไฟฟ้าจากเขื่อนดังกล่าว โดยเน้นให้มีการศึกษาผลกระทบอย่างรอบด้านและรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนชายแดนที่ได้รับผลกระทบ (สำนักข่าวชายขอบ, 2566) หนึ่งในผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...มันไม่ใช่แค่ค่านเคย ๆ แต่เราบอกว่า ถ้าจะทำ ต้องทำให้มันถูกต้อง โปร่งใส และให้ชาวบ้านได้มีส่วนตัดสินใจด้วย...” (B6, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า การใช้ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้จำกัดอยู่ในระดับการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนเท่านั้น หากแต่ถูก “ยกระดับ” ขึ้นมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ชาวบ้านสามารถใช้ในการเจรจา ต่อรอง และแทรกแซงกระบวนการกำหนดนโยบายอย่างเป็นระบบ

ผู้วิจัยเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนี้คือกระบวนการ การทำให้ความรู้ท้องถิ่นกลายเป็นชุดความคิดสาธารณะที่มีอำนาจต่อรอง กับรัฐ กล่าวคือ ชาวบ้านไม่เพียงเป็นผู้ได้รับผลกระทบ แต่ได้กลายเป็น “ผู้ให้ข้อมูล ผู้เสนอแนวทาง และผู้เรียกร้องความรับผิดชอบ” จากรัฐในนามของความรู้ที่ผลิตขึ้นเองจากประสบการณ์จริง

กรณีของเขื่อนปากแบงจึงมิใช่เพียงตัวอย่างของการคัดค้านเชิงพื้นที่ แต่เป็นตัวอย่างของการ “เปลี่ยนจากการรู้ ไปสู่การมีสิทธิ” ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นหัวใจของยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความรู้ที่เคยถูกจำกัดให้อยู่ในระดับหมู่บ้านได้กลายเป็นความรู้ที่สามารถเจาะเข้าสู่ระบบนโยบาย สาธารณชน และกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นการพลิกบทบาทของชาวบ้านจาก “ผู้เสียหาย” ไปสู่ “ผู้กำหนดกรอบการเจรจา” ได้อย่างมีนัยสำคัญ

ในมุมมองของผู้วิจัย นี่คือการประกอบสร้างอำนาจแบบใหม่ที่มีได้ตั้งอยู่บนฐานของตำแหน่งหรือทุน หากตั้งอยู่บนความชอบธรรมของประสบการณ์และข้อมูลจากพื้นที่ ซึ่งเป็นพลังที่ไม่สามารถเพิกเฉยได้ในยุคที่นโยบายต้องเผชิญกับการเรียกร้องความโปร่งใสและความเป็นธรรมมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2564 กลุ่มรักษ์เชียงของยังได้เสนอแนวทางเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาผลกระทบของเขื่อน โดยเรียกร้องให้รัฐดำเนินมาตรการ “เยียวยาระบบนิเวศแม่น้ำโขง” จากข้อค้นพบของ คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission – MRC) ซึ่งระบุว่าคุณภาพชีวิตของประชาชนริมโขงตกต่ำลงจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง (ไทยโพสต์, 2564) ข้อเสนอของกลุ่มรักษ์เชียงของ และนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมรวมถึงการจัดตั้งกองทุนเยียวยาระบบนิเวศ โดยใช้งบประมาณจากรัฐเพื่อรักษาความเป็นกลางและความโปร่งใส โดยไม่พึ่งพาเพียงบริษัทผู้พัฒนาโครงการ (ไทยโพสต์, 2564) ข้อเสนอยังเน้นให้บรรจุหลักการ “ความรับผิดชอบข้ามพรมแดน” (Transboundary Responsibility) ลงในแผนพัฒนาพลังงานของประเทศและภูมิภาค เพื่อยับยั้งการเกิดโครงการใหม่โดยไม่มีการประเมินผลกระทบเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมที่รอบด้าน

อีกหนึ่งตัวอย่างที่สะท้อนศักยภาพของกลุ่มรักษ์เชียงของในการสื่อสารข้อเรียกร้องเชิงนโยบายอย่างมีพลัง คือการจัดกิจกรรม “ฮอมปอย ศรีธาแม่น้ำโขง” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2566 ณ โฮงเฮียนแม่น้ำโขง ซึ่งเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านจากลุ่มน้ำโขง นักวิชาการ และผู้แทนจากภาคการเมืองได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันอย่างเท่าเทียม ภายในงานดังกล่าวมีการอ่าน “คำประกาศแม่น้ำโขง” ซึ่งเป็นการถ่ายทอดเจตจำนงของประชาชนในการเรียกร้องให้เกิดระบบการจัดการลุ่มน้ำโขงที่ยึดหลักความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างประเทศ

แถลงการณ์ดังกล่าวถือเป็นรูปธรรมของ “นโยบายจากภาคประชาชน” ที่มีได้รับการกำหนดทิศทางจากบนลงล่าง หากแต่เกิดจากการสะท้อนประสบการณ์ตรงของชุมชนต่อผลกระทบที่ได้รับจากโครงการพัฒนา โดยเฉพาะปรากฏการณ์น้ำท่วมฉับพลัน การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศ และการเสื่อมโทรมของทรัพยากร ซึ่งได้รับการจัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเพื่อใช้เป็นฐานในการสื่อสารและต่อรองเชิงนโยบายกับภาครัฐและองค์กรระหว่างประเทศ (มติชน, 2566)

กล่าวโดยสรุป กลุ่มรักษ์เชียงของได้นำความรู้จากชุมชนมาแปลงเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่มีพลังต่อรองในระดับรัฐและภูมิภาค โดยไม่อิงแค่ความรู้ทางเทคนิคจากผู้เชี่ยวชาญภายนอกเท่านั้น แต่เป็นการสร้าง “ความรู้จากประสบการณ์ของผู้ได้รับผลกระทบ” ให้กลายเป็นภาษานโยบายที่รัฐต้องรับฟัง ยุทธวิธีนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เสียงของประชาชนมีที่ยืนในเวทีสาธารณะ แต่ยังเปิดทางสู่รูปแบบการมีส่วนร่วมที่ลึกซึ้งและเป็นธรรมมากขึ้นในอนาคต

ในฐานะผู้วิจัย ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นว่าความรู้มิได้เป็นเพียงผลลัพธ์จากการศึกษา หากแต่เป็น “สนามแห่งอำนาจ” ที่กลุ่มต่าง ๆ เข้าไปช่วงชิงความหมายและความชอบธรรม การที่กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถเปลี่ยนองค์ความรู้จากประสบการณ์ของชาวบ้านให้กลายเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายได้นั้น เป็นการแสดงออกถึง อำนาจนำเชิงความรู้ ที่เกิดจากฐานราก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าการช่วงชิงพื้นที่ทางความรู้ดังกล่าวยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ เช่น การไม่ยอมรับจากหน่วยงานรัฐ

การตีกรอบความรู้ท้องถิ่นให้เป็นเพียง “ข้อมูลประกอบ” หรือ “ความเชื่อพื้นบ้าน” และการที่ความรู้จากชาวบ้านมักถูกกลั่นกรองผ่านกระบวนการวิชาการก่อนจะมี “น้ำหนัก” ในทางนโยบาย ซึ่งสะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจที่ยังไม่เปิดกว้างต่อความรู้จากภาคประชาชนอย่างแท้จริง

การตอบโต้ข้อมูลของรัฐ: ชาวบ้านในฐานะ “ผู้รู้” บนเวทีวิชาการ

ในกระบวนการพัฒนาโครงการเขื่อนในกลุ่มน้ำโขง ความรู้และข้อมูลจากภาครัฐหรือบริษัทต่างๆ มักถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้การดำเนินงานของภาครัฐหรือบริษัทเอกชน โดยเฉพาะการอ้างถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่สามารถควบคุมได้ หรือการออกแบบทางวิศวกรรมที่ถูกเสนอว่า “มีประสิทธิภาพในการลดผลกระทบ” อย่างไรก็ตาม กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการโต้แย้งชุดความคิดเชิงเทคนิคเหล่านี้อย่างมีเหตุมีผล โดยอาศัยข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของชาวบ้าน การติดตามผลกระทบด้วยวิธีชุมชน และการเข้าใจกลไกของการผลิตความรู้เชิงวิชาการที่มักให้คุณค่ากับเสียงของผู้เชี่ยวชาญมากกว่าประสบการณ์ในชีวิตจริง

เวทีหนึ่งที่สะท้อนถึงศักยภาพของกลุ่มรักษ์เชียงของในการตั้งคำถามต่อข้อมูลของรัฐและกลุ่มทุน คือการประชุมระดับภูมิภาคเวทีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย Regional Stakeholders Forum ครั้งที่ 13 ซึ่งจัดขึ้นโดยคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ณ เมืองหลวงพระบาง ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2566 ในเวทีดังกล่าว ตัวแทนจากบริษัทผู้พัฒนาเขื่อนได้นำเสนอ “ทางปลาผ่านเขื่อน” (Fish Pass) ว่าเป็นนวัตกรรมที่ช่วยให้ปลาสามารถอพยพผ่านเขื่อนได้ โดยอ้างว่า ข้อมูลการติดตามจำนวนปลายังไม่พบหลักฐานชัดเจนว่าปริมาณปลาลดลงจากการสร้างเขื่อน (ไทยโพสต์, 2566)

นอกจากนั้นตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มรักษ์เชียงของยังได้ตั้งคำถามต่อข้ออ้างดังกล่าว โดยอิงจากข้อมูลชุมชนที่บันทึกไว้อย่างต่อเนื่อง ทั้งเรื่องสายพันธุ์ปลาที่ลดลง พฤติกรรมการวางไข่ที่เปลี่ยนแปลง และความเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลน้ำขึ้น-น้ำลงซึ่งมีผลต่อระบบนิเวศโดยรวม การเผชิญหน้าบนเวทีเช่นนี้ ไม่เพียงแต่แสดงออกถึงความรู้ของชาวบ้านในฐานะ “ผู้รู้จากประสบการณ์” (Experiential Experts) แต่ยังเป็น **การช่วงชิงพื้นที่ชุดความคิด** ที่เคยถูกผูกขาดโดยรัฐและทุน ให้กลับมาเชื่อมโยงกับเสียงของผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ข้อถกเถียงในเวทีนี้ยังต่อยอดไปถึงการวิพากษ์โมเดลการพัฒนาแบบสากลที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มน้ำโขง ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบแม่น้ำโขงกับแม่น้ำโคลัมเบียในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมักถูกใช้เป็นกรณีศึกษาว่า “ระบบทางปลาผ่านเขื่อน” หรือ “กังหันผลิตไฟฟ้าที่เป็นมิตรกับปลา” ใช้ได้ผล อย่างไรก็ตาม ผู้ให้สัมภาษณ์จากกลุ่มรักษ์เชียงของได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“...แม่น้ำโขงมีน้ำขุ่น ทศนวิสัยต่ำ และปลาอพยพหลากหลายสายพันธุ์ รวมถึงขนาดปลาที่ใหญ่ เช่น ปลาบึก ซึ่งระบบกังหันไฟฟ้าที่อ้างว่า ‘เป็นมิตรกับปลา’ อาจไม่สามารถรองรับได้จริง...”

(A4, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

“...ปลาบึกไม่ใช่ปลาแซลมอน ถ้าเราใช้แบบจำลองแม่น้ำอื่นมาจัดการโขง มันคือการทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรืออาจจะถึงการณ์แต่แกยังไม่รู้ก็ได้...” (B6, ผู้ให้ สัมภาษณ์, วันที่ 19 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมของการคัดลอกแบบจำลองจากต่างประเทศมาใช้โดยไม่พิจารณาเงื่อนไขเฉพาะพื้นที่ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ากรณีตัวอย่าง ทางปลาผ่านเขื่อน (Fish Pass) ข้างต้น เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการ “ครอบงำเชิงเทคนิค” ที่ถูกอำพรางภายใต้ชื่อของ “ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์” โดยมีได้ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ในพื้นที่และความเข้าใจระบบนิเวศแบบองค์รวมกล่าวคือ กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้จำกัดบทบาทเพียงการคัดค้านเชิงนโยบาย แต่ยังเข้าไปตั้งคำถามกับ “ความรู้” ที่รัฐใช้เป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการ โดยเสนอ “ความรู้ทางเลือก” ที่ผลิตขึ้นจากฐานประสบการณ์จริงของชาวบ้าน

กล่าวอีกนัยหนึ่งผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของได้แสดงให้เห็นว่า ความรู้ไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะของผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานเทคนิคเท่านั้น หากแต่สามารถผลิตจากประสบการณ์ชีวิต การสังเกต การทดลอง และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อพื้นที่ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic intellectuals) ของอันโตนิโอ กรัมสกี ที่มองว่าผู้มีบทบาทในการสร้างอุดมการณ์ใหม่ อาจมีได้มาจากสถาบันวิชาการหรือชนชั้นนำ หากแต่คือผู้ที่สามารถเชื่อมโยงแนวคิดกับชีวิตจริงของมวลชน

ดังนั้น กรณีตัวอย่างนี้จึงมิใช่เพียงการถกเถียงด้านวิศวกรรม หรือประสิทธิภาพของเครื่องมือเท่านั้น แต่คือสนามต่อสู้ทางอุดมการณ์ ที่ความรู้จากฐานรากถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสถาปนาอำนาจต่อรองกับความรู้ที่ครอบงำ และเปิดพื้นที่ใหม่ให้กับประชาชนในการนิยามความหมายของ “แม่น้ำ” และ “การพัฒนา” ด้วยเสียงของตนเอง

กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้จำกัดการโต้แย้งข้อมูลเฉพาะในเวทีการประชุมเท่านั้น แต่ยังใช้สื่อมวลชนและช่องทางสาธารณะอื่นๆ ในการเปิดเผยข้อมูลข้อเท็จจริงจากมุมมองของชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น เมื่อสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (สนพ.) อ้างว่า เขื่อนปากแบงจะช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงรวมถึงกลุ่มรักษ์เชียงของได้นำเอกสารของสำนักงานนโยบายและแผนพลังงาน (สนพ.) มาเผยแพร่ผ่านสื่อประชาไท พร้อมโต้แย้งว่าการอ้างถึงประโยชน์ด้านโลกร้อนเป็นการละเลยผลกระทบทางสังคมและนิเวศ ซึ่งหลายงานวิจัยระบุว่า เขื่อน

ขนาดใหญ่ในเขตร้อนอาจปล่อยก๊าซมีเทนมากกว่าที่ประเมินไว้ (สำนักข่าวชายขอบ, 2566) ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ความสามารถในการนำข้อมูลของหน่วยงานรัฐมาใช้ได้แย่งฝ่ายรัฐก็เป็นหนึ่งในจุดแข็งของกลุ่มรักษ์เชียงของ

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างหน้า จะเห็นได้ว่า “ความรู้” คือต้นทุนในการต่อรองเชิงอำนาจของชุมชนที่สำคัญยิ่ง การผลิตองค์ความรู้จากฐานราก ไม่ว่าจะผ่านงานวิจัยชาวบ้าน การเก็บข้อมูลสิ่งแวดล้อม การบันทึกประวัติศาสตร์ หรือการทำแผนที่ชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถนิยามปัญหาและทางออกในแบบของตนเองมีหลักฐานมายืนยันน้ำหนักข้อเรียกร้องของตน และสามารถสื่อสารกับผู้มีอำนาจหรือสังคมวงกว้างได้อย่างน่าเชื่อถือ เมื่อผสานกับความมุ่งมั่นร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านที่เป็นผู้ถือครองความรู้นั้นแล้ว ก็ยิ่งทำให้ชุมชนกลายเป็นภาคีที่รัฐหรือโครงการพัฒนามองข้ามไม่ได้โดยง่ายอีกต่อไป

กรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของแสดงตัวอย่างชัดเจนของการใช้ความรู้จากชุมชนต่อรองจนประสบความสำเร็จหลายด้าน ทั้งการหยุดยั้งโครงการที่เป็นภัยคุกคามแม่น้ำ การผลักดันให้รัฐยอมปรับปรุงนโยบายการจัดการทรัพยากร และการสร้างความเข้มแข็งให้คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่น ส่วนกรณีอื่นๆ อย่างปากมูล แก่งเสือเต้น ลุ่มน้ำสงคราม หรือแม้แต่กรณีนาร์มาดาในอินเดียและเขื่อนบารัมในมาเลเซีย ก็ล้วนชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า “องค์ความรู้ท้องถิ่น” เมื่อผสานกับ “พลังชุมชน” แล้ว จะกลายเป็นเครื่องมือเปลี่ยนแปลงสังคมที่ทรงพลัง สามารถพลิกความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แต่เดิมประชาชนอยู่ชายขอบให้กลายเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตตนเองได้มากขึ้น

ท้ายที่สุดแล้ว ผู้วิจัยมองว่าบทเรียนจากกรณีเหล่านี้มิได้หมายความว่าทุกโครงการพัฒนาต้องยุติลง หากแต่หมายความว่าแนวทางการพัฒนาที่แท้จริงควรดำเนินไปโดยเห็นคุณค่าของความรู้และเสียงจากชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทาง และให้ความรู้หลากหลายรูปแบบ ทั้งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาพื้นบ้านเสริมกันในการหาทางออกที่สมดุลและยั่งยืน เพราะในท้ายที่สุดแล้ว “แม่น้ำคือชีวิต” ของผู้คน มิใช่เพียงวัตถุดิบผลิตไฟฟ้าหรือท่อส่งน้ำตามมุมมองทางเทคนิคเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป ประเด็นทั้งหมดที่ผู้วิจัยนำเสนอในหัวข้อนี้สอดคล้องอย่างชัดเจนกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของงานวิจัย ซึ่งต้องการวิเคราะห์ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของ เพราะกรณีต่างๆ ที่ยกมาล้วนสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มรักษ์เชียงของมิได้จำกัดบทบาทตนเองเพียงในระดับการคัดค้านนโยบายแบบดั้งเดิมแต่กลับใช้ “ความรู้” ในฐานะเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ ทั้งในการต่อรองกับรัฐ การโต้แย้งข้อมูลเชิงเทคนิค การสื่อสารเชิงนโยบาย และการประกอบสร้างอำนาจนำทางเลือกในเวทีสาธารณะ

ในมุมมองของผู้วิจัย นี่คือการเคลื่อนไหวที่เปลี่ยน “สนามการเมืองเชิงนโยบาย” ให้กลายเป็น “สนามของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์” โดยมีความรู้ท้องถิ่นและประสบการณ์ของชุมชนเป็นอาวุธหลัก กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้เพียงโต้แย้งว่ารัฐผิด หรือเชื่อใจไม่ได้ แต่ตั้งคำถามต่อวิธีคิด วิธีวัด และวิธีให้ความหมายต่อ “การพัฒนา” ที่รัฐและทุนใช้เป็นกรอบอ้างอิงตลอดมา กลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้เรียกร้องเฉพาะทางเลือกทางเทคนิคแต่เสนอ “กรอบความคิดใหม่” ในการอยู่ร่วมกับแม่น้ำ ซึ่งอิงกับความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความเป็นธรรมทางนิเวศ และสิทธิของชุมชนชายขอบ

ผู้วิจัยเห็นว่า ความสามารถของกลุ่มในการตีความข้อมูลของรัฐกลับคืน (Reframe) และใช้เครื่องมือเดียวกัน เช่น รายงานประเมินผลกระทบ เอกสารภาครัฐ หรือแม้แต่ภาษาทางวิชาการ มาสร้างข้อโต้แย้งของตนเอง แสดงให้เห็นถึง พลังของชาวบ้านในฐานะ “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) อย่างแท้จริง ซึ่งสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์จริงเข้ากับประเด็นเชิงโครงสร้างได้อย่างชัดเจน ยิ่งกว่านั้นการเลือกเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อทางเลือก เช่น ประชาไท หรือการเปิดเวทีนโยบายจากภาคประชาชน เช่น งาน “ฮอมปอย ศรีทธาแม่น้ำโขง” ยังเป็นการ สร้างชุดความคิดใหม่ ที่มีได้ขึ้นกับกลไกรัฐ แต่กลับกลายเป็นพื้นที่ของการต่อรองเชิงอำนาจอย่างเป็นรูปธรรม

ผู้วิจัยจึงขอเสนอว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงตอบโต้ความไม่เป็นธรรมในระดับโครงการ หากแต่เป็นการท้าทายระเบียบอำนาจเดิมที่ควบคุมทั้ง “แม่น้ำ” และ “ความรู้” พร้อมทั้งเปิดทางให้เกิดการสถาปนาอำนาจนำชุดใหม่จากฐานราก ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของ “การต่อสู้เชิงอุดมการณ์”

6.2 การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขงมิได้ดำเนินไปอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เกิดขึ้นจากการรวมพลังของประชาชน ชุมชน และเครือข่ายหลากหลายระดับที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนและต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่โครงการพัฒนา การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ หรือโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศของประชาชนชายฝั่งโขงอย่างลึกซึ้ง ความสามารถในการจัดตั้งเครือข่ายจึงกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนข้ามชาติ โดยอาศัยพลังจากการรวมกลุ่ม เครือข่ายพันธมิตร และความรู้ท้องถิ่น กลุ่มรักษ์เชียงของไม่เพียงแต่มีบทบาทในระดับชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค และข้ามพรมแดน เพื่อขับเคลื่อนประเด็นสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็นวาระทางสังคมและการเมืองในระดับที่กว้างขวาง

จากการรวมพลังของชาวบ้านจนถึงเวทีการเมืองระหว่างประเทศ กลุ่มรักษ์เชียงของจึงเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญของการสร้าง “พลังจากเครือข่าย” ในการต่อสู้เชิงโครงสร้างต่ออำนาจรัฐและกลุ่ม

ทุน ในส่วนต่อไปของหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ยุทธวิธีกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดโดยการสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง โดยมีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 การสร้างเครือข่ายระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ตลอดเวลากว่า 30 ปี กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขยายเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มรากหญ้าทั่วประเทศ เช่น กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน ชาวนา กลุ่มวิสาหกิจชุมชน โรงเรียน และเยาวชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง รวมถึงความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน อาทิ มูลนิธิกระจกเงา มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และกลุ่มนักวิชาการด้านน้ำจากมหาวิทยาลัยต่างๆ

กิจกรรมที่โดดเด่น ได้แก่ การร่วมยื่นฟ้องต่อศาลปกครองในกรณีโครงการเขื่อนปากแบงที่ละเมิดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และการระดมมวลชนคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในปี 2563 ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยประกาศยุติโครงการอย่างเป็นทางการ (The Diplomat, 2021)

ตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษ กลุ่มรักษ์เชียงของได้พัฒนาการเชื่อมโยงกับภาคประชาชนทั่วประเทศอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างแนวร่วมในการต่อต้านโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำโขง เช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง และโครงการเขื่อนปากแบง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2559–2563 กลุ่มได้รวมตัวกับเครือข่ายแม่น้ำในจังหวัดต่าง ๆ เช่น อุบลราชธานี นครพนม และสระบุรี เพื่อยื่นหนังสือถึงรัฐบาลและจัดเวทีคู่ขนานต่อเวทีของรัฐ (Asia Foundation, 2023; พงศภัค มงคลจิตร, 2567)

ผู้วิจัยเห็นว่าการเชื่อมเครือข่ายของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้เป็นเพียงยุทธวิธีในการเพิ่มอำนาจการต่อรองทางนโยบายเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้าง “พื้นที่สาธารณะทางการเมือง” (Political Public Space) ที่ท้าทายโครงสร้างการตัดสินใจแบบรวมศูนย์ของรัฐ และเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนสามารถรวมพลังกันต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนในระดับที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เครือข่ายเหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นแนวร่วม หากแต่เป็น พื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และอุดมการณ์ร่วม ที่ยึดโยงกับแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน ความเป็นธรรมทางนิเวศ และการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของประชาชน ไม่ใช่โครงสร้างบนลงล่าง

6.2.2 การสร้างเครือข่ายข้ามพรมแดนและระดับภูมิภาค

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่จำกัดอยู่เพียงภายในพรมแดนประเทศไทย หากแต่มีลักษณะเป็น “การเคลื่อนไหวข้ามพรมแดน” (Transnational Activism) ที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายประชาชนในกลุ่มน้ำโขงทั้งในลาว เวียดนาม กัมพูชา และจีน โดยเฉพาะในพื้นที่ต้นน้ำที่การพัฒนาเขื่อนขนาดใหญ่มีผลกระทบเชิงระบบต่อประเทศปลายน้ำอย่างไทย กลุ่มรักษ์เชียงของได้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับองค์กรภาคประชาสังคมในจีน เช่น เพื่อนของธรรมชาติ (Friends of

Nature-FON) ซึ่งเป็นองค์กรสิ่งแวดล้อมเก่าแก่ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนข้อมูลทางเทคนิคให้กับภาคประชาชนในการคัดค้านโครงการเขื่อนจากต้นน้ำ (Open Development Mekong, 2022) ในปี 2563 กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้ร่วมจัดตั้ง “เวทีประชาชนแม่น้ำโขงไทย” ที่รวมตัวชาวบ้านจาก 8 จังหวัดลุ่มน้ำโขง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและเสริมพลังต่อรองในระดับประเทศ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้เยาวชนผ่านโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Mekong Youth) และ เวทีประชาคมลุ่มน้ำโขง (Mekong People's Council) เข้ามาเรียนรู้และร่วมเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งในระดับชาติและระดับอาเซียน (Mekong US Partnership, 2023) ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งซึ่งเคยเข้าร่วมการประชุมแลกเปลี่ยนกับองค์กรภาคประชาชนจากประเทศจีน กล่าวไว้ว่า

“...มันไม่ใช่แค่การรับข้อมูล แต่คือการได้เห็นว่าเขาก็เจอเหมือนเรา น้ำขึ้นลงผิดปกติ ชีวิตเปลี่ยนไปเหมือนกัน เราเลยไม่รู้สึกละอาย...” (B1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)
 “...แม่น้ำโขงไม่ได้เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง มันคือแม่น้ำร่วมของประชาชนทุกชาติพันธุ์...” (A5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 25 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นถึงพลังของ “การรับรู้ร่วม” (Shared Consciousness) ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การเผชิญผลกระทบร่วมกันภายใต้โครงสร้างการพัฒนาแบบทุนนิยมข้ามชาติ กลุ่มรักษ์เชียงของจึงไม่ได้ต่อสู้ในนามของ “ชาวบ้านเชียงของ” เท่านั้น แต่ได้ขยายจุดยืนสู่ระดับ “พลเมืองของแม่น้ำโขง” ที่มีสิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างเท่าเทียม มองทรัพยากรแม่น้ำโขงในฐานะ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิตร่วม” ไม่ใช่แค่ทรัพยากรเศรษฐกิจของชาติใดชาติหนึ่ง หากวิเคราะห์ผ่านแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) การสร้างเครือข่ายข้ามพรมแดนของกลุ่มรักษ์เชียงของสามารถมองได้ว่าเป็นการ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ที่ไม่ได้มุ่งเผชิญหน้าทางตรงกับโครงสร้างอำนาจของรัฐหรือทุน หากแต่ค่อยๆ ก่อรูป “อำนาจนำทางวัฒนธรรม” (Cultural Hegemony) ผ่านการสร้างความรู้ การสร้างความชอบธรรม และการประสานเสียงจากหลากหลายชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำเดียวกัน เพื่อรื้อถอนชุดความคิดแบบรัฐนิยม-ทุนข้ามชาติที่ผูกขาดความหมายของการพัฒนาไว้แต่ฝ่ายเดียว (Gramsci, 1971)

กลุ่มรักษ์เชียงของจึงเป็นตัวอย่างของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” ที่ไม่เพียงผลิตองค์ความรู้จากประสบการณ์ท้องถิ่น แต่ยังใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างพลังร่วมจากหลากหลายภูมิภาคในการต่อรองกับอำนาจนำระดับภูมิรัฐศาสตร์ สะท้อนแนวโน้มของขบวนการประชาชนยุคใหม่ที่ขยายบทบาทจากการเคลื่อนไหวเชิงพื้นที่ สู่การสร้างเครือข่ายทางอุดมการณ์ในระดับภูมิภาคอย่างมีนัยสำคัญ

6.2.3 การทำงานร่วมกับพันธมิตรเชิงกฎหมายและวิชาการ

กลุ่มรักษ์เชียงของยังได้รับการสนับสนุนจากพันธมิตรด้านกฎหมาย เช่น เครือข่ายกฎหมายแม่น้ำโขง (Mekong Legal Network หรือ MLN) และ มูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน (Community Resource Centre Foundation หรือ CRCF) ซึ่งช่วยให้กลุ่มสามารถดำเนินการฟ้องร้องคดีสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ และตรวจสอบความชอบธรรมของหน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา (Open Development Mekong, 2022)

นอกจากนี้ กลุ่มยังมีความร่วมมือกับนักวิจัยในประเด็นการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเชิงวิพากษ์ (Critical EIA Review) โดยพัฒนาชุดเครื่องมือชุมชนในการตรวจสอบผลกระทบของโครงการ เช่น การเก็บข้อมูลพันธุ์ปลา การเปลี่ยนแปลงของลำน้ำ และภาวะเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยเห็นว่า การขยายตัวของกลุ่มรักษ์เชียงของสู่พันธมิตรเชิงกฎหมาย วิชาการ และเวทีระหว่างประเทศ มิได้เป็นเพียงการ "ขยายขอบเขตการเคลื่อนไหว" เท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างกลไกต่อรองแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนดุลอำนาจจากภาคประชาชนสู่ระบบนโยบาย โดยไม่ต้องพึ่งพาการเผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐหรือทุนอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมชี ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระยะยาวจำเป็นต้องอาศัยการสร้าง “ฐานทางอุดมการณ์” ให้หยั่งรากในสถาบัน ความรู้ และเครือข่ายทางวัฒนธรรมของสังคม ดังนั้นการร่วมมือกับเครือข่ายด้านกฎหมาย เช่น เครือข่ายกฎหมายแม่น้ำโขง (Mekong Legal Network หรือ MLN) และ มูลนิธิศูนย์ข้อมูลชุมชน (Community Resource Centre Foundation หรือ CRCF) ทำให้กลุ่มสามารถใช้เครื่องมือทางกฎหมายเป็นอาวุธที่มีน้ำหนักทางการเมือง สะท้อนให้เห็นว่า “ความรู้ทางกฎหมาย” สามารถเป็นพื้นที่ต่อรองได้ หากชุมชนสามารถเข้าถึงและเข้าใจโครงสร้างของมัน ส่วนการทำงานร่วมกับนักวิชาการและการพัฒนาชุดเครื่องมือชุมชนในการตรวจสอบโครงการพัฒนา แสดงให้เห็นว่า “ขบวนการประชาชน” มิได้ปฏิเสธระบบความรู้กระแสหลัก หากแต่นำมาวิเคราะห์ วิพากษ์ และปรับใช้จากจุดยืนของผู้มีประสบการณ์ตรง

ผู้วิจัยเห็นว่ากลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้ผลิตความรู้ขึ้นมาเพื่อใช้ในชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถนำ “ความรู้ชุมชน” เข้าไปอยู่ในวงสนทนาระดับชาติและภูมิภาคได้อย่างมีน้ำหนัก ซึ่งข้ามพ้นบทบาทแบบเดิมของขบวนการประชาชนที่มักถูกจำกัดให้อยู่ในบทบาทของ “ผู้ได้รับผลกระทบ” หรือ “เสียงที่รัฐควรรับฟัง” ไปสู่การเป็น “ผู้ร่วมกำหนดเนื้อหาและทิศทางของการพัฒนา” เอง

ในมุมมองของผู้วิจัย ความสำเร็จของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงไม่ใช่เพียงการหยุดยั้งโครงการบางโครงการ แต่คือการทำให้เสียงจากชายขอบกลายเป็นศูนย์กลางของการอภิปรายเรื่องอนาคตแม่น้ำโขง

และแสดงให้เห็นว่า ความรู้จากประสบการณ์ชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถมีฐานะเป็น “อานาจนาทงเลือก” ได้จริงหากได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นระบบและมีพันธมิตรที่หลากหลาย

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอเสนอว่า กรณีของกลุ่มรักษ์เชียงของเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการเคลื่อนไหวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถผสมผสานเข้ากับการเคลื่อนไหวเชิงโครงสร้างได้อย่างมีพลวัต ทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ และยังสะท้อนศักยภาพของขบวนการประชาชนร่วมสมัยในการต่อรองกับอำนาจรัฐ-ทุนข้ามชาติในระดับภูมิรัฐศาสตร์ผ่านเครือข่ายหลากหลายระดับ จากชุมชนสู่สากล

6.3 การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรองการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

ยุทธวิธีและกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ สื่อสารมวลชนถือได้ว่าเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลทั้งทางวิชาการและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการสร้างพื้นที่ทางชุดความคิดเพื่อท้าทายอำนาจของรัฐและกลุ่มทุน

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยมุ่งวิเคราะห์การใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงของใน 3 ประเภทหลัก ได้แก่ (1) สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ บทความ งานเขียนชุมชน), (2) สารคดีออนไลน์ (วิดีโอและมัลติมีเดีย), และ (3) สื่อสังคมออนไลน์ (เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook), ยูทูบ (YouTube), เว็บไซต์) โดยพิจารณาแนวทางการเล่าเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสาร การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการสื่อสาร ดังนี้

6.3.1 สื่อสิ่งพิมพ์ งานเขียนและงานวิจัยท้องถิ่น

แนวทางการเล่าเรื่องและอัตลักษณ์ท้องถิ่นของกลุ่มรักษ์เชียงของ

กลุ่มรักษ์เชียงของให้ความสำคัญกับการผลิตองค์ความรู้จากฐานรากผ่านการจัดทำงานเขียนและงานวิจัยที่สะท้อนเสียงของคนในพื้นที่ริมแม่น้ำโขง โดยเน้นการนำเสนอคุณค่าของระบบนิเวศและวิถีชีวิตชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม แม้จะเป็นองค์กรภาคประชาชนในระดับท้องถิ่น แต่กลุ่มสามารถผลิตผลงานที่มีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการได้หลากหลายผ่านกระบวนการทำงานร่วมกับนักวิชาการและชาวบ้านในพื้นที่ (ภาสกร จำลองราช, 2565)

ตัวอย่างสำคัญคือ หนังสือ “คอนผีหลง: บ้านของปลา พืชพันธุ์ และผู้คนแห่งลำน้ำโขง” ซึ่งจัดพิมพ์เมื่อปี 2546 โดยกลุ่มรักษ์เชียงของ ร่วมกับนักวิชาการและชุมชนท้องถิ่น หนังสือนี้จัดทำขึ้นเพื่อบันทึกข้อมูลระบบนิเวศของแก่งคอนผีหลงในแม่น้ำโขงตอนบน ครอบคลุมทั้งความหลากหลายของพันธุ์ปลา พืชพรรณพื้นถิ่น และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกพันกับลำน้ำ (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2566) แนวทางการเล่าเรื่องในงานชิ้นนี้นำเสนอผ่านมุมมองของคนในพื้นที่ โดยถ่ายทอด “เสียงของคนแม่น้ำ” ควบคู่กับข้อมูลทางวิชาการสิ่งแวดล้อม การนำเสนอเช่นนี้ช่วย

เสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้โดดเด่น และเน้นย้ำถึงสายสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชุมชนเชิงของกับแม่น้ำโขงในฐานะทรัพยากรชีวิต

กลยุทธ์การสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน

กลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นกรณีตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับกระบวนการผลิตความรู้โดยชุมชน (Community-based Knowledge Production) ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับยุทธศาสตร์การสื่อสารเพื่อสร้างความชอบธรรม การผลิตงานเขียนและองค์ความรู้ของกลุ่มไม่ได้เกิดจากนักวิชาการหรือองค์กรภายนอกเป็นหลัก หากแต่ตั้งอยู่บนฐานของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ที่เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านในฐานะ “นักวิจัยท้องถิ่น” ได้ลงมือค้นคว้า รวบรวม และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สะท้อนประสบการณ์ชีวิตของตนเองอย่างลึกซึ้งและมีพลัง

หนึ่งในโครงการสำคัญคือรายงาน “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง” ซึ่งจัดทำขึ้นในปี 2547 โดยคณะนักวิจัยจากอำเภอเชียงของและเวียงแก่น เพื่อบันทึกเรื่องราวของชุมชนชายแดนที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันจากนโยบายการพัฒนาเชิงโครงสร้าง เช่น การขยายพาณิชย์นาวีในแม่น้ำโขง การเกิดขึ้นของเขตเศรษฐกิจพิเศษ และโครงการระเบิดแก่ง (วันใหม่ นิยม, 2559) ข้อมูลที่ถูกรวบรวมในงานชิ้นนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงประวัติศาสตร์เหตุการณ์ แต่ยังรวมถึงเรื่องเล่าชาวบ้าน ความเชื่อ พิธีกรรม การใช้แม่น้ำ และระบบนิเวศพื้นถิ่น ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ของชุมชนชายขอบได้อย่างลุ่มลึก ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทเป็นนักวิจัยชาวบ้าน ได้กล่าวไว้ว่า

“...เราคิดว่าเรื่องราวของหมู่บ้านเราไม่สำคัญ แต่พอได้เขียนเอง ได้ฟังคนเฒ่าคนแก่เล่า เรารู้ว่ามันมีคุณค่า มีประวัติที่เชื่อมกับแม่น้ำ ผืนดิน ภูเขา มันคือชีวิตของเรา...” (B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

“...เราคิดว่าเรื่องราวของหมู่บ้านเราไม่สำคัญ แต่พอได้เขียนเอง ได้ฟังคนเฒ่าคนแก่เล่า เรารู้ว่ามันมีคุณค่า...” ประโยคนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่าเป็นการแสดงถึง การฟื้นฟูความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการบันทึกเรื่องราวในรูปแบบที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกระบวนการนี้ ช่วยให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตนเองและไม่รู้สึกถูกมองข้ามจากภายนอก ความรู้และประสบการณ์ของคนในชุมชนจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการรับรู้ที่ถูกต้องและครบถ้วนเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตดั้งเดิมของพวกเขา

การที่ชุมชนสามารถรวบรวมเรื่องราวของตนเองและมีส่วนร่วมในการบันทึกประวัติศาสตร์นี้สะท้อนถึง **กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีเสียงในเรื่องราวของตนเอง** การที่นักวิจัยชาวบ้านได้ร่วมในกระบวนการวิจัยและบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของเรื่องราวในอดีตและคุณค่าของสิ่งที่มีมักจะถูกมองข้ามไป นอกจากนี้ยังช่วยสร้าง **ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม** ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ระหว่าง **แม่น้ำ ผืนดิน และ ภูเขา** ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชน

ผู้วิจัยมองว่า การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตความรู้เช่นนี้ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ในเชิงวิพากษ์ เกี่ยวกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง และนำไปสู่การตระหนักรู้ถึงอัตลักษณ์ในฐานะ “ผู้รู้” และ “เจ้าของพื้นที่ความจริง” ซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากบทบาทที่ถูกศึกษาในกรอบวิชาการแบบดั้งเดิม ในเชิงยุทธศาสตร์การสื่อสาร กลุ่มรักษ์เชียงของจึงสามารถเผยแพร่ข้อมูลที่มีทั้งความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการ และพลังโน้มน้าวใจในเชิงอารมณ์ วัฒนธรรม อันเกิดจากการที่ผู้คนในพื้นที่เป็นผู้สร้างสารด้วยตนเอง มิใช่เพียงผู้รับสารในฐานะเหยื่อของโครงการพัฒนา ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

“...เราบอกกับคนที่มาทำงานพัฒนาเสมอว่า ถ้าอยากรู้จักแม่น้ำโขงจริง ๆ ต้องฟังคนที่อยู่กับแม่น้ำ ไม่ใช่แค่ดูจากรายงาน EIA หรือแผนที่ดาวเทียม...” (A5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 25 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงการวิพากษ์อย่างชัดเจนต่อกระบวนการวางแผนและประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมแบบ “จากบนลงล่าง” ที่มักยึดข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ วิศวกร หรือภาพถ่ายดาวเทียมเป็นหลัก โดยมองว่าข้อมูลเชิงเทคนิคที่ไม่ผูกโยงกับประสบการณ์ของผู้คนในพื้นที่นั้น “ไม่พอเพียง” ต่อการเข้าใจแม่น้ำโขงอย่างแท้จริง นอกจากนั้นยัง ตอกย้ำจุดยืนของกลุ่มรักษ์เชียงของว่าชาวบ้านมิใช่เพียง “วัตถุแห่งการศึกษา” หากแต่เป็น “เจ้าของความรู้” และผู้สร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขง ผ่านมุมมองของผู้มีชีวิตอยู่กับแม่น้ำจริง ๆ

นอกจากนี้ กระบวนการผลิตความรู้จากฐานรากยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างอำนาจต่อรองของชุมชนในเวทีนโยบายระดับชาติและภูมิภาค ตัวอย่างเช่น ข้อมูลจากงานวิจัยชุมชนเหล่านี้ถูกใช้ในการยื่นฟ้องต่อศาลปกครองในกรณีโครงการเขื่อนปากแบง และยังถูกนำไปเผยแพร่ในเวทีระหว่างประเทศ เช่น การประชุมแม่น้ำโขง-สหรัฐฯ หรือการประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขง (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566)

กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการผลิตงานเขียนและองค์ความรู้มิใช่เพียงยุทธวิธีการสื่อสาร แต่เป็นการ “สร้างชุดความคิดของตนเอง” ซึ่งตรงกับแนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ในทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) กล่าวคือ เป็นการยึด

พื้นที่ความคิดจากภาครัฐและกลุ่มทุน ด้วยการเสนอ “เรื่องเล่าอีกชุดหนึ่ง” ที่มีฐานความจริงจากประสบการณ์ของผู้คนจริง ๆ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการผลิตความรู้จึงกลายเป็นหัวใจสำคัญของกลุ่มรักษั เชียงของ ไม่ใช่เพียงในฐานะผู้รับสาร แต่ในฐานะผู้สร้างสารและเจ้าของเรื่องเล่าอย่างแท้จริง ส่งผลให้ ข้อมูลที่เผยแพร่ออกไปมีทั้งความน่าเชื่อถือทางวิชาการ และสะท้อนชีวิตจริงของผู้คนในพื้นที่อย่าง ลึกซึ้ง การใช้สื่อสิ่งพิมพ์และองค์ความรู้ท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นยุทธวิธีสำคัญของกลุ่มในการ **“สร้างความรู้เพื่อสู่ความจริง** กล่าวคือ มิใช่การโต้แย้งด้วยอารมณ์หรือการประท้วงเชิงสัญลักษณ์ เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผลิต “กรอบความจริงชุดใหม่” ที่ยึดโยงกับประสบการณ์ ความรู้ และวิถี ชีวิตของผู้คนในพื้นที่จริง ซึ่งสามารถตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของข้อมูลรัฐได้อย่างมีพลัง และมี น้ำหนักในเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นนี้นำไปสู่ ข้อค้นพบเชิงทฤษฎี ที่สำคัญว่า ในการต่อสู้เพื่อสิทธิในการ กำหนดอนาคตของชุมชน ชาวบ้านสามารถ ยึดคืนอำนาจการผลิตความรู้ (Knowledge Production) จากรัฐและกลุ่มทุนได้ ผ่านการจัดการองค์ความรู้ของตนเอง และการแปรข้อมูลประสบการณ์ให้ กลายเป็น “สาธารณะ” (Public Knowledge) ที่สามารถต่อรองกับรัฐในระดับนโยบายได้จริง

จากกรณีนี้ ผู้วิจัยเสนอว่า “อำนาจในการนิยามความรู้ คืออำนาจในการนิยามการพัฒนา” และกลุ่มรักษัเชียงของได้แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านสามารถสถาปนาอำนาจนี้ได้ จากฐานของความรู้ ชุมชนที่สั่งสมผ่านการมีส่วนร่วม การสังเกต และการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม

6.3.2 สื่อมัลติมีเดียและสารคดีออนไลน์

แนวทางการเล่าเรื่อง

กลุ่มรักษัเชียงของใช้สารคดีออนไลน์และสื่อมัลติมีเดียเป็นช่องทางสำคัญในการถ่ายทอด เรื่องราวของชุมชนและปัญหาชุมชน การใช้สื่อมัลติมีเดียของกลุ่มรักษัเชียงของไม่เพียงทำหน้าที่ เผยแพร่ข้อมูล หากแต่เป็นยุทธวิธีที่สำคัญในการสื่อสารอัตลักษณ์ของชุมชนและต่อรองกับชุด ความคิดพัฒนาแบบรัฐนิยม โดยเฉพาะการผลิต “สารคดีออนไลน์” ที่เปิดโอกาสให้คนในพื้นที่เป็นผู้ ถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง ถือเป็นการพลิกบทบาทจาก “ผู้ถูกนำเสนอ” เป็น “ผู้กำกับสาร” ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ว่าด้วย “การครองอำนาจนำ” (Cultural Hegemony) ผ่านการสร้างชุดความคิดทางเลือกจากฐานราก

หนึ่งในตัวอย่างที่ชัดเจนคือสารคดีชุด “กลุ่มรักษัเชียงของ” จำนวน 9 ตอน ผลิตโดยร่วมมือ ระหว่างกลุ่มรักษัเชียงของกับมูลนิธิเล็ก-ประไพ และเผยแพร่ผ่านยูทูบ (YouTube) ตั้งแต่ปี 2559 (มูลนิธิเล็ก-ประไพ, 2559) เนื้อหานำเสนอการต่อสู้ของชาวบ้านริมโขงผ่านสายตาของคนในพื้นที่ ทั้ง

เรื่องพันธุ์ปลา วิธีประมง พิธีกรรม และความผูกพันกับแม่น้ำ ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งให้สัมภาษณ์ ซึ่งกล่าวไว้ว่า

“...เราไม่ได้แค่รักษาแม่น้ำ แต่เรารักษาความทรงจำของคนริมโขงไว้ด้วย...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นว่าสารคดีไม่ได้มีเป้าหมายเพียงให้ข้อมูลหรือปลุกกระแสสาธารณะ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมในระยะยาว โดยสร้าง “พื้นที่ความทรงจำร่วม” (Collective Memory Space)

อีกหนึ่งตัวอย่างคือ “ปลาบึกเชียงของ: The Mekong Giant” โดย เชียงของทีวี (Chiang Khong TV) ซึ่งบันทึกเรื่องราวของปลาบึก สัตว์น้ำท้องถิ่นที่กำลังถูกคุกคามจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ผ่านเสียงของชาวประมงในชุมชน หนึ่งในผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า

“...ปลาอยู่ไม่ได้ คนก็อยู่ไม่ได้ เพราะเรากับปลาเป็นชีวิตเดียวกัน...” (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

ถ้อยคำนี้สะท้อนว่าแม่น้ำโขงมิใช่เพียงทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชาวบ้าน ซึ่งตรงข้ามกับกรอบคิดแบบเศรษฐกิจนิยมที่มองแม่น้ำเป็นเพียงแหล่งพลังงานหรือเส้นทางการค้า

ภาสกร จำลองราช (2565) ได้วิเคราะห์ว่า กลยุทธ์การใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงของมีลักษณะ “สองชั้น” กล่าวคือ ใช้สื่อสารความรู้ภายในกลุ่ม (Inward Communication) เพื่อยกระดับความรู้สึกร่วมในชุมชน และใช้เผยแพร่สู่ภายนอก (Outward Communication) เพื่อช่วงชิงพื้นที่ในสังคมวงกว้างผ่านเรื่องเล่าและภาพที่ชวนให้เกิด “ความเห็นใจ” และ “เข้าใจจากข้างใน”

ผู้วิจัยมองว่าการสื่อสารแบบนี้จึงไม่ใช่เพียงการประชาสัมพันธ์ แต่คือ “ปฏิบัติการเชิงอุดมการณ์” ที่เชื่อมโยงการสร้างความรู้ การสื่อสารความหมายและการเคลื่อนไหวทางสังคมเข้าด้วยกันอย่างแยกไม่ออกและเมื่อคนในพื้นที่เป็นผู้เล่าเรื่องเอง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นไม่ใช่แค่ “สารคดี” หากแต่เป็น “เครื่องมือทางชุดความคิด” ที่ท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนในทุกมิติ

กลยุทธ์การสื่อสารและการมีส่วนร่วม

การเลือกใช้วิดีโอออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นการปรับตัวเชิงกลยุทธ์ที่ตอบโจทย์ยุคสื่อดิจิทัล โดยเฉพาะในบริบทที่การสื่อสารทางสังคมต้องแข่งขันกับชุดความคิดของรัฐและทุนที่มีทรัพยากรเหนือกว่า การผลิตสารคดีคุณภาพสูงที่เข้าถึงผู้ชมได้ในวงกว้างจึงเป็นทั้ง “เครื่องมือทาง

ข้อมูล” และ “อาวุธทางชุดความคิด” ที่ช่วยให้กลุ่มสามารถยกระดับประเด็นแม่น้ำโขงจากเรื่องท้องถิ่นไปสู่เวทีสาธารณะ หนึ่งในผู้ให้สัมภาษณ์จากกลุ่มฯ กล่าวถึงประสบการณ์ทำสื่อว่า

“...พวกเราคิดว่า ถ้าให้คนอื่นพูดแทนเรา มันไม่มีวันเหมือนเสียงของพวกเราเอง คนอยู่ที่นี้ เห็นน้ำขึ้นน้ำลงทุกวัน มันมีอะไรมากกว่าตัวเลขในรายงาน...” (B1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นสะท้อนถึงพลังของ “การเล่าเรื่องโดยคนในพื้นที่” (Storytelling from Within) ซึ่งแตกต่างจากการนำเสนอโดยคนนอกหรือองค์กรภาครัฐ เพราะสื่อที่ผลิตโดยเยาวชนท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงข้อมูลแต่ยังเป็นการสร้าง “อัตลักษณ์ร่วม” ของชุมชนผ่านสายตาและภาษาของผู้มีประสบการณ์จริง

นอกจากนั้นการทำงานร่วมกับสื่อภายนอก เช่น ไทยพีบีเอส และมูลนิธิเล็ก-ประไพ ก็ยังเสริมศักยภาพของกลุ่มในการผลิตสื่ออย่างมืออาชีพ ตัวอย่างเช่น สารคดีชุด “กลุ่มรักษ์เชียงของ” ที่เผยแพร่บน ยูทูบ (YouTube) ตั้งแต่ปี 2559 มีการผสมผสานระหว่างภาพจากภาคสนาม เสียงสัมภาษณ์ และข้อมูลวิชาการเกี่ยวกับผลกระทบด้านนิเวศจากเขื่อนและการระเบิดแก่ง ซึ่งช่วยเพิ่มน้ำหนักทางวิชาการให้กับสารคดี (มูลนิธิเล็ก-ประไพ, 2559)

ผู้วิจัยมองว่า ยุทธวิธีการเล่าเรื่องเชิงสร้างสรรค์ผสมผสานข้อมูลวิชาการ การนำเสนอแบบนี้ไม่เพียงสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ชมทั่วไป แต่ยังแสดงให้เห็นถึง “ปฏิบัติการทางความรู้” ที่เกิดจากการบูรณาการข้อมูลเชิงประจักษ์ของชาวบ้าน เข้ากับความรู้ทางวิชาการ เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่แบ่งแยกศาสตร์กับประสบการณ์ ซึ่งอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) เรียกว่า “บทบาทของปัญญาชนจัดตั้ง” ที่ทำหน้าที่เชื่อมความรู้ท้องถิ่นเข้ากับการต่อสู้ทางอุดมการณ์

การสร้างอัตลักษณ์และผลกระทบทางสังคม

สารคดีออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในฐานะ “ผู้พิทักษ์แม่น้ำโขง” การสร้างอัตลักษณ์ผ่านสื่อของกลุ่มรักษ์เชียงของ มิได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อการเผยแพร่ข้อมูลหรือรณรงค์ในเชิงสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากแต่เป็น “กระบวนการต่อสู้ทางวัฒนธรรม” ที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนสามารถนิยามตนเองและพื้นที่ของตนผ่านสื่อของตนเองได้ โดยเฉพาะเมื่อรัฐและทุนพยายามเปลี่ยนแม่น้ำโขงให้กลายเป็นเส้นทางเศรษฐกิจหรือโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การใช้สารคดีออนไลน์เพื่อเล่าเรื่องของชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์ทางชุดความคิดที่สำคัญ

ตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพวิถีชีวิตดั้งเดิม เช่น การหาปลาแบบพื้นบ้าน พิธีกรรมบวงสรวงแม่น้ำ หรือการร้องเพลงเกี่ยวกับโขง ซึ่งปรากฏในสารคดีของกลุ่ม เช่น “กลุ่มรักษ์เชียงของ” และ “ปลาบึกเชียงของ: The Mekong Giant” สารคดีเหล่านี้ไม่เพียงให้ภาพที่ลึกซึ้งของวิถีชีวิตเท่านั้น แต่

ยังทำหน้าที่ “ดอกย้าอัตลักษณ์ของชุมชน” ว่าเป็นผู้มีความรู้ มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ และมีสิทธิในการกำหนดอนาคตของทรัพยากรนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง กล่าวว่า

“...ตอนแรกเราไม่กล้าพูดกับคนนอก แต่พอเราได้ถ่ายสารคดี มันทำให้เรากล้าพูดเรื่องของบ้านเรา เราเห็นว่าชีวิตเรามีคุณค่า และเราก็อยากให้คนอื่นเห็นด้วย...” (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้สะท้อนกระบวนการสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Empowerment) ซึ่งทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนจากผู้ที่เคยถูกมองว่าเป็นเพียง “ผู้ได้รับผลกระทบ” กลายเป็น “เจ้าของพื้นที่ทางวัฒนธรรม” ที่สามารถสื่อสารเรื่องราวของตนสู่สาธารณะได้อย่างมีพลัง ในระดับสังคมวงกว้าง การใช้สื่อของกลุ่มยังช่วยเปลี่ยนกรอบคิด (Framing) ต่อแม่น้ำโขงในสังคมไทย จากที่เคยมองแม่น้ำเป็นเพียง “ทรัพยากรเศรษฐกิจ” หรือ “เส้นทางพาณิชย์” กลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ระบบนิเวศ และความทรงจำร่วมของผู้คน ซึ่งควรได้รับการเคารพในฐานะพื้นที่แห่งวิถีชีวิต (ไทยพีบีเอส, 2565)

สารคดีของกลุ่มรักษ์เชียงของยังได้รับการเผยแพร่ในเวทีนานาชาติ โดยมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษและนำไปจัดแสดงในเทศกาลภาพยนตร์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers) และมูลนิธิ Goldman Environmental Prize ซึ่งในปี 2022 ได้มอบรางวัลอันทรงเกียรติแก่ผู้นำกลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อยกย่องบทบาทของชุมชนในการปกป้องแม่น้ำโขง (ไทยพีบีเอส, 2565) กรณีนี้แสดงให้เห็นว่าพลังของสื่อไม่ได้หยุดอยู่ที่การเผยแพร่ แต่สามารถสร้าง “อำนาจการต่อรอง” ในระดับระหว่างประเทศได้

กล่าวโดยสรุป การใช้สารคดีออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของคือยุทธวิธีทางวัฒนธรรมที่มีมิติซ้อนทับหลายระดับ ทั้งในเชิงการสร้างอัตลักษณ์ สื่อสารกับสาธารณะ และสร้างพื้นที่ต่อรองกับอำนาจรัฐและทุน เป็นรูปแบบของ “การครองอำนาจนำทางวัฒนธรรม” ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ที่แสดงให้เห็นว่าการต่อสู้เพื่อแม่น้ำโขงมิใช่เพียงการหยุดยั้งเขื่อนหรือโครงการพัฒนา แต่คือการแย่งชิงความหมายของชีวิต วัฒนธรรม และอนาคตของผู้คนในพื้นที่

6.3.3 สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัล

การใช้ เฟซบุ๊ก (Facebook) และสื่อออนไลน์อื่น ๆ

การใช้ เฟซบุ๊ก (Facebook) และสื่อออนไลน์อื่น ๆ ของกลุ่มรักษ์เชียงของ ถือเป็นหนึ่งในยุทธวิธีการสื่อสารที่สำคัญในการต่อสู้เพื่อสิ่งแวดล้อม โดยกลุ่มได้นำแพลตฟอร์มเหล่านี้มาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูล บอกเล่าเรื่องราวของชุมชน และสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในวงกว้างทั้งภายในและภายนอกพื้นที่เชียงของ กลุ่มรักษ์เชียงของใช้เพจ “รักษ์เชียงของ” และเพจ

เครือข่าย เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของ (Chiang Khong Conservation Group), โฮงเฮียนแม่น้ำของ (Mekong School) และ เชียงของทีวี (Chiang Khong TV) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลทางเลือก ที่แตกต่างจากการนำเสนอของรัฐหรือสื่อกระแสหลัก เช่น ผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง ความแปรปรวนของระดับน้ำจากเขื่อนต้นน้ำ หรือเรื่องเล่าของชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา

ข้อมูลโพสต์บนเพจเหล่านี้มักประกอบด้วยภาพถ่ายจากพื้นที่จริง ข้อมูลเชิงวิชาการแบบย่อ และคำบอกเล่าจากผู้เผชิญผลกระทบโดยตรง จึงมีทั้งความน่าเชื่อถือเชิงข้อมูล และจากประสบการณ์จริง ซึ่งส่งผลต่อความเข้าใจและความเห็นใจของผู้รับสารในวงกว้างอย่างมีนัยสำคัญ ดังคำผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...เราใช้ Facebook เพราะมันเป็นเวทีที่รัฐควบคุมไม่ได้โดยตรง เราใช้มันเพื่อบอกความจริงอีกด้านที่ไม่ค่อยมีใครได้ยิน...” (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์นี้สะท้อนถึงการใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) เป็นเครื่องมือในการ **สื่อสารและเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่สามารถถูกควบคุมโดยรัฐ** ซึ่งเป็นยุทธวิธีที่สะท้อนถึงการใช้อินเทอร์เน็ต ในการเปิดช่องทางให้กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถ เผยแพร่ความคิดเห็น และ ความจริงที่ไม่ได้รับการพูดถึงในสื่อกระแสหลัก โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือโครงการที่มีผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น

ผู้วิจัยมองว่า การใช้เฟซบุ๊ก(Facebook) และสื่อออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ใช่เพียงการ “กระจายข่าวสาร” หากแต่เป็นยุทธวิธีทางการเมืองที่มุ่งท้าทายอำนาจนำเดิม เฟซบุ๊ก (Facebook) จึงกลายเป็น “**สนามต่อสู้ทางความคิด**” เพื่อเปิดเผยมุมมองที่ไม่ถูกพูดถึงในสื่อหลัก โดยเฉพาะเมื่อรัฐมีอำนาจควบคุมหรือมีแนวโน้มที่จะบิดเบือนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา การใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) ที่ไม่ถูกควบคุมโดยรัฐจึงเป็นช่องทางที่ทำให้กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถ **สร้างความตระหนักรู้และกระจายข้อมูลที่เป็นจริง** ออกไปในวงกว้าง และทำให้สามารถขยายการเข้าถึงข้อมูลและสร้างการรับรู้ที่ถูกต้องในสังคม ซึ่งช่วยให้กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถรักษาความเป็นอิสระในการสื่อสาร โดยไม่ต้องกังวลเรื่องการเซ็นเซอร์หรือการตอบโต้จากภาครัฐในระดับที่อาจจำกัดการเคลื่อนไหวและการเผยแพร่ข้อมูล

แนวทางการเล่าเรื่องและกลยุทธ์การสื่อสาร

การสื่อสารของกลุ่มรักษ์เชียงของผ่านโซเชียลมีเดียถือเป็นหนึ่งในยุทธวิธีหลักในการต่อสู้เพื่อแม่น้ำโขง โดยใช้การเล่าเรื่องที่เข้าถึงได้ง่ายและจริงใจ เนื้อหามักมีลักษณะตรงไปตรงมา แสดงอารมณ์ร่วมของชาวบ้าน และผสมผสานภาษาท้องถิ่นกับภาษาไทยกลางเพื่อสร้างความใกล้ชิดกับ

ผู้ติดตาม ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายปลาบึกที่หายากขึ้นควบคู่กับคำบอกเล่าของชาวประมงในชุมชนซึ่งสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ส่งผลให้โพสต์ดังกล่าวได้รับความสนใจสูง มีการแชร์ต่อจำนวนมาก และสร้างแรงกระเพื่อมในสังคมออนไลน์ (โฮงเฮียนแม่น้ำโขง, 2566) ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวว่า

"...ถ้าเราเอาแต่ตัวเลขหรือรายงาน มันไม่มีใครอ่านหรอก แต่พอเป็นเรื่องของคน เรื่องของบ้านเรา มันเข้าถึงได้มากกว่า..." (A3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์นี้สะท้อนถึง การใช้เรื่องเล่าและเรื่องราวส่วนบุคคลในการสร้างการเชื่อมโยงและการเข้าถึง สาธารณะ ซึ่งแตกต่างจากการนำเสนอข้อมูลหรือรายงานที่อาจจะดูแห้งแล้งหรือไม่มีความสัมพันธ์กับผู้ฟังหรือผู้อ่านโดยตรง กลุ่มรักษ์เชียงของเข้าใจดีว่าการเล่าเรื่องในเชิง มนุษย์ และชีวิตจริง สามารถทำให้ข้อมูลนั้นมีน้ำหนักและมีความหมายมากขึ้นสำหรับผู้คน เพราะมันสะท้อนถึงประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง และ วิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งมักเป็นสิ่งที่ผู้คนสามารถเข้าใจและเชื่อมโยงได้ง่ายกว่า

ผู้วิจัยมองว่า การที่กลุ่มรักษ์เชียงของเลือกที่จะไม่เพียงแต่ใช้ ข้อมูลเชิงตัวเลข หรือ รายงานเชิงเทคนิค ในการสื่อสาร แต่ยังเลือกที่จะใช้ เรื่องราวชีวิตของชุมชน ในการเล่าเรื่องนั้น ถือเป็นยุทธวิธีที่ทรงพลังในการ สร้างการมีส่วนร่วมและกระตุ้นความสนใจ จากผู้คน การที่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีชีวิตจริงๆ มักเข้าถึงได้ง่ายกว่า และมีความหมายในระดับส่วนบุคคล ทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมีความ น่าเชื่อถือ และ ใกล้ชิด กับผู้คนในสังคมมากขึ้น การใช้เรื่องราวที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง จึงเป็นยุทธวิธีที่มีประสิทธิภาพในการ สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยการเชื่อมโยงข้อมูล กับ ประสบการณ์ส่วนบุคคล ทำให้ผู้คนสามารถเห็นภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนขึ้นและตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชีวิตของพวกเขาเองหรือคนในชุมชน.

ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้เป็นเพียงการเผยแพร่ข้อมูลหรือการประชาสัมพันธ์กิจกรรม แต่คือยุทธวิธีสื่อสารทางการเมืองที่ทรงพลังในการต่อสู้กับกรอบความคิดกระแสหลักของรัฐและทุน โดยเฉพาะในประเด็นแม่น้ำโขง ซึ่งแต่เดิมมักถูกนำเสนอในฐานะ “ทรัพยากรเศรษฐกิจ” เท่านั้น กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถสร้างชุดความคิดใหม่ที่มองแม่น้ำโขงในฐานะ “พื้นที่ของสิทธิชุมชน” และ “ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม” (ไทยพีบีเอส, 2565)

การสื่อสารผ่านเฟซบุ๊ก (Facebook), ยูทูบ (YouTube) และ ไลน์ (LINE) ไม่เพียงแต่ช่วยเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่และคนเมือง หากยังเป็นเครื่องมือในการยกระดับข้อเรียกร้องของชาวบ้านไปสู่ระดับนโยบายอย่างเป็นทางการ ตัวอย่างสำคัญคือการที่คณะรัฐมนตรีมีมติยุติโครงการระเบิดแก่ง

แม่น้ำโขงในปี 2563 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลังของ “กระแสสังคมออนไลน์” ที่เกิดจากการสื่อสารอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบของกลุ่มรักษ์เชียงของ (ภาสกร จำลองราช, 2565)

ยิ่งไปกว่านั้น สื่อออนไลน์ยังกลายเป็นเวทีของ “การสร้างพลังอำนาจจากล่างขึ้นบน” (Bottom-up Power) ที่เอื้อให้ชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขงเชื่อมโยงกันได้อย่างไม่จำกัดเวลาและพื้นที่ การมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม เฟซบุ๊ก (Facebook) หรือ ไลน์ (LINE) กลุ่มช่วยให้ชาวบ้านตระหนักว่าการต่อสู้ของตนเองมิได้เป็นการต่อสู้แบบเดี่ยว หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการใหญ่ในระดับภูมิภาค ดังคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวว่า

“...เราไม่ได้ต่อสู้ เราไปต่อรอง ใช้ความรู้เป็นตัวต่อรองกับอำนาจ...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ประโยคนี้สะท้อนให้เห็นว่า สื่อออนไลน์ไม่ใช่เพียงแพลตฟอร์มทางเทคโนโลยี แต่คือ “เครื่องมือทางอำนาจ” ที่ช่วยขยายพื้นที่ของประชาชนในสนามการต่อสู้เชิงนโยบายอย่างแท้จริง และเมื่อมองผ่านกรอบแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) การช่วงชิงความคิดในพื้นที่สื่อออนไลน์ของกลุ่มรักษ์เชียงของนี้ คือการต่อสู้ใน “สนามสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ที่ไม่ใช่เพียงการเผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐ แต่เป็นการสร้างฐานทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ และความชอบธรรมอย่างยั่งยืนจากรากหญ้า

จากการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มรักษ์เชียงของใช้สื่อหลากหลายประเภทเพื่อสร้างพื้นที่การสื่อสารและการต่อรอง ทั้งในมิติของการผลิตองค์ความรู้จากฐานราก การถ่ายทอดเรื่องราวผ่านสื่อมัลติมีเดีย และการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการขยายพลังทางสังคม แต่ละรูปแบบมีเป้าหมาย กลยุทธ์ และผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน ทว่าเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการสร้าง “สนามการต่อสู้ทางความคิด” ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์ตารางสรุปยุทธวิธีการใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงของเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขงดังตารางที่

ตารางที่ 15 สรุปยุทธวิธีการใช้สื่อของกลุ่มรักชาติเชิงของเพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

ประเภทสื่อ	แนวทางการเล่าเรื่องและกลยุทธ์	กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน	ผลลัพธ์/ผลกระทบทางสังคม
6.3.1 สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ บทความ งานเขียนชุมชน)	- ผลิตองค์ความรู้จากฐานราก เช่น หนังสือ คอนเฟอเรนซ์ บ้านของปลา พืชพันธุ์ และผู้คนแห่งลำน้ำของ และรายงาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหาดบาย-หาดทรายทอง - เล่าเรื่องผ่านมุมมองคนท้องถิ่น ถ่ายทอดเสียงจริงผลงานข้อมูลวิชาการ	- ใช้วิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) - ชาวบ้านเป็น “นักวิจัยท้องถิ่น” ถ่ายทอดเรื่องเล่า ความเชื่อ และพิธีกรรม	- ฟื้นฟูความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชุมชน - สร้าง “ความรู้สาธารณะ” ที่ใช้ต่อรองในศาลปกครองและเวทีนโยบายระดับภูมิภาค - ยึดคืนอำนาจการผลิตความรู้จากรัฐและทุน
6.3.2 สารคดีออนไลน์ (วิดีโอ มัลติมีเดีย)	- ผลิตสารคดีเชิงชุมชน เช่น ชุด “กลุ่มรักชาติเชิงของ” และ “ปลาบึกเสียงของ: The Mekong Giant” - เน้น Storytelling by locals พลิกบทบาทจาก “ผู้ถูกเล่า” เป็น “ผู้กำกับสาร”	- ชาวชนท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวจริง - สร้างพื้นที่ความทรงจำร่วม (Collective Memory Space) - ทำงานร่วมกับสื่ออิสระ (ไทยพีบีเอส, มติชน, ไลน์, วิทยุ)	- สร้างอัตลักษณ์ “ผู้พิทักษ์แม่น้ำโขง” - เปลี่ยนกรอบคิดต่อแม่น้ำจาก “ทรัพยากรเศรษฐกิจ” สู่ “พื้นที่วัฒนธรรมและชีวิต” - ขยายการต่อรองในระดับนานาชาติ (นำเสนอในเวทีสิ่งแวดล้อมโลก)

ประเภทสื่อ	แนวทางการเล่าเรื่องและกลยุทธ์	กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน	ผลลัพธ์/ผลกระทบทางสังคม
6.3.3 สื่อสังคมออนไลน์ (Facebook, YouTube, เว็บไซต์, LINE)	- ใช้เพจ รักเชียงใหม่, โองเฮียน - ใช้น้ำของ, Chiang Khong TV เป็น - เครื่องมือเผยแพร่ข้อมูลทางเลือก - เน้นเรื่องเล่าชีวิตจริง ภาษาท้องถิ่น - ไทยกลาง สร้างความใกล้ชิด	- เปิดให้ชาวบ้านโพสต์ แชร์ภาพ และ - เล่าเรื่องประสบการณ์จริง - ใช้ Storytelling ส่วนบุคคลเพื่อตั้ง - อารมณ์ร่วม	- สร้าง “สนามต่อสู้ทางความคิด” ใน - โลกออนไลน์ - เกิดกระแสสังคมออนไลน์จน กรม. - มีมติยุติโครงการระเบิดแก่ง - สร้างพลังเชื่อมโยงเครือข่ายข้าม - พื้นที่และรุ่นวัย

(ที่มา:ผู้วิจัย)

จากการวิเคราะห์การใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของผู้วิจัยพบว่า การใช้สื่อมิใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูล แต่คือ “ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ที่สำคัญยิ่ง โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ประกอบด้วย 1. สื่อสิ่งพิมพ์ (หนังสือ บทความ งานเขียนชุมชน 2. สารคดีออนไลน์ (วิดีโอ มัลติมีเดีย) 3. สื่อสังคมออนไลน์ (เฟซบุ๊ก (Facebook), ยูทูบ (YouTube), เว็บไซต์ ซึ่งแต่ละประเภทมีเป้าหมายกลุ่มเป้าหมาย และกลไกการสื่อสารที่แตกต่างกัน แต่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการสร้างพลังของ ขบวนการเคลื่อนไหว

ผู้วิจัยมองว่าการสื่อสารของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นมากกว่าการเผยแพร่ข้อมูล แต่คือ “การต่อสู้ชุดความคิด” ที่มุ่งเปลี่ยนสามัญสำนึกของสังคมไทยและสังคมโลกให้เห็นว่า แม่น้ำโขงไม่ใช่เพียงเส้นทางเศรษฐกิจหรือทรัพยากรธรรมชาติ แต่คือ “พื้นที่ของชีวิต” ที่ต้องเคารพและปกป้อง ตามแนวคิด การครองอำนาจนำ ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เนื่องจากกลุ่มรักษ์เชียงใหม่สามารถใช้สื่อทั้ง 3 ประเภทเพื่อสร้าง อำนาจนำทางเลือก ที่มีรากฐานจากชุมชน ไม่ใช่รัฐหรือทุน และใช้พลังทางสัญลักษณ์ วัฒนธรรม และความรู้ในการแทรกซึมพื้นที่ทางความคิดของสังคมในระดับกว้าง การใช้สื่อของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่มิใช่แค่เครื่องมือสนับสนุนการเคลื่อนไหว แต่คือ **“สนามรบทางชุดความคิด”** คือการ **“สร้างการเมืองของความรู้และการเล่าเรื่อง”** ที่ไม่ใช่เพียงการสื่อสาร แต่คือการยืนยันสิทธิของชุมชนในการนิยามอนาคตของตนเองที่กลุ่มฯ สามารถใช้ต่อรองกับอำนาจระดับโลกได้อย่างมีพลัง นี่คือบทเรียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ความรู้ท้องถิ่น เมื่อถูกเล่าอย่างมีพลัง ผ่านสื่อที่เข้าถึงสาธารณะ สามารถเป็นฐานของการสร้างอำนาจนำใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรม แต่ขณะเดียวกัน การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคดิจิทัลต้องไม่เพียง “พูดให้แนวร่วมฟัง” แต่ต้อง “เปิดใจให้คู่ขัดแย้งฟัง” ด้วย

6.4 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของขบวนการภาคประชาชนที่ยึดมั่นในแนวทาง “สันติวิธี” ในการต่อสู้กับโครงการพัฒนา เช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงหรือการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ โดยเลือกใช้ “ยุทธวิธีการเผชิญหน้าอย่างสันติ” (Nonviolent Resistance Strategy) ซึ่งมีความซับซ้อนและหลากหลาย ตั้งแต่การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ การใช้ศิลปวัฒนธรรมในการสื่อสาร ไปจนถึงการผลิตสื่อความรู้ที่เข้าถึงคนทั่วไปได้อย่างกว้างขวาง คำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...เราไม่ได้ต่อสู้ เราไปต่อรอง ใช้ความรู้เป็นตัวต่อรองกับอำนาจ...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงยุทธวิธีหลักของกลุ่มที่เลือกใช้เครื่องมือทางปัญญาและชุดความคิดในการเจรจาและท้าทายอำนาจนำ แทนการประจันหน้าแบบเผชิญหน้าโดยตรง กลุ่มรักษ์เชียงของพยายามสร้างฐานอำนาจจากชุมชน ผ่านการศึกษาวิจัยท้องถิ่น การจัดเวทีสาธารณะ การเดินรณรงค์เชิงสัญลักษณ์ และการผลิตงานสื่อสร้างสรรค์ เช่น สารคดี เพลงพื้นบ้าน และละครชุมชน โดยมีรายละเอียดการเคลื่อนไหวดังนี้

6.4.1 การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์

กลุ่มรักษ์เชียงของเลือกใช้ “การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์” เป็นยุทธวิธีสำคัญในการต่อต้านโครงการพัฒนาที่กระทบกลุ่มน้ำโขง โดยกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการไม่เพียงแต่มีเป้าหมายเพื่อแสดงออกเชิงสาธารณะ หากแต่ยังทำหน้าที่เป็น เครื่องมือในการผลิตชุดความรู้ทางเลือก และรื้อสร้าง “อำนาจนำ” (Hegemony) ของรัฐและทุน

หนึ่งในกิจกรรมสำคัญคือ “หอมปอย ศรีทราแม่น้ำโขง” จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นขบวนเรือค้ายักและเรือหางยาวจากบ้านห้วยเม็งถึงโฮงเฮียนแม่น้ำโขง โดยมีการอ่านคำประกาศปกป้องแม่น้ำต่อหน้าสาธารณชนและสื่อมวลชน (มดิชน, 2566) การล่องเรือกลางแม่น้ำไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นให้ความหมาย “แม่น้ำในฐานะชีวิต” และสร้างพื้นที่ให้กลายเป็น “เวทีแห่งการต่อต้าน” (Stage of Resistance) ต่ออำนาจจากภายนอก คำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...พอเราอยู่ในเรือ กลางแม่น้ำ มันเหมือนเรากำลังบอกโลกว่า นี่คือบ้านของเรา แม่น้ำนี้มีชีวิต ไม่ใช่ทางผ่านของเรือสินค้าจากจีน...” (B2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า คำกล่าวนี้สะท้อน ถึงการใช้กิจกรรมล่องเรือเป็นการแสดงออกถึงอำนาจและการยืนยันความสัมพันธ์ลึกซึ้งระหว่างชุมชนกับแม่น้ำโขง โดยมองว่าแม่น้ำไม่ใช่แค่ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์จากการขนส่งหรือการค้า แต่เป็น “ชีวิต” ของชุมชนท้องถิ่นที่มีความสำคัญทั้งในแง่ของวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ คำกล่าวนี้ยังสะท้อนถึงการต่อต้านการใช้แม่น้ำในลักษณะการค้าเชิงพาณิชย์ที่อาจทำให้สูญเสียคุณค่าและความสำคัญที่แท้จริงของแม่น้ำในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งวิถีชีวิตของคนในชุมชน การกล่าวถึง “ทางผ่านของเรือสินค้าจากจีน” ยิ่งเน้นย้ำถึงความกังวลเกี่ยวกับการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจที่อาจนำไปสู่การทำลายหรือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของแม่น้ำ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนโดยตรง กลุ่มรักษ์เชียงของจึงพยายามสร้างพื้นที่ทางความคิดใหม่ที่ท้าทายการมองแม่น้ำในฐานะแหล่งทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า โดยการเน้นย้ำความสำคัญของแม่น้ำในฐานะ “ชีวิต” ที่มีคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม.

กิจกรรมอีกอย่างที่สะท้อนพลังเชิงสัญลักษณ์อย่างลึกซึ้งคือ “**ธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง**” ซึ่งเริ่มจัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 โดยมีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เยาวชน และนักอนุรักษ์ร่วมเดินเท้าริมแม่น้ำเพื่อประกอบพิธีกรรม จุดธูปเทียน ฟังธรรม และบอกเล่าเรื่องราวของแม่น้ำในแต่ละหมู่บ้าน ธรรมยาตราครั้งที่สองซึ่งจัดขึ้นระยะทางกว่า 117 กิโลเมตร มีผู้ร่วมกว่า 400 คน ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากชุมชนในทุกจุด (สำนักข่าวชายขอบ, 2556) คำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งระบุว่า

“...เวลาเราเดินธรรมยาตรา ไม่ใช่แค่เราเดิน แต่เราปลูกแม่น้ำให้ตื่น ปลูกคนให้ตื่นด้วย...” (B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 18 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า “การเดิน” กลายเป็น “การปลุกสำนึก” (Awakening of Conscience) ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในเรื่อง สงครามวัฒนธรรม ที่ไม่ได้ใช้กำลังทางกายภาพในการต่อสู้กับโครงสร้างอำนาจแต่เป็น “การเปลี่ยนแปลงภายใน” ของสามัญสำนึก ที่ทำให้ประชาชนเริ่มมองสิ่งแวดล้อมในฐานะพื้นที่ของความหมาย ไม่ใช่เพียงของการครอบครอง

ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า ทั้งกิจกรรม “ฮอมปอย” และ “ธรรมยาตรา” คือกระบวนการนิยามความหมายใหม่ แก่แม่น้ำโขงจากแม่น้ำในฐานะ “ทางผ่านของการค้า” สู่ “แม่น้ำในฐานะชีวิต” แนวคิดนี้ขัดแย้งกับอำนาจนำของรัฐที่มีกนิยามการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก เมื่อพิจารณาตามกรอบของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษายั่งยืนของเป็นตัวอย่างของ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ที่ไม่ใช้การปะทะโดยตรงกับรัฐ (War of Maneuver) แต่เลือกทำสงครามในระดับ “วัฒนธรรม” และ “การรับรู้” เพื่อเขย่ารากฐานของสามัญสำนึกสังคมเกี่ยวกับแม่น้ำและการพัฒนา

นอกจากนี้ กลุ่มรักษายั่งยืนยังเลือกใช้การต่อสู้เพื่อทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้ ศิลปะและวัฒนธรรมเป็นภาษาทางการเมือง ตัวอย่างเช่น การจัดการแสดง “A Tale of Two Rivers” ร่วมกับศิลปินไทย-อเมริกัน เพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมิสซิสซิปปีในเวทีครบรอบความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ การแสดงนี้รวมการเต้นรำร่วมสมัย ฟ้อนรำล้านนา และบทกวีแม่น้ำ เพื่อเล่าเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสองสายน้ำให้ผู้ชมจากหลากหลายวัฒนธรรมได้ตระหนักถึงวิกฤตสิ่งแวดล้อมนอกจากนี้ เทศกาลดนตรีเชิงของที่มีธีม “ความรักแห่งสายน้ำ” ก็เป็นอีกเวทีสำคัญที่รวมดนตรี สารคดี และกิจกรรมศิลปะเพื่อปลุกจิตสำนึกคนรุ่นใหม่

กิจกรรมลักษณะนี้คือสิ่งที่อาร์ตูโร เอสโกบาร์ (Arturo Escobar) (2012) เรียกว่า “การผลิตอัตลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม” ซึ่งเชื่อมโยงผู้คนผ่านความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต

ภายใต้ยุทธวิธีการสื่อสารอย่างมีพลัง กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายยังจัดนิทรรศการภาพถ่าย เวทีเสวนา และสารคดีสั้นอย่างต่อเนื่อง เช่น งานของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง (Mekong School) ที่จัดมินิฟิล์มเฟสตีวัลเกี่ยวกับแม่น้ำควบคู่กับเวทีสนทนา นอกจากนี้ยังมีการผลิตอินโฟกราฟิกที่เข้าใจง่ายบนโซเชียลมีเดีย อธิบายผลกระทบของเขื่อนและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของคนทั่วไปในแบบที่ไม่สร้างความขัดแย้งตรง ยุทธวิธีนี้ไม่เพียงช่วยลดความตึงเครียดในการสื่อสารกับรัฐ แต่ยังเปิดพื้นที่สำหรับการสร้าง “ความเข้าใจร่วม” ซึ่งเป็นแกนกลางของการเปลี่ยนแปลงอำนาจนำ (Laclau & Mouffe, 1985)

ดังนั้นผู้วิจัยมองว่า กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ใช่แค่ “พิธีกรรม” แต่เป็นกลไกทางการเมืองที่ทรงพลังในการผลิตชุดความคิดและต่อรองอำนาจนำของรัฐ กลุ่มได้แสดงให้เห็นว่า สันติวิธี มิได้หมายถึงความอ่อนแอ แต่คือการต่อสู้ทางความคิดในระดับลึกสุดของโครงสร้างสังคม ซึ่งเปลี่ยนแม่น้ำจาก แม่น้ำที่ถูกทำให้เป็นเพียง “ทรัพยากร” หรือ “โครงสร้างทางธรรมชาติ” ให้กลายเป็น แม่น้ำในฐานะชีวิตของคนในชุมชน

6.4.2 การเจรจาและเผชิญหน้าอย่างสันติ

แนวทางการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่จำกัดอยู่เพียงการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการ “เผชิญหน้าโดยตรง” กับผู้มีอำนาจและโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ทว่าการเผชิญหน้าเหล่านี้ล้วนตั้งอยู่บนหลักสันติวิธี ความชอบธรรม ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงของใช้ยุทธวิธีในการเจรจาและเผชิญหน้าอย่างสันติหลากหลายยุทธวิธี ตัวอย่างเช่น

1) การขัดขวางเรือสำรวจของรัฐบาลจีนในแม่น้ำโขง

เหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนยุทธวิธีนี้อย่างชัดเจนคือกรณีการขัดขวางเรือสำรวจของรัฐบาลจีนในแม่น้ำโขงช่วงเดือนเมษายน 2560 ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้แผนระเบิดแก่งเพื่อเปิดเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ระหว่างจีน-ไทย-ลาว (ไทยพีบีเอส, 2566) เมื่อเรือสำรวจจีนเข้าสู่เขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย กลุ่มรักษ์เชียงได้ใช้เรือหางยาวแล่นออกไปประชิดเรือของจีน พร้อมชูป้ายผ้าคัดค้าน และแสดงออกอย่างสงบโดยไม่กระทำการรุนแรงใด ๆ

การกระทำดังกล่าวนอกจากจะสร้างความสนใจของสาธารณชนยังกลายเป็น “เหตุการณ์ตัวอย่างของการปะทะอย่างมีวุฒิภาวะ” ที่ไม่เพียงหลีกเลี่ยงความรุนแรง แต่ยังเปิดช่องให้กลุ่มสามารถยื่นข้อเสนอ 3 ประการต่อรัฐบาลไทย ได้แก่ การประเมินผลกระทบโครงการอย่างรอบด้าน การศึกษาเศรษฐศาสตร์ระบบนิเวศ และการพิจารณาทางเลือกการพัฒนาที่ไม่ทำลายแม่น้ำโขง (ไทยพีบีเอส, 2565) ซึ่งถือเป็นการผสมผสานพลังของชุมชนเข้ากับเหตุผลเชิงนโยบายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) เวทีเจรจากับรัฐ: พื้นที่ของการฟังและสื่อสารจากฐานราก

ภายหลังเหตุการณ์เผชิญหน้า รัฐไทยได้เปิดเวทีเจรจาอย่างเป็นทางการระหว่างแกนนำชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง กรมเจ้าท่า และฝ่ายปกครอง ณ จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2560 (ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2560) จุดเด่นของการเจรจารั้งนี้คือการที่แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้ชี้แจงข้อกังวลของชุมชนอย่างมีเหตุผล พร้อมเน้นย้ำจุดยืนที่ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มการเมืองหรือองค์กรทุนภายนอก แนวทางการเจรจาที่ตั้งอยู่บนหลักเหตุผล ความสงบ และการเปิดเผยเจตนารมณ์เช่นนี้ ทำให้การพูดคุยดำเนินไปโดยไร้แรงเสียดทาน และช่วยลดโอกาสความรุนแรงทางความเข้าใจระหว่างรัฐกับประชาชน

3) การสร้างชุดองค์ความรู้เป็นพลังต่อรองและสร้างความชอบธรรม

การที่กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถต่อรองกับรัฐและกลุ่มทุนได้อย่างมีพลัง มิได้เกิดจากจำนวนคนหรือการชุมนุมใหญ่โต แต่เกิดจาก “ทุนทางสังคม” และ “ความชอบธรรม” ที่ชุมชนสร้างขึ้นจากฐานความรู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะงานวิจัยร่วมกับนักวิชาการ การรวบรวมข้อมูลสิ่งแวดล้อม และประสบการณ์ชีวิตของคนริมโขงที่มีคุณค่าในตัวเอง (ไทยพีบีเอส, 2566) ดังคำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์ได้กล่าวไว้ว่า

“...เราใช้ความรู้ของคนริมฝั่งโขงต่อรอง ไม่ใช่มีอบ ไม่ใช่เสียงดัง แต่เราเสนอข้อมูลที่รัฐต้องฟัง...”
(A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง ยุทธวิธีการต่อรองเชิงสันติบนฐานความรู้ชุมชน ซึ่งมีนัยสำคัญทั้งในทางยุทธวิธีและอุดมการณ์ ผู้วิจัยมองว่า คำว่า “ไม่ใช่มีอบ ไม่ใช่เสียงดัง” สื่อถึงการปฏิเสธวิธีการเคลื่อนไหวแบบเผชิญหน้าโดยตรงหรือใช้กำลังคนในการกดดัน ซึ่งมักถูกตีตราโดยรัฐว่าเป็น “ภัยต่อความมั่นคง” กลุ่มรักษ์เชียงของเลือกใช้ยุทธวิธีที่เน้นการมีเหตุผลและหลักฐาน เช่น งานวิจัยชุมชน รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านทำเอง หรือการเสนอข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ควบคู่กับ “เรื่องเล่า” ของชุมชน

4) การจัดการความขัดแย้งในกรอบกฎหมาย

นอกจากนั้นกลุ่มรักษ์เชียงของยังมีแนวทางที่ชัดเจนว่าการแสดงออกใด ๆ ต้องอยู่ในกรอบกฎหมาย และไม่ใช้ความรุนแรง ไม่ว่าทางวาจาหรือการกระทำ การประท้วงในกรณีเรือจิงจิงถูกดำเนินการอย่างรอบคอบ โดยมีการแจ้งล่วงหน้า วางกำหนดพื้นที่จัดกิจกรรม และควบคุมการสื่อสารให้ชัดเจนว่าเป็น “กิจกรรมแสดงออกทางพลเมือง” ไม่ใช่การปลุกระดมหรือยุยงให้เกิดการปะทะ (Mgr Online, 2017) แนวทางนี้ไม่เพียงช่วยลดแรงกดดันจากภาครัฐ แต่ยังส่งผลต่อภาพลักษณ์ของ

ขบวนการเคลื่อนไหวในสายตาสาธารณะ ว่าเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความรับผิดชอบสูงและยึดมั่นในหลักประชาธิปไตยและสันติวิธี ซึ่งช่วยให้ข้อเรียกร้องได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังมากขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่ายุทธวิธีการเจรจาและขัดขวางโดยตรงของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ แสดงให้เห็นถึงความสามารถของขบวนการภาคประชาชนในการประยุกต์ใช้สันติวิธีในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งการสร้างพื้นที่สื่อสารทางการเมือง การต่อรองด้วยความรู้ และการใช้กลไกทางกฎหมายอย่างสร้างสรรค์ แนวทางเหล่านี้ไม่เพียงหลีกเลี่ยงความรุนแรง แต่ยังสร้าง “พลังทางศีลธรรม” (Moral Power) ที่ทำให้ข้อเรียกร้องของกลุ่มได้รับการยอมรับในระดับสังคม และยกระดับการเคลื่อนไหวจากระดับท้องถิ่นสู่การเมืองระดับภูมิภาคในลุ่มน้ำโขง

จากข้อมูลผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวการเผชิญหน้าของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากการเคลื่อนไหวเชิงกดดันในรูปแบบความขัดแย้งรุนแรง กลุ่มเลือกใช้แนวทางสันติวิธี ทั้งในการจัดกิจกรรมริมฝั่งแม่น้ำ การประท้วงเชิงศิลปะ เช่น แว่นป้ายผ้า การเดินรณรงค์ การอ่านแถลงการณ์กลางแม่น้ำ หรือแม้แต่การล่องเรือเป็นขบวนเพื่อแสดงความเคารพต่อแม่น้ำโขง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีมิติของ “การสื่อสารทางวัฒนธรรม” (Cultural Messaging) ที่ต้องการส่งสัญญาณต่อทั้งรัฐและสาธารณชนว่า “แม่น้ำโขงไม่ใช่แหล่งทรัพยากร หากแต่เป็นบ้านของผู้คน” (เวย์แมกกาซีน, 2564)

กล่าวได้ว่า ยุทธวิธีการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ เป็นการผสมผสานพลังทางวัฒนธรรม ความรู้ และความชอบธรรมจากประชาชน เพื่อท้าทายอำนาจนำของรัฐและกลุ่มทุน ผ่านแนวทางที่ไม่ใช้ความรุนแรง และยึดโยงกับคุณค่าของชุมชนและธรรมชาติ ยุทธวิธีเหล่านี้ไม่เพียงช่วยรักษาสันติภาพ แต่ยังสร้างแบบอย่างใหม่ของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่มีพลังและเป็นธรรมทางสังคม

6.5 การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

6.5.1 ความอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่

หนึ่งในยุทธวิธีแกนกลางของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ที่สะท้อนถึงการสร้างขบวนการเคลื่อนไหวที่ยั่งยืน คือ การธำรงความเป็นอิสระทางการเมืองและการเงิน กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ประกาศจุดยืนอย่างชัดเจนว่าไม่สังกัดพรรคการเมือง ไม่รับเงินสนับสนุนที่มีเงื่อนไขจากกลุ่มทุน และไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มอำนาจใด ซึ่งความเป็นอิสระดังกล่าวถือเป็น “เกราะกำบัง” ทางอุดมการณ์ที่ช่วยให้กลุ่มสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างตรงไปตรงมา และยังคงยึดโยงกับชุมชนฐานรากอย่างแท้จริง ดังคำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า

“...ถ้าเราได้รับเงินจากพรรค หรือองค์กรที่มีนโยบายแน่นอน มันก็จะบอกว่าเราต้องพูดอย่างนี้ ทำอย่างนี้ แต่ถ้าเราใช้เงินจากชุมชน เราจะพูดแทนคนของเราจริง ๆ...” (A2, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 20 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนถึงความเข้าใจลึกซึ้งของกลุ่มในการ **ต่อสู้กับอำนาจนำที่ซ่อนอยู่ในเงื่อนไขของทุนและรัฐ** กลุ่มมองว่าทุนภายนอก ไม่ว่าจะเป็นทุนรัฐหรือทุนเอกชน มักมีเจตนาในการกำหนดทิศทางของการเคลื่อนไหวผ่าน “ข้อแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม” ซึ่งขัดกับเจตจำนงของประชาชนในพื้นที่

ในทางปฏิบัติ กลุ่มเลือกใช้การระดมทุนจากภายในชุมชนเป็นหลัก เช่น ในปี พ.ศ. 2538 ระหว่างที่ชุมชนบ้านห้วยโง้งประสบปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรง กลุ่มได้ร่วมมือกับชาวบ้านระดมทุนจัดซื้อกล้าไม้เพื่อปลูกป่าต้นน้ำโดยไม่ขอรับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐหรือ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ต่างชาติ ส่งผลให้น้ำในลำห้วยกลับมาไหลตลอดฤดูแล้ง แสดงถึงพลังของการพึ่งตนเองที่แท้จริง (โง้งเขียนแม่น้ำของ, 2566)

แนวทางนี้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) ที่มองว่า “อำนาจนำ (Hegemony)” ไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในโครงสร้างรัฐเท่านั้น แต่แทรกซึมอยู่ในกลไกทางวัฒนธรรม อุดมการณ์ และทุนที่ “ยินยอม” กันในทางสังคม ความเป็นอิสระของกลุ่มจึงไม่ใช่เพียงกลยุทธ์ทางการเงิน หากแต่เป็นการปลดแอกตนเองจากการครอบงำของอำนาจนำที่มองชาวบ้านเป็น “ผู้รับพัฒนา” แทนที่จะเป็น “ผู้กำหนดทิศทางพัฒนา”

ในเชิงการเมือง กลุ่มรักษาสีเขียวของวาทะอย่างชัดเจนว่าเป็น “องค์กรภาคประชาชน” ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองใด ไม่ว่าฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายค้าน แม้สมาชิกกลุ่มจะมีบทบาทสาธารณะ เช่น เป็นครู นักวิจัย หรือนักอนุรักษ์ แต่ไม่มีบุคคลใดใช้เวทีของกลุ่มในการแสวงหาประโยชน์ทางการเมือง สอดคล้องกับข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่ง ได้กล่าวไว้ว่า

“...เราพูดในนามของคนริมฝั่งโขง ไม่ใช่พรรคไหนทั้งนั้น ถ้าเรามัวแต่ไปชูธงพรรค ประชาชนจะไม่ฟังเราอีก...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ดังนั้น ความเป็นอิสระของกลุ่มจึงมิได้เป็นเพียงการรักษาภาพลักษณ์ แต่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการธำรง “ความชอบธรรม” (Legitimacy) ในฐานะขบวนการที่ยึดโยงกับความทุกข์และความหวังของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง นอกจากนี้ กลุ่มยังหลีกเลี่ยงการรับทุนที่แฝงข้อผูกพันด้านนโยบาย เช่น การไม่รับทุนจากรัฐหรือโครงการระหว่างประเทศที่อาจมีเป้าหมายในการควบคุมหรือสลายความเข้มแข็งของภาคประชาชน

แม้การอ้างความอิสระจากพรรคการเมืองและทุนภายนอกจะเป็นยุทธศาสตร์ที่แข็งแกร่งของกลุ่มรักษัเชิงของ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า ความอิสระนี้ก็แฝงไว้ด้วย “ต้นทุนทางการเมืองและเศรษฐกิจ” ที่ไม่อาจมองข้าม ในแง่หนึ่ง การไม่ยอมรับเงินทุนจากภายนอกหรือการปฏิเสธการเข้าร่วมกับกลุ่มการเมืองใด ๆ ทำให้กลุ่มมีข้อจำกัดด้านทรัพยากรในการขยายขอบเขตการเคลื่อนไหวหรือยกระดับการต่อรองในเวทีระดับประเทศหรือภูมิภาค ตัวอย่างเช่น ในหลายช่วงเวลา กลุ่มต้องอาศัยแรงงานอาสาสมัคร การบริจาคขนาดเล็กจากชุมชน และการอุทิศตนของสมาชิกซึ่งไม่ยั่งยืนในระยะยาว

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองว่า “ต้นทุน” เหล่านี้กลับกลายเป็น “คุณค่า” ที่สร้างความชอบธรรมในสายตาสาธารณะ ความไม่สังกัดพรรคการเมืองทำให้กลุ่มสามารถรักษาความเชื่อมั่นจากคนหลากหลายกลุ่มในชุมชน ในขณะที่การไม่รับทุนจากรัฐหรือองค์กรต่างชาติ ทำให้สามารถยืนหยัดท่ามกลางแรงกดดันทางนโยบายหรือผลประโยชน์เชิงอำนาจได้อย่างมั่นคง

กล่าวโดยสรุป ความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่ของกลุ่มรักษัเชิงของมิได้เป็นเพียงกลยุทธ์บริหารจัดการองค์กร แต่เป็น **ยุทธศาสตร์เชิงอุดมการณ์ในการทำทนายอำนาจนำแบบรัฐนิยมและทุนนิยมพัฒนา** กลุ่มสามารถอ้างความน่าเชื่อถือและอัตลักษณ์ในฐานะขบวนการประชาชนอย่างมั่นคง ผ่านการสร้างควมไว้วางใจจากชุมชน การยึดโยงกับทุนทางสังคม และการยืนหยัดต่อความพยายามครอบงำจากภายนอก ซึ่งทำให้กลุ่มนี้เป็นตัวอย่างสำคัญของ “ขบวนการต่อต้านจากฐานราก” ที่มีพลังทางสังคมสูงอย่างยั่งยืน

6.5.2 ความยึดโยงกับชุมชนฐานราก กลไกสร้างความชอบธรรมของกลุ่มรักษัเชิงของ

หนึ่งในรากฐานความชอบธรรมของกลุ่มรักษัเชิงของ คือการยึดโยงกับชุมชนฐานรากทั้งในเชิงกระบวนการและอุดมการณ์ ผ่านการสร้างพื้นที่มีส่วนร่วม การผลิตองค์ความรู้ร่วมกับชาวบ้าน และการสื่อสารสาธารณะอย่างโปร่งใส ซึ่งกลายเป็นกลไกหลักในการสร้างความไว้วางใจและการสนับสนุนทางสังคมจากประชาชนในพื้นที่

1) เวทีสาธารณะและประชาคมท้องถิ่น

กลุ่มรักษัเชิงของจัดเวทีประชาคมอย่างต่อเนื่อง โดยเปิดพื้นที่สำหรับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและร่วมกันพิจารณาทางเลือกเชิงนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรในลุ่มน้ำโขง เช่น เวทีอภิปรายเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง หรือโครงการเขื่อนในลาวที่อาจส่งผลกระทบต่อฝั่งไทย (Asia Foundation, 2023) เวทีเหล่านี้มิได้จำกัดอยู่ที่การให้ข้อมูล หากแต่เปิดโอกาสให้เสียงของประชาชนกลายเป็นฐานการตัดสินใจหลัก สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“...การที่กลุ่มฯ เชิญพระ เฒ่าเจ้า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมานั่งฟังงานวิจัยเรื่องพันธุ์ปลาแล้วพูดคุยกัน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ามีส่วนร่วมจริง ไม่ใช่แค่รับฟัง...” (A4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้นี้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของชาวบ้านจาก “ผู้ฟัง” ที่อยู่ปลายทางของกระบวนการให้ข้อมูล มาเป็น “ผู้มีส่วนร่วม” ในการพิจารณาข้อมูล ตั้งคำถาม และร่วมเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะที่มีผลต่อชีวิตและทรัพยากรในท้องถิ่น การเชิญ พระ เฒ่าเจ้า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของ “อำนาจดั้งเดิม” และ “วัฒนธรรมท้องถิ่น” มาเข้าร่วมกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ สะท้อนยุทธศาสตร์ของกลุ่มในการทำให้ ความรู้ทางวิชาการ (เช่น งานวิจัยเรื่องพันธุ์ปลา) ไม่แยกขาดจาก ความรู้ชุมชน ซึ่งอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) เรียกว่า “การเชื่อมโยงปัญญาชนจัดตั้งกับสามัญชน” เพื่อเปลี่ยนความรู้ให้กลายเป็นพลังทางการเมือง

2) การวิจัยร่วมชุมชน (Thai Baan Research)

กลุ่มรักษ์เชียงของได้นำกระบวนการ “วิจัยชาวบ้าน” มาเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นร่วมกับชุมชน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการอย่างใกล้ชิด ตัวอย่างที่เด่นชัด คือการสำรวจพันธุ์ปลา ระบบนิเวศ และแหล่งน้ำที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในกลุ่มน้ำโขง ลำห้วย และพื้นที่ชุ่มน้ำต่าง ๆ ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ไม่เพียงสร้างฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีคุณภาพในเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับความรู้ของชุมชนให้เป็นที่ยอมรับในฐานะความรู้ทางเลือก (Alternative Knowledge) ที่สามารถใช้ต่อรองกับรัฐและผู้มีอำนาจได้ คำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล ได้กล่าวไว้ว่า

“...เมื่อผมถือไมโครโฟนแล้วบอกนักวิจัยว่าปลาชนิดนี้มันวางไข่ช่วงไหน นักวิจัยเขาจด ผมเลยรู้ว่าความรู้ของเราใช้ได้...” (A1, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 21 มิถุนายน 2567)

ผู้วิจัยมองว่า คำกล่าวนี้นี้ สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านของอัตลักษณ์จาก “ผู้ให้ข้อมูล” ไปสู่ “เจ้าขององค์ความรู้” หรือแม้แต่ “นักวิจัยชุมชน” ที่มีสิทธิในการกำหนดความรู้ของตนเองภายในระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ขณะเดียวกัน ความรู้พื้นถิ่นที่ถูกมองข้ามว่าไม่ถูกต้องตามกระบวนการวิจัยตามหลักวิชาการ กลับได้รับการยอมรับและมีสถานะเทียบเท่าความรู้ทางวิชาการในเวทีนี้ ในมุมมองของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) การทำให้ชาวบ้านรับรู้ว่าคุณค่าความรู้ของตนเองมีคุณค่าและสามารถ “พูดได้” ในเวทีวิชาการ เป็นหนึ่งในกลไกการสังสม อำนาจนำทางวัฒนธรรม (Cultural Hegemony) ที่มีได้ใช้กำลังหรือกฎหมายบังคับ แต่เป็นการเปลี่ยน สามัญสำนึก (Common Sense) ของทั้งผู้รู้และผู้ถูกปกครองว่า ใครมีสิทธิพูด ใครมีสิทธิรู้ และใครควรกำหนดทิศทางของชุมชน ฉะนั้นพฤติกรรมง่าย ๆ อย่างการที่นักวิจัย “จด” ข้อมูลจากชาวบ้าน จึงไม่ใช่เพียงการเก็บข้อมูล แต่เป็นการ ยอมรับอำนาจชุดความคิด ของชาวบ้าน และเปิดพื้นที่การเมืองแห่งใหม่ในรูปแบบของ “ความรู้ที่ต่อรองได้”

3) การสร้างเครือข่ายผู้นำและองค์กรท้องถิ่น

กลุ่มรักษ์เชียงของประสานงานกับเครือข่ายผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมในภาคเหนือ เพื่อกระจายข้อมูลข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ กลไกนี้ช่วยให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านทรัพยากรได้รวดเร็ว และกลุ่มฯ เองก็สามารถรวบรวมเสียงสะท้อนจากพื้นที่ได้ครอบคลุม

4) การสื่อสารข้อมูลสู่สาธารณะ

นอกจากงานภายในชุมชน กลุ่มรักษ์เชียงของยังผลิตรายงานและสื่อสารผลการศึกษาสู่สาธารณะทั้งภาษาไทยและอังกฤษ เพื่อขยายผลการเคลื่อนไหวสู่ระดับนโยบาย ตัวอย่างเช่น รายงานผลการศึกษาระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ระดับนานาชาติ เช่น ARI.NUS หรือ Mongabay ได้รับการอ้างอิงอย่างกว้างขวาง และช่วยให้กลุ่มสามารถเรียกร้องให้รัฐบาลไทยยุติโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในปี 2563 ได้สำเร็จ (องค์กรเฝ้าระวังแม่น้ำโขง, 2563; News.mongabay.com, 2021) ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่ง ได้กล่าวไว้ว่า

“...เสียงประชาชนในพื้นที่วันนี้ต้องส่งไปถึงรัฐบาล เพราะพวกเขายู่กับแม่น้ำมานาน และรู้ดีที่สุดว่ามันเปลี่ยนไปอย่างไร...” (A5, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 25 มิถุนายน 2567)

คำกล่าวนี้สะท้อนการยืนยัน “สิทธิในการพูด” (Right to Speak) ของชาวบ้านในฐานะผู้มีประสบการณ์ตรง ซึ่งแตกต่างจากมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐหรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก คำพูดนี้ชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจที่ลึกซึ้งของชาวบ้านต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และเรียกร้องให้เสียงของพวกเขาถูกนับว่าเป็นข้อมูลที่มีน้ำหนักในการตัดสินใจเชิงนโยบาย

ดังนั้น การเผยแพร่ผลวิจัยในระดับสากลไม่ใช่แค่การประชาสัมพันธ์ แต่คือยุทธวิธีทางการเมืองที่ลึกซึ้งของขบวนการภาคประชาชน ที่ใช้ความรู้และภาษาเชิงวิชาการเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังต่อรองกับรัฐและทุนข้ามชาติในบริบทของความขัดแย้งด้านทรัพยากรข้ามพรมแดน

5) ความไว้วางใจและการยอมรับจากชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของกับชุมชนท้องถิ่นมิได้ตั้งอยู่บนฐานของการให้ความช่วยเหลือแบบภายนอก แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เติบโตมาจาก “ความไว้วางใจและการยอมรับร่วมกัน” ผ่านการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องในภูมิทัศน์ของชีวิตชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการปกป้องแม่น้ำ การผลิตองค์ความรู้ หรือการสร้างพื้นที่เจรจาระหว่างประชาชนกับรัฐ กลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) จากภายนอก” หรือ “ขบวนการเคลื่อนไหวเฉพาะกิจ” แต่กลายเป็น “ส่วนหนึ่งของชุมชน” ที่มีบทบาททางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองอย่างลึกซึ้ง ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไว้ว่า

“...ไม่มีเรา-เขาแล้ว มันคือพวกเดียวกัน คนเผ่าคนแก่เขาเรียกเราว่า ‘ลูกหลานแม่น้ำ’ เราก็เลยทำเหมือนเราดูแลบ้านตัวเอง...” (A4, ผู้ให้สัมภาษณ์, วันที่ 17 มิถุนายน 2567)

คำสัมภาษณ์นี้สะท้อนการทำงานที่ไม่ใช่เพียงการเข้าไปทำงานเชิงกิจกรรม แต่คือการดำเนินงานที่อยู่ในการดำรงชีวิต เป็นวิถีการดำรงชีวิต ความผูกพันนี้ทำให้การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมีพลังทางสังคมที่ยั่งยืน ไม่ใช่แค่ในเชิงนโยบาย แต่ในเชิงจิตวิญญาณของความเป็นชุมชน

กล่าวโดยสรุป ยุทธวิธีการดำรงความอิสระและสร้างความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เป็นเพียงเรื่องของโครงสร้างองค์กรหรือการบริหารทุน แต่เป็น “ยุทธศาสตร์เชิงอุดมการณ์” ที่สะท้อนการต่อสู้กับอำนาจในทุกระดับ ผ่านการยึดโยงกับชุมชนฐานราก การผลิตองค์ความรู้จากท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่ท้าทายแนวคิดการพัฒนาแบบรัฐนิยมและทุนนิยมสมัยใหม่ กลุ่มรักษ์เชียงของจึงไม่เพียงเป็นนักเคลื่อนไหวเชิงสิ่งแวดล้อม หากแต่เป็น ปัญญาชนจัดตั้งร่วมสมัย ที่ต่อสู้เพื่อสังคมที่ยุติธรรมบนฐานของความรู้ ความสัมพันธ์ และความยินยอมของประชาชน

กลุ่มรักษ์เชียงของถือเป็นตัวอย่างสำคัญของขบวนการภาคประชาชนที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขง โดยไม่ได้จำกัดเพียงการต่อต้านโครงการพัฒนาเชิงกายภาพ หากแต่ดำเนินยุทธศาสตร์การต่อสู้ในมิติทางความคิดอย่างเป็นระบบ ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของ สะท้อนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกป้องแม่น้ำและชุมชน โดยอาศัยเครื่องมือและแนวทางหลากหลาย ทั้งการผลิตองค์ความรู้จากฐานราก การสร้างเครือข่ายข้ามระดับ การใช้สื่อสร้างสรรค์ ตลอดจนการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และสันติวิธี อีกทั้งยังรักษาความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐและทุน เพื่อยืนยันจุดยืนของขบวนการที่มีความยึดโยงกับชุมชนอย่างแท้จริง

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ยุทธวิธีการต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของสามารถจำแนกออกเป็น 5 ด้านหลัก ได้แก่ 1) การผลิตความรู้เพื่อการต่อรองเชิงนโยบาย, 2) การสร้างเครือข่ายและพันธมิตร, 3) การใช้สื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและความรู้, 4) การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติ และ 5) การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังภาพที่ 5 ดังนี้

ภาพที่ 5 ยุทธวิธีการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงของ

(ที่มา: ผู้วิจัย)

6.6 สรุปท้ายบท

ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งอธิบายยุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567 การวิเคราะห์ในประเด็นนี้จึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวที่มีความซับซ้อนทางยุทธศาสตร์ และเปิดเผยบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในการท้าทายอำนาจในการนิยามความหมายในสังคมไทย เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของงานวิจัย ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มิใช่เพียงการคัดค้านโครงการพัฒนาเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่ลุ่มลึก โดยเฉพาะในประเด็น “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์หลักในการทำทลายและรื้อถอนอำนาจนำของรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ กลุ่มรักษ์เชียงของมิได้จำกัดตนเพียงบทบาทของผู้ต่อต้าน หากแต่ได้พัฒนา “ชุดความคิด” จากฐานชุมชน โดยการผลิตความรู้ สื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ และสร้างเครือข่ายแนวร่วมในระดับต่าง ๆ เพื่อสร้างทางเลือกในการจัดการทรัพยากรที่มีรากฐานจากวิถีชุมชนและความเป็นธรรมทางสังคม

ยุทธวิธีและกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มนี้จึงไม่ใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูล หากแต่เป็นการ “เสนอสามัญสำนึกใหม่” (New Common Sense) ที่เชื่อมโยงมิติชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกัน และแสดงให้เห็นว่า การจัดการแม่น้ำโขงมิใช่เรื่องของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของอำนาจ ความยุติธรรม และอัตลักษณ์ชุมชนด้วย

จากการศึกษาพบว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดสามารถจำแนกเป็น 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย

กลุ่มรักษ์เชียงของได้วางรากฐานการต่อสู้ไว้บนการผลิตความรู้จากท้องถิ่น โดยเฉพาะในรูปแบบ “วิจัยชาวบ้าน” ซึ่งทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้รู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของตนเองอย่างแท้จริง การผลิตองค์ความรู้จากชุมชน เช่น การจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” การวิจัยชาวบ้านเกี่ยวกับพันธุ์ปลาและกระแสน้ำ รวมถึงการบันทึกความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับสังคมภายนอกผ่านรายงาน สารคดี บทความ และเวทีอภิปราย กลุ่มสามารถแปลง “ความรู้จากประสบการณ์” ให้กลายเป็น “พลังต่อรองเชิงนโยบาย” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น กลุ่มรักษ์เชียงของเลือกใช้ยุทธวิธีที่มุ่ง “ปลดแอกความคิด” ของชุมชนและสังคมจากการครอบงำของชุดความคิดการพัฒนาแบบบนลงล่างที่รัฐและทุนครอบงำมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะการทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเพียงเส้นทางคมนาคมทางเศรษฐกิจ แต่ทว่ากลุ่มรักษ์เชียงของได้เสนอภาพแม่น้ำในฐานะ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงนิเวศ วัฒนธรรม วิถี

ชุมชน และจิตวิญญาณ การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากจึงเป็นหัวใจของยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ซึ่งกลายเป็นโลกทัศน์ทางเลือกที่ท้าทายกับกรอบแนวคิดกระแสหลัก

อีกยุทธวิธีหนึ่งที่โดดเด่นคือการสร้าง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ที่เกิดจากฐานรากของชุมชน เช่น ครูใหญ่ ผู้นำชาวบ้าน เยาวชน และพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทในการสื่อสารแนวคิดของกลุ่มในเชิงนโยบาย ความสามารถของปัญญาชนอินทรีย์เหล่านี้อยู่บนพื้นฐานการเชื่อมโยงระหว่าง “โลกประสบการณ์” ของคนในพื้นที่กับ “ภาษาเชิงวิชาการ” และ “ชุดความคิดใหม่” ซึ่งสามารถทำให้เสียงของชุมชนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบนโยบายและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับกว้าง

2. การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง

การต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้เกิดจากการเคลื่อนไหวเดียว หากแต่เกิดจากการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับต่างๆ ตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน ไปจนถึงเครือข่ายระดับภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงและระดับนานาชาติ องค์กรภาคประชาสังคม สื่อ และสถาบันการศึกษาระดับโลก ล้วนเป็น “ผู้เล่นร่วม” ที่ส่งเสริมให้เสียงของชาวบ้านเข้าถึงเวทีระดับสูงได้มากขึ้น ทั้งนี้ การที่กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ยืนยันความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่ ทำให้กลุ่มฯสามารถรักษาความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจจากประชาชนได้อย่างมั่นคง

นอกจากนั้นยุทธวิธีการขยายตัวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของสุพรรณมิตรเชิงกฎหมาย วิชาการ และเวทีระหว่างประเทศ มิได้เป็นเพียงการ “ขยายขอบเขตการเคลื่อนไหว” เท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างกลไกต่อรูปแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนดุลอำนาจจากภาคประชาชนสู่ระบบนโยบาย โดยไม่ต้องพึ่งพาการเผชิญหน้าโดยตรงกับรัฐหรือทุนอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิด “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระยะยาวจำเป็นต้องอาศัยการสร้าง “ฐานทางอุดมการณ์” ให้หยั่งรากในสถาบัน ความรู้ และเครือข่ายทางวัฒนธรรมของสังคม

3. การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่เข้าใจบทบาทของ “ความคิด” ในการจัดระเบียบสังคม จึงพยายามเสนอ “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายกับชุดความรู้แบบรัฐนิยม โดยการสื่อสารผ่านหลากหลายช่องทาง ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น รายงานการวิจัยท้องถิ่น หนังสือ “แม่น้ำคือชีวิต”

สารคดีมัลติมีเดีย เช่น วิดีโอและคลิปออนไลน์ที่แสดงผลกระทบจากโครงการพัฒนา

สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ของกลุ่มฯ ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะในการเสนอชุดความคิดของกลุ่มฯ

การสื่อสารดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อเผยแพร่ข้อมูล แต่คือการเปลี่ยน “กรอบการรับรู้” ของสังคมที่เคยเชื่อในอุดมการณ์การพัฒนาเชิงโครงสร้าง ให้กลับมาถามถึงคุณค่าของชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในแบบชุมชน สู่เวทีสาธารณะทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอย่างเป็นขั้นตอน

4. การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าโดยตรงอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของใช้ยุทธวิธีไม่ใช่ความรุนแรง กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศิลปะเป็นเครื่องมือหลักในการ “ผลิตความหมายใหม่” ให้แก่แม่น้ำ เช่น การจัดล่องเรือธรรมยาตรา พิธีกรรมบูชาแม่น้ำ การรณรงค์ผ่านเพลงพื้นบ้าน ละครเวที และภาพถ่ายสารคดี โดยเนื้อหาของกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนจิตวิญญาณของชุมชน แต่ยังสามารถแปลงกิจกรรมเป็น “ภาษาเชิงนโยบาย” ได้ด้วยการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน สื่อทางเลือก และเวทีการเจรจากับรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ

จากมุมมองของผู้วิจัย การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของสะท้อนถึงการใช้อยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดอย่างชัดเจน กลุ่มสามารถแทรกซึมเข้าไปในกระแสหลักของนโยบายการพัฒนา ผ่านการใช้สื่อศิลปะและวัฒนธรรมที่ไม่เพียงแค่สื่อสารความสำคัญของการอนุรักษ์แม่น้ำ แต่ยังเสริมสร้างอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมในการเคลื่อนไหวโดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็นการ “ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” ที่ท้าทายการครอบงำทางอำนาจที่มีอยู่ในสังคมและรัฐ

5. การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ยังสามารถรักษา “ความเป็นอิสระทางอุดมการณ์” ได้อย่างชัดเจน โดยหลีกเลี่ยงการรับงบประมาณที่มีเงื่อนไขจากรัฐหรือกลุ่มทุน การระดมทุนจากชุมชนและองค์กรที่ไม่ครอบงำทิศทางการเคลื่อนไหวและความคิด ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินยุทธศาสตร์ชุดความคิดอย่างเสรีและยืดหยุ่น ไม่ถูกกลืนไปกับกระแสความช่วยเหลือจากองค์กรหน่วยงานต่างๆ ที่ทำให้ภาคประชาชนอ่อนแอในระยะยาว

ความเป็นอิสระของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของจากพรรคการเมืองและกลุ่มทุนใหญ่มิได้เป็นเพียงกลยุทธบริหารจัดการองค์กร แต่เป็น ยุทธวิธีเชิงอุดมการณ์ในการทำให้อำนาจนำแบบรัฐนิยมและทุนนิยมพัฒนา กลุ่มสามารถธำรงความน่าเชื่อถือและอัตลักษณ์ในฐานะขบวนการประชาชนอย่างมั่นคงผ่านการสร้างความไว้วางใจจากชุมชน การยึดโยงกับทุนทางสังคม และการยืนหยัดต่อความพยายามครอบงำจากภายนอก ซึ่งทำให้กลุ่มเป็นตัวอย่างสำคัญของ “ขบวนการต่อต้านจากฐานราก” ที่มีพลังทางสังคมสูงอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้จำกัดอยู่เพียงการคัดค้านเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึง ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด ที่มีพลวัตและหลากหลาย โดย

กลุ่มได้ใช้การผลิตองค์ความรู้จากฐานราก การสร้างเครือข่าย การสื่อสารผ่านสื่อ กิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ และการรักษาความอิสระทางอุดมการณ์ เพื่อสร้างอำนาจนำจากฐานราก ยุทธวิธีเหล่านี้จึงไม่เพียงเป็นกลยุทธ์การต่อรองเชิงนโยบาย แต่ยังเป็นการวางฐานทางอุดมการณ์ที่ยั่งยืนให้กับสังคมในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงได้สรุปประเด็นสำคัญของยุทธวิธีของกลุ่มรักษะเชิงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดประกอบด้วย 5 ประเด็น ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 ยุทธวิธีของกลุ่มรักษะเชิงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2538-2567

ลำดับ	ประเด็นยุทธวิธี	สาระสำคัญ
1	การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย	- ใช้ “วิจัยชาวบ้าน” และ “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” เป็นเครื่องมือ - แปลงความรู้จากประสบการณ์ชุมชนเป็นพลังต่อรองเชิงนโยบาย - เสนอภาพแม่น้ำโขง = “พื้นที่วิถีชีวิต” แทน “ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ” - สร้างปัญญาชนจัดตั้ง (ครูท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เยาวชน พระสงฆ์) เชื่อมโลกประสบการณ์กับภาววิชาการ
2	การสร้างเครือข่ายและพันธมิตร	- สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค กลุ่มน้ำโขง และระดับนานาชาติ - สร้างพันธมิตรกับนักวิชาการ องค์กร NGO สื่อ และเครือข่ายระหว่างประเทศ - ยืนยันความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่ - ใช้เครือข่ายเป็นกลไกต่อรองแบบใหม่ที่สอดคล้องกับแนวคิด War of Position ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)
3	การใช้สื่อเพื่อการสื่อสารและต่อรอง	- ใช้สื่อหลากหลาย: รายงาน หนังสือ สื่อมัลติมีเดีย สื่อสังคมออนไลน์ - เปลี่ยนกรอบการรับรู้ของสังคมจากรัฐนิยม เป็นคุณค่าของชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ลำดับ	ประเด็นยุทธวิธี	สาระสำคัญ
		- สื่อทำหน้าที่สร้าง “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายอุดมการณ์การพัฒนาแบบบนลงล่าง
4	การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าโดยตรงอย่างสันติ	- ใช้กิจกรรมวัฒนธรรมและศิลปะ เช่น ธรรมยาตราล่องเรือ พิธีบูชาแม่น้ำ เพลงพื้นบ้าน ละครเวที ภาพถ่ายสารคดี - กิจกรรมสะท้อนจิตวิญญาณชุมชน และถูกแปลงเป็น “ภาษาเชิงนโยบาย” ผ่านสื่อและเวทีสาธารณะ - เป็นยุทธวิธีสันติวิธีที่ใช้ศิลปวัฒนธรรมในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด
5	การดำรงความอิสระและความชอบธรรม	- ไม่รับทุนที่มีเงื่อนไขจากรัฐ/ทุนใหญ่ - ระดมทุนจากชุมชนและองค์กรที่ไม่ครอบงำทิศทางการดำเนินงานของกลุ่ม - รักษาความเป็นอิสระทางอุดมการณ์เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจจากสังคม

(ที่มา:ผู้วิจัย)

ดังนั้นผู้เขียนจึงสามารถสรุปได้ว่า ยุทธวิธีของกลุ่มรักษัเชียงใหม่ของได้แสดงให้เห็นถึงการใช้องค์กรช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด" ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี เพื่อสร้างความชอบธรรมใหม่ในการจัดการทรัพยากรแม่น้ำโขง กล่าวคือ จากพื้นที่ที่รัฐมักมองว่าเป็นแหล่งทรัพยากรเศรษฐกิจ กลุ่มรักษัเชียงใหม่ของได้ทำให้แม่น้ำกลายเป็น “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม สังคม และจิตวิญญาณของชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างชุดความคิดใหม่ที่ท้าทายระเบียบอำนาจนำของรัฐและทุนโดยอาศัยเครื่องมือและยุทธวิธีที่หลากหลาย ทั้งการผลิตองค์ความรู้จากฐานราก การสร้างเครือข่ายข้ามระดับ การใช้สื่อสร้างสรรค์ ตลอดจนการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และสันติวิธี อีกทั้งยังรักษาความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐและทุน เพื่อยืนยันจุดยืนของขบวนการที่มีความยึดโยงกับชุมชนอย่างแท้จริงยุทธวิธีเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญที่กลุ่มรักษัเชียงใหม่ของ ใช้ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ที่ไม่ได้เพียงแค่ปกป้องสิ่งแวดล้อมแต่ยังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน โดยทำให้เสียงของชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐมากขึ้น

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย คุณูปการงานวิจัย

ข้อจำกัดของการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จากบทที่ 4 บทที่ 5 และบทที่ 6 อาจกล่าวได้ว่าแม่น้ำโขงเป็นเส้นเลือดที่สำคัญของดินแดนอุษาคเนย์และจีนตอนใต้ ถือได้ว่าเป็นสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในอุษาคเนย์มานับพันปี ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้ก้าวเข้าสู่กระแสความทันสมัยอย่างเต็มตัว ด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คลื่นของการอพยพแรงงาน การไหลเวียนของสินค้า และเครือข่ายคมนาคมที่เชื่อมโยงกันอย่างคล่องตัว ได้ทำลายข้อจำกัดที่เคยเป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือในภูมิภาค กระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนให้ลุ่มน้ำโขงกลายเป็น 'ชุมชนในจินตนาการ' (Imagined Communities) รูปแบบใหม่ ผู้คนไม่ได้ยึดโยงอัตลักษณ์เพียงกับรัฐชาติอีกต่อไป หากแต่เริ่มมองเห็นการเชื่อมต่อข้ามพรมแดนและสำนึกความเป็นประชาคมร่วมกัน (Anderson, 1983) แม่น้ำโขงที่เคยทำหน้าที่เป็นเส้นแบ่งพรมแดนของรัฐ กำลังได้รับการตีความใหม่ให้เป็นสะพานแห่งความร่วมมือและการพัฒนาภายใต้แนวคิดของเศรษฐกิจเชื่อมโยง แม่น้ำโขงจึงมิได้เป็นเพียงแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ หากแต่เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่ถูกช่วงชิงโดยกลุ่มอำนาจหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นรัฐ สถาบันระหว่างประเทศ หรือบริษัทข้ามชาติ ซึ่งล้วนใช้ชุดความคิด “การพัฒนา” เป็นเครื่องมือเพื่อแปลงสภาพแม่น้ำให้ตอบสนองต่อผลประโยชน์ของทุนข้ามชาติ ไม่ว่าจะเป็นการระเบิดเกาะแก่ง การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือการเดินเรือพาณิชย์

การพัฒนาเชิงโครงสร้างดังกล่าวถูกวิพากษ์ว่าเป็นการสะสมทุนผ่านการยึดครองทรัพยากร (Accumulation by Dispossession) ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสูญเสียสิทธิในการจัดการแม่น้ำและทรัพยากรของตนเอง ทั้งยังทำให้วิถีชีวิตที่พึงพิงธรรมชาติเสื่อมถอยลงอย่างไม่เป็นธรรม ภายใต้ภาพลวงของความเจริญ

ในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ กลุ่มรักษ์เชียงของได้แสดงบทบาทในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ตอบโต้การครอบงำของรัฐและทุน โดยใช้อำนาจชุดความคิดผ่านการผลิตความรู้ท้องถิ่น เช่น การบันทึกเรื่องราว การสำรวจพันธุ์ปลา และพิธีกรรมแม่น้ำ เพื่อท้าทายภาพจำแบบกระแสหลักที่มองแม่น้ำเพียงในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น

ด้วยบทบาทของกลุ่มรักษ์เชียงของในการต่อต้านกระแสการพัฒนาที่ครอบงำ ผ่านการฟื้นฟูความรู้ท้องถิ่นและการต่อรองเชิงสัญลักษณ์กับอำนาจรัฐและทุน จึงสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองของประชาชนในลุ่มน้ำโขงอย่างชัดเจน จากบทที่ 4 ถึงบทที่ 6 ได้แสดงให้เห็นภาพรวมของบริบทเชิงโครงสร้าง แนวทางการ

เคลื่อนไหว และยุทธวิธีของกลุ่มรักษั้เชียงของในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ในบทที่ 7 ผู้วิจัยจึงจะมุ่งอธิบายข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาทั้งเชิงประจักษ์และเชิงทฤษฎี พร้อมทั้งชี้ให้เห็นคุณูปการของงานวิจัยทางรัฐศาสตร์ ตลอดจนพิจารณาข้อจำกัดและข้อเสนอแนะของการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางต่อยอดในอนาคตอย่างรอบด้าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

7.1 สรุปผลการวิจัย

7.1.1 สรุปผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาพัฒนาการการเคลื่อนไหวและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษั้เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

ตลอดระยะเวลาที่สามทศวรรษที่ผ่านมา กลุ่มรักษั้เชียงของได้แสดงให้เห็นถึงพลวัตของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ไม่เพียงแต่ปกป้องแม่น้ำโขงจากโครงการพัฒนามิติเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังได้พัฒนากลไกการเรียนรู้ การผลิตความรู้ และการสร้างเครือข่ายที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในเชิงวัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น กลุ่มรักษั้เชียงของมิได้เป็นเพียงองค์กรสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน แต่คือขบวนการที่มีลักษณะของ “องค์กรทางอุดมการณ์” ที่ต่อสู้กับระเบียบอำนาจของรัฐและทุนอย่างมีโครงสร้างและความต่อเนื่อง กลุ่มใช้ยุทธศาสตร์หลากหลายทั้งเชิงข้อมูลวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเสนอ “สามัญสำนึกใหม่” ที่มีรากฐานอยู่บนวิถีชีวิต ความรู้ และจิตวิญญาณของคนท้องถิ่น แทนที่ “สามัญสำนึกแบบรัฐนิยม” ที่มองแม่น้ำโขงในฐานะทรัพยากรเชิงเศรษฐกิจที่ต้องถูกจัดการจากบนลงล่าง

พัฒนาการเชิงพลวัตของกลุ่มรักษั้เชียงของตลอดช่วงเวลากว่า 30 ปี แสดงให้เห็นถึงลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีได้ดำเนินอยู่บนเส้นตรง หากแต่มีการปรับตัวอย่างต่อเนื่องตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แบ่งพัฒนาการของกลุ่มรักษั้เชียงของตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึง พ.ศ. 2567 โดยแบ่งเป็นช่วงการพัฒนาที่สำคัญออกเป็น 4 ระยะ เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของการเคลื่อนไหวภาคประชาชน การปรับตัวต่อโครงสร้างอำนาจรัฐ-ทุน และการก่อรูปทางเลือกการพัฒนาที่อิงอยู่บนฐานความยั่งยืนของธรรมชาติและศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

ระยะแรก จุดเริ่มต้น: การรวมตัวเพื่อปกป้องแม่น้ำ (ช่วง พ.ศ. 2538-2545)

กลุ่มรักษั้เชียงของเริ่มก่อตัวจากการรวมตัวของชาวบ้าน ครูท้องถิ่น และนักกิจกรรมในพื้นที่ที่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ทั้งในด้านระดับน้ำ การหายไปของพันธุ์ปลา และการลดลงของความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างเขื่อนน้ำจึมในลาว และการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการพัฒนาในภูมิภาค จุดเปลี่ยนสำคัญคือการจัดกิจกรรมสำรวจพันธุ์ปลา

โดยคนในพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ “การผลิตองค์ความรู้จากชาวบ้าน” และการสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแม่น้ำโขงจากฐานราก (Manorom, 2017) ในระยะนี้ ตัวแสดงหลักคือผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้าน ครูใหญ่ และพระสงฆ์ ซึ่งมีความน่าเชื่อถือในพื้นที่ และสามารถเป็นตัวกลางในการสื่อสารระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะที่สอง การเติบโต: จากกลุ่มเผ่าระวางสู่ขบวนการภาคประชาชน (ช่วง พ.ศ. 2545–2550)

ในช่วงทศวรรษ 2540–2550 กลุ่มรักษ์เชียงของได้พัฒนาตนเองจากกลุ่มเคลื่อนไหวเฉพาะกิจไปสู่ “องค์กรภาคประชาชน” ที่มีโครงสร้างการทำงานชัดเจนขึ้น โดยมีการจัดตั้งเวทีชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขยายบทบาทจากกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่นเล็กๆ ไปสู่เครือข่ายภาคประชาชนที่มีจุดยืนชัดเจนในการคัดค้านโครงการขนาดใหญ่ โดยเฉพาะโครงการ “ปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์” กลุ่มฯ ใช้ยุทธวิธีที่หลากหลายในการเคลื่อนไหว กลุ่มรักษ์เชียงของยังเริ่มพัฒนาเครื่องมือทางความคิด เช่น แผนที่ชีวิต และข้อมูลภูมิโนเวศจากชุมชน เพื่อใช้ต่อรองกับรัฐ และกลายเป็นต้นแบบของการเคลื่อนไหวที่เน้น “ข้อมูลจากชาวบ้าน” แทนการพึ่งพาผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกอย่างเดียว

นอกจากนั้นยังเกิดเครือข่ายภาคีทั้งภายในประเทศ เช่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน ขบวนการเคลื่อนไหวในจังหวัดอื่น ๆ และภายนอกประเทศ เช่น เครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong People’s Network) ตัวแสดงในการเคลื่อนไหวเริ่มหลากหลายขึ้น รวมถึงนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) และนักสื่อสารมวลชนอิสระที่มีบทบาทในการผลิตองค์ความรู้และนำประเด็นแม่น้ำโขงเข้าสู่การรับรู้ของสาธารณะ

ระยะที่สาม การเสริมพลัง: การสร้างความรู้และหลักสูตรท้องถิ่น (ช่วง พ.ศ. 2555–2563)

เมื่อการคัดค้านเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐได้ในระยะยาว กลุ่มรักษ์เชียงของจึงปรับยุทธศาสตร์สู่การสร้าง “อำนาจนำทางความคิด” ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำของ” หรือโรงเรียนชุมชนที่เปิดพื้นที่ให้เด็ก เยาวชน และชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับแม่น้ำ วัฒนธรรม ภูมิโนเวศ และการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม

การพัฒนาหลักสูตร “คนเชียงของ” กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า กลุ่มฯ มิได้เน้นการต่อต้านเพียงอย่างเดียว แต่ลงทุนระยะยาวกับ “การสร้างคนรุ่นใหม่” เพื่อสานต่อการเคลื่อนไหวเชิงคุณค่า (ปันแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2564)

ระยะที่สี่ ปัจจุบัน: ขบวนการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมและอธิปไตยทางนิเวศ (พ.ศ. 2563–ปัจจุบัน)

กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถยกระดับสู่การสร้าง “พลังต่อรองเชิงนโยบาย” ได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการผลักดันให้รัฐบาลไทยยุติโครงการระเบิดแก่ง และเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน ตัวแสดงในระยะนี้ขยายไปสู่เวทีระหว่างประเทศ เช่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมสากล สื่อสารมวลชนต่างประเทศ และมหาวิทยาลัยในต่างประเทศที่ร่วมสนับสนุนการผลิตความรู้และเผยแพร่ข้อเท็จจริงเชิงวิพากษ์สู่วงกว้าง กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถจัดเวทีร่วมกับนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยในอาเซียน สหรัฐอเมริกา และองค์กรสื่อสารสาธารณะ ซึ่งสะท้อนความสามารถของกลุ่มในการเคลื่อนย้ายจากการเป็น “ผู้รับผลกระทบ” ไปสู่ “ผู้เสนอทางเลือกเชิงนโยบาย” กลุ่มรักษ์เชียงของได้กลายเป็น “พื้นที่กลางของปฏิสัมพันธ์หลากหลายภาคส่วน” ทั้งภาคประชาสังคม นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) นักสื่อสารมวลชน และข้าราชการท้องถิ่นบางส่วน ทำให้รูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มไม่ยึดติดกับการปะทะโดยตรง หากแต่เป็นการจัดวางยุทธวิธีอย่างยืดหยุ่น มีทั้งการต่อสู้เชิงรับ การผลิตชุดความคิด และการนำเสนอทางเลือกเชิงนโยบายอย่างสร้างสรรค์ในเวทีสาธารณะระดับสูง

ภายหลังจากที่รัฐบาลไทยประกาศ “ยุติโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง” ในปี พ.ศ. 2563 ความเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของได้เปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนาแบบยุทธวิธีการต่อสู้ยกระดับ กลุ่มไม่ยึดติดกับการปะทะโดยตรง หากแต่เป็นการจัดวางยุทธวิธีอย่างยืดหยุ่น มีทั้งการต่อสู้เชิงรับ ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตชุดความคิด การสื่อสารสาธารณะ การผลิตสารคดี การทำงานศิลปะ และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ และการนำเสนอทางเลือกเชิงนโยบายอย่างสร้างสรรค์ในเวทีสาธารณะระดับสูง โดยเน้นการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม เพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด และเสนอภาพจำใหม่ของ “การพัฒนา” ที่ยึดโยงกับสิ่งแวดล้อม ความยั่งยืน และชุมชน

นอกจากนั้นปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงในกระบวนการเคลื่อนไหวในระยะที่ 4 นี้มีลักษณะเป็น “การร้อยรัดระหว่างท้องถิ่นกับโครงสร้างระดับบน” โดยมีใช้ในลักษณะขึ้นต่อ หากแต่เป็นความร่วมมือที่มีเป้าหมายร่วมกันคือการยืนยันสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร แม้จะมีความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐในบางช่วงเวลา แต่กลุ่มสามารถบริหารความสัมพันธ์ด้วยยุทธศาสตร์แบบ “เปิด-ปิด” กล่าวคือ ยอมเจรจาเมื่อมีโอกาสและแสดงจุดยืนชัดเจนเมื่อเกิดการละเมิดสิทธิประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะของขบวนการที่ยืดหยุ่นทางยุทธวิธีแต่มั่นคงทางอุดมการณ์

ผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะการก่อเกิดของกลุ่มรักษ์เชียงของกับตัวแสดงหลากหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) นักสื่อสารสาธารณะ ไปจนถึงข้าราชการท้องถิ่น สะท้อนความสามารถของกลุ่มในการสร้าง “สนามทางอำนาจทางเลือก” ที่มีใช้การฟังฟังโครงสร้าง

จากบนลงล่าง หากแต่เป็นการจัดวางยุทธศาสตร์เชิงอำนาจแบบล่างขึ้นบนอย่างมีชั้นเชิง ความสามารถในการเคลื่อนไหวของกลุ่มจึงไม่ใช่เพียงการคัดค้านเชิงสัญลักษณ์หรือการเคลื่อนไหวเฉพาะกิจเท่านั้น แต่เป็นการประกอบสร้างพื้นที่สาธารณะ สร้างชุดความคิด เปิดพื้นที่ให้กับเสียงของชุมชน ซึ่งในบริบทการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา มักถูกทำให้ “เงียบ” โดยใช้พลังทางวัฒนธรรม ความรู้ และความชอบธรรมของชุมชนในการต่อรองกับรัฐและทุนอย่างมีกลยุทธ์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นรูปแบบของ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ต่อสู้ที่กล่าวคือ กลุ่มรักษ์เชียงของได้ขยายขอบเขตของปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากระดับบุคคลสู่โครงสร้างเชิงสถาบัน ด้วยการเข้าไปอยู่ในบทสนทนานโยบายระดับประเทศและภูมิภาค

จากข้อค้นพบนี้ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เพียงปกป้องสิ่งแวดล้อมเชิงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ได้สร้าง “พื้นที่ทางอำนาจใหม่” ให้กับเสียงของชุมชน ซึ่งในอดีตถูกมองว่าไม่มีความรู้ ไม่มีสถานะ และไม่มีอำนาจต่อรองในกระบวนการพัฒนา การเคลื่อนไหวของกลุ่มมีลักษณะ “การประกอบสร้างโครงสร้างอำนาจใหม่จากล่างขึ้นบน” ที่มีอัตลักษณ์ทางความรู้และชุดความคิดของตนเองชัดเจน อันสามารถท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนได้อย่างทรงพลัง ซึ่งมีความหมายทางรัฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในสังคมที่ประชาธิปไตยมีลักษณะรวมศูนย์ และประชาชนต้องถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงผู้รับผลกระทบ ทั้งยังชี้ให้เห็นว่า การจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโครงสร้างอำนาจ ไม่จำเป็นต้องอยู่บนฐานของความจำนนหรือความหวาดกลัว หากแต่สามารถวางอยู่บนฐานของ “ความมั่นคงในจุดยืน” และ “การออกแบบยุทธวิธีอย่างมีเป้าหมาย”

จากกรณีศึกษานี้ ผู้วิจัยเสนอว่า กลุ่มรักษ์เชียงของได้กลายเป็น “ต้นแบบขบวนการเคลื่อนไหว” ที่ท้าทายกรอบขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิม ๆ ซึ่งมักจำกัดไว้เพียงในเชิงเทคนิคหรือการจัดกิจกรรม แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของได้ใช้ยุทธวิธีบนพื้นฐาน **ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางปัญญา และทุนทางสังคม** อย่างมียุทธศาสตร์ เพื่อท้าทายอำนาจรัฐไทยและทุนข้ามชาติอย่างเป็นระบบ และนี่คือข้อค้นพบเชิงคุณูปการที่ผู้วิจัยเห็นว่า จะเป็นหมุดหมายสำคัญต่อการศึกษากลุ่มประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัยต่อไป

7.1.2 สรุปผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษายุทธวิธีและการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวด้านการอนุรักษ์แม่น้ำโขงของกลุ่มรักษ์เชียงของระหว่างปี พ.ศ. 2538-2567

การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของตลอดระยะเวลากว่าสามทศวรรษที่ผ่านมา มิใช่เพียงการคัดค้านโครงการพัฒนาเชิงกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่ลุ่มลึก

โดยเฉพาะในประเด็น “การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์หลักในการทำทลายและรื้อถอนอำนาจนำของรัฐและทุนอย่างเป็นระบบ กลุ่มรักษัเชิงของมิได้จำกัดตนเพียงบทบาทของผู้ต่อต้านหากแต่ได้พัฒนา “ชุดความคิด” จากฐานชุมชน โดยการผลิตความรู้สื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ และสร้างเครือข่ายแนวร่วมในระดับต่าง ๆ เพื่อสร้างทางเลือกในการจัดการทรัพยากรที่มีรากฐานจากวิถีชุมชน

ยุทธวิธีและกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มนี้จึงไม่ใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูลหากแต่เป็นการ “เสนอสามัญสำนึกใหม่” (New Common Sense) ที่เชื่อมโยงมิติชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกัน และแสดงให้เห็นว่า การจัดการแม่น้ำโขงมิใช่เรื่องของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของอำนาจ ความยุติธรรม และอัตลักษณ์ชุมชนด้วย

จากการศึกษาพบว่า ยุทธวิธีและกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษัเชิงของในการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ผู้วิจัยจำแนกเป็น 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

1. การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย

กลุ่มรักษัเชิงของได้วางรากฐานการต่อสู้ไว้บนการผลิตความรู้จากท้องถิ่น โดยเฉพาะในรูปแบบ “วิจัยชาวบ้าน” ซึ่งทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้รู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของตนเองอย่างแท้จริง การผลิตองค์ความรู้จากชุมชน เช่น การจัดตั้ง “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” การวิจัยชาวบ้านเกี่ยวกับพันธุ์ปลาและกระแสน้ำ รวมถึงการบันทึกความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับสังคมภายนอกผ่านรายงาน สารคดี บทความ และเวทีอภิปราย กลุ่มสามารถแปลง “ความรู้จากประสบการณ์” ให้กลายเป็น “พลังต่อรองเชิงนโยบาย” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้น กลุ่มรักษัเชิงของเลือกใช้ยุทธวิธีที่มุ่ง “ปลดแอกความคิด” ของชุมชนและสังคมจากการครอบงำของชุดความคิดการพัฒนาแบบบนลงล่างที่รัฐและทุนครอบงำมานาน โดยเฉพาะการทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นเพียงเส้นทางคมนาคมทางเศรษฐกิจ แต่ทว่ากลุ่มรักษัเชิงของได้เสนอภาพแม่น้ำในฐานะ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงนิเวศ วัฒนธรรม วิถีชุมชน และจิตวิญญาณ จึงเป็นหัวใจของยุทธวิธีของกลุ่มรักษัเชิงของ ซึ่งกลายเป็นโลกทัศน์ทางเลือกที่ท้าทายกับกรอบแนวคิดกระแสหลัก

อีกยุทธวิธีหนึ่งที่โดดเด่นคือการสร้าง “ปัญญาชนจัดตั้ง” (Organic Intellectual) ที่เกิดจากฐานรากของชุมชน เช่น ครูใหญ่ ผู้นำชาวบ้าน เยาวชน และพระสงฆ์ ซึ่งมีบทบาทในการสื่อสารแนวคิดของกลุ่มในเชิงนโยบาย ความสามารถของปัญญาชนจัดตั้งเหล่านี้อยู่ที่การเชื่อมโยงระหว่าง “โลกประสบการณ์” ของคนในพื้นที่กับ “ภาษาเชิงวิชาการ” และ “ชุดความคิดใหม่” ซึ่งสามารถทำให้เสียงของชุมชนกลายเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบนโยบายและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับกว้าง

2. การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง

การของเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมิได้เกิดจากการเคลื่อนไหวอย่างโดดเดี่ยว หากแต่เกิดจากการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับต่างๆ ตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน ไปจนถึงเครือข่ายระดับภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและระดับนานาชาติ องค์กรภาคประชาสังคม สื่อ และสถาบันการศึกษาระดับโลก ล้วนเป็น “ผู้เล่นร่วม” ที่ส่งเสริมให้น้ำเสียงของชาวบ้านเข้าถึงเวทีระดับประเทศและต่างประเทศได้มากขึ้น ทั้งนี้ การที่กลุ่มรักษ์เชียงของ ยืนยันความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและทุนใหญ่ ทำให้กลุ่มฯสามารถรักษาความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจจากประชาชนฐานรากได้อย่างมั่นคง

3. การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรองการอนุรักษ์แม่น้ำโขง

กลุ่มรักษ์เชียงของเข้าใจบทบาทของ “ชุดความคิด” ในการจัดระเบียบสังคม จึงพยายามเสนอ “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายกับชุดความรู้แบบรัฐนิยม โดยการสื่อสารผ่านหลากหลายช่องทาง ได้แก่

สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น รายงานการวิจัยท้องถิ่น หนังสือ “แม่น้ำคือชีวิต”

สารคดีมัลติมีเดีย เช่น วิดีโอและคลิปออนไลน์ที่แสดงผลกระทบจากโครงการพัฒนา

สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ของกลุ่มฯ ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะในการเสนอชุดความคิดของกลุ่มฯ

ยุทธวิธีการสื่อสารดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อเผยแพร่ข้อมูล แต่คือการเปลี่ยน “กรอบการรับรู้” ของสังคมที่เคยเชื่อในอุดมการณ์การพัฒนาเชิงโครงสร้าง ให้กลับมาถามถึงคุณค่าของชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในแบบชุมชน สู่เวทีสาธารณะทั้งในประเทศและระหว่างประเทศอย่างเป็นขั้นตอน

4. การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงของ

กลุ่มรักษ์เชียงของใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่ไม่ใช้ความรุนแรง กลุ่มฯใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศิลปะเป็นเครื่องมือหลักในการ “ผลิตความหมาย” ใหม่ให้แก่แม่น้ำ เช่น การจัดล่องเรือธรรมยาตรา พิธีกรรมบูชาแม่น้ำ การรณรงค์ผ่านเพลงพื้นบ้าน ละครเวที และภาพถ่ายสารคดี โดยเนื้อหาของกิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนจิตวิญญาณของชุมชน แต่ยังสามารถแปลงเป็น “ภาษาเชิงนโยบาย” ได้ด้วยการสื่อสารผ่านสื่อมวลชน สื่อทางเลือก และเวทีการเจรจากับรัฐและองค์กรระหว่างประเทศ

5. การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ

กลุ่มรักษ์เชียงของยังสามารถรักษา “ความเป็นอิสระทางอุดมการณ์” ได้อย่างชัดเจน โดยหลีกเลี่ยงการรับงบประมาณที่มีเงื่อนไขจากรัฐหรือกลุ่มทุน การระดมทุนจากชุมชนและองค์กรที่ไม่

ครอบงำทิศทางทางความคิด ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินยุทธศาสตร์อย่างเสรีและยืดหยุ่น ไม่ถูกกลืนไปกับกระแสความช่วยเหลือจากองค์กรหน่วยงานต่างๆ ที่ทำให้ภาคประชาชนอ่อนแอในระยะยาว

หากพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ผู้วิจักษณ์ว่า ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษัเชิงของถือเป็นรูปธรรมของ “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (war of position) ที่มุ่งเปลี่ยนชุดความคิดในระดับสามัญสำนึก โดยเฉพาะการสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” จากฐานชุมชน ในขณะที่รัฐและทุนพยายามเสนอแม่น้ำโขงในฐานะ “เส้นเลือดเศรษฐกิจ” กลุ่มรักษัเชิงของกลับเสนอให้แม่น้ำเป็น “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” ที่ประกอบด้วยความทรงจำ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชาวบ้าน การต่อสู้ในลักษณะนี้จึงมิใช่แค่การประท้วง แต่เป็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์ เพื่อท้าทายระเบียบความรู้แบบเดิมและเสนอโลกทัศน์ใหม่ที่มีฐานอยู่บนความเป็นธรรมทั้งต่อมนุษย์และธรรมชาติ

กลุ่มรักษัเชิงของประสบความสำเร็จในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด เพราะสามารถสร้าง “สามัญสำนึกใหม่” ที่ท้าทายอำนาจนำของรัฐและทุนได้อย่างมีชั้นเชิง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงชุดความรู้ท้องถิ่นกับการต่อรองเชิงนโยบายผ่านเครื่องมือทางวัฒนธรรม สื่อ และเครือข่ายนานาชาติ การเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้จึงมิใช่เพียงการคัดค้าน หากแต่เป็นการนำเสนอ “โลกทัศน์ใหม่ของการพัฒนา” ที่ยึดโยงกับศักดิ์ศรี ความรู้ และอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่น ได้เปลี่ยนสนามการต่อสู้จาก “พื้นที่ทางกายภาพ” สู่ “พื้นที่ทางความคิด” อย่างลึกซึ้ง บนพื้นฐานทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม กล่าวได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษัเชิงของมิใช่แค่กลุ่มการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีพลังในการเขย่าระเบียบอำนาจนำของรัฐไทยในบริบทลุ่มน้ำโขงได้อย่างมีนัยยะสำคัญ

ดังนั้นบทสรุปผลการวิจัยทั้งหมดนี้นำมาสู่ข้อสรุป (Summary) เพื่อช่วยให้เข้าใจใน 2 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่

ประการแรก กลุ่มรักษัเชิงของมีพัฒนาการอย่างเป็นพลวัตจากกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่รวมตัวกันเพื่อปกป้องบ้านเกิดจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง กลายมาเป็นขบวนการภาคประชาชนที่สามารถสร้างอิทธิพลเชิงนโยบายได้ในระดับประเทศและระดับภูมิภาค การรวมกลุ่มเริ่มจากชาวบ้าน ครู และนักอนุรักษ์ในท้องถิ่น และค่อย ๆ ขยายเครือข่ายไปยังองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และภาคีในต่างประเทศ โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบแนวนอนและโครงสร้างการตัดสินใจที่ไม่รวมศูนย์ การบริหารจัดการของกลุ่มตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจ ความยืดหยุ่น และการปรึกษาหารือร่วมกัน ซึ่งเอื้อต่อการรักษาความชอบธรรมและความเป็นอิสระของขบวนการในระยะยาว

ความสำเร็จของกลุ่มมิได้เกิดจากการเผชิญหน้า กับอำนาจรัฐหรือกลุ่มทุน แต่เป็นผลจากการดำเนินยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี ที่เน้นการเจรจา การสร้างองค์ความรู้ และการสื่อสารกับสังคมวงกว้าง

กลุ่มรักษะเชิงของสามารถจัดเวทีประชาคมที่เปิดพื้นที่ให้เสียงของประชาชนได้มีที่ยืนทางการเมือง ใช้สื่อท้องถิ่นและสื่อกระแสหลักเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนประเด็นสิ่งแวดล้อมจาก “เรื่องของชุมชน” ไปสู่ “วาระสาธารณะ” ทั้งในประเทศและระดับนานาชาติ จนส่งผลให้โครงการบางส่วนต้องชะลอหรือล้มเลิกไป

ประการที่สอง กลุ่มรักษะเชิงของได้ดำเนินการต่อสู้ผ่านสิ่งที่อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) โดยใช้ชุดเครื่องมือที่มีความลุ่มลึกและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น เช่น การผลิตองค์ความรู้ท้องถิ่นผ่านกระบวนการ “วิจัยชาวบ้าน” การก่อตั้งโฮงเฮียนแม่น้ำของเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ผสมผสานความรู้เชิงนิเวศ ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น และพิธีกรรมทางวัฒนธรรม เพื่อยืนยันว่าแม่น้ำโขงไม่ใช่แค่เส้นทางการค้า แต่คือ “พื้นที่แห่งวิถีชีวิต” (Space of Life) การผลิตชุดความคิดท้องถิ่น เช่น การเปรียบแม่น้ำว่าเป็น “บ้าน” หรือ “ชีวิต” เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่กลุ่มฯ ใช้ในการรื้อถอนกรอบคิดแบบพัฒนาเชิงเศรษฐกิจของรัฐและกลุ่มทุน นอกจากนี้ยังมีการสร้าง “ปัญญาชนจัดตั้ง” ขึ้นจากฐานรากของสังคม เช่น ครู ชาวประมง พระสงฆ์ เยาวชน และนักกิจกรรม ที่สามารถสื่อสารวิสัยทัศน์ของชุมชนออกสู่เวทีสาธารณะในระดับประเทศและนานาชาติได้อย่างทรงพลัง การปรากฏตัวของบุคคลเหล่านี้ช่วยสร้าง “โลกทัศน์ใหม่” ที่ท้าทายการครอบงำของรัฐและบริษัทข้ามชาติ

กลุ่มรักษะเชิงของคือกรณีศึกษาที่สะท้อนกระบวนการสร้างอำนาจนำแบบจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Hegemony) อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นในกรณีนี้ มิได้มาจากการปะทะด้วยกำลังหรือการประท้วงในเชิงเผชิญหน้า หากแต่มาจากการสะสมพลังทางวัฒนธรรม ความรู้ และความชอบธรรม ซึ่งอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มองว่าเป็นหัวใจของการสร้างอำนาจนำทางสังคมที่ยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้ยืนยันว่า กลุ่มรักษะเชิงของเป็นตัวอย่างของขบวนการภาคประชาชนที่สามารถ “เปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกกระทำเป็นผู้กำหนดทิศทาง” ผ่านกลไกการต่อสู้เชิงวัฒนธรรม การผลิตความรู้ และการสร้างความหมายทางสังคมใหม่ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเคลื่อนไหวของกลุ่มฯ สะท้อนให้เห็นว่าแม้กลุ่มประชาชนที่อยู่ชายขอบของรัฐจะไม่มีอำนาจในเชิงโครงสร้าง หากแต่สามารถสร้างพลังในการเจรจาต่อรองผ่านการสื่อสารและความชอบธรรมที่สั่งสมขึ้นจากฐานรากได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษานี้จึงไม่ได้เพียงนำเสนอภาพของการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนเท่านั้น หากแต่เสนอแบบจำลองของการสร้างอำนาจนำแบบจากล่างขึ้นบน ซึ่งสามารถส่งแรงสะท้อนไปถึงโครงสร้างอำนาจในระดับรัฐและภูมิภาค อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในบริบทของแม่น้ำโขงที่กำลังเผชิญการพัฒนาแบบเร่งรัดจากหลายภาคส่วน ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงมิได้มีความหมายเฉพาะในระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังท้าทายแบบ

แผนการพัฒนาเชิงรัฐนิยมที่ยังครอบงำภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอยู่ในปัจจุบัน พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้แก่แนวทางการจัดการทรัพยากรที่ตั้งอยู่บนฐานของประชาธิปไตย ความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม และสิทธิในการมีเสียงของประชาชนอย่างแท้จริง

กลุ่มรักษ์เชียงของสามารถสถาปนา “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ขึ้นมาในระดับท้องถิ่น และขยายพรมแดนอิทธิพลสู่ระดับภูมิภาค โดยใช้ชุดเครื่องมือที่หลอมรวมระหว่างทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของจึงมิใช่เพียงการต้านทานความไม่เป็นธรรม แต่คือการเสนอโลกทัศน์ใหม่ต่อสังคมอย่างยั่งยืนและเปี่ยมด้วยศักดิ์ศรี

การวิจัยนี้ยืนยันว่า “พลังเล็ก ๆ” ของชุมชนที่มีการจัดตั้งอย่างเข้มแข็ง และมีวิสัยทัศน์เชิงอุดมการณ์ที่ชัดเจนย่อมสามารถ “ท้าทายอำนาจนำ” ของรัฐและทุนได้ แม้จะเป็นเพียงเสียงจากริมฝั่งโขง แต่ก็เป็เสียงที่กำลังเปลี่ยนโฉมหน้าการพัฒนาในภูมิภาคนี้ อย่างชัดเจน

7.2 คุณูปการศึกษ (Original Contribution) ทางรัฐศาสตร์

จากการวิจัยเรื่องกลุ่มรักษ์เชียงของกับการต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในการเคลื่อนไหวการอนุรักษ์แม่น้ำโขง ก่อให้เกิดคุณูปการสำคัญในการศึกษาดังต่อไปนี้

1) การบูรณาการกรอบแนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย และ แนวคิดอำนาจนำ ปัญญาชนจัดตั้ง และสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ในบริบทไทย

งานวิจัยนี้เสนอกรอบวิเคราะห์ที่เป็นการบูรณาการอย่างลึกซึ้งระหว่างแนวคิด นิเวศวิทยาการเมืองฝั่งซ้าย (Robbins, 2011; Peet & Watts, 2004) กับ แนวคิดอำนาจนำ (Hegemony) และปัญญาชนจัดตั้ง (Organic Intellectual) “สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” (War of Position) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Gramsci, 1971) เพื่อวิเคราะห์กรณีศึกษาของกลุ่มรักษ์เชียงของในเชิงโครงสร้างอำนาจ การสร้างชุดความคิด และการต่อต้านทุนภาคพัฒนา ซึ่งยังไม่ค่อยปรากฏในงานวิจัยในไทย ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงเป็นการเติมเต็มช่องว่างของกรณีศึกษาของกลุ่มรักษ์เชียงของในฐานะขบวนการภาคประชาชนที่มีได้จำกัดบทบาทตนเองไว้เพียงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หากแต่ดำเนินบทบาทเป็น “องค์กรทางอุดมการณ์” (Ideological Formation) ที่เข้าไปช่วงชิงอำนาจนำกับรัฐและทุน ผ่านกระบวนการสร้างชุดความคิด ทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม อย่างมีระบบ ซึ่งถือเป็นรูปธรรมของการ “ท้าทายอำนาจนำ” ตามแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) อย่างมีนัยยะทางทฤษฎี

การมองผ่านแนวคิด การช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) จะช่วยเปิดเผยมิติที่ซ่อนอยู่ของขบวนการรักษเชียงของว่า กลุ่มฯ ไม่ได้มุ่งเฉพาะเขื่อนหรือ

โครงการพัฒนา แต่สื่อกับความหมายของคำว่า “การพัฒนา” กลุ่มฯ ไม่ได้เรียกร้องเพียงสิทธิ แต่กลุ่มฯ สร้างนิยามใหม่ของ “สิทธิ” ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตน

ดังนั้นการวิเคราะห์กลุ่มรักษะเชียงของ ต้องการชี้ให้เห็นว่าขบวนการภาคประชาชนมิได้ต่อสู้กับเฉพาะโครงการพัฒนาเท่านั้น แต่ต่อสู้ในระดับที่ลึกซึ้งกว่านั้น คือ "สนามของความคิด" หรือพื้นที่ของชุดความคิด ซึ่งแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่าด้วย "สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด" ซึ่งจะได้เปิดมุมมองใหม่ในทางวิชาการ

ความพิเศษอยู่ที่ กลุ่มรักษะเชียงของไม่ได้เพียงแค่พูดหรือเคลื่อนไหวชั่วคราว แต่ได้สร้างสถาบันทางวัฒนธรรม เช่น "โฮงเฮียนแม่น้ำโขง" ห้องสมุดแม่น้ำโขง และทีมสื่อสารเยาวชน ซึ่งเป็นฐานของการถ่ายทอดกรอบความคิดใหม่ไปยังคนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง การจัดทำหลักสูตร การผลิตหนังสือ และการสร้างเวทีวิจัยชาวบ้าน ล้วนแสดงถึงความสามารถในการเปลี่ยนบทบาทของชาวบ้านจาก “ผู้ได้รับผลกระทบ” เป็น “ผู้ผลิตความรู้และผู้กำหนดชุดความคิด”

สิ่งเหล่านี้คือการสร้างอำนาจทางเลือก (Counter-Hegemony) ซึ่งทำให้แนวคิดของชาวบ้านสามารถแทรกซึมสู่ระดับนโยบาย สื่อ และความเข้าใจของสังคมในวงกว้าง กลุ่มรักษะเชียงของจึงไม่เพียงแคร์รักษาสิ่งแวดล้อม แต่รักษาความหมายของชีวิตท้องถิ่นผ่านการต่อสู้ของชุดความคิดซึ่งตรงตามเจตนารมณ์ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) การสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านสงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดนั่นเอง

จุดแข็งเชิงวิชาการของผลงานชิ้นนี้อยู่ที่การ “ประยุกต์” แนวคิดอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ให้เข้ากับบริบทไทย โดยเฉพาะในกลุ่มน้ำโขงซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบทางอำนาจ ผลลัพธ์คือการไม่เพียงนำทฤษฎีตะวันตกมาใช้ แต่เป็นการ “Intervene” หรือวิพากษ์ย้อนกลับทฤษฎีตะวันตกจากประสบการณ์จริงของโลกใต้ นโยบาย งานนี้จึงเสนอกรอบวิเคราะห์ที่เชื่อมโยง “ทฤษฎีของปัญญาชนยุโรป” กับ “ประสบการณ์จริงของชาวบ้านริมโขง” ได้อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยนี้จึงเป็นตัวอย่างของงานรัฐศาสตร์ที่สามารถสร้างพลังความรู้จากท้องถิ่นไปสู่การตั้งคำถามในระดับทฤษฎีได้อย่างชัดเจน

2) การขยายกรอบนิเวศวิทยาการเมืองสู่ “การเมืองของความรู้” (Politics of Knowledge)

ภายใต้กรอบนิเวศวิทยาการเมืองที่มุ่งอธิบายความขัดแย้งด้านทรัพยากรระหว่างรัฐ ทน และประชาชน งานวิจัยนี้ได้ขยายขอบเขตวิเคราะห์ให้ลึกกลงไปถึงระดับ “อำนาจเชิงความรู้” (Epistemic Power) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านกรณีของ “โฮงเฮียนแม่น้ำโขง” ซึ่งมีใช้เพียงพื้นที่เรียนรู้ หากแต่เป็นเครื่องมือเชิงอุดมการณ์ที่ใช้จัดระเบียบความหมายใหม่ให้กับแม่น้ำโขง

การผลิตความรู้โดยชาวบ้าน เช่น แผนที่จากความทรงจำ, การบันทึกตำนาน, พิธีกรรมแม่น้ำ ฯลฯ ล้วนเป็นกลไกของ “การต่อต้านทางปัญญา” ที่ช่วยคลี่คลายอำนาจการตีความของรัฐและทุนที่ครอบงำทรัพยากรในฐานะสิ่งของทางเศรษฐกิจ คุณูปการข้อนี้จึงอยู่ที่การเชื่อม “รัฐศาสตร์-วัฒนธรรม-สิ่งแวดล้อม” อย่างบูรณาการ ซึ่งขาดหายไปของรัฐศาสตร์กระแสหลักที่มักจำกัดความรู้ในขอบเขตที่แยกส่วน

หนึ่งในข้อเสนอใหม่ของงานวิจัยนี้คือ การเปลี่ยนบทบาทของ “ชาวบ้าน” จากผู้ด้อยโอกาสในโครงสร้างการเมือง เป็น “ผู้แทรกแซงเชิงนโยบาย” ผ่านกระบวนการผลิตความรู้และการเคลื่อนไหวแบบมีส่วนร่วมการทำวิจัยชาวบ้าน การนำเสนอข้อมูลในเวทีรัฐสภา หรือแม้แต่การประสานกับสื่อมวลชนล้วนเป็นการประกาศว่า “ชาวบ้านก็เป็นนักการเมือง” ในความหมายที่กว้างขึ้น นั่นคือ เป็นผู้กำหนดทิศทางของการพัฒนาและทรัพยากรของตนเอง

งานวิจัยนี้ได้เสนอแนวคิดที่ว่า “สิ่งแวดล้อมมิใช่เพียงเป้าหมายของการอนุรักษ์ แต่คือเวทีแห่งอำนาจ ความรู้ และการเมือง” และกลุ่มรักษ์เชียงของคือกรณีศึกษาที่ทำให้แนวคิดนี้ชัดเจนและจับต้องได้ โดยการผสานวัฒนธรรม ความรู้ท้องถิ่น และกลยุทธ์ทางการเมืองเข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3) การประมวลยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการภาคประชาชนเป็นกรอบวิเคราะห์ใหม่

งานวิจัยนี้ได้เพียงบันทึกเหตุการณ์การเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ แต่ยังทำการวิเคราะห์เชิงระบบและจำแนกยุทธวิธีของขบวนการเคลื่อนไหวในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของออกเป็นหมวดหมู่ประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. การผลิตองค์ความรู้จากฐานรากสู่การต่อรองเชิงนโยบาย
2. การสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง
3. การใช้สื่อเพื่อเป็นพื้นที่การสื่อสารและการต่อรองการอนุรักษ์แม่น้ำโขง
4. การเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์และการเผชิญหน้าอย่างสันติของกลุ่มรักษ์เชียงของ
5. การดำรงความอิสระและความชอบธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ

แม้งานวิจัยเรื่องขบวนการสิ่งแวดล้อมจะมีจำนวนมากในไทย แต่งานนี้เสนอว่าความสำเร็จของกลุ่มรักษ์เชียงของไม่ได้อยู่ที่การประท้วงหรือเครือข่ายภาคประชาสังคมเพียงอย่างเดียว หากอยู่ที่ความสามารถในการสร้าง “อำนาจนำทางเลือก” (Counter-Hegemony) ที่ค่อย ๆ แทรกซึมผ่านกระบวนการเรียนรู้ ชุดความคิด สื่อ และเครือข่ายในทุกระดับ

ข้อเสนอยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของ ทำให้เราสามารถประเมินได้ว่า “อะไรทำให้กลุ่มนี้ประสบความสำเร็จในการต้านอำนาจรัฐ-ทุนในระยะยาว” การถอดบทเรียนอย่างเป็น

โครงสร้างนี้ถือเป็นการสร้าง ข้อเสนอยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ ทำให้เราสามารถประเมินได้ว่า “อะไรคือปัจจัยแห่งความสำเร็จในการต้านอำนาจรัฐ-ทุนในระยะยาว” ไม่ใช่เพียงจากผลลัพธ์เชิงนโยบาย เช่น การหยุดยั้งโครงการระเบิดแก่ง แต่จากความสามารถในการรักษาอัตลักษณ์สร้างพื้นที่ทางความคิด และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง การถอดบทเรียนอย่างเป็นโครงสร้างนี้จึงถือเป็นการสร้าง กรอบวิเคราะห์ใหม่ในการศึกษาขบวนการภาคประชาชนที่เน้นการช่วงชิงอำนาจนำเชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น โดยผสานองค์ประกอบทั้งเชิงอุดมการณ์ โครงสร้าง และยุทธวิธีภาคสนามเข้าด้วยกัน

กรอบวิเคราะห์ ยุทธวิธีขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ 5 ด้าน ที่ได้จากการศึกษานี้สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบขบวนการอื่น ๆ ได้อย่างยืดหยุ่น ทั้งในระดับชุมชนพหุวัฒนธรรม หรือในพื้นที่ชายขอบอื่น ๆ ที่ต้องเผชิญกับความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะในบริบทโลกาภิวัตน์ที่รัฐและทุนมีแนวโน้มครอบงำทรัพยากรและความรู้มากยิ่งขึ้น งานวิจัยนี้จึงมีใช่เพียงข้อเสนอเชิงประจักษ์ของกรณีศึกษา แต่ยังเป็นการเปิดพื้นที่ทางทฤษฎีสำหรับการศึกษา "การต่อต้านอย่างสร้างสรรค์" ในยุคที่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างจำเป็นต้องอาศัยทั้งปัญญาชนจากฐานราก ความยืดหยุ่นเชิงยุทธศาสตร์ และการยึดโยงกับสามัญสำนึกใหม่ของประชาชนในทุกระดับ.

นอกจากนั้น ผู้วิจัยเสนอว่า กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้กลายเป็น “ต้นแบบขบวนการเคลื่อนไหว” ที่ท้าทายกรอบขบวนการเคลื่อนไหวแบบเดิม ๆ ซึ่งมักจำกัดไว้เพียงในเชิงเทคนิคหรือการจัดกิจกรรม แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ได้ใช้ยุทธวิธีบนพื้นฐาน **ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางปัญญา และทุนทางสังคม**อย่างมียุทธศาสตร์ เพื่อท้าทายอำนาจรัฐไทยและทุนข้ามชาติอย่างเป็นระบบ และนี่คือข้อค้นพบเชิงคุณูปการที่ผู้วิจัยเห็นว่า จะเป็นหมุดหมายสำคัญต่อการศึกษากลุ่มประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัยต่อไป

4) การศึกษาแม่น้ำโขงในฐานะ “พื้นที่การเมืองเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Political Space)

โดยทั่วไปแล้ว งานรัฐศาสตร์มักวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแม่น้ำในฐานะปัจจัยเศรษฐกิจ หรือทรัพยากรทางกายภาพ แต่การศึกษานี้เสนอแนวทางใหม่ในการวิเคราะห์แม่น้ำโขงโดยไม่จำกัดอยู่เพียงในฐานะทรัพยากรธรรมชาติหรือปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่กลับมองแม่น้ำโขงในฐานะ “พื้นที่การเมืองเชิงสัญลักษณ์” ที่เต็มไปด้วยความหมายทางวัฒนธรรม ความทรงจำอันหลากหลาย ตรงกันข้ามกับแนวรัฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งมักวิเคราะห์ทรัพยากรในเชิงประสิทธิภาพของรัฐ หรือการจัดการเชิงสถาบัน งานวิจัยนี้ขยายขอบเขตการวิเคราะห์ไปสู่มิติของความทรงจำ วิถีชีวิต และการต่อสู้เพื่อความหมาย (Struggle Over Meaning) ของแม่น้ำโขงโดยตรง

การตั้งคำถามต่อชุดความคิด "การพัฒนา" ที่ครอบงำแม่น้ำโขงนั้น เป็นการเปิดโปงว่า โครงการพัฒนาจำนวนมาก เช่น การระเบิดแก่ง การสร้างเขื่อน หรือการส่งเสริมเศรษฐกิจพณิชยกรรมในแม่น้ำ ล้วนตั้งอยู่บนกรอบที่มองแม่น้ำเป็นเพียง "ทรัพยากรเศรษฐกิจ" หรือ "โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการค้า" โดยที่ละเลยความหมายทางวัฒนธรรม จิตวิญญาณ และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

งานวิจัยนี้ได้เสนอว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยกลุ่มรักษ์เชียงของคือ การช่วงชิงพื้นที่แม่น้ำโขงให้กลับคืนเป็นของชุมชน ผ่านการต่อสู้ในสนามชุดความคิดและสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นการท้าทายอำนาจนำในระดับโครงสร้างอย่างลึกซึ้ง การวิเคราะห์นี้ช่วยผลักดันให้รัฐศาสตร์ไทยก้าวออกจากกรอบโครงสร้างนิยมที่เน้นรัฐหรือสถาบัน และมุ่งสู่การเข้าใจ "การเมืองในชีวิตประจำวัน" และ "การกระจายอำนาจ" มากยิ่งขึ้น

5) การบูรณาการกรอบคิดของเจมส์ ซี. สก็อต (James C. Scott) เข้ากับกรอบคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci)

งานวิจัยนี้มีความใหม่จากการ ผสานกรอบคิดของเจมส์ ซี. สก็อต (James C. Scott) ว่าด้วยการต่อต้านในชีวิตประจำวัน (Everyday forms of Resistance) เข้ากับกรอบคิดของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ว่าด้วย อำนาจนำ (Hegemony) และ สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) โดยทั่วไป แนวคิดของสก็อตมักอธิบายบทบาทของชาวบ้านผ่านการต่อต้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ในชีวิตประจำวัน เช่น การเสียดสี พิธีกรรม หรือการปฏิเสธอย่างเงิบงั้น ขณะที่กรอบของกรัมสกีมักเน้นการต่อสู้เชิงโครงสร้างผ่านการสร้าง "อำนาจนำทางเลือก" (Counter-Hegemony) โดยอาศัย "ปัญญาชนจัดตั้ง" (Organic Intellectuals) จากรากหญ้า

ความใหม่ของงานนี้คือการแสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวของ กลุ่มรักษ์เชียงของ ไม่ได้สอดคล้องเจมส์ ซี. สก็อต (James C. Scott) กับ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพียงฝ่ายเดียว หากแต่สะท้อน พลวัตที่เชื่อมโยงทั้งสองระดับเข้าด้วยกัน กล่าวคือ การเคลื่อนไหวเริ่มต้นจากการต่อต้านเล็ก ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น การทำบุญแม่น้ำหรือการบันทึกพันธุปลา อันเป็นตัวอย่างของ "การต่อต้านในชีวิตประจำวัน" ที่ท้าทายการครอบงำเชิงเศรษฐกิจของรัฐและทุน ต่อมาการเคลื่อนไหวดังกล่าวได้พัฒนาไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ การจัดตั้งเครือข่าย และการผลิตสื่อสารคดี ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์เชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับ "สงครามช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด" ของอันโตนิโอ กรัมสกี อันนำไปสู่การสร้าง "อำนาจนำทางเลือก" ที่ทำให้เสียงของชุมชนได้รับการยอมรับในระดับสังคม

นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังตระหนักถึง ข้อจำกัดเชิงทฤษฎี ของทั้งสองแนวคิด กล่าวคือ แนวคิดของสก็อตมักถูกวิจารณ์ว่า "เล็กเกินไป" และมีแนวโน้มที่จะโรแมนติกต่อการต่อต้านของชาวบ้าน ขณะที่กรอบของอันโตนิโอ กรัมสกีถูกวิพากษ์ว่า "ใหญ่เกินไป" และอาจละเลยการต่อต้าน

เล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน งานวิจัยนี้จึงมีความใหม่ที่จะนำกรอบคิดทั้งสองมาประสานเพื่อให้เข้าใจพลวัตของขบวนการภาคประชาชนได้อย่างรอบด้านและซับซ้อนมากขึ้น

ดังนั้น คุณูปการ (Contribution) ของงานนี้ คือการพัฒนากรอบการวิเคราะห์ที่ผสมผสานทั้งระดับ การต่อต้านในชีวิตประจำวัน และระดับ การสร้างอำนาจทางเลือก ซึ่งทำให้สามารถอธิบายกรณี กลุ่มรักษ์เชียงของ ได้อย่างครบถ้วนทั้งในเชิงวัฒนธรรม นิเวศ และการเมือง อันเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยปรากฏอย่างชัดเจนในงานศึกษาที่ผ่านมา

6) บทบาทของชุมชนชายแดนในฐานะตัวแสดงระดับภูมิภาค

ข้อค้นพบที่สำคัญจากการวิจัยครั้งนี้ คือการที่ **ชุมชนชายแดนเชียงของ** มิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะ “ผู้ได้รับผลกระทบ” จากโครงการพัฒนาระดับภูมิภาค แต่กลับแสดงบทบาทอย่างมีพลังในฐานะ “**ผู้แสดงเชิงรุก**ที่สามารถใช้พื้นที่ชายแดนเป็นเวทีสร้างอำนาจต่อรอง ทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาคอาเซียน (Southeast Asia)

การเคลื่อนไหวของชุมชนมิได้จำกัดอยู่เพียงการปกป้องทรัพยากรในท้องถิ่น แต่ยังเชื่อมโยงกับเครือข่ายภาคประชาชนและองค์กรข้ามพรมแดน เพื่อร่วมกันผลักดันประเด็นแม่น้ำโขงในฐานะมรดกทางนิเวศและวัฒนธรรมที่มีความหมายร่วมกันในภูมิภาค ตัวอย่างเช่น การประสานงานกับเครือข่ายแม่น้ำโขงในลาว เวียดนาม และกัมพูชา การนำข้อมูลจาก “การวิจัยชาวบ้าน” ไปเผยแพร่ในเวทีระดับนานาชาติ และการสร้างวาทกรรมใหม่ที่ทำทลายการมองแม่น้ำโขงเพียงในฐานะ “ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ”

ข้อค้นพบนี้ถือเป็น **การทำทลายกรอบความเข้าใจเดิม** ที่มักมองชุมชนท้องถิ่นว่าเป็นเพียง “ผู้ถูกกระทำ” โดยตรงกันข้าม งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนชายแดนเชียงของสามารถก้าวข้ามสถานะเดิม มาสู่การเป็นตัวแสดง เชิงยุทธศาสตร์ ที่มีศักยภาพในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด และสร้างการรับรู้ใหม่ในระดับภูมิภาคได้อย่างชัดเจน

7.3 ข้อจำกัดในการศึกษา

แม้งานวิจัยนี้จะสามารถรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับยุทธวิธีของกลุ่มรักษ์เชียงของได้ในระดับที่ครอบคลุมพอสมควร แต่ก็ยังมีข้อจำกัดบางประการซึ่งควรได้รับการพิจารณาในการพัฒนา งานวิจัยในอนาคต ดังนี้

1) ข้อจำกัดเชิงพื้นที่และเวลาในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เนื่องจากการศึกษานี้อิงกับการสัมภาษณ์เชิงลึกในช่วงเวลาหนึ่งเป็นหลัก ทำให้ไม่สามารถติดตามปฏิสัมพันธ์และการเคลื่อนไหวแบบเรียลไทม์ได้ตลอดระยะเวลา 30 ปี อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดนี้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าในการเก็บบันทึกความ

ทรงจำของชาวบ้านและผู้นำชุมชน ซึ่งสะท้อน “ประวัติศาสตร์จากท้องถิ่น” ที่ควรค่าแก่การศึกษา และตีความในมิติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2) การเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกจากฝ่ายรัฐหรือกลุ่มทุนที่เกี่ยวข้องโดยตรง ด้วยข้อจำกัดเชิงจริยธรรมและความไว้วางใจ ทำให้การเข้าถึงผู้มีอำนาจรัฐในบางระดับเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดนี้กลับกลายเป็นโอกาสที่ทำให้งานวิจัยสามารถเน้นเสียงของ “ผู้ต่อสู้จากฐานราก” ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเปิดพื้นที่ให้วิเคราะห์โครงสร้างอำนาจจากมุมมองของผู้ถูกกดขี่อย่างลุ่มลึก

7.4 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

7.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายหรือข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานภาครัฐควรยกระดับเวทีการจัดนโยบายให้รองรับความหลากหลายทางความรู้ โดยเฉพาะองค์ความรู้จากฐานราก เช่น งานวิจัยชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และบทเรียนจากโศกนาฏกรรมน้ำท่วม ซึ่งสะท้อนความเข้าใจในพื้นที่และวิถีชีวิตของชุมชนอย่างลึกซึ้ง โดยจัดให้มีเวทีนโยบายสาธารณะเชิงพื้นที่ คณะทำงานร่วมกับชุมชน หรือกลไกที่เปิดให้ข้อมูลจากภาคประชาชนเข้าสู่กระบวนการกำหนดนโยบาย เพื่อให้ชุดความรู้ท้องถิ่นมีสถานะทัดเทียมกับองค์ความรู้กระแสหลัก

1.2 หน่วยงานภาครัฐควรสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของ “ปัญญาชนจัดตั้ง” ในระดับชุมชน ได้แก่ ครูท้องถิ่น นักวิจัยชาวบ้าน นักสื่อสารชุมชน และผู้นำเยาวชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดโลกทัศน์ทางเลือกและเสริมสร้างอำนาจนำจากฐานราก ในการจัดตั้งกองทุนหรือโครงการพัฒนาศักยภาพ โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยท้องถิ่นและภาคีเครือข่าย เพื่อสร้างระบบสนับสนุนที่ต่อเนื่องและยั่งยืน อันจะช่วยให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการต่อรองกับรัฐและทุนอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

1.3 หน่วยงานภาครัฐควรพัฒนาระบบการประเมินผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม (SIA/EIA) ที่มีความเป็นอิสระ และให้ชุมชนมีบทบาทในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษา การตัดสินใจ ไปจนถึงการติดตามและประเมินผล

1.4 หน่วยงานรัฐ ภาคประชาสังคม และชุมชนท้องถิ่น ควรจัดตั้งเวทีพูดคุยและเจรจาระหว่างทุกภาคส่วน เพื่อหาทางออกที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ในการกำหนดนโยบาย หรือการพัฒนาพื้นที่ เนื่องจากการประสานงานเช่นนี้จะช่วยลดความขัดแย้ง เสริมพลังการขับเคลื่อน และนำไปสู่การพัฒนาและการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

2) ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

2.1 ระดับท้องถิ่น ชุมชนหรือขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่อื่นสามารถเรียนรู้แบบอย่างการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของในประเด็น “ยุทธวิธีการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด” โดยเฉพาะการผลิตความรู้จากฐานราก การใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์, , และ การสร้างเครือข่ายหลายระดับสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ขบวนการเคลื่อนไหวพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและสร้างความยั่งยืนของกลุ่มต่อไป

2.2 ระดับภูมิภาค หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา สามารถนำข้อมูลจากงานวิจัยนี้สามารถใช้เป็นต้นแบบจัดอบรม สร้างชุดการเรียนรู้ หรือหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากร เพื่อพัฒนาระดับความเข้มแข็ง และความยั่งยืนของการเคลื่อนไหวภาคประชาชนต่อไป

2.3 ระดับรัฐ หน่วยงานภาครัฐ เช่น กระทรวงมหาดไทย กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติฯ หรือสำนักงบประมาณ ควรบรรจุกรณีศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ เพื่อให้เข้าใจความซับซ้อนของ “ขบวนการภาคประชาชน” เพื่อส่งเสริมแนวทางการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐอย่างแท้จริง

2.4 งานวิจัยนี้สามารถนำไปศึกษาเปรียบเทียบข้ามพื้นที่ ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่คล้ายกับกลุ่มรักษ์เชียงของในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง เช่น กลุ่มในประเทศลาว เขมร หรือเวียดนาม เพื่อเปรียบเทียบยุทธวิธีการช่วงชิงชุดความคิด การผลิตความรู้ และการตอบโต้รัฐแบบต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจลักษณะร่วมและความแตกต่างเชิงบริบทของขบวนการสิ่งแวดล้อมชายขอบในภูมิภาคนี้

7.4.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อพัฒนางานวิจัยเชิงวิพากษ์ด้านขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในบริบทลุ่มน้ำโขง ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางที่สามารถต่อยอดได้ดังนี้

1) การเปรียบเทียบข้ามพื้นที่ ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่คล้ายกับกลุ่มรักษ์เชียงของในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง เช่น กลุ่มในประเทศลาว เขมร หรือเวียดนาม เพื่อเปรียบเทียบยุทธวิธีการช่วงชิงชุดความคิด การผลิตความรู้ และการตอบโต้รัฐแบบต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจลักษณะร่วมและความแตกต่างเชิงบริบทของขบวนการสิ่งแวดล้อมชายขอบในภูมิภาคนี้

2) การศึกษาเชิงลึกบทบาทของเยาวชนในฐานะปัญญาชนจัดตั้งรุ่นใหม่ แม้ในงานนี้ได้ชี้ให้เห็นบทบาทของทีมสื่อสารเยาวชนและผู้เรียนในโฮงเฮียนแม่น้ำโขง แต่ยังสามารถขยายความโดยศึกษาว่าคนรุ่นใหม่เหล่านี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในเชิงแนวคิดและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง และมีวิธีสื่อสารชุดความคิดใหม่ต่อสังคมในโลกออนไลน์อย่างไร

3) การวิเคราะห์ปฏิกิริยาของรัฐและกลุ่มทุนต่อชุดความคิดของชาวบ้าน ผู้วิจัยเสนอให้มีการศึกษาเชิงเอกสารนโยบายและคำให้สัมภาษณ์ของหน่วยงานรัฐหรือภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแม่น้ำโขง เพื่อวิเคราะห์ว่ากลไกของรัฐตอบโต้กับชุดความคิดของกลุ่มรักษ์เชียงของมีลักษณะใด เช่น การบ่อนทำลายความชอบธรรม การบิดเบือนข้อมูล หรือการปรับเปลี่ยนชุดความคิดเพื่อรักษาฐานอำนาจเดิม

4) การเชื่อมโยงกับแนวคิดภูมิรัฐศาสตร์วัฒนธรรม แม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่มีนัยทางภูมิรัฐศาสตร์ งานวิจัยในอนาคตสามารถวิเคราะห์ว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มรักษ์เชียงของมีผลต่อการเปลี่ยนดุลอำนาจระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขงอย่างไร และชุดความคิดของชาวบ้านสามารถแทรกซึมเข้าสู่นโยบายระหว่างประเทศได้ในระดับใด

ภาคผนวก

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กมลชนก คุณยศยิ่ง. (2563). การเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทยภายใต้บริบทความขัดแย้งทางการเมืองไทยร่วมสมัย: กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองวังหีบ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กลุ่มรักษ์เชียงใหม่. (2547). รายงานผลกระทบจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง. เชียงราย: กลุ่มรักษ์เชียงใหม่.
- _____. (2565). รายงานสถานการณ์แม่น้ำโขงและผลกระทบต่อชุมชนริมฝั่ง. เชียงราย: โฮงเฮียนแม่น้ำโขง.
- เกษียร เตชะพีระ. (2553). อำนาจนำ: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2547). รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง. เชียงใหม่: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- _____. (2549). ผลกระทบของการพัฒนาแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. (2559). รายงานผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน. กรุงเทพฯ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- คณะกรรมการแม่น้ำโขง. (2553). รายงานสถานะลุ่มน้ำโขง ปี 2010. นครหลวงเวียงจันทน์: สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการแม่น้ำโขง.
- _____. (2565). รายงานสถานการณ์น้ำแม่น้ำโขง ปี 2565. นครหลวงเวียงจันทน์: คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง.
- จิณห์วรา ช่วยโชติ. (2558). วาทกรรมการพัฒนา: กรณีศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิระศักดิ์ อินทะยศดี. (2567). การเคลื่อนไหวภาคประชาชนกับการอนุรักษ์ลุ่มน้ำโขง. เชียงราย: โฮงเฮียนแม่น้ำโขง.
- จุสุนทรินทร์ บินไทยสงค์. (2557). การเมืองของการพัฒนาที่ยั่งยืน: ศึกษากรณีอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยพงษ์ สำเนียง. (2557). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง: บทเรียนจากพื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาพัฒนาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำโขง.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2530). ปรัชญาการเมือง: ความรู้ฉบับพกพา. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชลีทร รื่นทิม. (2551). การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม: ศึกษากรณีโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดวงหทัย แก้วสกุล. (2553). การเคลื่อนไหวและศักยภาพของกลุ่มประชาสังคมข้ามพรมแดนในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เดอะ คอมมอน. (2566). โองเฮียนแม่น้ำของ พื้นที่ต่อสู้เพื่อแม่น้ำและความรู้ 'ของ' ชุมชน. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thekommon.co/mekong-school-chiang-khong/>

ทศพล พงษ์ตะเภา, คมสัน รัตนะสิมากุล, และ กัณณพงศ์ ศิริเชตต์. (2561). อัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงของ. วารสารศิลปศาสตร์, 20(1), 99–112.

เทพฤทธิ์ สุภาสงวน. (2536). การเมืองและปัญญาชนในทัศนะของอันโตนิโอ กรัมสกี. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไทยพีบีเอส. (2560). รายงานพิเศษ: เสียงประชาชนลุ่มน้ำโขง. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/program/ChangeThailand/watch/NZIESb>

_____. (2560). สารคดีเสียงจากริมโขง. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2567, จาก https://www.youtube.com/watch?v=_WqKlruBOCI

_____. (2565). โขง คน ปลา และโลกรวน. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/program/ThailandLive/watch/AD18c4?live=true>

_____. (2565). คอนพะเพ็งและเรื่องเล่าของแม่น้ำโขง. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/program/MhorMhong/episodes/109148>

_____. (2565). แม่น้ำโขงกับการต่อสู้ของประชาชน. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thaipbs.or.th/thecitizen/index.html?s=>

_____. (2565). แม่น้ำคือบ้าน: การต้านทานเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มรักษ์เชียงของ. สืบค้นเมื่อ 14 มีนาคม 2567, จาก <https://thecitizen.plus/article/2a19b4d6-bb55-4956-8202-c82373ac4f4e>

_____. (2565). ชาวเชียงของแสดงพลัง “ปะทะอย่างมีวุฒิภาวะ” ยื่นข้อเสนอ 3 ข้อถึงรัฐ. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก

- <https://www.thaipbs.or.th/news/content/277927>
- _____. (2566). จีนใช้เรือสำรวจในแม่น้ำโขง-เชียงแสน ประชาชนคัดค้านระเบิดแก่ง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/261747>
- _____. (2564). กลุ่มรักษ์เชียงของ แฉเหยี่ยวระบบนิเวศแม่น้ำโขง เปิดรายงาน MRC ระบุชัดชาวบ้านริมโขงจนลง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/120354>
- _____. (2564). กลุ่มประชาชนเสนอรัฐตั้งกองทุนเยียวยาระบบ. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/120354>
- _____. (2566). ประชาชนลุ่มโขงโต้กลับผู้พัฒนาเขื่อนเรื่อง Fish Pass. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/120110>
- ไทยรัฐ. (2566). ชาวบ้านเชียงของร้องกังวลเขื่อนปากแบง ลาว ระบายน้ำไม่สม่ำเสมอ เสี่ยงน้ำท่วมฉับพลัน. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2567, จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/599292>
- ไทยเฮลท์. (2556). ธรรมชาติแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ธนพร ศัพท์สุข, และ นิสากร ญรัตน์. (2562). หลักสูตรคนรักเชียงของ: การช่วงชิงพื้นที่ความรู้ในระบบการศึกษาท้องถิ่นผ่านทุนทางสังคมและอุดมการณ์ขององค์กร. วารสารการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 15(2), 45–62.
- ธนาคารพัฒนาเอเชีย. (2555). แผนแม่บทโครงการเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS). กรุงเทพฯ: สำนักงานประจำประเทศไทย.
- _____. (2564). รายงานโครงการทางโลจิสติกส์แบบหลายรูปแบบในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. กรุงเทพฯ: สำนักงานประจำประเทศไทย.
- ธนาคารโลก. (2557). การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง. กรุงเทพฯ: ธนาคารโลก.
- _____. (2557). การสนับสนุนของธนาคารโลกต่อโครงการพัฒนาภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.worldbank.org/>
- นาวัน พรหมใจสา, ณัฐพล เทพรชัย, และ กฤษฎา บุญธรรม. (2561). การพัฒนารูปแบบและเส้นทางการท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วารสารวิจัยสังคม, 41(3), 130–149.
- บางกอกไทยบูน. (2567). นักเคลื่อนไหวแม่น้ำโขงส่งจดหมายเปิดผนึกถึงธนาคารไทยกรณีเขื่อนไฟฟ้าปากแบง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://bkktribune.com/>

บางกอกโพสต์. (2561). ไทยชะลอโครงการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขง หลังทวิการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก

<https://www.mekongeye.com/2018/06/14/thailands-energy-review-pauses-mekong-dam/>

ปวีณา ลีตระกูล, สุชาติ ลีตระกูล, และ ชุตินา ปัญญาหลง. (2561). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเมืองเชียงของ จังหวัดเชียงราย. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 12(2), 45–63.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2564). การพัฒนาหลักสูตรคนเชียงของ: การสร้างอัตลักษณ์เชิงชุมชนผ่านการศึกษาท้องถิ่น. วารสารวิชาการการศึกษา, 15(1), 75–92.

พงศ์ศักดิ์ มงคลจิตร. (2567). พลังของชุมชนลุ่มน้ำโขง: กรณีศึกษาเครือข่ายรักษ์เชียงของ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชาสังคม.

พัฒนากิตติ อาษา. (2546). ท้องถิ่นในกระแสโลกาภิวัตน์. ใน ชล บุญวงศ์ (บ.ก.), การกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่นในบริบทโลกาภิวัตน์ (น. 45–67). เชียงใหม่: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

พิษณุรักษ์ กันทวี, จตุพงศ์ สิงห์ไชย, และ ประสงค์ หมื่นจันทร์. (2561). โครงการพัฒนาระบบจัดการควบคุมป้องกันโรคติดต่อชายแดนในชุมชนชายแดนไทย–ลาว: กรณีศึกษาอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. รายงานวิจัยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ภาสกร จำลองราช. (2565). แม่น้ำโขง: ชุมชน ชีวิต และความเปลี่ยนแปลง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2565). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำโขง. เชียงราย: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

_____. (2565). แม่น้ำคือชีวิต: การเมืองของการอนุรักษ์แม่น้ำโขง. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาสังคมล้านนา.

_____. (2565). แม่น้ำของไม่ไหลกลับ: การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมทางนิเวศของชุมชนลุ่มน้ำโขง. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2565). แม่น้ำโขง: การพัฒนาภายใต้การครอบงำของทุนโลกาภิวัตน์. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร.

_____. (2565). แม่น้ำของ: พื้นที่แห่งวิถีชีวิตและการต่อสู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคหะการ.

_____. (2565). แม่น้ำคือชีวิต: การต่อสู้ของกลุ่มรักษ์เชียงของ. เชียงราย: กลุ่มรักษ์เชียงของ.

- _____. (2565). แม่น้ำคือชีวิต: ขบวนการชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงนโยบาย. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ชุมชนคนโขง.
- มติชน. (2566). ฮอมปอยศรัทธาแม่น้ำโขง: เสี่ยงจากเรือ. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.matichon.co.th>
- _____. (2566). แลกเปลี่ยนชุมชนลุ่มน้ำโขงยกระดับเป็นนโยบายภาคประชาชน สะท้อนผลกระทบโครงการพัฒนา. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.matichon.co.th/>
- มายแมโขง. (2564). การดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมโดยประชาชนในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.mymekong.org/environmental-justice>
- _____. (2564). การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเคลื่อนไหวเพื่อยื่นฟ้องคดีเขื่อนปากแบง. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://mymekong.org/>
- มูลนิธิเล็ก-ประไพ. (2559). สารคดีกลุ่มรักษ์เชียงของ. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=...>
- มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. (2561). รายงานผลการเคลื่อนไหวภาคประชาชนต่อโครงการระเบิดเกาะแก่งแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- _____. (2561). รายงานผลการรับฟังความคิดเห็นโครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำโขง. เชียงราย: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- รังรอง ทาบุญเมือง. (2559). ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าขยะ: กรณีศึกษาเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ทา อำเภอมะหาด จังหวัดลำพูน (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. (2566). อำนาจกับการเปลี่ยนแปลงสังคม: อ่าน Gramsci ในบริบทไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปาตองโก.
- ยศ สันติสมบัติ, และคณะ. (2552). รายงานวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำโขง. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2553). ทุ่น อำนาจ และวัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วราพรธณ จันทาพูน. (2558). นโยบายส่งเสริมการลงทุนชายแดน อำเภอยางของ จังหวัดเชียงราย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วนัส ปิยะกุลชัยเดช. (2548). การครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์: ศึกษาจากแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วริยา ตัวน้อย. (2562). นิเวศวิทยาการเมืองว่าด้วยความขัดแย้งและการต่อต้านการทำเหมืองแร่
ทองคำของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต).
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วสันต์ สรรพสุข, นงเยาว์ เนาวรัตน์, และ วิภาวี ศิริลักษณ์. (2564). หลักสูตรท้องถิ่น “คนเชียงของ”
กับการขยายพรมแดนความเป็นพลเมืองในพื้นที่ชายแดน. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสน
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 12(2), 45–64.

วัชรพล พุทธรักษา. (2549). อำนาจนำ: การศึกษาทฤษฎีของอันโตนิโอ กรัมชี. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษา
และพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.

_____. (2550). การต่อสู้ทางอุดมการณ์ในทฤษฎีอำนาจนำของ กรัมชี. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. (2563). อำนาจนำ การเมือง และความยินยอมในโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สวน
เงินมีมา.

วันใหม่ นิยม. (2559). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านหาดบ้าย-หาดทรายทอง. เชียงราย: กลุ่มนักวิจัย
ท้องถิ่นเชียงของ.

เวย์แมกกาซีน. (2564). แม่น้ำของไม่ใช่แค่ทรัพยากร: รักษาเชียงของกับศรัทธาสายน้ำ. เวย์แมกกาซีน.
สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://waymagazine.org>

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. (2560). รายงานการสานเสวนาระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐไทยว่า
ด้วยโครงการแม่น้ำโขง. ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566,
จาก <https://tlhr2014.com>

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2548). สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญไทย: จากหลักการสู่การปฏิบัติ. เชียงใหม่:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2565). สมุดปกแดง ว่าด้วยวัฒนธรรม ปัญญาชน และอำนาจนำ. กรุงเทพฯ.

สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2565). รายงานโครงการติดตามผลกระทบของเขื่อนลาว. เชียงใหม่: สมาคม
แม่น้ำเพื่อชีวิต.

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2552). แม่น้ำของใคร?: ว่าด้วยการจัดการแม่น้ำโขงในบริบทภูมิรัฐศาสตร์.
กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

สุภางค์ จันทวนิช. (2552). สังคมวิทยาอุดมการณ์และอำนาจ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุขมา อรุณจิต. (2549). ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งใน
แม่น้ำโขง: กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย (วิทยานิพนธ์ปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สุพิชฌาย์ ปัญญา. (2564). การเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนแม่น้ำโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (วิทยานิพนธ์ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุนิ ไชยรส, และ ศยามล ไกรยูรวงศ์. (2548). รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสังคมจาก โครงการปรับปรุงร่องน้ำแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักข่าวชายขอบ. (2563). ชุมชนลุ่มน้ำโขงชนะศึกระเบิดเกาะแก่งแม่น้ำโขง. สำนักข่าวชายขอบ. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566, จาก <https://transbordernews.in.th/>
- _____. (2563). ชุมชนริมแม่น้ำชนะศึกด้านการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง. สำนักข่าวชาย ขอบ. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566, จาก <https://transbordernews.in.th/>
- _____. (2566). ข้อเสนอชะลอการสร้างเขื่อนปากแบงโดยภาคประชาชน. สำนักข่าวชาย ขอบ. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2566, จาก <https://transbordernews.in.th/>
- _____. (2566). กลุ่มรักษ์เชียงของยื่นฟ้องรัฐไทย ขอให้ทบทวนสัญญาซื้อไฟฟ้าจากเขื่อน ปากแบงในลาว. สำนักข่าวชายขอบ. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566, จาก <https://transbordernews.in.th/home/?p=33978>
- สำนักข่าวบางกอกโพสต์. (2561). ไทยสั่งชะลอโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง. บางกอกโพสต์. สืบค้น เมื่อ 15 เมษายน 2566, จาก <https://www.bangkokpost.com/thailand/general/1443026/thailand-suspends-mekong-rock-blasting-project>
- _____. (2563). ยุติโครงการระเบิดแก่งผาไดแม่น้ำโขงอย่างเป็นทางการ. บางกอก โฟสต์. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566, จาก <https://www.bangkokpost.com/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). กรอบยุทธศาสตร์การ พัฒนานอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2566). คอนผีหลง: บ้านของปลา พืชพันธุ์ และผู้คน แห่งลำน้ำโขง. เชียงราย: กลุ่มรักษ์เชียงของ.
- โฮงเฮียนแม่น้ำโขง. (2566). องค์ความรู้ชุมชนกับทางเลือกแม่น้ำโขง. เชียงราย: สำนักพิมพ์โฮงเฮียน แม่น้ำโขง.
- _____. (2566). องค์ความรู้ชุมชนเพื่อความเป็นธรรมในแม่น้ำ. เชียงราย: สำนักพิมพ์โฮง เฮียนแม่น้ำโขง.
- _____. (2566). รายงานกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง พ.ศ. 2565–2566. เชียงราย: สำนักพิมพ์โฮงเฮียนแม่น้ำโขง.
- _____. (2567). รายงานผลการดำเนินงาน ปี 2566–2567. เชียงราย: สำนักพิมพ์โฮง เฮียนแม่น้ำโขง.

_____. (2567). คู่มือหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น: คนเชียงของ. เชียงราย: สำนักพิมพ์โฮง
เขียนแม่น้ำของ.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Asian Development Bank. (2015). *Hydropower development strategy in the Mekong Basin*. Manila: ADB.

_____. (2015). Mekong river navigational channel improvement project. Retrieved from <https://www.adb.org/>

Asia Foundation. (2023). Thailand's river protectors: Local action against transboundary projects. Retrieved from <https://asiafoundation.org/>

Arias, M. E., Cochrane, T. A., Kummu, M., Lauri, H., Holtgrieve, G. W., & Piman, T. (2014). Impacts of hydropower and climate change on drivers of ecological productivity of Southeast Asia's most important wetland. *Ecological Modelling*, 272, 252–263. <https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2013.10.015>

Ba, A. (2006). Who's socializing whom? Complex engagement in Sino–ASEAN relations. *The Pacific Review*, 19(2), 157–179.

Baird, I. G. (2011). The Don Sahong Dam: Potential impacts on regional fish migrations, livelihoods, and human health. *Critical Asian Studies*, 43(2), 211–235.

Bakker, K. (2005). Neo liberalizing nature? Market environmentalism in water supply in England and Wales. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(3), 542–565.

_____. (2010). *Privatizing water: Governance failure and the world's urban water crisis*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

_____. (2010). The politics of the water-energy-food nexus: Challenging corporate-driven development. *Geoforum*, 44(3), 234–242.

Baran, E., & Myschowoda, C. (2009). Dams and fisheries in the Mekong Basin. *Aquatic Ecosystem Health & Management*, 12(3), 227–234.
<https://doi.org/10.1080/14634980903149902>

- Banpasirichote Wungaeo, S. (2017). Development projects and community resistance in Thailand: The case of gold mining. *Journal of Southeast Asian Studies*, 48(1), 112–132.
- Biggs, D. (2011). *Quagmire: Nation-building and nature in the Mekong Delta*. Seattle: University of Washington Press.
- Blaikie, P., & Brookfield, H. (1987). *Land degradation and society*. London: Methuen.
- Boonyaratpalin, M., Sirisrisak, T., & Tulyasuwan, N. (2021). Rituals and rivers: The spiritual ecology of the Mekong. *Asian Cultural Studies Journal*, 29(2), 117–134.
- Browder, G., & Ortolano, L. (2013). *The evolution of water resources planning and decision making*. Washington, DC: World Bank.
- Burawoy, M. (2000). *Global ethnography: Forces, connections, and imaginations in a postmodern world*. Berkeley: University of California Press.
- Chheang, V. (2020). Mekong regionalism: Geopolitics, economic integration, and institutional development. *Asian Perspective*, 44(1), 125–145.
- Cronin, R., & Weatherby, C. (2020). *Letters from the Mekong: Time for a new narrative*. Washington, DC: Stimson Center.
- Cornwall, A. (2008). Unpacking ‘participation’: Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283.
<https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>
- Cox, R. W. (1983). Gramsci, hegemony and international relations: An essay in method. *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2), 162–175.
<https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>
- Delang, C. O. (2006). *The role of wild food plants in household food security: The case of Laos*. Bangkok: White Lotus Press.
- DeLoach, M. K. (2021). *Resisting river capture: Power, place, and hydrosocial struggle on the Mekong* [Doctoral dissertation, University of California]. ProQuest Dissertations Publishing.
- _____ (2021). *Ruling the River: Mekong River enclosure and local potentiality through locality* [Master’s thesis, Chiang Mai University].

- Dore, J., & Yu, X. (2004). Yunnan hydropower expansion: Update on China's energy industry reforms and the Nu, Lancang and Jinsha hydropower dams. Working Paper, Chiang Mai University.
- Dudgeon, D. (2011). Asian river fishes in the Anthropocene: Threats and conservation challenges in an era of rapid environmental change. *Journal of Fish Biology*, 79(6), 1487–1524. <https://doi.org/10.1111/j.1095-8649.2011.03086.x>
- Earth Rights International. (2020). Litigation on Pak Beng Dam Project. Retrieved from <https://earthrights.org>
- Escobar, A. (2008). *Territories of difference: Place, movements, life, redes*. Durham: Duke University Press.
- _____. (2012). *Encountering development: The making and unmaking of the Third World* (2nd ed.). Princeton University Press.
- Eyler, B. (2019). *Last days of the mighty Mekong*. London: Zed Books.
- Forgacs, D. (Ed.). (2000). *The Antonio Gramsci reader: Selected writings 1916–1935*. New York: New York University Press.
- Foster, J. B. (1999). Marx's theory of metabolic rift: Classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105(2), 366–405.
- Foster, J. B., Clark, B., & York, R. (2010). *The ecological rift: Capitalism's war on the Earth*. New York: Monthly Review Press.
- Glassman, J. (2010). Bounding the Mekong: The Asian Development Bank, China, and Thailand. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 31(1), 57–79.
- Goldman Environmental Foundation. (2022). Goldman Environmental Prize 2022: Niwat Roykaew. Retrieved from <https://www.goldmanprize.org/recipient/niwat-roykaew/>
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell Smith, Eds. & Trans.). New York: International Publishers.
- Green, D. (2017). Rethinking transboundary environmental governance: Challenges in the Mekong River basin. *Environmental Politics*, 26(3), 386–404.
- Grumbine, R. E., & Xu, J. (2011). Mekong hydropower development. *Science*, 332(6026), 178–179.

- Grumbine, R. E., Dore, J., & Xu, J. (2012). Mekong hydropower: Drivers of change and governance challenges. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 10(2), 91–98. <https://doi.org/10.1890/110146>
- Gunn, G. C. (2011). *Historical dictionary of Laos*. Lanham, MD: Scarecrow Press.
- Hall, S. (1986). The problem of ideology: Marxism without guarantees. *Journal of Communication Inquiry*, 10(2), 28–44. <https://doi.org/10.1177/019685998601000203>
- Harvey, D. (2001). *Spaces of capital: Towards a critical geography*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- _____. (2005). *The new imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirsch, P., & Choeng, T. (1996). *Development dilemmas in the Mekong subregion: Between liberalisation and sustainable resource management*. Bangkok: Mekong Watch and TERRA.
- Hirsch, P. (1996). Seeing Mekong hydropower from upstream and downstream. *Watershed*, 1(2), 25–30.
- _____. (2000). Globalisation, regionalisation and local voices: The Asian Development Bank and rescaled politics of environment in the Mekong region. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 21(2), 237–251.
- _____. (2016). Water governance and neoliberalism in the Mekong region. *Globalizations*, 13(6), 885–901.
- Holub, R. C. (1992). *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and postmodernism*. London: Routledge.
- ICEM. (2010). *Strategic environmental assessment of hydropower on the Mekong mainstream*. Hanoi: International Centre for Environmental Management.
- International Rivers. (2003). *Trading away the future: The Mekong navigation project*. Berkeley, CA: International Rivers Network.
- _____. (2012). *The Mekong mainstream dams: A briefing*. Berkeley, CA: International Rivers.
- _____. (2019). *Grassroots resistance along the Mekong: Voices from the river*. Berkeley, CA: International Rivers.

- Jacobs, J. W. (2002). The Mekong River Commission: Transboundary water resources planning and regional security. *The Geographical Journal*, 168(4), 354–364.
- Keskinen, M., Kattelus, M., Lauri, H., & Varis, O. (2016). Basin-wide climate change and water resources: A scenario-based analysis for the Mekong River. *Climate and Development*, 8(3), 253–268.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lebel, L., Sinh, B. T., Garden, P., Lebel, B., & Ngoc, H. T. (2007). Institutional fit and the sustainability of social–ecological systems: Evidence from the Lao PDR. *Ecology and Society*, 12(1), 26.
- Lebel, L., Garden, P., & Imamura, M. (2005). The politics of scale, position, and place in the governance of water resources in the Mekong region. *Ecology and Society*, 10(2), 18.
- Leff, E. (2015). Political ecology: A Latin American perspective. In J. Martinez-Alier & R. Muradian (Eds.), *Handbook of ecological economics* (pp. 46–65). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Living River Siam. (2018). *Impact of the Mekong rapids blasting on local livelihoods*. Chiang Mai: Living River Siam Association.
- Löwy, M. (2015). *Ecosocialism: A radical alternative to capitalist catastrophe*. Chicago: Haymarket Books.
- Manorom, K. (2017). People's engagement in Mekong water governance. *Hydrology and Earth System Sciences*, 21(2), 456–468.
- Martinez-Alier, J. (2002). *The environmentalism of the poor: A study of ecological conflicts and valuation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Mayo, P. (1999). *Gramsci, Freire and adult education: Possibilities for transformative action*. London: Zed Books.
- Mekong Butterfly. (2023). *Mekong People's Forum Summary Report*. Retrieved from <https://mekongbutterfly.org/>
- Mekong U.S. Partnership. (2023). *Civic engagement across borders: A regional dialogue*. Retrieved from <https://mekonguspartnership.org/>
- Middleton, C. (2016). *Mekong hydropower: Drivers of change and governance*

- challenges. In F. Molle, T. Foran, & M. Kähkönen (Eds.), *Contested waterscapes in the Mekong region* (pp. 23–54). London: Earthscan.
- Middleton, C., Allouche, J., & Gyawali, D. (2015). The rise and implications of the water-energy-food nexus in Southeast Asia through an environmental justice lens. *Water Alternatives*, 8(1), 627–654.
- MOFA Japan. (2009). *Green Mekong initiative: Towards a decade for green growth*. Tokyo: Ministry of Foreign Affairs of Japan.
- Molle, F., Foran, T., & Kähkönen, M. (2009). *Contested waterscapes in the Mekong region: Hydropower, livelihoods and governance*. London: Earthscan.
- Open Development Mekong. (2022). *Civil society mobilization in the Lower Mekong Basin*. Retrieved from <https://opendevlopmentmekong.net/>
- Osborne, M. E. (2000). *The Mekong: Turbulent past, uncertain future*. New York: Grove Press.
- Peet, R., Robbins, P., & Watts, M. (2011). *Global political ecology*. London: Routledge.
- Peet, R., & Watts, M. (2004). *Liberation ecologies: Environment, development and social movements* (2nd ed.). London: Routledge.
- Pye, O., & Schönefeld, S. (2012). The politics of scale and struggles over mining in Southeast Asia: The case of Laos. *Geoforum*, 43(3), 683–695.
- Rigg, J., & Ritchie, M. (2002). Production, consumption and imagination in rural Thailand. *Journal of Rural Studies*, 18(4), 359–371.
- Robbins, P. (2012). *Political ecology: A critical introduction* (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., & Wangari, E. (1996). *Feminist political ecology: Global issues and local experiences*. London: Routledge.
- Sapphasuk, W., & Nawarat, N. (2019). The politics of curriculum and local citizenship: A study of the Chiang Khong local curriculum. *Journal of Mekong Societies*, 15(1), 91–117.
- Sassoon, A. S. (1987). *Gramsci's politics* (2nd ed.). Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Singh, S. (2010). India's role in the Mekong-Ganga cooperation: Expanding connectivity and strategic engagement. Institute of Peace and Conflict Studies, Issue Brief No. 143.
- Scott, J. C. (2009). *The art of not being governed: An anarchist history of upland Southeast Asia*. Yale University Press.
- Sneddon, C., & Fox, C. (2006). Rethinking transboundary waters: A critical hydro politics of the Mekong basin. *Political Geography*, 25(2), 181–202.
<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2005.11.002>
- _____. (2008). Struggles over dams as struggles for justice: The World Commission on Dams (WCD) and anti-dam campaigns in Thailand and Mozambique. *Society & Natural Resources*, 21(7), 625–640.
<https://doi.org/10.1080/08941920802024317>
- Suhardiman, D., Giordano, M., & Molle, F. (2019). Boundary work: Knowledge, politics and development cooperation in the Mekong Region. *Journal of Contemporary Asia*, 49(3), 429–451.
<https://doi.org/10.1080/00472336.2018.1557792>
- Sundberg, J. (2007). Conservation encounters: Transculturation in the 'contact zones' of empire. *Cultural Geographies*, 14(3), 329–358.
<https://doi.org/10.1177/1474474007077365>
- Tangkitvanich, S., & Manasboonphempool, A. (2010). *ASEAN–China free trade area: A Thai perspective*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- The Diplomat. (2021). *Why Thailand halted the Mekong rapids blasting project*. Retrieved from <https://thediplomat.com/>
- Thongchai Winichakul. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. University of Hawai'i Press.
- Urban, F., Nordensvärd, J., & Siciliano, G. (2018). China's dam-builders: Their identities and role in transboundary river governance. *Water International*, 43(2), 163–182.
- U.S. Department of State. (2020). *Mekong–U.S. Partnership factsheet*. Washington, DC: Bureau of East Asian and Pacific Affairs.

- Watts, M., & Peet, R. (2004). Liberating political ecology. In R. Peet & M. Watts (Eds.), *Liberation ecologies: Environment, development and social movements* (2nd ed., pp. 3–47). London: Routledge.
- WorldFish. (2015). *Nutritional implications of aquatic food systems in the Mekong region*. Penang: WorldFish Center.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

